

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Wydział Teologii

Instytut Nauk Teologicznych

ks. Yury Prakapiuk

Nr albumu 145150

**Dialogiczny wymiar wiary
w przepowiadaniu Tadeusza Kondrusiewicza,
arcybiskupa diecezji mińsko-mohylewskiej.
Studium homiletyczne.**

Rozprawa doktorska napisana

w Katedrze Homiletyki

pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Stanisława Dyka

Lublin 2023

*Ku pamięci pierwszego kardynała Kościoła na Białorusi –
kard. Kazimierza Świątka, świadka wiary i gorliwego pasterza.*

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów.....	5
Wstęp.....	9
Rozdział I Wiara jako dar Boga.....	20
1. Wiara jako łaska Ducha Świętego	20
1.1. Poznanie Boga łaską Ducha Świętego	21
1.2. Duch Święty odnawiający Kościół Chrystusowy.....	25
1.3. Podsumowanie.....	28
2. Słowo Boże jako źródło wiary.....	31
3. Umocnienie wiary w sakramentach świętych.....	34
3.1. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego	37
3.1.1. Sakrament chrztu świętego – początek życia Bożego w człowieku	37
3.1.2. Sakrament bierzmowania źródłem dojrzałej wiary	40
3.1.3. Sakrament Eucharystii – udziałem w misteriach Chrystusa	41
3.1.4. Podsumowanie	46
3.2. Sakramenty uzdrowienia	50
3.2.1. Sakrament pokuty i pojednania doświadczeniem Bożego miłosierdzia	51
3.2.2. Sakrament namaszczenia chorych	57
3.2.3. Podsumowanie	57
3.3. Sakramenty w służbie komunii.....	59
3.3.1. Sakrament święceń uzdolnieniem do kontynuacji zbawczej misji Chrystusa	60
3.3.2. Sakrament małżeństwa umocnieniem miłości i budowaniem komunii.....	64
3.3.3. Podsumowanie	67
4. Kościół źródłem i miejscem kształtowania wiary	70
4.1. Kościół jako sakrament Chrystusa	71
4.2. Wzrastanie w wierze w Chrystusowym Kościele	73
4.3. Podsumowanie.....	76
Rozdział II Wiara jako odpowiedź człowieka objawiającemu się Bogu.....	79
1. Cnoty teologalne przejawem żywej wiary.....	80
1.1. Wiara jako wolny ludzki akt zawierzenia Bogu	81
1.1.1. Wiara jako zaufanie i wierność Bogu	84
1.1.2. Pokonywanie przeszkód na drodze rozwoju wiary	86
1.2. Nadzieja jako ufność w obietnice Chrystusa.....	89
1.3. Miłość jako owoc Ducha i pełnia Prawa	94
1.4. Podsumowanie.....	99
2. Odpowiedź wiary w liturgii	105
2.1. Zaangażowane uczestnictwo w celebracji liturgicznej.....	107

2.2. Udział w ofierze Chrystusa	108
2.3. Dziękczynienie i uwielbienie Boga	110
2.4. Podsumowanie.....	112
3. Modlitwa realizacją wiary	116
3.1. Modlitwa dialogiem z Bogiem	116
3.2. Wysiłek modlitwy współpracą z Duchem Świętym	118
3.3. Formy modlitwy	121
3.4. Podsumowanie	122
4. Moralny wymiar wiary w powołaniu rodzinnym i kapłańskim.....	124
4.1. Godność rodziny.....	125
4.2. Rodzina miejscem formacji chrześcijańskiej.....	127
4.3. Prezbiter świadkiem wiary.....	130
4.4. Kapłan jako głosiciel słowa Bożego, szafarz sakramentów i budowniczy wspólnoty.....	132
4.5. Podsumowanie	137
Rozdział III „Wiara z uczynków” w życiu Maryi i Świętych	143
1. Życie świętych jako odzwierciedlenie działania łaski Bożej oraz wzór do naśladowania.....	143
2. Maryja – Matka Kościoła	147
2.1 Maryja – Niewiasta zawierzenia.....	150
2.2. Maryja wzorem żywej wiary	154
2.3. Maryja – Przewodniczka i Wspomożycielka wszystkich wierzących.....	155
2.4. Podsumowanie	159
3. Wiara Apostołów	162
3.1. Święty Piotr – „Skała” Kościoła Chrystusowego	163
3.2. Święty Paweł – apostoł wiary i teolog nadziei	165
3.3. Podsumowanie	170
4. Męczennicy przykładem radykalnego naśladowania Chrystusa	172
4.1. Św. Jan Chrzciel – prorok Adwentu	173
4.2. Św. Maksymilian Maria Kolbe – apostoł Niepokalanej, świadek ofiarnej miłości Chrystusa	175
4.3. Podsumowanie	177
5. Święci wyznawcy przykładem zwyczajnego życia z wiary	179
5.1. Jan Paweł II – gorliwy pasterz przekraczający próg nadziei, świadek i dawca nadziei	180
5.2. Bł. Celina Borzęcka – „żywa latorośl” zjednoczenia z Chrystusem	185
5.3. Sługa Boży bp Zygmunt Łoziński – „apostoł Polesia” i gorliwy świadek wiary	187
5.4. Podsumowanie	189
Zakończenie.....	193

Bibliografia	202
Aneks.....	232

WYKAZ SKRÓTÓW

1. Dokumenty Kościoła

- AL – Franciszek, Adhortacja apostolska o miłości w rodzinie „Amoris laetitia”, 2016.
- AS – Congregatio pro Episcopis, „Direttorio Apostolorum Successores per il ministero pastorale dei vescovi”, 2004.
- CL – Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w kościele i w świecie „Christifideles Laici”, 1988.
- CM – Paweł VI, Adhortacja apostolska o należyтым kształtowaniu i rozwijaniu kultu Najświętszej Maryi Panny „Cultus Marialis”, 1974.
- DA – Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”, 1965.
- DCE – Benedykt XVI, Encyklika o miłości chrześcijańskiej „Deus caritas est”, 2006.
- DD – Jan Paweł II, List apostolski o świętowaniu niedzieli „Dies Domini”, 1998.
- DF – Sobór Watykański I, Konstytucja Apostolska o Wierze katolickiej „Dei Filius”, 1870.
- DivM – Jan Paweł II, Encyklika o Bożym Miłosierdziu „Dives in Misericordia”, 1980.
- DK – Sobór Watykański II, Dekret o posłudze i życiu kapłanów „Presbyterorum ordinis”, 1965.
- DM – Sobór Watykański II, Dekret o działalności misyjnej Kościoła „Ad gentes divinitus”, 1965.
- DSP – Sobór Watykański II, Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli „Inter mirifica”, 1963.
- DV – Jan Paweł II, Encyklika o Duchu Świętym w życiu Kościoła i świata „Dominum et vivificantem”, 1986.
- DWCH – Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis”, 1965.
- DWR – Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej „Dignitatis humanae”, 1965.
- EE – Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele, jako źródło nadziei dla Europy „Ecclesia in Europa”, 2003.
- EG – Franciszek, Adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie „Evangelii Gaudium”, 2013.

- EN – Paweł VI, Adhortacja apostolska o ewangelizacji w świecie współczesnym „Ewangelii Nuntiandi”, 1975.
- EV – Jan Paweł II, Encyklika o wartości nienaruszalności życia ludzkiego „Evangelium vitae”, 1995.
- FC – Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o zadaniach rodziny w świecie współczesnym „Familiaris consortio”, 1981.
- FeR – Jan Paweł II, Encyklika o relacjach między wiarą a rozumem „Fides et Ratio”, 1998.
- GS – Jan Paweł II, List do rodzin „Gratissimam sane”, 1994.
- KDK – Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”, 1965.
- KK – Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen Gentium”, 1964.
- KL – Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”, 1963.
- KO – Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei verbum”, 1965.
- LF – Franciszek, Encyklika o wierze „Lumen Fidei”, 2013.
- MV – Franciszek, Bulla ogłaszająca Nadzwyczajny Jubileusz Miłosierdzia „Misericordiae Vultus”, 2015.
- NMI – Jan Paweł II, List apostolski na zakończenie wielkiego jubileuszu roku 2000 „Novo millennio ineunte”, 2000.
- PDV – Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja o formacji kapłańskiej w Kościele katolickim „Pastores dabo vobis”, 1992.
- PF – Benedykt XVI, List apostolski w formie motu proprio ogłaszający Rok Wiary „Porta fidei”, 2011.
- QA – Franciszek, Adhortacja apostolska „Querida Amazonia”, 2020.
- RH – Jan Paweł II, Encyklika Odkupiciel człowieka „Redemptor hominis”, 1979.
- RM – Jan Paweł II, Encyklika o błogosławionej Maryi Dziewicy w życiu pielgrzymującego Kościoła „Redemptoris Mater”, 1987.
- RP – Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie Kościoła „Reconciliatio et poenitentia”, 1984.
- RS – Jan Paweł II, List apostolski do odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu „Il rapido sviluppo”, 2005.

- RVM – Jan Paweł II, List apostolski o różańcu świętym „Rosarium Virginis Mariae”, 2002.
- SCar – Benedykt XVI, Adhortacja apostolska o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji kościoła „Sacramentum Caritatis”, 2007.
- SpS – Benedykt XVI, Encyklika o Nadziei chrześcijańskiej „Spe salvi”, 2007.
- TMA – Jan Paweł II, List apostolski dotyczący przygotowań do Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 „Tertio Millennio Adveniente”, 1994.
- US – Benedykt XVI, List Apostolski w formie motu proprio „Ubicumque et semper”, 2010.
- Uus – Jan Paweł II, Encyklika o działalności ekumenicznej „Ut unum sint”, 1995.
- VC – Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i świecie „Vita Consecrata”, 1996.
- VD – Benedykt XVI, Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła „Verbum Domini”, 2010.
- VS – Jan Paweł II, Encyklika o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła „Veritatis splendor”, 1993.
- KKK – Katechizm Kościoła Katolickiego, 1992.
- KNSK – Kompendium Nauki Społecznej Kościoła, 2005.
- KPK – Kodeks Prawa Kanonicznego, 1984.
- OWMR – Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, 2004.
- DH – Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Dyrektorium Homiletyczne, 2015.
- DPLL – Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii, 2003.

2. Skróty bibliograficzne

- ŁST – „Łódzkie Studia Teologiczne”, Łódź 1992 –
- OsRomPol – „L'Osservatore Romano” (wersja polska), Città del Vaticano 1980 –
- PCh – „Paedagogia Christiana”, Toruń 1997 –
- PH – „Przegląd Homiletyczny”, (do 2000 roku: „Przegląd Pastoralno-Homiletyczny”), Kielce 1997 –
- RPT – „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne”, Lublin 2009 –
- RT – „Roczniki Teologiczne”, Lublin 2014 –

- SA – „Studia Aquinalia”, Pińsk 2018-2019.
SP – „Studia Pastoralne”, Katowice 2005 –
WPT – „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, Wrocław 1993 –
ZNKUL – „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, Lublin 1957
–

3. Skróty własne

- LD I – Т. Кандрусевіч, Laudate Dominum. гаміліі, даклады, выступленні, прамовы, лісты, звароты, інтэр’ю (2007-2015). Том I, Мінск 2016.
LD II – Т. Кандрусевіч, Laudate Dominum. гаміліі, даклады, выступленні, прамовы, лісты, звароты, інтэр’ю (2007-2015). Том II, Мінск 2017.
LD III – Т. Кандрусевіч, Laudate Dominum. гаміліі, даклады, выступленні, прамовы, лісты, звароты, інтэр’ю (2007-2015). Том III, Мінск 2018.
AW – Archiwum własne abp. Tadeusza Kondrusiewicza.

WSTĘP

W historię dziejów świata nieodłącznie wpisana jest historia zbawienia, ujawniająca się jako rzeczywistość, w której Bóg, nie chcąc pozostać anonimowy oraz pragnąc zbawienia ludzi, na różne sposoby objawia się człowiekowi i wychodzi do niego z propozycją dialogu. To Boże objawienie, posiadające wyraźny dialogalny charakter, przynagla człowieka nie tyle do biernego przyjęcia orędzia, lecz przede wszystkim do wspólnoty z Bogiem¹. Zauważamy, że w tym historiozbawczym układzie, wiara jawi się jako kluczowy dar², poprzez który każdy człowiek może rozpocząć zbawczy dialog ze swoim Stwórcą. Katechizm Kościoła Katolickiego tak o tym naucza: „wiara jest odpowiedzią człowieka daną Bogu, który mu się objawia i udziela, przynosząc równocześnie obfite światło człowiekowi poszukującemu ostatecznego sensu swego życia” (KKK 26).

Soborowa Konstytucja o Objawieniu Bożym naucza, że: „Bogu objawiającemu należy się «posłuszeństwo wiary» (por. Rz 1, 5; 16, 26; 2 Kor 10, 5). Podejmując decyzje zachowania posłuszeństwa wiary, człowiek w sposób wolny całkowicie powierza się Bogu, ofiarowując «Bogu objawiającemu pełne oddanie umysłu i woli» oraz ochotnie przyjmując udzielone przez Niego Objawienie” (KO 5; por. DWR 10-11). Autentyczna wiara domaga się stanowczego zaangażowania w nią całej osoby ludzkiej, nigdy nie ogranicza się wyłącznie poznaniem Boga, lecz upomina się o każdy aspekt ludzkiej egzystencji, przynaglając do dialogu i budowania żywej relacji z Bogiem³. Takie rozumienie istoty wiary

¹ Por. M. Rusecki, *Traktat o Objawieniu*, Kraków 2007, s. 96; H. de Lubac, *Słowo Boga w historii człowieka*, Kraków, s. 29; S. Moysa, *Słowo zbawienia*, Kraków, s. 86-87.

² Wiara nie jest zwykłą intelektualną zgodą człowieka na szczególne prawdy dotyczące Boga; jest aktem, poprzez który swobodnie powierzam się Bogu, który jest Ojcem i mnie kocha; jest posłuszeństwem „Ty”, dającym mi nadzieję i ufność. To posłuszeństwo Bogu nie jest pozbawione treści: wraz z nim uświadamiamy sobie, że sam Bóg ukazał się nam w Chrystusie, objawił swoje oblicze i stał się rzeczywiście bliskim wobec każdego z nas. Co więcej, Bóg objawił, że Jego miłość wobec człowieka, względem każdego z nas, jest bez miary: na Krzyżu Jezus z Nazaretu, Syn Boży, który stał się człowiekiem, ukazuje nam w najjaśniejszy sposób, jak daleko posuwa się ta miłość – aż do daru z siebie, aż do całkowitej ofiary. Wraz z tajemnicą śmierci i zmartwychwstania Chrystusa Bóg zstępuje aż do głębi naszego człowieczeństwa, aby je Jemu przywrócić, aby je wnieść do Jego wysokości. Wiara jest uwierzeniem w tę miłość Boga, która nie słabnie w obliczu niegodziwości człowieka, w obliczu zła i śmierci, ale jest zdolna do przekształcania wszelkiej formy zniewolenia, dając możliwość zbawienia. Tak więc wierzyć to spotkać owo „Ty”, Boga wspierającego mnie i obdarzającego obietnicą niezniszczalnej miłości, która nie tylko dąży do wieczności, ale ją daje; jest zawierzeniem Bogu w postawie dziecka, które dobrze wie, że wszystkie jego trudności, wszystkie jego problemy znajdują rozwiązanie w matczynym „Ty”. Ta możliwość zbawienia przez wiarę jest darem, który Bóg daje wszystkim ludziom. Tę pewność wyzwalającą i pocieszającą wiary musimy być w stanie głosić słowem i ukazywać poprzez nasze chrześcijańskie życie. Benedykt XVI, *Udienza generale Piazza San Pietro, Mercoledì, 24 ottobre 2012*, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/audiences/2012/documents/hf_ben-xvi_aud_20121024.html [dostęp 12.02.2022].

³ Por. J. Buxakowski, *Objawienie i wiara. Teologia prawd wiary*, t. II, Pelplin 1997, s. 141-143.

znajduje swoją realizację przede wszystkim poprzez przyjęcie konkretnych postaw w codziennym życiu oraz działaniu ukierunkowanym ku zbawieniu⁴.

Papież Franciszek naucza, że prawdy wiary, w sposób szczególnie ukazane w Ewangelii, wzywają do przemiany i zachęcają do działania, pobudzają do wyruszenia w drogę, przynaglają do otwarcia się na Boga i na braci. Ojciec Święty, odwołując się do teologicznej myśli Henri de Lubaca, przypomina wiernym, że: „Wiara w Boga daje nam pewność, ale nie w taki sposób, w jaki byśmy chcieli: to znaczy nie po to, by zapewnić nam paraliżujące złudzenie lub błogie zadowolenie, ale po to, by umożliwić nam działanie”⁵. „Prawdziwa wiara jest ogniem, ogniem rozpalonym po to, byśmy czuwali i byli aktywni”⁶.

Podążając za katechizmowym nauczaniem wskazującym, że Objawienie realizowało się w słowie Bożym i wydarzeniach, dziełach Boga dokonanych w historii (por. KKK 35, 50, 150), odkrywamy, że Bóg jako pierwszy zwraca się do człowieka jak do przyjaciela i zaprasza go do dialogu z Nim (por. KO 2)⁷. Natomiast człowiek, dopiero po podjęciu decyzji posłuszeństwa wobec Bożego objawienia, będzie zdolny do odkrycia tego objawienia jako przejawu dobroci i mądrości Boga oraz jako daru, poprzedzającego wszelkie ludzkie działanie i dążenie w poszukiwaniu prawdziwego Boga. Warto zauważyć, że dar Bożego objawienia i wysiłek człowieka, podejmującego starania, by odpowiedzieć na to objawienie, zawsze znajdują się ze sobą w ścisłej korelacji. Zarówno objawienie, jak i wiara każdego człowieka, mają charakter objawieniowy i zbawczy oraz posiadają interpersonalną strukturę – w której przedmiotem wiary jest odsłonięcie prawdy o osobowym Bogu, który w pełni ukazuje swoją miłość i daje zbawienie przez Jezusa Chrystusa⁸.

Budowanie tego rodzaju wiary jest jedną z najważniejszych funkcji przepowiadania: „Wiara rodzi się z tego, co się słyszy” (Rz 10, 17). W Kościele głosi się słowo Boże przede wszystkim po to, aby wiarę zrodzić, umacniać ją, karmić i rozwijać. Zadanie to należy najpierw do biskupa diecezjalnego. Głoszenie słowa Bożego „wysuwa się na czoło wśród zasadniczych zadań biskupich” (DB 12; por. KK 25). Warto dodać, że biskup diecezjalny jest w swojej diecezji także promotorem oraz kierownikiem całej posługi słowa Bożego⁹.

⁴ Por. VD 25; Por. M. Rusecki, *Traktat o Objawieniu*, op. cit., s. 403; Por. G. Muschalek, *Wiara jako odpowiedź człowieka*, [w:] *Dlaczego wierzymy? 41 tez teologii fundamentalnej*, red. W. Kern, G. Stachel, tłum. J. Klenowski, Warszawa 1969, s. 240-249.

⁵ H. de Lubac, *Sulle vie di Dio*, Milano 2008, s. 184.

⁶ Franciszek, *Anioł Pański, Plac Św. Piotra, 14 sierpnia 2022 r.*

<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2022/documents/20220814-angelus.html> [dostęp 10.02.2023].

⁷ M. Rusecki, *Traktat o Objawieniu*, op. cit., s. 96; por. H. de Lubac, *Słowo Boga w historii człowieka*, op. cit., s. 29; por. S. Moysa, *Słowo zbawienia*, op. cit., s. 86-87.

⁸ Por. M. Rusecki, *Wiara jako odpowiedź człowieka na Boże Objawienie*, [w:] *Katechizm Kościoła Katolickiego. Wprowadzenie*, red. M. Rusecki, E. Pudełko, Lublin 1995, s. 45-46.

⁹ Por. KPK, Kan. 756 § 2.

Przedmiotem refleksji zaprezentowanej w poniższej rozprawie będzie dialogiczny wymiar wiary obecny w przepowiadaniu księdza Arcybiskupa Tadeusza Kondrusiewicza, ordynariusza archidiecezji mińsko-mohylewskiej w latach 2007–2021. Pasterska misja arcybiskupa Kondrusiewicza, jako Metropolity mińsko-mohylewskiego, otwiera nową epokę w dziele krzewienia wiary, ewangelizacji, powrotu do chrześcijańskich tradycji oraz odbudowywania struktur Kościoła na Białorusi. Wyraźnie zauważamy, że Metropolita w dziele odnowienia wiary na terenach wschodnich, staje się duchowym spadkobiercą śp. kard. Kazimierza Świąłka, który wcześniej, w postkomunistycznych czasach, zainicjował wszystkie te zmiany.

Tadeusz Kondrusiewicz urodził się 3 stycznia 1946 roku w rodzinie Ignacego i Anny, w małej miejscowości Odelsk, położonej w obwodzie Grodzieńskim, na Białorusi (wówczas była to część archidiecezji wileńskiej). Po zakończeniu szkoły średniej w 1962 roku zdał egzaminy wstępne i rozpoczął studia wyższe na Wydziale Fizyki i Matematyki, przy Pedagogicznym Instytucie w Grodnie. Natomiast po ukończeniu pierwszego roku studiów, ze względu na swoje poglądy religijne został wydalony z uczelni. Lata 60. i 70. XX wieku, w annałach historii Białorusi zapisały się jako czasy intensywnej propagandy ideologii marksistowskiej i walki z religią. Po przymusowym przerwaniu studiów, młody Kondrusiewicz podjął pracę w jednym z miejscowych przedsiębiorstw projektowo-budowlanych. W 1964 roku Kondrusiewicz udał się do Leningradu (Sankt Petersburga) i po pomyślnie zdanych egzaminach wstępnych, rozpoczął studia na politechnice, na Wydziale Energetyki i Konstrukcji Maszyn. W 1970 roku studia zostały zwieńczone dyplomem inżyniera mechanika. W krótkim czasie po ukończeniu studiów młody specjalista podjął pracę w swoim zawodzie w Wilnie. Po sześciu latach pracy zawodowej, w 1976 roku Tadeusz Kondrusiewicz podjął kluczową i życiowo ważną decyzję o rozpoczęciu formacji seminaryjnej w Wyższym Seminarium Duchownym w Kownie, na Litwie. Po ukończeniu studiów seminaryjnych, 31 maja 1981 roku, diakon Kondrusiewicz przyjął święcenia prezbiteratu. Sakramentu święceń udzielił mu abp Ludwik Pawilonis.

Pierwszą duszpasterską placówką neoprezbitera stało się sanktuarium Matki Bożej Miłosierdzia w Ostrej Bramie. W Maryjnym sanktuarium Kondrusiewicz pracował na przestrzeni 5 lat, do 1986 roku. Później, przez kolejne lata pracował w parafii Matki Bożej Szkaplerznej w Druskiennikach oraz w parafii Ducha Świętego w Wilnie. Oprócz pracy duszpasterskiej, młody kapłan kontynuował studia doktoranckie na Wydziale Teologii w Kownie, które w 1988 roku pomyślnie ukończył, uzyskawszy tytuł doktora teologii. Po ukończeniu studiów doktoranckich ks. Kondrusiewicz otrzymał dekret na stanowisko

proboszcza w parafiach Matki Bożej Anielskiej i św. Franciszka Ksawerego w Grodnie, na Białorusi.

Dnia 25 lipca 1989 roku decyzją papieża Jana Pawła II, ks. Tadeusz Kondrusiewicz został mianowany biskupem tytularnym Hippo Diarrhytus i administratorem apostolskim w Mińsku. Dnia 20 października 1989 roku w Rzymie, Tadeusz Kondrusiewicz otrzymał sakrę biskupią z rąk Jana Pawła II. Warto zaznaczyć, że była to pierwsza katolicka nominacja biskupia dla Białorusi po II wojnie światowej¹⁰. W kwietniu 1991 roku zaistniała możliwość utworzenia pierwszych struktur Kościoła katolickiego w Rosji. W tymże roku, 13 kwietnia Jan Paweł II, po około półtorarocznej posłudze biskupiej Tadeusza Kondrusiewicza na Białorusi, mianował go arcybiskupem oraz administratorem apostolskim dla katolików obrządku łacińskiego europejskiej części Rosji, z siedzibą w Moskwie¹¹. Na początku 1999 roku powstała pierwsza w historii Konferencja Biskupów Katolickich Rosji, której przewodniczącym został arcybiskup Kondrusiewicz. Dnia 11 lutego 2002 roku arcypasterz został pierwszym metropolitą nowo powstałej archidiecezji Matki Bożej w Moskwie¹².

Dnia 21 września 2007 roku papież Benedykt XVI podjął decyzję o zwolnieniu abp. Tadeusza z pasterskiego kierowania archidiecezją w Moskwie i mianował go arcybiskupem metropolitą mińsko-mohylewskim. To wydarzenie stało się początkiem długoletniej pracy na rzecz odnowienia struktur Kościoła na Białorusi¹³. Jednocześnie w latach 2011–2012 abp Kondrusiewicz był administratorem diecezji pińskiej. Od 3 czerwca 2015 roku Tadeusz Kondrusiewicz pełnił funkcje przewodniczącego episkopatu Białorusi¹⁴. Dnia 3 stycznia 2021 roku, ukończywszy 75 lat, zgodnie z Prawem Kanonicznym, Kondrusiewicz złożył na ręce Papieża Franciszka rezygnację z zajmowanego urzędu. Papież przyjął rezygnację hierarchy z posługi arcybiskupa metropolity mińsko-mohylewskiego¹⁵.

¹⁰ Abp Kondrusiewicz rozpoczynając swoją biskupią posługę w Kościele Białoruskim, zastał następujący stan: 62 księży oraz 120 czynnych kościołów. Zob. np.: J. Życiński, *Na szlaku apostolskiej odwagi, Laudacja na uroczystość nadania doktoratu honoris causa KUL JE Ks. Abp. Tadeuszowi Kondrusiewiczowi*, red. B. Górka, Lublin 2008. <http://www.kul.pl/files/254/kondrusiewicz.pdf> [dostęp 16.11.2021].

¹¹ W 1991 roku, w momencie objęcia przez abp. Kondrusiewicza stanowiska administratora apostolskiego dla katolików obrządku łacińskiego europejskiej części Rosji, na jej terytorium znajdowało się 6 parafii i 2 kościoły: w Moskwie i w Leningradzie, 2 kaplice i 3 kapłanów. Pięć lat później zostało zarejestrowano 86 parafii, liczba księży (diecezjalnych i zakonnych) zwiększyła się do 89 osób. Por. J. Życiński, *Na szlaku...*, op. cit.

¹² *Католическая энциклопедия*, Том II, И-Л, Москва 2005, s. 1215; R. Zielińska OP, *Dzieło Ewangelizacji Kościoła na Wschodzie w nauczaniu arcybiskupa Tadeusza Kondrusiewicza*, UKSW, Warszawa 2015, s. 44.

¹³ Na moment powrotu i podjęcia się biskupiej posługi Kondrusiewicza na Białorusi, w 2007 roku funkcjonowały 2 seminaria duchowne, pracowało około 500 księży (diecezjalnych i zakonnych). Była możliwość wykorzystania 4 godzin w telewizji publicznej na różnotematyczne programy religijne. Por. J. Życiński, *Na szlaku...*, op. cit.

¹⁴ <https://catholic.by/3/pub/interview/2889-tadeush-kondrusevich-ya-prosto-soldat-khrista> [dostęp 16.11.2021].

¹⁵ <https://catholic.by/3/kasciol/conference/3946-artsybiskup-tadevush-kandrusevich> [dostęp 16.11.2021].

Wkład Tadeusza Kondrusiewicza w dzieło ewangelizacji i odnowienia struktur Katolickiego Kościoła na Białorusi to nie tylko spuścizna jego nauczania, ale przede wszystkim jego osobiste świadectwo wiary i promocja chrześcijańskich wartości, w których on sam wzrastał i którymi potrafił dzielić się z innymi. Osoba i duszpasterska posługa abp. Kondrusiewicza odegrała decydującą rolę w dziele szerzenia i odnowienia wiary na wschodnich terenach. Tadeusz Kondrusiewicz w swoich przemowach nieustrudzenie ukazywał Chrystusa jako centrum życia każdego człowieka, a chrześcijaństwo jako impuls, sprzyjający odnowieniu konkretnego człowieka oraz całego społeczeństwa.

Obejmując swoją pasterską władzę powierzone mu lokalne Kościoły, Kondrusiewicz jako pierwszy biskup po upadku komunistycznego reżimu podjął wszelkie starania w celu eklezjalnej odnowy, w wymiarze zarówno materialnym, jak i duchowym. Jesteśmy świadkami wzorowej realizacji kapłańskiego powołania. Arcybiskup dołożył wszelkich starań, aby przesłanie Kościoła, oparte na fundamentach Soboru Watykańskiego II, mogło być poznane, przyjęte i realizowane we współczesnym świecie. Bez cienia wątpliwości można stwierdzić, że metropolita żywił silne przekonanie, iż teologia zakorzeniona w słowie Bożym i oparta na Magisterium Kościoła jest gwarantem duchowej odnowy i nowej wiosny chrześcijaństwa na Wschodzie. Działając w duchu papieskiego nauczania, pokazywał światu Jezusa Chrystusa, pomagając w ten sposób każdemu człowiekowi spotkać Zbawiciela i poznać Jego niezgłębione bogactwo, będące jedynym dobrem dla każdego człowieka¹⁶.

Arcybiskup Kondrusiewicz posiadał doskonałe prorocze rozpoznanie duchowej sytuacji ludzi żyjących na byłych terenach ZSRR. Metropolita nie szczędził sił i czasu, aby każdy mógł osiągnąć i przeżyć w pełni swoje człowieczeństwo w Chrystusie. Liczne homilie, przemowy i pasterskie przesłania Arcypasterza są tego dowodem. W jednym ze swoich przemówień, Kondrusiewicz stwierdza, że „po tak wielu bolesnych doświadczeniach przyszedł czas, aby wreszcie uświadomić sobie, że bez Ewangelii, wzajemnej miłości i Bożej pomocy jest rzeczą niemożliwą, aby zmienić świat na lepsze”¹⁷.

Biskupia i duszpasterska posługa abp. Tadeusza Kondrusiewicza często przekraczała granice liturgii, wychodząc poza mury parafialnej świątyni. Świadczy o tym geografia miejsc, gdzie były wygłoszone duszpasterskie przesłania Arcypasterza: były to nie tylko parafialne kościoły i lokalne wspólnoty wiernych. Metropolita, jako jeden z najwyższych autorytetów i hierarchów Rzymskokatolickiego Kościoła, był często zapraszany do państwowych uczelni, uczestniczył w różnego rodzaju sympozjach, miał możliwość

¹⁶ RH 11.

¹⁷ Т. Кондрусевич, *Весна возрождения. Пастырское послание на Неделю милосердия Милосердие-евангелизации, евангелизация-милосердиею 3-10 ноября 1996г.*, Москва 2001, s. 371.

ewangelizacji poprzez radio i telewizję, udzielał licznych wywiadów, kierował otwarte listy do polityków, ludzi kultury i współczesnej inteligencji, nie należącej do katolickiej konfesji. Kondrusiewicz kierując się osobistą duszpasterską intuicją, dostosowywał charakter swoich przemówień, niezmiennie pozostając wiernym prawdom ukazanym na kartach Ewangelii oraz doktrynie Kościoła¹⁸.

Poruszające świadectwo wiary abp. Tadeusza Kondrusiewicza, jego całkowite poświęcenie się służbie Bogu i bliźnim oraz troska o odnowienie oblicza Chrystusowego Kościoła na Wschodzie, posłużyły jako inspiracja do napisania tej rozprawy. Podjęcie refleksji nad pasterskim przepowiadaniem abp. Kondrusiewicza również znajduje swoją motywację w dążeniu do ukazania, w jaki sposób Metropolita rozumiał, przeżywał i przedstawiał dar chrześcijańskiej wiary w swoim nauczaniu. Zasadność podjęcia analizy homilijnej pasterskiego przepowiadania Metropolity wynika z faktu zakończenia przez Kondrusiewicza administrowania archidiecezją mińsko-mohylewską w 2021 roku. Otwiera to drogę do całościowej i integralnej analizy przepowiadania Arcybiskupa, często wykraczającego poza homilijne i kaznodziejskie nauczanie. Podążając za przynagleniem autora Listu do Hebrajczyków: „Pamiętajcie o swoich przełożonych, którzy głosili wam słowo Boże!” (Hbr 13, 7), niniejsza rozprawa jest upamiętnieniem pasterskiej posługi abp. Tadeusza Kondrusiewicza, a dodatkowo homilie i kazania Arcypasterza poddane analizie, będą mogły służyć jako wzór dla kapłanów metropolii mińsko-mohylewskiej.

Niniejsza rozprawa doktorska zatytułowana: „Dialogiczny wymiar wiary w przepowiadaniu Tadeusza Kondrusiewicza, arcybiskupa diecezji mińsko-mohylewskiej. Studium homiletyczne”, będzie próbą ukazania wizji Arcybiskupa dotyczącej wiary, rozumianej jako zbawczy dialog człowieka z Bogiem. Celem pracy, po części określonym w tytule, jest odpowiedź na pytanie: w jaki sposób Tadeusz Kondrusiewicz przedstawia dialogiczny wymiar chrześcijańskiej wiary w swoim pasterskim przepowiadaniu?

¹⁸ Należy zauważyć, że cała posługa arcybiskupa Kondrusiewicza odzwierciedla obraz pasterza ukazanego w Piśmie Świętym i Tradycji Kościoła. Konstytucja dogmatyczna o Kościele „*Lumen Gentium*” tak o tym naucza: „Postać biskupa mocno jest związany z Osobą Chrystusa i zawiera w sobie ewangeliczną dynamikę i misyjny zapał. Sakra biskupia wraz z urzędową funkcją uświęcania przynosi również funkcję nauczania i rządzenia, biskupi w sposób szczególny i dostrzegalny przejmują rolę samego Chrystusa, Mistrza, Pasterza i Kapłana, i w Jego zastępstwie działają. Biskup jest powołany odzwierciedlać ojcostwo Boga Ojca, dobroć, troskę, miłosierdzie, łagodność i autorytet Chrystusa oraz poświęcać swoje życie służeniu ludziom”. KK 21. Natomiast Kard. Joseph Ratzinger w czasie spotkania z biskupami ze Stanów Zjednoczonych 8 marca 1989 r. zaznaczył: „Według Jezusa Chrystusa pasterzem jest ten, kto prowadzi ludzi do słuchania Chrystusa. W podtekście staje się zrozumiałym prolog św. Jana, który nazywa Jezusa Słowem (Logos); rozbrzmiewa tu także pierwotne przedstawienie chrześcijańskie, według którego pasterzem ludzi jest właśnie Logos, który prowadzi nas, owce nieznające drogi, do pastwisk prawdy i daje nam w ten sposób wodę życia. Być pasterzem oznacza więc: oddać głos Logosowi, Słowu które zbawia”. J. Ratzinger, *Biskup nauczycielem wiary*, DC 86 (1989), s. 432-433.

Uzyskanie wyczerpującej odpowiedzi na postawione pytanie wymaga jednak wcześniejszego rozstrzygnięcia bardziej szczegółowych kwestii i zadania sobie pytań: w jaki sposób abp Kondrusiewicz ukazuje uprzedzającą inicjatywę Boga w nawiązaniu z człowiekiem zbawczego dialogu, którym jest wiara? W jaki sposób Metropolita przedstawia wiarę jako odpowiedź człowieka na dar Bożego Objawienia? Jakie przykłady odpowiedzi wiary Arcypasterz przedstawia, uwypuklając postacie poszczególnych świętych, którzy w sposób doskonały zrealizowali dar wiary w swoim życiu i powołaniu?

W rozprawie doktorskiej termin „przepowiadanie” rozumiany będzie jako ustny przekaz żywego słowa Bożego i odnosić się będzie do takich form głoszenia słowa Bożego, jak homilie, kazania oraz do okazjonalnych przemówień abp. Tadeusza Kondrusiewicza, wygłoszonych podczas celebracji liturgicznych, jak również poza nimi. Dla zachowania dbałości o język, aby unikać powtórzeń – zamiennie wobec słowa „przepowiadanie” używane będą także określenia takie jak: „głoszenie słowa Bożego”, „nauczanie”, „didaskalia”, „teksty pasterskie”, „jednostki tekstowe dostępne do badania”. Pasterskie przepowiadanie przedstawione w dysertacji obejmuje okres całej pasterskiej posługi Arcybiskupa, czyli lata 2007–2021.

Należy zauważyć, że poddanie analizie pasterskich tekstów arcybiskupa Tadeusza Kondrusiewicza, w celu odnalezienia i ukazania dialogicznego wymiaru chrześcijańskiej wiary, jest bezprecedensową inicjatywą. Dotychczas nie ukazało się żadne opracowanie, które w sposób wyczerpujący przedstawiłoby tę kwestię. Brak jakichkolwiek badań na ten temat jest ważnym argumentem, przemawiającym za powstaniem tej dysertacji. Warta uwagi jest jedyna dotychczasowa publikacja, przedstawiająca analizę pasterskiego nauczania abp. Tadeusza Kondrusiewicza w świetle ewangelizacji Kościoła na Wschodzie – praca doktorska autorstwa s. Renaty Zielińskiej OP pod tytułem „Dzieło ewangelizacji Kościoła na Wschodzie w nauczaniu Arcybiskupa Tadeusza Kondrusiewicza”, napisana w Katedrze Teologii Dogmatycznej Pozytywnej na Wydziale Teologicznym Centrum Teologii Apostolstwa „Pallottinum” i wydana w 2015 roku w Warszawie.

Niniejsza rozprawa została napisana na podstawie szerokiego zasobu źródeł i literatury. Do podstawowych, własnych materiałów źródłowych, wykorzystanych podczas pisania rozprawy, należą pasterskie przemówienia abp. Tadeusza Kondrusiewicza, zebrane i opublikowane w III tomach, zawierające: homilie, kazania, okazjonalne pasterskie przemówienia oraz niektóre wywiady Metropolity. Do własnego materiału źródłowego pracy odnoszą się także nieopublikowane przemówienia pasterskie, znajdujące się w prywatnym archiwum arcybiskupa Kondrusiewicza. Łącznie, w trakcie pracy nad rozprawą, zostało przeanalizowanych czterysta sześćdziesiąt jeden jednostek tekstowych.

Cały zbiór pasterskiego przepowiadania został podzielony na dziesięć grup tematycznych. Każda grupa zawiera różne kwestie, które znalazły swoje miejsce w nauczaniu Arcybiskupa, takie jak: aspekty o charakterze teologicznym, egzystencjalnym, społecznym, moralnym, dogmatycznym i inne. Przepowiadanie odnoszące się do poszczególnych tematycznych grup, zawiera względnie równą tekstową pojemność. Z całego zbioru tekstów dostępnych do badania udało się także wyodrębnić pasterskie przemówienia o charakterze pneumatycznym. Tę grupę tworzą kazania, homilie oraz katechezy o Duchu Świętym, wygłaszane przeważnie podczas liturgicznych celebracji. Kolejne grupy tematyczne łączą w sobie przepowiadania maryjne oraz hagiograficzne. Analizując teksty odnoszące się do wyżej wspomnianej grupy, uwagę przyciąga intensywność występowania i znacząca zawartość tekstowa przemówień, odnoszących się do postaci Matki Bożej i św. Jana Pawła II. Liczny zasób homilii należy do grupy, w której znajdują się przepowiadania dotyczące sakramentów. Ze wszystkich sakramentów, Arcybiskup najwięcej uwagi poświęca Eucharystii. Spora część przemówień odsłaniających tajemnicę Najświętszego Sakramentu była wygłoszona podczas uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Jezusa Chrystusa, jak również z okazji udzielanych święceń diakonatu i prezbiteratu. We wspomnianych pasterskich przemówieniach dominuje tematyka podkreślająca wartość sakramentu Kapłaństwa i Eucharystii. Ważną grupę przemówień stanowią pasterskie teksty, w których Metropolita podejmuje społeczne tematy. Owa grupa przemówień oprócz aspektów społecznych, kulturowych i politycznych, obejmuje kwestie związane z wychowaniem chrześcijańskim, katechizacją, działalnością charytatywną Kościoła i jego miejscem we współczesnym społeczeństwie. Wartościowym materiałem źródłowym jest grupa jednostek, zawierająca nauczanie i ukazująca wiernym cnoty teologalne: wiarę, nadzieję i miłość. Niemniej liczną grupę pasterskich tekstów stanowią przesłania dotyczące osobistej i wspólnotowej modlitwy, życia sakramentalnego, liturgii oraz pobożności ludowej.

Teksty pasterskie sklasyfikowane do poszczególnych grup tematycznych, były wygłoszone w różnym czasie, w różnych okresach liturgicznych, z okazji liturgicznych wspomnień i uroczystości, jak również są częścią głoszonych katechez, udzielanych wywiadów, komentarzy i listów pasterskich, kierowanych przez arcybiskupa Kondrusiewicza do wiernych metropolii mińsko-mohylewskiej. Wyżej wspomniane homilie, kazania i przemówienia, zostały zebrane i wydane w III tomach pod tytułem: „*Laudate Dominum*” Гаміліі, даклады, выступленні, прамовы, лісты, звароты, інтэр’ю (2007–2015), przez wydawnictwo ППО ХРЫСТО (Мінск). Tom I został wydany w 2016 roku, tom II – w 2017 roku, a tom III wydany był w 2018 roku.

W dysertacji doktorskiej jako materiał źródłowy, a zarazem normatywny zostaną wykorzystane: Pismo Święte, orzeczenia Urzędu Nauczycielskiego Kościoła oraz niektóre prawno-liturgiczne dokumenty. Z całej ilości szerokiego zasobu dokumentów Kościoła, przedstawiających istotę chrześcijańskiej wiary, wzięty zostanie pod uwagę przede wszystkim „Katechizm Kościoła Katolickiego”. Szczególna uwaga poświęcona będzie również encyklice papieża Franciszka „Lumen Fidei”, w której Ojciec Święty podejmuje głęboką refleksję nad kwestią chrześcijańskiej wiary¹⁹. Odwołując się do wykorzystanych w rozprawie źródeł normatywnych dotyczących dialogalności wiary, nie sposób nie wspomnieć o inicjatywie papieża Benedykta XVI, jaką było ogłoszenie, w liście apostolskim „Porta fidei” z 11 października 2011 r., Roku wiary. Wtenczas Ojciec Święty zaznaczył: „Chcemy obchodzić ten «Rok wiary» w sposób godny i owocny. Trzeba zintensyfikować refleksję na temat wiary, aby pomóc wszystkim wierzącym w Chrystusa w stawaniu się bardziej świadomymi i ożywić ich przywiązanie do Ewangelii, zwłaszcza w okresie głębokich przemian, jakie ludzkość przeżywa obecnie. Będziemy mieli okazję do wyznawania wiary w zmartwychwstałego Pana w naszych katedrach i kościołach całego świata; w naszych domach i rodzinach, aby każdy silnie odczuł potrzebę lepszego zrozumienia i przekazywania przyszłym pokoleniom odwiecznej wiary”²⁰.

Na literaturę przedmiotu składać się będą opracowania różnych dziedzin teologii, dotyczące zagadnienia chrześcijańskiej wiary i umożliwiające głębsze rozumienie jej dialogicznego wymiaru. W sposób szczególny wzięte zostaną pod uwagę publikacje homiletyczne związane z tematyką poszczególnych części pracy, jak np.: „Homilijny przekaz prawd wiary”²¹, „Homilia miejscem obecności i działania Ducha Świętego”²², czy „Jak mówić o świętych”²³. Odnosić się będziemy także do dzieł liturgicznych, które korelują z treścią rozprawy, np.: „Rok liturgiczny to sam Chrystus, który trwa w swoim Kościele”²⁴.

¹⁹ Papież Franciszek we wstępie do encykliki „Lumen Fidei” zaświadcza, że owe dzieło jest kontynuacją refleksji jego poprzednika – Benedykta XVI: „Prawie skończył on (Benedykt XVI) pracę nad pierwszym szkicem encykliki o wierze. Jestem mu za to głęboko wdzięczny i w duchu Chrystusowego braterstwa przejmuję jego cenne dzieło, dodając do tekstu kilka przemyśleń”. LF 7. Dla papieża Franciszka realizacja dialogiczności chrześcijańskiej wiary dokonuje się przede wszystkim poprzez spotkanie człowieka z żywym Bogiem: „Wiara rodzi się w spotkaniu z Bogiem żywym, który nas wzywa i ukazuje nam swoją miłość, miłość nas uprzedzającą, na której możemy się oprzeć, by trwać niezłomnie i budować życie. Przemienieni przez tę miłość, otrzymujemy nowe oczy, doświadczamy, że jest w niej zawarta wielka obietnica pełni i kierujemy spojrzenie w przyszłość. Wiara, którą przyjmujemy od Boga jako dar nadprzyrodzony, jawi się jako światło na drodze, wskazujące kierunek naszej wędrówki w czasie”. LF 4.

²⁰ PF 8.

²¹ S. Dyk, *Homilijny przekaz prawd wiary*, WPT 19 (2008), nr 1, s. 75-87.

²² Tenże, *Homilia miejscem obecności i działania Ducha Świętego*, ZN KUL 50 (2007), nr 2, s. 33-47.

²³ K. Panuś, *Jak mówić o świętych*, [w:] Pwp, s. 125-141.

²⁴ M. Augé, *Rok liturgiczny. To sam Chrystus, który trwa w swoim Kościele*, tłum. K. Stopa, Kraków 2013. Autor ukazuje tu teologiczny i duchowy, chrystologiczny i kościelny wymiar roku liturgicznego, odsłaniając przed wiernymi, w jaki sposób celebrowanie tajemnic Chrystusa, może stać się dla całej wspólnoty „źródłem życia”. Tamże, s. 277.

W niniejszej rozprawie, oprócz wskazanych źródeł i literatury przedmiotu, w celu uzupełnienia poniższych refleksji, posłużono się szerokim zasobem literatury pomocniczej. Zaliczone do niej zostaną opracowania z zakresu homiletyki dotyczące natury, treści i funkcji homilii, kazania i przepowiadania kerygmatycznego. W tym dziale bibliografii znajdują się także opracowania, których tematyka łączy się z problemem pracy w sposób jedynie pośredni.

W pracy zastosowane zostaną przede wszystkim metoda analizy jakościowej i ilościowej, metoda syntezy oraz metoda porównawcza. Proces badawczy będzie przebiegał według następujących etapów: zgromadzenie źródeł własnych; analiza źródeł pod kątem wyodrębnienia treści korelujących z tematem rozprawy; analiza przepowiadania pod kątem obecności treści związanych z wiarą i jej dialogicznym wymiarem; porównanie treści przepowiadania z nauką Kościoła na temat wiary; podsumowanie wyników analizy; wskazanie, w jakim stopniu przepowiadanie Arcybiskupa pod względem formalnym są zgodne z zasadami ukazanymi we współczesnej homiletyce.

Całość rozważań podjętych w niniejszej dysertacji będzie ujęta w trzech rozdziałach. Każdy kolejny rozdział będzie zawierał podrozdziały, ukazujące poszczególne kwestie. Pierwszy rozdział jest zatytułowany: „Wiara jako dar Boga”. Inicjujący dysertację rozdział będzie stanowił próbę ukazania przepowiadania arcybiskupa Tadeusza Kondrusiewicza, dotyczącą dynamiki zrodzenia i rozwoju wiary, pojmowanej jako dar Boga.

Drugi rozdział pracy zatytułowany będzie: „Wiara jako odpowiedź człowieka objawiającemu się Bogu”. W tej części pracy przedstawione będzie przepowiadanie Metropolity dotyczące wiary, rozumianej jako odpowiedź człowieka na Boże wezwanie.

Trzeci rozdział pracy jest zatytułowany: „„Wiara z uczynków» w życiu Maryi i świętych”. Konkludujący dysertację rozdział zawiera pasterskie nauczanie arcybiskupa Kondrusiewicza dotyczące życia wiarą, opartą na uczynkach Maryi Panny, św. św. Apostołów Piotra i Pawła, męczenników, wyznawców oraz poszczególnych świętych, którzy zostali wpisani w historię Kościoła na Białorusi. Nie ulega wątpliwości, że w postaciach tych świętych wierni mogą odnaleźć doskonały wzór realizacji wiary i odkryć jej dialogiczne przestrzenie.

Każdy z rozdziałów zakończony będzie podsumowaniem, w którym przedstawione będą wyniki porównania przepowiadania Kondrusiewicza z nauką Kościoła o wierze oraz ze współczesną refleksją homiletyczną z zakresu homiletyki materialnej i formalnej.

Na początku pracy zamieszczony będzie spis treści i wykaz skrótów. Na końcu zaś zakończenie i bibliografia. Rozprawę zamykać będzie wywiad autora przeprowadzony z księdzem arcybiskupem Tadeuszem Kondrusiewiczem, emerytowanym Metropolitą

mińsko-mohylewskim. Możliwość spotkania się z Arcypasterzem na etapie finalizacji pracy pozwoliła uzyskać odpowiedzi na szereg pytań, które nie zawsze w sposób bezpośredni wynikały z dostępnych do badania pasterskich tekstów przepowiadania.

ROZDZIAŁ I

WIARA JAKO DAR BOGA

Zgodnie ze swoim teologicznym znaczeniem wiara jest darem Boga. Wiara jest podstawą autentycznych stosunków z Bogiem, jest duchową siłą i bogactwem, czyni z nas chrześcijan, jest naszym wsparciem i pociechą¹. Tego właśnie uczy nas święty Paweł: „Łaską bowiem jesteście zbawieni przez wiarę. A to pochodzi nie od was, lecz jest darem Boga” (Ef 2, 8). Pan Bóg ofiaruje nam dar i każdy człowiek jest zaproszony, aby ten dar przyjąć. Kondrusiewicz przekonany, że w naszych czasach wiara jest darem, który trzeba na nowo odkryć, pielęgnować i dawać o nim świadectwo, stwierdza: „ażeby Pan sprawił, że każdy z nas doświadczy z radością, jak pięknie jest być chrześcijaninem”².

Analiza homilii, kazań i duszpasterskich listów abp. Kondrusiewicza jest bogata w treści wskazujące na dialogiczny wymiar wiary, w którym człowiek swoją postawą i uczynkami daje odpowiedź objawiającemu się Bogu. „Katechizm Kościoła Katolickiego zawiera trwałe zapisy wielu sposobów, w jakie Kościół medytował nad wiarą i rozwijał swoje nauczanie, aby dać wiernym pewność w ich życiu wiary”³. Autor niniejszej rozprawy podejmie próbę ukazania tej rzeczywistości według porządku zawartego w Katechizmie. Wyniki analizy duszpasterskich tekstów abp. Kondrusiewicza zostaną przedstawione, zaczynając od ukazania wiary jako daru pochodzącego od Ducha Świętego oraz Kościoła – wspólnoty osób wierzących, którą Duch Święty nieustannie odnawia i formuje przez Słowo Boże i sakramenty.

1. Wiara jako łaska Ducha Świętego

Wiara jest łaską i darem Bożym, który nie jest jakąś siłą determinującą, zawieszającą działanie ludzkiej woli, przychodzącą do człowieka od zewnątrz. W relacjach pomiędzy Bogiem a człowiekiem inicjatywa zawsze należy do Boga, natomiast wierność łasce często wymaga od nas ofiary. Pan Jezus ostrzega uczniów, że przez swoją niewierność człowiek może się zupełnie zamknąć na łaskę: może popełnić grzech przeciwko Duchowi Świętemu (por. Mt 12, 31). Wierność łasce jest kwestią wolnego wyboru każdego człowieka, który dokonuje się dzięki łasce i w jej przestrzeni, przez działanie Ducha Świętego⁴.

¹Paweł VI, *Przemówienie podczas audiencji generalnej*, 21.06.1967,

https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/audiencje/ag_21061967.html [dostęp 24.11.2021].

² Kongregacja Nauki Wiary. Nota zawierająca wskazania duszpasterskie na Rok Wiary, 2011, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20120106_nota-anno-fede_pl.html#_ftn2 [dostęp 24.11.2021].

³ Paweł VI, *Przemówienie podczas audiencji generalnej*, tamże.

⁴ Por. J. Salij, *Szukającym drogi. Łaska wiary*, Poznań 1988.

Odkrywając to działanie Ducha Świętego w sakramentach, liturgii oraz podążając za Jego natchnieniami, wierni stają się zdolni do wzrastania w wierze i wyznawania jej we wszystkich życiowych okolicznościach⁵. Otrzymany od Boga dar wiary, przynagla człowieka do dzielenia się nim z innymi⁶. Duch Święty sprawia, że na przestrzeni wieków coraz więcej ludzi odkrywa zachwycające piękno chrześcijańskiej nauki i kroczą oni pod przewodnictwem Ducha drogą nieustannego oczyszczenia, stopniowo stając się osobami ukształtowanymi na wzór Chrystusa i jednocześnie historyczną kontynuacją szczególnej obecności zmartwychwstałego Pana⁷. Stajemy się zatem świadkami działania Ducha Świętego, który ukazuje prawdziwe oblicze miłującego Boga i przemienia serce człowieka⁸. Duch Święty wlewa w nas Boże dary, umacnia w nas wiarę, nadzieję i miłość, pomaga nam w bitwie ze złym duchem i w realizacji naszego powołania⁹. Jezus mówi o sobie, że jest drogą i prawdą, i życiem (por. J 14, 6) – nie mówi, że wyłącznie głosi prawdę, ale że sam jest Prawdą. Natomiast, do poznania tej prawdy prowadzi nas Duch Święty¹⁰. Żyjemy w czasach, kiedy chrześcijańska wiara ciągle musi się przeciwstawiać, aby nie być zepchnięta na marginesy publicznego i społecznego życia – a jednocześnie w tym przeciwstawianiu zauważa się wiele znaków obecności i działania Ducha Świętego¹¹.

1.1. Poznanie Boga łaską Ducha Świętego

Kondrusiewicz ukazując działanie Ducha Świętego w perspektywie wiary często odnosi się do biblijnego Objawienia. Jezus zapowiedział swoim uczniom, że wiele ma im do powiedzenia, zapewniając, że: gdy przyjdzie Duch Prawdy, doprowadzi ich do całej prawdy, powie wszystko i oznajmi rzeczy przyszłe (por. J 16, 12-15). Deklarując swoją wiarę w Ducha Świętego, stwierdzamy, że wierzymy w Niego i otwieramy się na Jego działanie. Duch Święty jest wzniosłym i ukrytym źródłem rzeczywistości łaski, która zalicza się do tajemnicy Boga. Św. Paweł w Liście do Rzymian naucza, że wiara jest

⁵ Por. „Выбрацца з сухой “студні” нявер’я”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды адвэнтавага чавання моладзі. Мінск, архікатэдральны касцёл Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 16 снежня 2012, LD III, s. 458.

⁶ Por. „Быць апосталамі добрай навіны”. Гамілія падчас святой Імшы з гагоды VI Малітоўнай сустрэчы моладзі ў Івянцы, 28 ліпеня 2013 г., LD III, s. 473.

⁷ Por. VC 19.

⁸ Por. Us 96; *Захоўваць вернасць свайму пакліканню. Слова да святароў Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі з нагоды распачацця Года святарства*, Мінск, 18 чэрвеня 2009, LD I, s. 171-174.

⁹ Por. „Чалавек – святыня Духа Святога”. Гамілія падчас Імшы апоўначы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 2 ліпеня 2011, LD III, s. 273.

¹⁰ Por. „Veritas Liberavit Vos”. Гамілія падчас Імшы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай, 2 ліпеня 2011г., LD III, s. 276.

¹¹ Por. *Беларусь, не бойся прыняць Хрыста! Пастырскае пасланне на Нараджэнне Пана* 2015, LD I, s. 91.

rzeczywistością, która rodzi się ze słuchania (por. Rz 10, 17). Od momentu Pięćdziesiątnicy, otrzymawszy od Jezusa nakaz iść i nauczać wszystkie narody (por. Mt 28, 19), apostołowie i ich następcy – na przestrzeni wieków – wiernie wypełniali tę misję, przyczyniając się do wzrostu wiary w ludzkich sercach¹².

Poznanie Boga nie może być osiągnięte jedynie poprzez ludzki wysiłek, to Duch Święty jest tym, który prowadzi Kościół i ludzi do poznania tej zbawiennej rzeczywistości¹³. „Nikt nie może powiedzieć bez pomocy Ducha Świętego – Panem jest Jezus” (1 Kor 12, 3). Wierzimy, że Duch Święty już ponad dwa tysiące lat kieruje Kościołem, odsłania i aktualizuje zbawcze misteria dokonane przez Chrystusa na krzyżu oraz daje się doświadczyć w przepowiadanym słowie, liturgii i wspólnocie wiernych. Współcześni ludzie, niestety często charakteryzują się utratą duchowej czujności na działanie Bożego Ducha, przez co trudno jest im dojść do poznania Boga i odkryć w pełni zbawienie oraz przyjąć Dobrą Nowinę¹⁴. Żyjemy w szczególnych czasach, w których chrześcijańska wiara ciągle musi przewyżczać trudności, aby nie być zepchnięta na marginesy publicznego i społecznego życia – a jednocześnie w tym przeciwstawianiu zauważa się wiele znaków obecności i działania Ducha Świętego¹⁵.

Arcybiskup zaznacza, że Duch Święty jest duchowym Nauczycielem i Kierownikiem, wprowadzającym wiernych w zbawcze misteria, a przez to umożliwiającym każdemu człowiekowi poznanie i przyjęcie Jezusa Chrystusa jako swojego Pana¹⁶. Duch Pana uzdalnia człowieka do przyjęcia Ewangelii, pomaga mu lepiej poznać samego siebie i odnaleźć sens życia¹⁷. Arcybiskup mocno zachęca, abyśmy pod natchnieniem Ducha Bożego nie bali się wypłynąć „na otwarte morze naszego życia”, nie byli usatysfakcjonowani „pływaniem tylko na małym statku”, lecz pamiętali, że człowiek jest stworzony na obraz i podobieństwo Boga – a to jest „wielki statek”. Kondrusiewicz swoimi słowami mobilizuje nas do płynięcia pod prąd współczesnego amoralnego świata, abyśmy poznawszy prawdę Ewangelii żyli nią i stali się jej świadkami¹⁸. Abp Tadeusz zwraca uwagę, że Duch Święty może naprawdę działać i być napędzającą siłą duchowego

¹² Por. *Абвяшчаць Слова Божае – крыніцу надзеі. Пастырскае пасланне на 2008 г.*, LD I, s. 284.

¹³ Por. „*Veritas Liberavit...*”, LD III, op. cit., s. 274.

¹⁴ Por. „*Чалавек – святыня...*”, LD III, op. cit., s. 273.

¹⁵ Por. *Беларусь, не бойся...*, LD I, op. cit., s. 91.

¹⁶ Por. „*Не задавальвацца плаваннем на мелнькім карабліку*”. *Прывітальныя слова падчас адкрыцця Міждыяцэзіяльнай сустрэчы моладзі. Івянец, 18 ліпеня 2008 г.*, LD III, s. 357; „*Veritas Liberavit...*”, LD III, op. cit., s. 276.

¹⁷ „*Не задавальвацца...*”, LD III, op. cit., s. 357; Por. „*Свецкія – “Атамная энергія” хрысціянства*”. *Гамілія падчас Міждыяцэзіяльнай малітоўнай сустрэчы моладзі ў Івянцы, 25 ліпеня 2009 г.*, LD III, s. 382.

¹⁸ Por. „*Дух Святы – галоўны ініцыятар місіі*”. *Катэхэза падчас Міждыяцэзіяльнай малітоўнай сустрэчы моладзі. Івянец, 18-20 2008 г.*, LD III, s. 364-365.

życia, wtedy, gdy człowiek podejmie z Nim współpracę i otworzy się na Jego obecność¹⁹. Potwierdzeniem tego są słowa Ewangelii, które opisują Jezusa na pustyni, ukazując sprawczą przyczynę: „Pełen Ducha Świętego, powrócił Jezus znad Jordanu, a wiedziony był przez Ducha na pustyni czterdzieści dni” (Łk 4, 1-2). „Jesteśmy również i my zaproszeni do napełnienia się tym samym Duchem, wezwani do odkrycia Jego działania w Słowie proklamowanym podczas każdej liturgii Eucharystycznej, w sakramentach i we wspólnocie Kościoła”²⁰.

Ludzka natura skażona grzechem pierwotnym, potrzebuje Bożej łaski²¹. Od dnia Pięćdziesiątnicy, kiedy Duch Święty zstąpił na apostołów i Maryję – uzdalniając uczniów do głoszenia Dobrej Nowiny o Ukrzyżowanym i Zmartwychwstałym – nie przestaje On ożywiać Chrystusowego Kościoła i prowadzi wiernych do Boga. W tej duchowej wędrówce szczególną rolę odgrywa działanie Ducha Świętego poprzez słowo Boże, które jest źródłem każdego odrodzenia²². Systematyczna i trwała proklamacja Ewangelii – księgi życia, jest znakiem odnowienia wspólnoty kościelnej²³. Kondrusiewicz przypomina, że Słowo Boże jest zawsze żywe i skuteczne (por. Hbr 4, 12), istotnie różni się od słowa ludzkiego i pomimo przeszkód przynosi swój plon. Bez względu na przeciwności – twardą glebę, zagłuszające ciernie, wydziobujące ziarno ptaki (por. Łk 8, 4-8), – Bóg nie zaprzestaje obficie siać swoje słowo, spodziewając się, że większość ziaren przyniesie wielki plon²⁴.

Podstawową przyczyną tego, że nie każde ziarno przynosi obfity plon, nie jest jakość ziarna – słowa, ale jakość gleby. Boskie ziarno jest zawsze doskonałe – ponieważ jest słowem samego Boga. Nie jest to słowo działacza politycznego, które często zmienia się zależnie od sytuacji politycznej. Nie jest to słowo przedsiębiorcy, który myśli jedynie o osiągnięciu zysku za wszelką cenę. Nie jest to słowo naukowca, bo nauka się rozwija i to, co wczoraj było prawdą, jutro może stać się fałszywe. Jedynie słowo samego Stwórcy, wiecznie żywe i skuteczne, nigdy się nie zmienia. To słowo ustanawia zasady życia i moralnego postępowania²⁵. „Pochylając się i rozważając Pismo Święte – stajemy się dobrą glebą – otwieramy się na działanie Ducha Świętego, poddajemy się Jego kierownictwu

¹⁹ Por. „Дух Святы...”, LD III, op. cit., s. 363-365.

²⁰ Богу – так, злomu духу – не. Пастырское послание на Вялікі Пост 2013 г., LD I, s. 121.

²¹ Por. Свята, якое павінна працягвацца ўсе жыццё. Гамілія падчас святой Імшы з удзяленнем Першай святой Камуніі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 24 мая 2015 г., LD II, s. 299-301.

²² Por. „Святыня – месца стварэння жывога Касцёла як народа Божага”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды кансэкрацыі касцёла Божага Цела ў аграгарадку Беразінскае, 31 жніўня 2013 г., LD III, s. 193.

²³ Por. „Быць людзьмі моцнай веры”. Гамілія падчас святой Імшы на завяршэнне II Усебеларускай малітоўнай сустрэчы моладзі ў Івянцы, 7 жніўня 2011 г., LD III, s. 423; Por. Тамże, s. 193.

²⁴ Por. „Дух Святы...”, LD III, op. cit., s. 364-365.

²⁵ Por. „Paraфіада бегіем ку святоści”. Homilia podczas Mszy świętej na rozpoczęcie XXVI Międzynarodowej Paraфіady Dzieci i Młodzieży. Warszawa, 13 lipca 2014 r., LD III, s. 486.

i natchnieniom”²⁶. Arcybiskup jest przekonany, że studium Pisma Świętego powinno być dostępne dla wszystkich wierzących. Jest rzeczą fundamentalną, aby objawione Słowo radykalnie inspirowało katechezę oraz wszelkie wysiłki podejmowane w celu przekazywania wiary. Ewangelizacja wymaga zażyłości ze Słowem Bożym, a to oznacza, że diecezje, parafie i wszystkie wspólnoty katolickie powinny proponować poważne i wytrwałe studiowanie Biblii, jak również promować jej modlitewne czytanie osobiste i wspólnotowe. Nie ma potrzeby szukać, błędząc po omacku, ani oczekiwać od Boga odpowiednich słów, ponieważ Bóg już to uczynił – przemówił i objawił się ludziom²⁷. Liczne działania ewangelizacyjne mają służyć pomocą wiernym w duchowym wzrastaniu, doprowadzając każdego do spotkania z Chrystusem – prawdziwym Panem i Zbawicielem²⁸.

W procesie poznania Boga, Arcybiskup również mocno podkreśla znaczenie Eucharystii, zwracając uwagę na to, że za każdym razem, gdy bierzemy udział we mszy świętej, przyjmujemy Ducha Świętego, który głębiej jednoczy nas z Chrystusem, abyśmy byli Jego świadkami, przepelnionymi misyjnym zapalem²⁹. Duch Pana jest główną, działającą siłą ewangelizacji, ożywia misję Kościoła, pobudza nas do wyjścia z własnego wnętrza i pójścia do innych ludzi, aby ewangelizować i doprowadzić ich do spotkania z Bogiem³⁰.

Jezus, wierny swojej obietnicy, niezmiennie trwa w Kościele: „Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata” (Mt 28, 19–20). W sposób szczególny odkrywamy Jego obecność wchodząc w życie sakramentalne – każde przyjęcie sakramentów jest wyjątkowym spotkaniem z Chrystusem³¹.

Uczniowie idąc do Emaus, rozmawiali pomiędzy sobą o wydarzeniach w Jerozolimie, kiedy to do nich dołączył się Jezus i zaczął tłumaczyć im Pisma (por. Łk 24, 13–35). „Współczesny człowiek również odczuwa wielką potrzebę spotkania się z kimś, kto towarzyszyłby mu w wędrówce wiary”³². Podążając za logiką Ewangelii – podkreśla Kondrusiewicz – przekonujemy się, że zadanie proklamacji Dobrej Nowiny i dawanie świadectwa osobistej wiary należy nie tylko do obowiązków biskupa i kapłanów czy osób

²⁶ *Божжае слова і катэхізацыя. Пастырскае пасланне на 2019/2020 катэхетычны год Мінск, 1 верасня 2019 г. XXII звычайная нядзеля*, AW.

²⁷ Por. EG 175.

²⁸ Por. *Божжае слова...*, AW, op. cit.

²⁹ Por. Benedetto XVI, *Messaggio per la XXIII Giornata Mondiale della Gioventù, 20 luglio 2007*, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/messages/youth/documents/hf_ben-xvi_mes_20070720_youth.html [dostęp 14.09.2021].

³⁰ „*Быць місіянерамі новай евангелізацыі*”. *Слова на адкрыццё VI Малітоўнай сустрэчы моладзі ў Івянцы, 26 ліпеня 2013 г.*, LD III, s. 467; Por. EN 21.

³¹ Por. *Божжае слова...*, AW, op. cit.

³² *Божжае слова...*, AW, Tamże.

konsekrowanych, ale również spoczywa na wiernych. Być chrześcijaninem, oznacza być nosicielem i świadkiem nauki Chrystusa³³.

1.2. Duch Święty odnawiający Kościół Chrystusowy

Arcybiskup zaznacza, że następcom Jezusa, szczerze oddanym Bożej służbie, zawsze towarzyszył pewien duszpasterski zmysł w sprawach przekazywania wiary i budowania chrześcijańskich tradycji. W historii życia tych osób widzimy spełnienie słów Jezusa, który swoim uczniom obiecał, że nigdy nie zostawi ich samych (por. J 14, 18) i że pośle im swojego Ducha, który wszystko im przypomni i wszystkiego nauczy (por. J 14, 26)³⁴. Podejmując rozważania dotyczące działania Ducha Świętego odnawiającego Kościół oraz próbując ukazać relacje zachodzące pomiędzy Kościołem a Duchem Świętym, wchodzimy w jeden z najbardziej misteryjnych aspektów nauki Kościoła. Sobór Watykański II naucza, że: „gdy już dzieło, jakie Ojciec Synowi swojemu do spełnienia na ziemi powierzył, zostało wykonane (por. J 17, 4), w dzień Zielonych Świąt posłany został Duch Święty, którego zadaniem jest uświęcać ustawicznie Kościół, a w ten sposób wyjednać wiernym, przez Chrystusa w jednym Duchu, przystęp do Ojca (por. Ef 2, 18)³⁵”. Odkrywamy, że poprzez Ducha Świętego Bóg Ojciec daje życie tym, których zabił grzech, zanim ich ciała śmiertelne zostaną wskrzeszone w Chrystusie (por. Rz 8, 10-11). Duch Święty mieszka w Kościele i w sercach wiernych jak w świątyni (por. 1 Kor 3, 16; 6, 19), modli się w nich i daje świadectwo ich godności przybranych dzieci Bożych (por. Ga 4, 6; Rz 8, 15-16; 26). To On wprowadza Kościół w całą prawdę (por. J 16, 13) i zabezpiecza mu jedność wspólnoty i posługi, buduje go i kieruje nim, dzięki różnorodności hierarchicznych i charyzmatycznych darów i przyozdabia go swoimi owocami (por. Ef 4, 11, 12; 1 Kor 13, 4; Ga 5, 22). Mocą Ewangelii daje Kościołowi młodość i odnawia ją nieustannie, prowadząc go do doskonałego, z jego Oblubieńcem, zjednoczenia (por. KK 4). Odzwierciedlenie powyższego Soborowego nauczania znajdujemy w pasterskich przesłaniach abp. Kondrusiewicza.

Podejmując starania, aby wiernym ukazać obecność i odnawiające działanie Ducha Świętego w eklezjalnej rzeczywistości, Arcybiskup najpierw przedstawia wiernym, czym jest wspólnota Kościoła, powołana do istnienia przez Jezusa Chrystusa w dzień Pięćdziesiątnicy. „Kościół ruszył z miejsca w dzień Zesłania Ducha Świętego, kiedy

³³ Por. AW, *Божае слова...*, Tamże.

³⁴ Por. Y. Prakapiuk, *Aktualne wyzwania dla Katolickiej Odnowy Charyzmatycznej*, SA 1 (2018), nr 1, s. 140-141.

³⁵ Por. *Захоўваць вернасць...*, LD I, op. cit., s. 171-176.

apostołowie wyszli z wieczernika i zaczęli głosić Ewangelię, zmieniając oblicze ziemi”³⁶. Pierwsi chrześcijanie łączyli się we wspólnoty, spotykając się na modlitwie i łamaniu chleba, a poprzez wykonywanie misyjnego nakazu Jezusa, z biegiem czasu, Kościół coraz bardziej stawał się widzialnym znakiem Bożej obecności w całym świecie³⁷. „Kościół śmiało można nazywać miejscem epifanii – miejscem objawienia Bożego”³⁸. Początek Kościoła i jego korzenie mają duchowy charakter, a on sam jest przewidziany przez Boga Ojca, ustanowiony przez Chrystusa i odnawiany przez Ducha Świętego.

Kościół Chrystusowy, posiadając duchową naturę, ma swoją widzialną hierarchiczną strukturę i instytucje. Do niego należą wszyscy, którzy przyjęli chrzest, żyjący na ziemi – Kościół pielgrzymujący. Do niego należą także ci, którzy trwają w czyśćcu – Kościół oczyszczający się oraz ci, którzy już przebywają w chwale Nieba – Kościół tryumfujący³⁹. Chrystus ustanawia Kościół jako wspólnotę wiernych, jako naród Boży, gdzie żywymi kamieniami są dusze ludzkie⁴⁰. Kościół jest świętym miejscem, w którym każdy wierny może odczuć obecność Boga, doświadczyć wspólnoty i poprzez różnorodne hierarchiczne i charyzmatyczne dary spotkać się z Bogiem (por. Ef 4, 11,12; 1 Kor 13,4; Ga 5,22) (por. KK 4)⁴¹.

Właśnie przez posługę Kościoła Chrystus daje się poznać każdemu człowiekowi, jak to się wydarzyło dwa tysiące lat temu, kiedy Jezus rozpoczynał swoją publiczną działalność. Chrystus nic nie odbiera człowiekowi, a tylko wzbogaca duchem mądrości i miłości, duchem miłosierdzia i wytrwałości, obdarza pokojem, radością, szczęściem i nową nadzieją⁴². Wydaje się, że wszystkich tych duchowych darów oraz działania Ducha Świętego, najbardziej możemy doświadczyć w sakramentalnej posłudze (por. KK 4). Sakramenty ustanowione Chrystusem jako znaki Bożej łaski, są najbardziej intensywnym środkiem ustawicznie uświęcającym Kościół i jego członków, pozwalają wiernym przez Chrystusa

³⁶ „Напаўняйцеся тут святасцю і нясіце яе ў свет”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды кансэкрацыі касцёла Святога Духа ў Віцебску, 18 мая 2013 г., LD III, s. 188.

³⁷ Пор. *Захоўваць вернасць...*, LD I, op. cit., s. 171-176.

³⁸ „Напаўняйцеся тут...”, LD III, op. cit., s. 187.

³⁹ Рог. Другі Ватыканскі Сабор: мэты і вынікі. Даклад на сімпозіуме, прысвечаны 50-годдзю заканчэння Другога Ватыканскага Сабору. Мінск, касцел св. Сымона і Алены, 28 лістапада 2015 г., LD II, s. 32-33.

⁴⁰ „Касцёл – месца сустрэчы з Богам”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды кансэкрацыі касцёла Божай Міласэрнасці ў Асіновічах, 7 красавіка 2013 г., LD III, s. 183; Пор. „Святыня – месца стварэння...”, LD III, op. cit., s. 192.

⁴¹ Пор. „Напаўняйцеся тут...”, LD III, op. cit., s. 186.

⁴² Рог. "...І што на вуха чуеце, прапаведуючыце на дахах." Імкнуща да асабістага і супольнага міру Каментар да Паслання папы Францішка на 52-і Сусветны дзень міру пад дэвізам „Добрая палітыка стаіць на службе міру.” Мінск, 25 снежня 2018 г., АW; Zob. Giovanni Paolo II. *Omelia per l'inizio del Pontificato. Domenica, 22 ottobre*: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/1978/documents/hf_jp-ii_hom_19781022_inizio-pontificato.html [dostep 20.04.2021].

w jednym Duchu mieć przystęp do Ojca (por. Ef 2, 18)⁴³. Kościół choć nie jest ze świata (por. J 17, 16), jednak żyje i działa w świecie i w nim kontynuuje zbawienną misję Jezusa Chrystusa, mając na celu zbawienie człowieka. Trwając we wspólnocie Kościoła odkrywamy, że poprzez Ducha Świętego Bóg Ojciec daje wiernym doświadczać zbawiennych owoców Bożego życia, które jest antidotum na grzech i wszelkie zło (por. KK 4). Kościół również w dzisiejszych czasach stara się być blisko współczesnego człowieka i wskazuje na Chrystusa jako na źródło żywej wody (por. J 4, 5-42), która daje życie wieczne. Głosi nam słowo Boże, przychodzi do nas z sakramentami, umacnia Bożą łaską, aby zbudować mocny fundament, na którym będzie mógł pewnie stanąć współczesny człowiek⁴⁴.

Kondrusiewicz jest przekonany, że odnawiające działanie Ducha Świętego objawia się także w nieustannej proklamacji Ewangelii. Obecność Ducha Świętego w świętych tekstach prowadzi nas do osobistego spotkania z żywym Bogiem. Oświeceni mocą Ducha Świętego mamy przywilej i łaskę wsłuchiwania się i rozważania słów Jezusa – podobnie jak uczniowie, którzy trwali przy słowie Bożym, budowali żywą relację z Bogiem⁴⁵. Mocą Ducha Świętego Jezus wlewa w serca ludzi Bożą miłość, która uzdalnia nas do miłości i służby dla bliźnich. Ta moc oświeca nas i ukazuje drogę, jak stawać się podobnym do Niego oraz uczy, że służba Ewangelii nie jest fakultatywną opcją, wśród różnych życiowych inicjatyw, ale obligatoryjnym zadaniem każdego wierzącego człowieka, który powinien przekazywać Dobrą Nowinę wszystkim ludziom. Kościół mając świadomość obecności Ducha Świętego i Jego działania w Piśmie Świętym, ciągle poszukuje nowych i skutecznych form przekazania współczesnemu światu ewangelicznego przesłania. Dlatego niezwykle ważna jest świadomość tego, że współczesny człowiek będzie zdolny doświadczyć tej nowości życia i odnowy prowadzącej do zjednoczenia się z Jezusem, dopiero wtedy, kiedy otworzy się na działanie Ducha Świętego (por. KK 4)⁴⁶.

Od dnia Pięćdziesiątnicy, kiedy Duch Święty zstąpił na apostołów i Maryję, uzdalniając uczniów do głoszenia Dobrej Nowiny o Ukrzyżowanym i Zmartwychwstałym, ten sam Duch nie przestaje ożywiać Chrystusowy Kościół i prowadzić wiernych do Boga⁴⁷. Duch Święty mieszka w Kościele i w sercach wiernych jak w świątyni (por. 1 Kor 3,16; 6,19). W czasach, kiedy człowiek stracił poczucie grzechu, Duch Święty odkrywa pełnię

⁴³ *Другі Ватыканскі...*, LD II, op. cit., s. 32-33; Por. *Пастырскае пасланне на 2019/2020 катэхетычны...*, AW, op. cit.; Por. *Хрыстус нарадзіўся, не бойцеся прыняць яго!* Пастырскае пасланне на Божае Нараджэнне 2019 г. Мінск, 8 снежня 2019 г., AW.

⁴⁴ Por. „*Выбрацца з сухой...*”, LD III, op. cit., s. 459-460.

⁴⁵ Por. Y. Prakapiuk, *Aktualne...*, op. cit., s. 140-141.

⁴⁶ „*Напаўняйцеся тут...*”, LD III, op. cit., s. 187.

⁴⁷ Por. *Другі Ватыканскі...*, LD II, op. cit., s. 32-33; Tamże s. 187.

wyzwolenia i zbawienia w Chrystusie. Rozpala serca wiernych modlitwą i daje świadectwo ich godności przybranych dzieci Bożych (por. Ga 4, 6; Rz 8, 15-16 i 26) (por. KK 4). Duch Święty przez tajemnicę krzyża dopomaga nam odkryć miłosierną i wszystko darującą miłość Boga⁴⁸. Jest On naszym duchowym Nauczycielem i Kierownikiem, wprowadzającym w tajemnicę Boga w Trójcy Przenajświętszej, budzącym i odnawiającym wiarę w sercach wiernych⁴⁹.

1.3. Podsumowanie

Wyniki analizy przepowiadania Kondrusiewicza, naświetlające zagadnienie wiary jako Bożego daru, ukazują sporą ilość tekstów wskazujących na jej dialogiczny wymiar. Chrześcijańska wiara dla abp. Tadeusza jest darem pochodzącym od Ducha Świętego, przyjmując ją, człowiek jest zaproszony do odpowiedzi na otrzymaną łaskę i jej aktualizację poprzez Słowo Boże, sakramentalne praktyki oraz spełnianie uczynków zgodnych z Bożym prawem. Arcybiskup naucza, że w tym duchowym dialogu pomiędzy Bogiem a człowiekiem, inicjatywa zawsze należy do Boga, a Duch Święty – działający w sakramentach, liturgii oraz słowie Bożym, uzdalnia człowieka do budowania żywej relacji z Bogiem⁵⁰. Arcybiskup ma wyraźną świadomość tego, że dar wiary nie skupia się wyłącznie na poznaniu Boga przez oświecające działanie Ducha Świętego, lecz również przynagla człowieka do dzielenia się tym duchowym darem z bliźnimi⁵¹. Abp Kondrusiewicz odwołując się do magisterium Kościoła podkreśla konieczność wyrażania osobistej wiary w postaci świadectwa – zaznaczając tym samym, że współczesne czasy w sposób szczególny potrzebują świadków żywej wiary (por. KKK 1816)⁵².

Ważnym aspektem, w pasterskim przepowiadaniu Arcybiskupa, dotyczącym kwestii wiary jest zwrócenie uwagi na to, że poznanie Boga nie może być osiągnięte jedynie poprzez ludzki wysiłek, ale zawsze odbywa się przez uprzedzające działanie Ducha Świętego.

Nie podlega wątpliwości, że według Kondrusiewicza wyjątkowym i bardzo ważnym miejscem duchowej odnowy dla każdego człowieka jest Kościół. Jest on świętą wspólnotą, w której każdy wierny może poprzez różnorodne hierarchiczne i charyzmatyczne dary, spotkać się z Bogiem⁵³. Arcybiskup ma silne przekonanie, że Duch Święty może być dla

⁴⁸ Por. DV 12.

⁴⁹ Por. „*Касцёл – месца сустрэчы...*”, LD III, op.cit., s. 183; „*Святыня – месца стварэння...*”, LD III, op. cit., s. 192.

⁵⁰ Por. „*Выбрацца з сухой...*”, LD III, op. cit., s. 458.

⁵¹ „*Быць апосталамі...*”, LD I, op. cit., s. 473; „*Чалавек – святыня...*”, LD III, op. cit., s. 273.

⁵² Por. *Беларусь, не бойся...*, LD I, s. 91.

⁵³ Por. „*Напаўняйцеся тут...*”, LD III, s. 186.

człowieka napędzającą, życiodajną siłą duchową, jeśli tylko człowiek otworzy się na Jego obecność i podejmie z Nim współpracę⁵⁴. W budowaniu takiej duchowej relacji, szczególne miejsce zajmuje słowo Boże, które jest źródłem każdego odrodzenia: „Pochylając się i rozważając Pismo Święte – stajemy się dobrą glebą, otwieramy się na działanie Ducha Świętego, poddajemy się Jego kierownictwu i natchnieniom”⁵⁵. Dlatego Kościół mając świadomość obecności i działania Ducha Świętego w Piśmie Świętym, ciągle poszukuje nowych i skutecznych form przekazania współczesnemu światu ewangelicznego przesłania. Jest to niezwykle ważne zadanie dla Kościoła, ponieważ odkrycie obecności Ducha Bożego w świętych tekstach, prowadzi wiernych do zażyłych relacji z żywym Bogiem⁵⁶.

Kolejnym skutecznym narzędziem, które odnajdujemy w pasterskich przesłaniach, służącym do budowania dialogu wiary pomiędzy człowiekiem a Bogiem – są sakramenty święte. W sposób szczególny Kondrusiewicz wyróżnia sakrament Eucharystii: „za każdym razem, gdy bierzemy udział we Mszy Świętej, doświadczamy działania Ducha Świętego, który doprowadza nas do zjednoczenia się z Chrystusem, abyśmy mogli być napełnieni Jego łaską”⁵⁷.

W swoich pasterskich przesłaniach abp Tadeusz uwypukla katechizmową prawdę, podkreślając, że poznanie wiary jest możliwe tylko w Duchu Świętym. Aby pozostawać w jedności z Chrystusem, trzeba najpierw być poruszonym przez Ducha Świętego. To On wychodzi naprzeciw nas i wzbudza w nas wiarę (por. KKK 683). „Duch Święty wlewa w nas Bożą łaskę, umacnia w nas dar wiary i wspiera nas w bitwie ze złym duchem, i w realizacji naszego powołania”⁵⁸.

Katechizm Kościoła Katolickiego podkreśla kluczową rolę Ducha Świętego w budowaniu dialogu wiary pomiędzy człowiekiem a Bogiem. Ponadto Duch Święty jest ukazany jako Ten, który „uprzedza wiernych swoją łaską, aby pociągnąć ich do Chrystusa” (por. KKK 737). Wyniki przeprowadzonej analizy tekstów, odsłaniających kwestię wiary jako daru pochodzącego od Boga, ukazują świadomość Kondrusiewicza co do istotnej roli trzeciej Osoby Trójcy Świętej – Ducha Świętego, w procesie budowania zażyłej relacji człowieka z Bogiem.

Analiza ilościowa wykazała, że zagadnienie wiary jako daru Ducha Świętego zostało przedstawione w dwudziestu dwóch jednostkach przepowiadania Kondrusiewicza,

⁵⁴ Por. „Дух Святы...”, LD III, op. cit., s. 363-365.

⁵⁵ *Божье слова і катэхізацыя. Пастырскае пасланне на 2019/2020 катэхетычны год Мінск, 1 верасня 2019 г. XXII звычайная нядзеля*, AW; Por. „Святыня – месца...”, LD III, op.cit., s. 193.

⁵⁶ Por. „Напаўняйцеся тут...”, LD III, op. cit., s. 187.

⁵⁷ *Божье слова...*, AW, op. cit.

⁵⁸ „Чалавек – святыня...”, LD III, op. cit., s. 273.

co stanowi około 5%, poddanych badaniu, tekstów pasterskich. Problematyka poznania Boga za pomocą łaski Ducha Świętego została odsłonięta w piętnastu tekstach pasterskich. Natomiast kwestia Ducha Świętego była ukazana w ośmiu, poddanych analizie tekstach.

Podsumowując należy podkreślić, że w swoim nauczaniu Arcybiskup przypisuje Duchowi Świętemu kluczową rolę w procesie duchowego wzrastania człowieka. Duch Święty jest inicjatorem rozwoju wiary w duszy ludzkiej, później, kontynuuje swoje działanie, umożliwiając prawdziwe poznanie Boga w Jezusie Chrystusie i prowadząc do zażyłej relacji z Bogiem Ojcem. Bez skutecznego działania Ducha Prawdy nie będziemy zdolni zrozumieć słów Pana⁵⁹.

Arcybiskup wskazuje na konstruktywną aktywność Ducha Bożego we wspólnocie Kościoła, uwypuklając Jego rolę w budowaniu jedności eklezjalnej. W Duchu Świętym Kondrusiewicz dopatruje się tego, który nieustannie odnawia i ożywia Chrystusowy Kościół. Podejmując rozważania nad problematyką głoszenia słowa Bożego, Arcybiskup podkreśla, że właśnie od Ducha Świętego zależy treść proklamowanego słowa Bożego oraz wszelkie inicjatywy ewangelizacyjne. Abp Tadeusz przekonany, że ten sam Duch, który ożywiał i kierował pierwszą wspólnotą chrześcijan, niezmiennie, również w dzisiejszych czasach uświęca i odnawia Kościół Chrystusowy, prowadząc wiernych do zbawienia.

Przeprowadzona analiza tekstów Kondrusiewicza, oprócz obszernego i głębokiego nauczania dotyczącego daru wiary oraz wskazania na niezastąpione działanie Ducha Świętego w procesie duchowego wzrastania, ujawnia także pewne mankamenty. W wielu poddanych badaniu jednostkach tekstowych brakuje wskazania na Ducha Świętego, działającego w każdej konkretnej liturgicznej celebracji, co stanowi poważne uchybienie funkcji homilii⁶⁰. Każda liturgia jest epifanią Ducha Świętego⁶¹, dlatego brak uwrażliwienia wiernych na obecność Ducha Świętego, który aktualizuje i uobecnia zbawcze misteria dokonane przez Chrystusa – stanowi poważne zaniedbanie. Poprzez uwzględnienie i zastosowanie w przepowiadaniu kluczowych elementów homilii, kaznodzieja pomaga słuchaczom w nawiązywaniu relacji z Duchem Świętym. Odwołując się do słów Jezusa, powiedzianych o Duchu Świętym: „Jeśli ktoś jest spragniony, a wierzy we Mnie – niech przyjdzie do Mnie i pije!(...) Strumienie wody żywej popłyną z jego wnętrza” (J 7, 37-39), warto dołożyć wszelkich starań, aby pobudzać w wiernych wiarę i pragnienie słowa Bożego, modlitewną wrażliwość i wewnętrzne skupienie. Wychowując wiernych do takich wewnętrznych postaw, kaznodzieja doprowadza swoich słuchaczy do osobistego

⁵⁹ Por. VD 1.

⁶⁰ Zob. S. Dyk, *Homilia miejscem...*, op. cit., s. 33-47.

⁶¹ Por. S. Czerwik, *Obecność i działanie Ducha Świętego we wspólnocie świeckich i duchowych sprawujących liturgię*, PH 2 (1998), nr 2, s. 60-86.

doświadczenia działania Ducha Świętego w liturgii. Jest to priorytet, ponieważ w liturgii realizuje się mistyczna zależność pomiędzy misją Boga Syna i Boga Ducha Świętego. Działanie jednej Osoby Trójcy Świętej – bezzwłocznie przywołuje działanie drugiej Osoby. Dlatego też w teologii liturgii znajdujemy określenie Ducha Świętego jako „współdziałającego z Chrystusem” lub „przyłączonego do Chrystusa”⁶². Wspólne działanie Jezusa i Ducha Świętego Katechizm Kościoła Katolickiego przedstawia w następujący sposób: „Sakramenty będące mocami, które wychodzą z zawsze żywego i ożywającego Ciała Chrystusa oraz działaniami Ducha Świętego urzeczywistnianymi w Jego Ciele, którym jest Kościół, są arcydziełami Bożymi w nowym i wiecznym Przymierzu” (KKK 1116). Niestety, w przepowiadaniu Kondrusiewicza, powyższe treściowe elementy nie zostały w wystarczający sposób dowartościowane i zastosowane.

2. Słowo Boże jako źródło wiary

Konstytucja dogmatyczna Soboru Watykańskiego II o Objawieniu Bożym „*Dei verbum*” ukazuje, że: „Przez swoje Objawienie Bóg w nadmiarze swej miłości zwraca się do ludzi, by ich zaprosić do wspólnoty z sobą i przyjąć ich do niej” (KO 2). Właściwą odpowiedzią człowieka na to zaproszenie jest wiara, rozumiana jako świadome i dobrowolne poddanie się Bogu. Według Katechizmu Kościoła Katolickiego wiara jest darem, nadprzyrodzoną cnotą daną człowiekowi przez Boga, jest początkiem życia wiecznego (por. KKK 163; 179; 1814).

W swoim pasterskim nauczaniu Arcybiskup ukazuje wiarę jako dar pochodzący od Boga, którym człowiek zostaje obdarzony w momencie chrztu, dzięki czemu jest zaproszony do odkrywania i wzrastania w tej rzeczywistości, w Chrystusowym Kościele na przestrzeni całego swojego życia. Wskazując i wymieniając różne chrześcijańskie praktyki pobożności, w sposób szczególny Kondrusiewicz akcentuje rolę Pisma Świętego, zaznaczając, że odkrywanie słowa Bożego pozwala nam coraz bardziej poznawać Boga i wzrastać w wierze⁶³.

Zdaniem Kondrusiewicza pochylając się nad historią stworzenia, obecnością i działaniem Boga w świecie oraz podejmując studium wydarzeń zawartych w Piśmie Świętym, już od pierwszych rozdziałów rozpoznajemy Boga i Jego stwórcze działanie właśnie przez Słowo (por. Rdz 1,3). Cała historia zbawienia jest złączona ze Słowem, nie

⁶² Zob. B. Migut, *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*, Lublin 2007, s. 240.

⁶³ Por. *Живое Слова Божья и дейснае. Пастырское послание на Вялікі пост 2008 г.*, LD I, s. 97-98.

pomylimy się, jeżeli postawimy znak równości pomiędzy tym, co Bóg czyni i tym, co Bóg mówi. Naród Wybrany rozpoznał to Słowo, chociaż często go nie zachowywał⁶⁴.

Kościół zawsze z wielką powagą odnosił się do Pisma Świętego i Tradycji, uważając je za najwyższe prawo objawione przez Boga i źródło wiary. Stolica Apostolska w licznych dokumentach przypomina, że natchnione przez Boga teksty, niezmiennie przekazują Jego Słowo, wierząc, że Duch Święty przemawia w słowach Proroków i apostołów. Kościół badając i pogłębiając zbawcze tajemnice wiary, nieustannie zwraca się i zakorzenia się w świętych tekstach, które są duszą teologii i sercem wszelkiego działania Kościoła⁶⁵.

Działanie Boga możemy porównać do matki nieustannie rozmawiającej ze swoim dzieckiem: cisza skrzywdziłaby niemowlę, stałaby się znakiem braku miłości i troski o dziecko. Odkrywamy, że słowo Boże niesie miłość i życie. „Nie samym chlebem żyje człowiek” (Łk 4, 4) – słowo Boże od początku było i nadal pozostaje pokarmem dla dusz ludzkich. Pomaga rozpoznawać działanie Boga w osobistym życiu, uzdalnia do słuchania Jego nauki. Natchnione i oświecone obecnością Ducha Świętego – ożywia wiarę człowieka i prowadzi do spotkania z Jezusem⁶⁶.

Arcybiskup w swoim duszpasterskim przepowiadaniu, przeważnie na progu przeżywania liturgicznych okresów o szczególnym znaczeniu, wielokrotnie podkreśla prawdę, że usłyszane słowo Boże zachęca człowieka przede wszystkim do pokuty i nawrócenia. Zwraca uwagę, że początkiem nawrócenia jest zbadanie swojego serca, czy jest ono otwarte na słowo Boże, czy wzrasta duchowo i pragnie przemiany życia? Człowiekowi, aby sprostać tym wyzwaniom, potrzeba zakorzenie się w Ewangelii. Podążać w kierunku głębszego poznania tajemnicy wiary i zasad życia chrześcijańskiego⁶⁷.

Odwołując się do Arystotelesa i Tomasza z Akwinu, Kondrusiewicz zaznacza, że człowiek przychodząc na świat, duchowo jest jak *tabula rasa* – niezapisana, czysta tablica. Głównym zadaniem Kościoła, jak również wszelkich inicjatyw ewangelizacyjnych jest właśnie wypełnienie, zapisanie tej tablicy. Ewangelia nie jest wyłącznie księgą zawierającą ważne informacje, jest księgą życia. Dobra Nowina odczytana i zachowana w sercu człowieka rzuca światło na codzienne problemy. Wskazuje szlak wiary i prowadzi do celów ostatecznych, uporządkowuje życie człowieka, wyzwala i zbawia. Współczesny

⁶⁴ „Ewangelia miłosierdzia objawiona w Jezusie Chrystusie. Jak być apostołem we współczesnym świecie”. Wykład wygłoszony podczas II Kongresu Bożego Miłosierdzia. Kraków, 1-5 października 2011 r., LD III, s. 113.

⁶⁵ Por. „Дзе есць Біскуп – там есць Касцёл.” Гамілія падчас урачыстай святой Імшы кананічнага ўступлення на пасаду ардынарыя Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі., LD I, s. 13-18; Por. „Зрабіць Божае Слова інтэгральнаю часткаю жыцця.” Каментарый да апостальскай адгартыцы Бэнэдыката XVI “*Verbum Domini*.”, LD II, s. 332-334.

⁶⁶ Por. Новая Евангелізацыя як увядзіны ў Год Веры. Пастырскае пасланне на 2012 г., LD I, s. 314-318.

⁶⁷ Por. Жывое Слова..., LD I, op. cit., s. 97-98.

człowiek ma wielką potrzebę, nie tyle uświadomienia sobie moralnych zasad postępowania, zrozumienia nakazów i przepisów, co przede wszystkim osobistego spotkania się z Bogiem. Boże prawo i przesłanie nadziei zawarte w Bożym Słowie tylko wtedy przenikną do duszy człowieka, gdy staną się częścią jego życia⁶⁸. Pismo Święte, Tradycja i Eucharystia są darem i pokarmem dla Kościoła. Stąd otwarcie się na to Słowo przez częste czytanie Pisma, uczestniczenie w katechezach, biblijne studium osobiste i wspólnotowe – wzmacniają tę relację⁶⁹.

Słowo Boże to sam Chrystus, Syn Boży, Bóg i Człowiek – Słowo, które jest Bogiem, jak dokładnie o tym naucza św. Jan: „Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga, i Bogiem było Słowo” (J 1, 1). To przedwieczne Słowo zapisane w Piśmie Świętym objawia nam tajemnicę Trójjedynego Boga i tajemnicę zbawienia człowieka. Historia chrześcijaństwa jest bogata w przykłady wewnętrznej przemiany tych, którzy zechcieli usłyszeć i zachować przesłanie Dobrej Nowiny w swoim sercu. Słowa wypowiedziane przez Jezusa, od momentu rozpoczęcia Jego publicznej działalności, zmieniły losy rybaków z Galilei, zmieniły życie celnika Lewiego i zawziętego w prześladowaniu chrześcijan Szawła – przemieniając ich w apostołów. O mocy Bożego słowa w procesie budzenia wiary świadczą też przykłady historii życia i nawrócenia świętych, takich jak św. Augustyn czy św. Franciszek z Asyżu. To samo Słowo na przestrzeni wieków zmieniało losy tysięcy ludzi, ukazując im drogę wiary wiodącej do zbawienia⁷⁰.

Myśl, zdanie lub fragment zapamiętany ze stron Pisma Świętego i przyjęty sercem – ma moc gruntownie zmienić los człowieka. Praktyka regularnej lektury i uważnego słuchania Słowa Bożego jest ważnym krokiem w kierunku osobistego nawrócenia i przemiany życia. Przyjąć postawę Samuela, wołającego: „Mów, Panie, bo sługa Twój słucha” (1 Sam 3, 9) – uczyć się żyć Słowem, aby to ono było źródłem nadziei i prowadziło do szczerej wiary w Ewangelię⁷¹. Przemiana serca człowieka polega na pozwoleniu Chrystusowi wejść do niego: przez sakramenty i słuchanie Bożego słowa. Święty Hieronim pisał, że nieznajomość Pisma Świętego jest nieznajomością Boga⁷².

Narzędziami służącymi do poznania słowa Bożego mogą być takie inicjatywy jak: intronizacja Pisma Świętego w parafii i rodzinie, grupach liturgicznych, troska o wspólną

⁶⁸ Por. *Абвяшчаць надзею. Слова да святароў на Вялікі чацвер, 20 сакавіка 2008 г.*, LD I, s. 186-187.

⁶⁹ Por. *Основные элементы учения догматической конституции о Божественном Откровении „Dei Verbum”. Доклад во время симпозиума „Слова Божие живо и действенно”. Минск, костел св. Симона и св. Елены, 14-16 ноября 2008 г.*, LD II, s. 20-22.

⁷⁰ Por. *Ідзіце і навучайце! Гамілія падчас святой Імшы з нагоды распачацця новага катэхетычнага года. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 30 жніўня 2008 г.*, LD II, s. 302-303.

⁷¹ Por. *Не хлебом адным. Пастырскае пасланне на Вялікі пост 2009 г.*, LD I, s. 100-101.

⁷² Por. *Ідзіце і навучайце...*, LD II, op. cit., s. 303.

modlitwę Liturgią Godzin, praktyka *lectio divina*. Praktyki te przyczyniają się do otwarcia się na Boga, przemawiającego w swoim słowie⁷³.

Współczesne czasy są naznaczone tendencją odchodzenia od wiary w społeczeństwach i kulturach, do których Dobra Nowina dotarła i była zakorzeniona na przestrzeni kilku stuleci. Społeczne, polityczne i technologiczne zmiany we współczesnych krajach na całym świecie niosą wiele korzyści, jednak często przyczyniają się też do negowania chrześcijańskich wartości i wiary w Boga. Kościół podejmuje i kontynuuje wielką pracę, aby współczesny człowiek zawsze mógł usłyszeć słowo Boże – żywe i skuteczne (por. Hb 4, 12), które jest źródłem odrodzenia. Główną misją Kościoła było i zawsze pozostanie obwieszczenie Ewangelii Jezusa Chrystusa⁷⁴. Współczesny świat, aby doświadczyć przemiany, potrzebuje odkrycia na nowo Bożego słowa⁷⁵. Arcybiskup często przypomina nauczanie Jana Pawła II, skierowane do wiernych jako przestroga, że religijna obojętność i brak żywej relacji z Bogiem niosą ze sobą nie mniej szkodliwe i destruktywne wpływy niż ateizm⁷⁶.

Podsumowując należy stwierdzić, że w przepowiadaniu Kondrusiewicza odnaleźć można zasadnicze elementy teologii słowa Bożego w perspektywie rodzenia się wiary. Według Arcybiskupa słowo Boże jest nośnikiem obecności Boga, zapisem historii zbawczej, źródłem życiowej mądrości czy doktrynalnej prawdy. W przepowiadaniu Arcypasterza nie zabrakło także wskazania na różne formy słuchania słowa Bożego. Mimo, że treści te doszły do głosu w 12 analizowanych jednostkach, to uznać można, że przekazany został główny zarys znaczenia słowa Bożego w procesie rodzenia wiary. Marginalnie potraktowana została jedynie kwestia eklezjotwórczego znaczenia słowa Bożego.

3. Umocnienie wiary w sakramentach świętych

Siedem sakramentów Nowego Prawa zostało ustanowionych przez Chrystusa i obejmują wszystkie istotne etapy życia chrześcijanina: narodzenie i rozwój chrześcijańskiego życia wiary, uzdrowienie i dar posłania (por. KKK 1210). Istnieje pewne podobieństwo między etapami życia naturalnego a etapami życia duchowego. Podążając za tą analogią, Katechizm przedstawia najpierw trzy sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego (chrzest, bierzmowanie, Eucharystię), następnie sakramenty uzdrowienia (pokuta i pojednanie, namaszczenie chorych) i wreszcie sakramenty służące komunii

⁷³ Por. *He хлебом...*, LD I, op. cit., s. 101.

⁷⁴ Por. VD 102.

⁷⁵ Por. *Ідзіце і навучайце...*, LD II, op. cit., s. 302-303.

⁷⁶ Por. *Новая Евангелізацыя...*, LD I, op. cit., s. 314-318.

i posłaniu wiernych (kapłaństwo i małżeństwo) (por. KKK 1211). Rozwinięcie zagadnienia dotyczącego sakramentów świętych zostanie przedstawione w poszczególnych podrozdziałach, z zachowaniem wyżej podanego porządku, w celu ukazania pewnej struktury, w której każdy sakrament ma swoje żywotne miejsce.

Abp Kondrusiewicz w swoim pasterskim przepowiadaniu dużo uwagi poświęca ważności życia sakramentalnego, podkreślając relacje pomiędzy wiarą a sakramentami. Kondrusiewicz z żalem zauważa, że współcześni chrześcijanie coraz częściej próbują oddzielić wiarę od sakramentów. Arcybiskup zauważa również większą tendencję do tzw. prywatyzacji wiary lub traktowania Kościoła wyłącznie jako jednej z wielu organizacji charytatywnych. Abp Tadeusz przestrzega, że wiara w Boga jest rzeczywistością, w której przede wszystkim dzięki sakramentom wierni mają pełny i obfity dostęp do dzieła zbawienia⁷⁷. Arcybiskup przywołując wypowiedź kard. Ratzingera dotyczącą wiary i sakramentów, podkreśla, że ani istoty Kościoła, ani aktu wiary nie da się właściwie zrozumieć bez rzeczywistości sakramentalnej: „Chrześcijaństwu, w centrum którego jest spotkanie z Osobą – Jezusem Chrystusem, absolutny rozdział między duchem i materią jest obcy. Tymczasem jesteśmy kuszeni, aby ograniczyć religię do sfery duchowej i poglądów, w sakramencie zaś materia i słowo należą do siebie – właśnie to stanowi jego osobliwość”⁷⁸. Poprzez życie sakramentalne człowiek otrzymuje niezwykłą możliwość nawiązania dialogu z Bogiem. Chrześcijanie, którzy w dzieciństwie otrzymali sakrament chrztu, ale później z jakichś powodów nie zdobyli się na osobisty akt wiary, zawierzenia Bogu swego życia, są pozbawieni tzw. dialogicznej natury wiary⁷⁹.

Pochylając się nad Ewangelią św. Jana, stajemy się świadkami zbawczego wydarzenia, kiedy z przebitego serca Jezusa wycieka Krew i Woda. Najświętsza Krew jest znakiem odpuszczenia grzechów i darem nowego życia w Chrystusie. Woda jest symbolem Ducha Świętego, który nas oczyszcza w sakramencie chrztu i pokuty. Krew i Woda, które wypłynęły z przebitego boku Jezusa, są narzędziem, przez które Bóg, mocą Ducha Świętego prowadzi nas do siebie⁸⁰. „Przez sakramenty Kościół nieustannie realizuje swoje zbawcze posłannictwo”⁸¹. Wszystkie sakramenty są przejawem Bożej miłości, natomiast, chrzest jest

⁷⁷ Пор. *Быць сведкам Святога Пісання*. Слова падчас экуменічнай сустрэчы ў мінскай архікатэдры Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 23 студзеня 2010, LD II, s. 390-392; Пор. *Шлях сучаснага душпастырства*. Каментарый да апостальскай адгартцыі папы Францішка „*Evangellii gaudium*”, LD III, s. 358-364.

⁷⁸ <https://www.gosc.pl/doc/6346314.Sakramenty-potrzebuj-wiary> [dostęp 11.12.2021].

⁷⁹ Пор. Commissione Teologica Internazionale *La Reciprocità tra fede e sacramenti nell'economia sacramentale*, 15. https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_20200303_reciprocita-fede-sacramenti_it.html [dostęp 11.12.2021].

⁸⁰ Пор. *Абвяшчаць надзею...*, LD I, op.cit., s. 184-188.

⁸¹ *Касцёл – Сакрамэнт Паўсюднага Збаўлення. Пастырскае пасланне на 2021 г. Мінск – Сакулка, 20 снежня 2020 г. Чацвёртая нядзеля Адвэнту, АВ.*

bramą, wydarzeniem początkującym drogę wiary, a Eucharystia – jest życiodajnym źródłem, z którego wierni czerpią potrzebne siły dla duchowego wzrostu (por. KL 10)⁸².

Człowiek jest istotą duchowo-cielesną, dlatego Bóg zawsze przemawia i kieruje swoje działanie do całej natury ludzkiej, aby człowiek mógł zrozumieć i przyjąć to Boże przesłanie. Najbardziej pełnym objawieniem się Boga ludzkości oraz znakiem Jego bezgranicznej miłości do człowieka, jest moment wcielenia, natomiast, wszystkie sakramenty są plonem wcielenia i odkupienia, dzięki którym człowiek może wzrastać w wierze⁸³.

Warto pamiętać, że uczestniczenie w celebracji sakramentów, ograniczone wyłącznie do biernej obecności człowieka i przeżywane jako pewien rytuał, pozbawiony sakramentalnej formy, nie zawiera w sobie sprawczej mocy i działania Bożej łaski. Celebrowanie sakramentów potrzebuje wiary, która pozwala widzieć oczyma serca to, co Bóg zamknął w sakramentalnych obrzędach. Skoncentrowanie się wyłącznie na zewnętrznych, liturgicznych znakach i pomijanie Bożej rzeczywistości, prowadzi do religijnego formalizmu (por. KKK 1466). Wierzymy, że oprócz pierwszego przyjścia Bożego Syna na ten świat, ponad dwa tysiące lat temu, także i dziś Jezus przychodzi do nas w sakramentach, przede wszystkim w Eucharystii oraz w swoim Słowie⁸⁴.

„Wiara rodzi się ze słuchania” (Rz 10, 17), natomiast słuchanie słowa Bożego prowadzi do Eucharystii, bez której nie ma chrześcijaństwa (por. DK 102). Dla chrześcijanina nowe życie w Chrystusie rozpoczyna się w Kościele, który jest naszą Galileą – miejscem spotkania człowieka ze Zmartwychwstałym. W tym miejscu spotkamy Jezusa w Bożym słowie, w sakramentach: chrztu, który rodzi człowieka do życia w Duchu; Eucharystii będącej pokarmem na życie wieczne; pokuty i pojednania, gdzie Jezus przebacza nam grzechy oraz w innych sakramentach, w których człowiekowi okazywane jest miłosierdzie⁸⁵.

Prawda o zmartwychwstaniu jest najbardziej cennym i wyjątkowym Bożym darem, który odkrywa przed człowiekiem drogę wiary i duchowego odrodzenia. Chrześcijanie są obecni w świecie, nie unikają go, ale przez wiarę nadają światu inny sens. apostoł Paweł naucza, że: „Jeśliście więc razem z Chrystusem powstali z martwych, szukajcie tego,

⁸² Por. „*He бойцеся ўвайсці праз брамы веры*”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды кансэкрацыі касцёла Нараджэння Панны Марыі ў Заслаўі, 8 верасня 2013, LD III, s. 196.

⁸³ Por. „*Quo vadis, Europa?*”. Хрысціянскія ценнасці ў кантэксце еўрапейскай інтэграцыі Доклад на Міжнароднай навучна-практычнай канферэнцыі «*Нацыянальная дзяржаўнасць і еўрапейскія інтэграцыйныя працэсы*». Мінск, 10-11 кастрычніка 2008 г., LD III, s. 8.

⁸⁴ Por. Адвэнт – Час Чакання Хрыста. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2020 г. Мінск—Сакулка, 22 лістапада 2020 г. Урачыстасць Пана нашага Езуса Хрыста, Валадара Сусвету, А.В.

⁸⁵ Por. У Новы Час з Уваскрослым. Гамілія падчас тэлетрансляцыі літургіі Пасхальнай вігіліі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 11 красавіка 2020 г., А.В.

co w górze, gdzie przebywa Chrystus, zasiadający po prawicy Boga. Dążcie do tego, co w górze, nie do tego, co na ziemi” (por. Kol 3, 1–2). Ta zachęta jest niczym innym jak duchową pracą i wysiłkiem. Aby ten trud był owocny, człowiek potrzebuje Bożej łaski, którą może otrzymać przez posługę Kościoła, wciąż na nowo, osobiście odkrywając i aktualizując Paschalne wydarzenia śmierci i zmartwychwstania Chrystusa w sakramentach i liturgii⁸⁶. Miłość Boga i Jego miłosierdzie domaga się od człowieka podobnej odpowiedzi, która znajduje swój wyraz w aktywnym życiu sakramentalnym, w modlitwie oraz przez spełnianie uczynków miłosierdzia⁸⁷.

3.1. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego

Katechizm Kościoła Katolickiego otwierając zagadnienie sakramentów świętych, rozpoczyna od wskazania na sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego: chrztu, dalej – bierzmowania i później Eucharystii (por. KKK 1211). Katechizm podkreśla, że celem sakramentów jest uświęcenie człowieka, budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa oraz oddawanie czci Bogu (por. KKK 1123).

Wierzmy, że oprócz pierwszego przyjścia Bożego Syna na ten świat, Jezus wciąż przychodzi i pozostaje ze swoim ludem w sakramentach, przede wszystkim w sakramencie Eucharystii. Ważne jest, żeby nie stracić czujności na te święte znaki obecności Boga i być zawsze przygotowanym na to zbawcze spotkanie⁸⁸.

3.1.1. Sakrament chrztu świętego – początek życia Bożego w człowieku

Proces uświęcania i włączania człowieka w Mistyczne Ciało Chrystusa, rozpoczyna się w momencie przyjęcia sakramentu Chrztu. Każdy sakrament jest źródłem łaski, a ich odpowiednia celebrowanie i sprawowanie usposabiają wiernych do owocnego przyjęcia Bożej łaski (por. KL 59), natomiast warty uwagi jest fakt, że inicjacja działania tej Bożej łaski w duszy człowieka, rozpoczyna się poprzez przyjęcie sakramentu chrztu, który jest fundamentem całego życia chrześcijańskiego oraz bramą otwierającą dostęp do innych sakramentów.

⁸⁶ Por. Уваскрослы Хрыстус – Наша Надзея. *Пастырскае пасланне на Вялікдзень 2019 г. Мінск, 14 красавіка 2019 г. Пальмовая нядзеля*, AW.

⁸⁷ Por. „Божая міласэрнасць – надзея сучаснага свету”. Даклад на сімпозіуме “Хрыстус – Валадар Міласэрнасці”. Мінск, 18-19 красавіка 2009, LD III, s. 90; „Doświadczenie Bożego Miłosierdzia na Wschodzie”. Wystąpienie na konferencji „Oblicz miłosierdzia”. Radom, 19 października 2010, LD III, s. 107.

⁸⁸ Por. *Адвэнт – час чакання...*, AW, op. cit.

Przez chrzest zostajemy wyzwoleni od grzechu i odrodzeni jako synowie Boży, stajemy się członkami Chrystusa oraz uczestnikami Jego posłania (por. KKK 1213; por. KPK, kan. 204, § 1). Teologia chrztu podkreśla, że jest to sakrament ścisłego związku z Chrystusem i Kościołem, jest on sakramentem wiary i wprowadzenia we wspólnotę Kościoła⁸⁹.

Pierwszy sakrament wprowadzający wiernych w życie duchowe jest nazywany chrztem ze względu na główny obrzęd, przez który jest wypełniany: chrzczyć (gr. *baptizein*) znaczy „zanurzyć, pogrążyć”. Owo „zanurzenie” w wodzie jest symbolem pogrzebania katechumena w śmierci Chrystusa, z której powstaje przez zmartwychwstanie z Nim, jako „nowe stworzenie” (por. Rz 6, 3-4; Kol 2, 12; 2 Kor 5,17; Ga 6,15; por. KKK 1214).

W przepowiadaniu Arcybiskupa odnajdujemy wskazania dotyczące etymologii sakramentu chrztu oraz ważne łaski płynące z jego przyjęcia. Poprzez przyjęcie chrztu świętego umieramy dla grzechu i zmartwychwstajemy do życia w łasce Bożej⁹⁰, stajemy się namaszczeni przez Ducha Świętego spadkobiercami Chrystusa⁹¹. Chrzest jest źródłem naszej wiary. Przez ten sakrament Boża łaska oświeca duszę człowieka na samym początku jego życiowej drogi. Jest iskrą, która rozpala w człowieku ogień wiary⁹².

Kondrusiewicz odwołując się do kwestii chrztu przypomina Ewangelię św. Jana, kiedy z przebitego serca Jezusa wycieka Krew i Woda, które są symbolem i znakiem sakramentów, są narzędziem, przez które Bóg, mocą Ducha Świętego prowadzi nas do siebie⁹³. Chrystus może być obecny w życiu każdego człowieka poprzez sakramenty, dlatego Kościół nieustrudzenie zachęca wiernych, aby otworzyć się z wiarą i miłością na to zbawcze Boże działanie⁹⁴. W Ewangelii zostało zapisane wydarzenie, kiedy Jezus opuszczając Jerozolimę i odchodząc na miejsce ustronne zapłakał, ponieważ mieszkańcy świętego miasta nie rozpoznali obecności Mesjasza pośród nich (por. Łk 19, 41-42). Kondrusiewicz naucza, że ważne jest, abyśmy nie powtarzali błędów mieszkańców

⁸⁹ Por. B. Snela, *Chrzest i bierzmowanie jako sakrament inicjacji chrześcijańskiej*, CT 39, z. 3, 1969, s. 5-24. <https://paperity.org/p/98169670/chrzest-i-bierzmowanie-jako-sakrament-inicjacji-chrzescijanskiej> [dostęp 03.01.2022].

⁹⁰ „Касцёл – месца сустрэчы з Богам”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды кансэкрацыі касцёла Божай Міласэрнасці ў Асіновічах, 7 красавіка 2013 г., LD III, s. 183.

⁹¹ „Святыня – месца...”, LD III, op. cit., s. 193.

⁹² Por. *У Новы Час...*, AW, op. cit.; Por. Francesco. *Veglia Pasquale Nella Notte Santa. Omelia. E – Basilica Vaticana. Sabato Santo, 19 aprile 2014.* http://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2014/documents/papa-francesco_20140419_omelia-veglia-pasquale.html [dostęp 25.09.2021].

⁹³ Por. *Абвяшчаць надзею...*, LD I, op. cit., s. 184-188; Por. „Чалавек – святыня...”, LD III, op. cit., s. 273.

⁹⁴ Por. *Адчынім дзевы нашых сэрцаў адвэнтаву “злodgeю”. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2013 г.*, LD I, s. 40.

Jerozolimy i byli zdolni rozpoznać Chrystusa w sakramentach i wspólnocie Kościoła⁹⁵: „Życie sakramentalne otwiera człowieka na działanie i obecność Jezusa, uzdalnia do odróżnienia dobra od zła, chroni przed duchowym upadkiem i prowadzi do świętości”⁹⁶.

Chrześcijańska świętość jest zakorzeniona w Chrystusie przez chrzest i wiarę. Nie jest ona przywilejem niektórych wybranych osób, lecz zadaniem dla każdego człowieka. Oprócz osobistego wysiłku, zwycięstwo dobra nad złem w życiu wiernych dokonuje się przede wszystkim poprzez działanie sakramentalnej łaski. Dlatego każdy chrześcijanin jest zaproszony do napełnienia się Duchem Świętym, którego może doświadczyć i otrzymać w sakramencie chrztu, oraz w sposób szczególny, w sakramencie bierzmowania⁹⁷. Warto pamiętać, że na mocy sakramentu chrztu zostaliśmy powołani do wolności dzieci Bożych, które żyją zgodnie z prawem Bożym, a nie do wolności od Boga i Jego przykazań⁹⁸.

Chrzest jest znacznie większym wydarzeniem niż tylko liturgicznym rytuałem zanurzenia się w wodzie i przyjęcia do wspólnoty Kościoła – oznacza nowe życie, zanurzenie i trwanie w Bożej łasce. apostoł Paweł przypomina, że „(...) my wszyscy, którzyśmy otrzymali chrzest zanurzający w Chrystusa Jezusa, zostaliśmy zanurzeni w Jego śmierć. Zatem przez chrzest zanurzający nas w śmierć zostaliśmy razem z Nim pogrzebani po to, abyśmy i my wkroczyli w nowe życie – jak Chrystus powstał z martwych dzięki chwale Ojca.⁹⁹ Jeżeli bowiem przez śmierć, podobną do Jego śmierci, zostaliśmy z Nim złączeni w jedno, to tak samo będziemy z Nim złączeni w jedno przez podobne zmartwychwstanie” (Rz 6, 3-5).

Zaświadczenie o przyjęciu sakramentu chrztu świętego, formalna przynależność do parafialnej wspólnoty czy udział w duszpasterskich inicjatywach nie przynosi zbawienia¹⁰⁰. Poważnie traktowany sakrament chrztu, w którym Chrystus zawiera z każdym ochrzczonym osobiste przymierze, uzdalnia człowieka do przyjęcia Chrystusa jako fundamentu swojego życia¹⁰¹. „Przez sakrament chrztu człowiek umiera dla grzechu,

⁹⁵ Por. *Адвэнт – час Божай інтэрвенцыі. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2014г.*, LD I, s. 46-47; Por. *Бог прыйшоў да нас у вобразе чалавека. Пастырскае пасланне на Нараджэнне Пана 2008 г.*, LD I, s. 59- 61.

⁹⁶ *Бог – так...*, LD I, op. cit., s. 120-121.

⁹⁷ Por. „*Формация мирян на постсоветском пространстве для жизни Церкви XXVI века*”. *Выступление на XIII Пастырской конференции в Саратове. Вильнюс, 20 мая 2011*, LD III, s. 27-28.

⁹⁸ Por. „*Навучыць настальгіі да Божых законаў – першая задача Касцёла ў наш час*”. *Гамілія падчас святой Імшы з нагоды святкавання 20-годдзя ўсталявання Мінска-Магілёўскай мітраполіі. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 19 чэрвеня 2011 г.*, LD III, s. 176.

⁹⁹ Por. *Беларусь, будзь краінай увакрасеньня! Пастырскае пасланне на Вялікодзень 2015*, LD I, s. 167.

¹⁰⁰ Por. *Падрыхтавацца да прыйсця Уцелаўленага Слова. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2008*, LD I, s. 22-24.

¹⁰¹ Por. „*Укаранёныя ў Хрысце*”. *Другая катэхэза падчас XXVI Сусветных дзён моладзі. Мадрыд, 18 жніўня 2011 г.*, LD III, s. 430.

natomiast zmartwychwstanie Jezusa napelnia człowieka życiem”¹⁰². Bóg daje swoją łaskę i zaprasza każdego, aby przyjął ten dar, natomiast nigdy nikogo do tego nie zmusza¹⁰³. Chrzest jest niejako certyfikatem przynależności człowieka do chrześcijańskiej wiary, stanowi niejako DNA naszej duchowej tożsamości, a chrześcijaństwo otwiera przed nami perspektywę życia wiecznego. W sakramencie chrztu my umieramy dla grzechu i zmartwychwstajemy do nowego życia w Bożej łasce¹⁰⁴.

Kondrusiewicz kontynuując nauczanie o sakramencie chrztu, odwołuje się do zmartwychwstania Jezusa, wskazując, że ono wciąż trwa i ogarnia każdego człowieka, przede wszystkim w sakramencie chrztu, kiedy człowiek – przyjmując ten sakrament, mocą sakramentalnej łaski umiera dla grzechu i zmartwychwstaje do nowego życia. Bez osobistego doświadczenia życia sakramentalnego oraz świadomego wchodzenia w przeżywanie tajemnic śmierci i zmartwychwstania Pana – człowiek pozostałby wyłącznie biernym obserwatorem i nie pozwoliłby paschalnym wydarzeniom wypełnić się w jego życiu¹⁰⁵.

Ważnym zadaniem duszpasterzy jest budzenie w wiernych świadomości ich misji i zadania, które polega na dawaniu świadectwa o zmartwychwstałym Panu, a do którego każdy ochrzczony zostaje zaproszony poprzez przyjęcie sakramentu chrztu. Owa misja dotyczy nie tylko apostołów, ale spoczywa także na wszystkich chrześcijanach¹⁰⁶. „Dzięki sakramentowi chrztu staliśmy się częścią drużyny Chrystusa, w której On sam jest Trenerem, a dla pomyślnego wyniku gry konieczne jest słuchanie Go i spełnianie wszystkich Jego wymagań, a dokładniej zachowywanie niezmiennego prawa Bożego”¹⁰⁷.

3.1.2. Sakrament bierzmowania źródłem dojrzałej wiary

Kolejnym sakramentem wtajemniczenia po sakramencie chrztu, wymienianym w Katechizmie, jest sakrament bierzmowania (por. KKK 1285). Kondrusiewicz podkreśla, że przyjęcie tego sakramentu jest dopełnieniem łaski chrztu. Przez chrzest i bierzmowanie wierni, namaszczeni Duchem Świętym, stają się spadkobiercami Chrystusa¹⁰⁸, jeszcze

¹⁰² Пасха – трыумф любові Хрыста. Пастырскае пасланне на Вялікдзень 2010 г., LD I, s. 140-144.

¹⁰³ Por. Падрыхтаваўца да..., LD I, op. cit., s. 22-24.

¹⁰⁴ Por. Уваскрасенне Хрыста – задатак будучай славы, Мінск, 5 красавіка 2020 г. Пальмовая нядзеля Пастырскае пасланне на Вялікдзень 2020 г., AW.

¹⁰⁵ Por. Праз таямніцу Пасхі да духоўнага абуджэння. Пастырскае пасланне на Вялікдзень 2013, LD I, s. 154-159.

¹⁰⁶ Por. Tamże, s. 158; Por. Benedetto XVI, Regina Ceali, Castel Gandolfo, Lunedì dell'Angelo, 5 aprile 2010: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/angelus/2020/documents/hf_ben-xvi_reg_20100405_easter-Monday_it.html [dostęp 26.09.2021]; Por. „Свецкія – „Атамная...”, LD III, op. cit., s. 381.

¹⁰⁷ „Нашым трэнерам з’яўляецца Езус”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды II Чэмпіянату Беларусі сярод святароў. Лепель, 25 лістапада 2013 г., LD III, s. 575.

¹⁰⁸ Por. „Святыня – месца стварэння...”, LD III, op. cit., s. 193.

ściślej wiążą się z Kościołem oraz otrzymują szczególną moc Ducha Świętego i w ten sposób jeszcze bardziej są zobowiązani do szerzenia i obrony wiary (por. KK 11).

Wydarzenie zesłania Ducha Świętego na apostołów w wieczerniku, tradycja katolicka uznaje za początek sakramentu bierzmowania. „Wierni, odrodzeni przez chrzest, w sakramencie bierzmowania otrzymują jako niewysłowiony Dar samego Ducha Świętego, jest to pierwszy i najważniejszy skutek tego sakramentu”¹⁰⁹. Przez sakrament bierzmowania, mocą Ducha Świętego, Chrystus umacnia i uzdalnia wiernych do zachowania i mężnego wyznawania wiary we współczesnym świecie¹¹⁰. Podczas swojej ziemskiej misji Chrystus pozostawił doskonały wzór i przykład miłości do Boga i bliźniego. Poprzez przyjęcie sakramentu chrztu i bierzmowania, każdemu chrześcijaninowi zostało powierzone to zadanie – wzrastania w miłości Bożej i bycia świadkiem zmartwychwstałego Pana¹¹¹.

3.1.3. Sakrament Eucharystii – udziałem w misteriach Chrystusa

Ostatnim sakramentem dopełniającym wtajemniczenie chrześcijańskie jest Najświętsza Eucharystia. Msza św. umożliwia każdemu wiernemu uczestniczenie z całą wspólnotą Kościoła w ofierze Pana (por. KKK 1322). W Eucharystii jest zawarte całe duchowe dobro Kościoła, a mianowicie sam Chrystus – nasza Pascha, natomiast inne sakramenty, kościelne posługi oraz liczne dzieła apostołstwa wiążą się z Eucharystią i do niej zmierzają (por. KKK 1324). Wszystkie sakramenty są przejawem Bożego miłosierdzia, natomiast Eucharystia – jego źródłem i szczytem (por. KL 10). Dzięki sprawczej mocy sakramentów chrześcijanie podtrzymują żywy kontakt z Jezusem, wchodzą w relacje z miłosiernym Bogiem, który odbiera człowiekowi serce kamienne, a daje serce z ciała (por. Ez 36, 26)¹¹². Poprzez ustanowienie Eucharystii w czasie ostatniej wieczerzy Jezus nadał temu aktowi ofiary trwałą obecność. Arcybiskup przypomina, że Eucharystia włącza wiernych w akt i dynamikę ofiary Jezusa. Dzięki Eucharystii miłość Boża i miłość

¹⁰⁹ Paweł VI, *Konstytucja Apostolska o sakramencie bierzmowania*, 1971, s. 2.

¹¹⁰ Por. „Славутая і трагічная гісторыя вучыць нас не паўтараць памылак мінулага”. Гамілія падчас урачыстасці Хрыста, Валадара сусвету, у 100-гадовы юбілей касцёла св. Сымона і Алены ў Мінску, 21 лістапада 2010 г., LD III, s. 161; Por. „Касцёл – месца сустрэчы...”, LD III, op. cit., s. 183.

¹¹¹ Por. *Праз таямніцу Пасхі...*, LD I, op. cit., s. 154-159; Benedetto XVI, *Regina Ceali, Castel Gandolfo, Lunedì dell'Angelo, 5 aprile 2010*, http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/angelus/2020/documents/hf_ben-xvi_reg_20100405_easter-Monday_it.html [dostęp 10.01.2021].

¹¹² Por. *Стаць прыладаю Божай Міласэрнасці. Пастырскае пасланне з нагоды распачацця перэгрынацыі абраза Езуса Міласэрнага і рэліквій благаслаўленага Міхала Сапоцькі ў парафіях Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі, 19 каставіка 2009 г.*, LD I, s. 301-305; Por. „Люрдская Мадонна, прывядзі нас да аздаравлення!”. Казанне з нагоды святкавання 150-годдзя аб’яўленняў Маці Божай у Люрдзе. Мінск, касцёл св. Сымона і св. Алены, 9 лютага 2008 г., LD III, s. 224.

bliźniego stają się jednym – Wcielony Bóg przychodzi do nas, aby działać w nas i przez nas (por. DCE 13-15).

Podczas ostatniej wieczerzy Chrystus ustanawia sakrament Eucharystii, który staje się centralnym sakramentem, źródłem i szczytem życia i misji przyszłego Kościoła (por. KL 10-11)¹¹³. W wieczerniku Jezus nie mówi o symbolu chleba, który miałby wiernym przypominać o Jego dziełach, ale wyraźnie wskazuje, że sam staje się Chlebem, pokarmem dla ludzi¹¹⁴. „Wierni, którzy przez chrzest zostali wyniesieni do godności królewskiego kapłaństwa, a przez bierzmowanie zostali głębiej upodobnieni do Chrystusa, za pośrednictwem Eucharystii uczestniczą razem z całą wspólnotą w ofierze Pana” (KKK 1322).

Ostatnia wieczerza była wyjątkowym wydarzeniem, w które była wpisana hebrajska tradycja świętowania Paschy, na pamiątkę cudownego wyjścia z egipskiej niewoli. Ponadto była to wieczerza, której Jezus nadał kardynalnie inne znaczenie i sens. Ostatnia wieczerza nie zamknęła się i nie była wyczerpana wyłącznie wspomnieniami dawnych wydarzeń, ale ukierunkowywała uczniów ku nowej, przyszłej rzeczywistości. Następnego dnia Jezus będzie ukrzyżowany za grzechy ludzkości, natomiast już podczas wieczerzy staje się ofiarnym Barankiem, aby przez swoją śmierć i zmartwychwstanie wyzwolić człowieczeństwo z niewoli grzechu i śmierci. Oprócz zbawczego przesłania, paschalna uczta była napełniona również i wielkim dramatem. Jezus zapowiada, że jeden z uczniów Go zdradzi i od razu później zapowiada swoją śmierć. Sens swojej śmierci Jezus ukazuje wypowiadając słowa: „To jest Ciało moje, które za was będzie wydane (...) Ten kielich to Nowe Przymierze we Krwi mojej, która za was będzie wylana.” (Łk 22, 19-20). Aby to zbawcze wydarzenie pozostało i trwało przez wszystkie pokolenia, Jezus nakazuje apostołom: „Czyńcie to na Moją pamiątkę!” (Łk 22, 19)¹¹⁵.

Arcybiskup przypomina wiernym, że w centrum działalności Kościoła zawsze znajduje się Eucharystia¹¹⁶. Ustanawiając Eucharystię podczas ostatniej wieczerzy, Jezus nadał temu aktowi ofiary trwałą obecność i każdy wierzący jest włączony w ten akt ofiarniczy Jezusa (por. DCE 13). Męka, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa w pełni aktualizują się podczas każdej Mszy Świętej, przynosząc zbawienne duchowe owoce

¹¹³ Por. *Абвяшчаць надзею...*, LD I, op. cit., s. 184-188.

¹¹⁴ Por. *Эўхарыстыя – цэнтр нашага жыцця. Гамілія падчас святой Імшы з працэсіяй Божлага Цела. Мінск, 1 чэрвеня 2014 г.*, LD II, s. 296-299.

¹¹⁵ Tamże, s. 296-299.

¹¹⁶ Por. „*Не бойцеся ўвайсці...*”, LD III, op. cit., s. 195; „*Дух Святы – галоўны...*”, LD III, op. cit., s. 365.

tym, którzy uczestniczą w tej Ofierze. „Kościół celebryje Eucharystię, a Eucharystia buduje Kościół”¹¹⁷.

Kondrusiewicz podkreśla, że „każdy człowiek może doświadczyć szczególnego spotkania z Jezusem przede wszystkim w Eucharystii”¹¹⁸. W tym sakramencie Chrystus staje się dla wiernych chlebem życia wiecznego, ubóstwia i dokonuje duchowej przemiany każdego, kto zbliża się do tego źródła łaski¹¹⁹. Poprzez świadome uczestnictwo w Eucharystii przechodzimy od śmierci do życia w łasce. Dzięki Eucharystii stajemy się podobni do Tego, którego przyjmujemy – do Jezusa Chrystusa. Życie wieczne człowieka zaczyna się już na ziemi przez trwanie w łasce uświęcającej i przez Komunię Świętą. Przyjmujemy Eucharystię, aby ona nas przemieniała, a przez nas przemieniała świat¹²⁰. Abp Tadeusz świadomy niezwyklej mocy i ważności tego Sakramentu podkreśla, że wszyscy wierni są wezwani do jak najgłębszego i częstego uczestniczenia we Mszy Świętej, aby Eucharystia coraz bardziej stawała się źródłem i szczytem chrześcijańskiego życia każdego człowieka (por. KK 11). Dzięki Eucharystii miłość Boża i miłość bliźniego stają się jednym – wcielony Bóg przychodzi do nas, aby działać w nas i przez nas (por. DCE 14-15).

Ukazując wartość sakramentu Eucharystii Kondrusiewicz odwołuje się do wydarzenia, które utrwaliли wszyscy Ewangelisci – cud rozmnożenia chleba (por. Mk 6, 32-44; Mt 13, 14-21; Łk 9, 12-17; J 6, 1-15). Bez cienia wątpliwości, to wydarzenie było zapowiedzią ustanowienia Eucharystii, w której Chrystus daje Swoje Ciało i Krew za życie świata. Jezus wprowadza wyraźne odróżnienie pomiędzy chlebem, który z czasem marnieje, a chlebem, który prowadzi do życia wiecznego. Chrystus karmi ludzi na miejscu pustynnym, aby zaspokoić ich fizyczny głód i natychmiast proponuje im chleb dający życie wieczne, zdolny zaspokoić każdy duchowy głód człowieka. Tłum ludzi przekonuje się, że obecność Bożego Syna pośród nich, jest życiodajną rzeczywistością, – spotkaniem z Chlebem Życia, mającym w sobie wszelką rozkosz. Jezus nie ignoruje ludzkiej troski o codzienny chleb, uczy i wskazuje na pokarm duchowy¹²¹.

Arcybiskup przypomina, że wrażliwość na realną obecność Jezusa w Eucharystii była znana od początku istnienia Kościoła. Pierwsi chrześcijanie recytując Modlitwę Pańską

¹¹⁷ „Святыня – месца стварэння...”, LD III, op. cit., s. 193-194.

¹¹⁸ Адвэнт – час чакання..., AW, op. cit.

¹¹⁹ Por. „Касцёл – месца сустрэчы...”, LD III, op. cit., s. 183.

¹²⁰ Por. „Міласэрнасць Божая у Сакрамэнце алтара і святарства”. Гамілія падчас святой Імшы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 2 ліпеня 2009, LD III, s. 253.

¹²¹ Por. „Bóg nie umarł, lecz żyje i prowadzi nas w nowe i szczęśliwe jutro”. Homilia w Bazylice Trójcy Przenajświętszej w Myszyńcu, 20 kwietnia 2015 r., LD III, s. 65; Por. Ludzka praca to skarb. Kazanie podczas Mszy świętej z okazji uroczystości dożynkowych województwa kujawsko-pomorskiego w Dobrzyniu nad Wisłą, 29 sierpnia 2010 r., LD III, s. 23.

– prośbę o chleb powszedni rozumieli jako wołanie o Eucharystię. Wierni pierwotnego Kościoła mieli wyraźną świadomość, że prawdziwym pokarmem, dającym życie jest Eucharystia. W III wieku św. Cyprian nauczał, że chrześcijanin powinien bać się odłączyć od Chrystusa, to znaczy od Eucharystii. W ten sam sposób, w jaki człowiek potrzebuje odpowiedniego jedzenia, aby zachować swoje zdrowie fizyczne, tak również, aby podtrzymywać w sobie życie duchowe, potrzebuje duchowego pokarmu – komunii z Chrystusem. Świadomie uczestnicząc w ofierze Mszy Świętej i przystępując do Komunii Świętej, w pełni doświadczamy spełnienia słów Modlitwy Pańskiej, kiedy to prosimy o powszedni Chleb na każdy dzień. Eucharystyczny Chleb jest niezbędnym duchowym pokarmem dla każdego chrześcijanina¹²².

Widząc w Eucharystii źródło i szczyt swojej misji, Kościół codziennie celebrował ten Sakrament. W liturgicznym kalendarzu są dwa szczególne święta, poświęcone Eucharystii: Wielki Czwartek, kiedy wspominamy ustanowienie sakramentu Eucharystii i kapłaństwa, oraz uroczystość Bożego Ciała i Krwi Pana naszego Jezusa Chrystusa. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa wierni byli mocno złączeni z tym sakramentem i często przystępowali do Komunii Świętej. Historyczne źródła świadczą, że po zakończeniu liturgii Eucharystia była zabierana przez wiernych i przechowywana w domach, aby nie tylko udzielić Komunii chorym, ale także poza liturgią, w zwyczajne dni, każdy mógł przyjąć Ciało Chrystusa. Od XIII stulecia kult eucharystyczny przyjmuje inne formy, które mocno różnią się od ewangelicznych opisów ostatniej wieczerzy i pierwotnych praktyk młodego Kościoła. Ówczesni teolodzy zaczynają ukazywać Eucharystię jako świętą tajemnicę, wobec której powinno zachować się należną jej cześć i szacunek. Takie teologiczne podejście spowodowało wprowadzenie bardziej rygorystycznych przepisów, według których wierni nie mogli zbyt często przyjmować Komunii Świętej. Najświętszy Sakrament prawie stał się sakramentem przeznaczonym wyłącznie do adoracji i kontemplacji, a osobiste przyjęcie Komunii było bardzo rzadkim zwyczajem. Wielu wiernych, kierowanych strachem i posłuszeństwem wobec kościelnych przepisów, przez szereg lat, uczestnicząc w eucharystycznej liturgii, nie przyjmowało Ciała Chrystusa. Taki porządek rzeczy przyczynił się do tego, że w pewnym momencie Kościół musiał wydać rozporządzenie, które zobowiązywało wiernych przynajmniej raz w roku przystępować do Komunii Świętej. Następnym krokiem, który miał odnowić kult eucharystyczny i zachęcić wiernych do częstego przystępowania do tego sakramentu, był powrót do praktyki zanoszenia Komunii św. osobom chorym. Tak również, w czasie różnych niebezpieczeństw i pandemii

¹²² Рог. *Хлеб наш ишодзенны. Гамілія падчас святой Імшы з працэсіяй Божлага Цела. Мінск, 6 чэрвеня 2010 г., LD II, s. 290-293.*

zaczęto organizować procesje eucharystyczne ulicami miast – wyprasząc Boże błogosławieństwo i opiekę. Dla apostołów Eucharystia była pokarmem, który Chrystus pozostawił im podczas ostatniej wieczerzy. Była znakiem wdzięczności, przyjaźni, wzajemnego wsparcia, umocowaniem więzi i komunii pomiędzy Mistrzem i uczniami. Przystępując do Komunii Świętej warto sobie uświadamiać, jak wielką łaską jest ten dar również i dla współczesnych chrześcijan. Jezus pragnie wszystkich nakarmić chlebem życia, wlać w ludzkie serca radość i nadzieję, zjednoczyć i umocnić każdego w drodze do Niebieskiej Ojczyzny¹²³.

W swoich rozważaniach nad komunią z Chrystusem w Eucharystii Arcybiskup zwraca uwagę również i na jedność z naszymi braćmi w wierze, do których ten sakrament powinien nas prowadzić. Apostoł Paweł naucza, że ponieważ jeden jest chleb, przeto my, liczni, tworzymy jedno ciało (por. 1 Kor 10, 17). Tym „jednym ciałem” jest każdy chrześcijanin, stanowiący wspólnotę ludu Bożego. Świadome, głębokie i szczere przeżywanie Eucharystii oraz komunii z Jezusem powinno prowadzić również i do komunii z bliźnim. Właśnie podczas sprawowania sakramentu Eucharystii objawia się w pełni natura Kościoła. Kościół celebrowe Eucharystię – a Eucharystia celebrowe Kościół. Przyjmując Komunię świętą wierni wypowiadają: „Amen!” – jest to greckie słowo, które w tłumaczeniu oznacza: „niech się stanie!” Podczas każdej liturgii owo „amen” wypowiadamy nie tylko Chrystusowi, ale i każdemu człowiekowi, całej ludzkości. Sakrament Eucharystii jest sakramentem jedności pomiędzy Bogiem i ludźmi¹²⁴. „Eucharystia przybliża nas zawsze do miłości Boga, która jest potężniejsza niż śmierć” (KO 13). Dla chrześcijan Eucharystia powinna być zbawczym wydarzeniem, stojącym ponad wszelkimi międzyludzkimi podziałami¹²⁵.

W pasterskim przepowiadaniu Kondrusiewicza nie zabrakło rozważań wskazujących na ważność eucharystycznego kultu. Na ile kult Eucharystii jest obecny i praktykowany w życiu poszczególnych wiernych, na tyle umożliwia stopniową przemianę człowieka, powołanego przez łaskę do naśladowania Syna Bożego (por. Rz 8, 29). Wierni poznając ofiarną miłość Boga poprzez uczestnictwo w Bezkrwawej Ofierze Chrystusa, coraz bardziej przemieniają się i stają się zdolni do odzwierciedlenia tej miłości w swoim życiu¹²⁶. Nie ma

¹²³ Por. *Эўхарыстыя – задатак вечнага жыцця і сімвал еднасці. Гамілія ва ўрачыстасць Божага Цела. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 22 мая 2008 г., LD II, s. 281-282.*

¹²⁴ Por. *Сакрамэнт еднасці, які перамяняе чалавека. Гамілія падчас святой Імшы з працэсіяй Божага Цела. Мінск, касцёл Найсвяцейшай Тройцы, 25 мая 2008 г., LD II, s. 285-288.*

¹²⁵ Por. *Вандруючы па жыцці разам з Богам. Гамілія падчас набажэнства ў межах Тыдня малітваў аб еднасці хрысціян. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 19 студзеня 2013 г., LD II, s. 415-417.*

¹²⁶ Por. *Езус чакае нас. Гамілія падчас святой Імшы з працэсіяй Божага Цела. Віцебск, 24 мая 2008 г., LD II, s. 282-285; Por. Першая Камунія – вялікая ласка і вялікае заданне. Гамілія падчас святой Імшы з*

niczego, autentycznie ludzkiego – myśli i uczucia, słowa i uczynki – co nie mogło by być w pełni przeżywane w sakramencie Eucharystii. Kult przyjemny Bogu staje się tym samym nowym sposobem przeżywania wszystkich okoliczności życia, w którym każdy szczegół nabiera znaczenia, gdyż jest doświadczany w kontekście więzi z Chrystusem, jako ofiarą składaną Bogu¹²⁷.

Arcybiskup podkreśla, że historia ludzkości dzieli się na dwa etapy. Pierwszy, do narodzenia Chrystusa i drugi po Jego narodzeniu. Jezus jest w centrum historii ludzkości. Taki sam porządek powinien być zachowany i w życiu człowieka. Jezus, który pozostał z nami w Eucharystii powinien być zawsze w centrum. Kościół dokłada wszelkich starań, aby wierni mogli w każdą niedzielę spotkać się z Jezusem przez uczestniczenie w Eucharystii. Wielka jest tajemnica naszej wiary, w której chleb i wino przemieniają się w Ciało i Krew Pana w każdym miejscu i czasie, gdzie celebruje się Eucharystię. Ubiczowany i ukrzyżowany Jezus jest podobny do ziarna pszenicy, staje się mąką dla eucharystycznego Chleba. Chleb i wino, które ofiarujemy podczas każdej Mszy Świętej i które przemieniają się w Ciało i Krew Jezusa, nieustannie przypominają o dokonanej ofierze Chrystusa dla zbawienia każdego człowieka¹²⁸.

3.1.4. Podsumowanie

Wyniki analizy homilijnej tekstów pasterskich abp. Kondrusiewicza dotyczących sakramentów chrześcijańskiego wtajemniczenia ukazują przede wszystkim duże osobiste zaangażowanie i pasterską troskę Arcybiskupa o jak najbardziej pełny przekaz sakramentalnej didaskalii. Mając świadomość, że każdy sakrament jest spotkaniem z Jezusem Chrystusem i prowadzi do uświęcania człowieka (por. KKK 1131), Kondrusiewicz poświęca dużą uwagę, aby w swoim nauczaniu maksymalnie ukazać i donieść wiernym zbawienne prawdy wiary. Analiza przepowiadania pozwala stwierdzić, że treści poświęcone poszczególnym sakramentom chrześcijańskiego wtajemniczenia są ukazane z różną treściową intensywnością. W nauczaniu abp. najbardziej uwypuklona została kwestia sakramentu Najświętszej Eucharystii. Od razu po niej, Kondrusiewicz poświęca również wiele uwagi udzielaniu sakramentu chrztu, jednak w pasterskim przepowiadaniu Arcybiskupa znajdujemy nieliczne odniesienia się do sakramentu bierzmowania.

удзяленнем Першай святой Камуніі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 30 мая 2010 г., LD II, s. 288-290.

¹²⁷ Por. *Вандруючы на жыцці...*, LD II, op. cit., s. 415-417; Por. SCar 71.

¹²⁸ Por. *Эўхарыстыя – цэнтр...*, LD II, op. cit., s. 296-299.

Przekładając otrzymane dane na statystyki, możemy oszacować intensywność występowania treści dotyczących sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, następująco: zagadnienie sakramentu Eucharystii jest poruszone w czterdziestu dwóch jednostkach tekstowych poddanych analizie homilijnej, co stanowi 9% całej puli badanych w rozprawie tekstów i 61% tekstów odnoszących się do sakramentów chrześcijańskiego wtajemniczenia. Problematyka sakramentu chrztu świętego została ukazana w dwudziestu trzech przemówieniach, co wynosi 5% całej liczby badanych tekstów i 33% tekstów dotyczących sakramentów wtajemniczenia. Kwestia sakramentu bierzmowania występuje jedynie w czterech poddanych analizie homilijnej jednostkach, co stanowi niecały 1% badanego zbioru tekstów pasterskich i 6% całej liczby tekstów nauczających o sakramentach wtajemniczenia chrześcijańskiego.

Jak widać, szczególnie intensywny akcent w nauczaniu Kondrusiewicza jest położony na sakrament Eucharystii, co może być wytłumaczone podążaniem Arcybiskupa za soborową myślą, że Eucharystia powinna być źródłem i centrum życia chrześcijańskiego (por. KL 11). Kondrusiewicz podejmując rozważania nad tematyką Najświętszej Eucharystii odwołuje się do biblijnej historii zbawienia i czasów apostoelskich. Próbuje nie tyle ukazać genezę sakramentu Eucharystii, ale stara się odkryć przed wiernymi całą istotę i ważność zbawczego wydarzenia, biorącego swój początek z wiecznika i wciąż aktualizującego się w Kościele. Msza Święta nie jest zwykłym, historycznym wspomnieniem dzieła Jezusa, lecz stanowi prawdziwe uobecnienie Jego życia, śmierci i zmartwychwstania (por. KKK 1409). Dla Kondrusiewicza Eucharystia jest przede wszystkim aktualizacją zbawczych misterii Chrystusa i dlatego w jego nauczaniu spotykamy wiele zachęt do jak najczęstszego uczestniczenia w tych misteriach oraz przyjmowania Komunii Świętej, która jest zadatkiem przyszłej chwały. W pasterskim nauczaniu znajdujemy przynaglenie wiernych do podtrzymywania chrześcijańskich tradycji i praktyk, związanych z kultem Najświętszego Ciała i Krwi Pana. Mocna zażyłość człowieka z Bogiem i zjednoczenie się z Nim w Świętej Komunii, uzdrawia i chroni duszę od grzechu oraz uzdalnia człowieka do wszelkiej wytrwałości w dobrym (por. KKK 1394-1395). Warto zwrócić uwagę, że w kilku jednostkach przepowiadania została wyeksponowana eklezjalna natura Eucharystii. Kondrusiewicz przypomina, że Eucharystia buduje Kościół Chrystusowy, gromadząc rozproszone dzieci Boże w jedną wspólnotę (por. KKK 1396. 1398).

Jak już wspomniano wyżej, drugim sakramentem wtajemniczenia chrześcijańskiego, któremu abp Tadeusz poświęca dużo uwagi, w swoim pasterskim przepowiadaniu, jest sakrament chrztu. Odwołując się do tej kwestii, w swoich przesłaniach Arcybiskup podkreśla, że sakrament chrztu świętego jest iskrą, rozpalającą w człowieku ogień wiary

i jednocześnie jest bramą wiary. W nauczaniu Kondrusiewicza znajdziemy sporo odniesień do duchowych łask, płynących z przyjęcia tego sakramentu: oczyszczenie z grzechów, przynależność do Chrystusa i wspólnoty Kościoła, Boże synostwo i powołanie do wolności dziecka Bożego, dostęp do uświęcającej Bożej łaski działającej w sakramentach oraz namaszczenie Duchem Świętym (por. KKK 1237. 1250. 1253. 1266). Wydaje się, że wszystkie kluczowe kwestie, związane z przyjęciem sakramentu chrztu, w pasterskim przepowiadaniu Kondrusiewicza, zostały z różną intensywnością naświetlone i przedstawione.

Brak szczegółowego odniesienia się do kwestii sakramentu bierzmowania w pasterskim nauczaniu Kondrusiewicza skutkuje brakiem wskazań na ważne dary płynące z tego sakramentu, takie jak: zakorzenienie się w Bożym synostwie, ściśle zjednoczenie się z Chrystusem, otwartość na Ducha Świętego i współpraca z Jego darami oraz odnowienie osobistej więzi z Kościołem (por. KKK 1303-1305). Właściwie Arcybiskup, w bardzo krótkiej formie, przypomina tylko o jednym z wielu niewymienionych darów sakramentu bierzmowania – o Duchu Świętym, udzielającym się człowiekowi i duchowo wspierającym go w wykonaniu misji mężnego zachowania i wyznawania wiary we współczesnym świecie¹²⁹. Bez cienia wątpliwości, w wygłoszonych przemowach pasterskich przypomnienie powyższych prawd, pomogłoby wiernym w lepszym odnowieniu łaski tego sakramentu w drodze osobistego uświęcenia. Znikoma liczba tekstów pasterskich, ukazujących sens i znaczenie sakramentu bierzmowania, z pewnością nie jest wynikiem bagatelizowania lub podważania przez Arcybiskupa roli tego sakramentu w ekonomii zbawienia. Autor niniejszej rozprawy jest przekonany, że duża ilość jednostek przepowiadania, zawierających cenne dla danej pracy materiały, ze względu na obiektywne cele praktyczne – nie była włączona w poszczególne zbiory pasterskich tekstów Kondrusiewicza.

Kontynuując interpretacje wyżej przedstawionych jednostek przepowiadania i badając je pod kątem analizy formalnej, możemy zauważyć, że większość badanych tekstów była wygłoszona w formie katechezy, kazania, listu pasterskiego lub w formie innego pasterskiego komunikatu. W sześćdziesięciu dziewięciu badanych jednostkach tekstowych znajdujemy tylko osiem homilii. Taka ilościowa proporcja tekstów pasterskich zmusza do poszerzonej analizy formalnej, która ukazałaby, na ile homilie oraz inne formy przepowiadania Arcybiskupa docierają do odbiorców i spełniają swoją rolę w ich duchowej formacji.

¹²⁹ Por. „*Славутая і трагічна...*”, LD III, op. cit., s. 161; Por. „*Касцёл – месца сустрэчы...*”, LD III, op. cit., s. 183.

Sobór Watykański II naucza, że homilia powinna być przepowiadaniem przedziwnych dzieł Bożych w historii zbawienia (por. KL 35). Natomiast jej głównym zadaniem jest doprowadzenie wiernych do osobistego spotkania z Chrystusem, obecnym i działającym w Eucharystii oraz interpretacja i aktualizacja słowa Bożego (por. OWMR 65; KL 35,2. 52). Homilista podczas każdej celebracji liturgicznej powinien dołożyć wszelkich starań, aby dokonać aktualizacji wydarzeń zawartych w Ewangelii¹³⁰. Krytyczna analiza homilii Arcybiskupa ukazuje, że w swoim przepowiadaniu Kondrusiewicz niewystarczająco odnosi się do misterium dnia i nie zawsze w pełni odwołuje się do tekstów lekcjonarza. Konsekwencją takich mankamentów jest rozmycie kerygmatu. W wielu pasterskich tekstach Arcybiskupa (tak w homiliach, jak również w innych przemówieniach) znajdujemy dużą ilość elementów egzystencjalnych, moralnych i katechetycznych. Mocne didaskalia, wielość wezwań moralnych i mnożenie wątków pasterskich, które same w sobie są dobre, jednak nazbyt skumulowane w ramach jednej homilii lub przemówienia, obciążają słuchaczy. Innym skutkiem nagromadzenia różnych wątków może też być nieosiągnięcie najważniejszego efektu przepowiadania, czyli niedoprowadzenie wiernych do osobistego spotkania z Chrystusem, który zbawia ich w liturgii (por. KL 35).

Przepowiadanie Arcybiskupa, z punktu widzenia zasad stylistycznych zawsze odznacza się dobrym przygotowaniem, natomiast zbyt często (niezależnie od gatunku wypowiedzi i miejsca przepowiadania) odnosi się wrażenie, że Kondrusiewicz pozostaje wierny przedsoborowym zasadom głoszenia słowa Bożego, które charakteryzowało się mocną autorytatywną retoryką, dużym akcentem położonym na zasady i reguły życia duchowego oraz obszerną katechezą. Dobre przygotowanie, wysoki poziom intelektualny abp Tadeusza oraz jego zdolności retorskie „zmuszają” wiernych do słuchania. Często jednak w jego homilijnym przepowiadaniu brakuje aktualizacji zbawczych misterii.

Nie podlega wątpliwości, że aktualizacja zbawczych wydarzeń będzie na tyle skuteczna, na ile homilista będzie zdolny do trzymania się kluczowych zasad w procesie posługi słowa, wskazując na biblijny kerygmat zawarty w tekstach konkretnego dnia. Oprócz tego, homilista stara się rozeznaczyć aktualną sytuację partykularnej wspólnoty Kościoła, aby trafnie wydobyć z tekstu biblijnego elementy, które zmotywowałyby wiernych do przemiany osobistych postaw i zachowania. Uwieńczeniem tego procesu prowadzącego do aktualizacji misterii Chrystusa jest dobranie odpowiedniej formy, struktury i języka przemowy¹³¹.

¹³⁰ Zob. S. Dyk, *Nowotestamentalne określenia posługi słowa Bożego w Kościele a natura homilii*, PH 10 (2006), s. 21n.

¹³¹ Zob. S. Dyk, *Homilijny przekaz...*, op. cit., s. 75-87.

Przeprowadzona analiza ukazuje, że abp Tadeusz w swoim przepowiadaniu uwzględnia wiele z powyższych punktów. Zazwyczaj jego pasterskie nauczanie dotyczy aktualnych problemów Kościoła i społeczeństwa, w którym Kościół jest osadzony, również nie brakuje elementów historycznych z życia partykularnego Kościoła, które idealnie dopełniają się z elementem egzystencjalnym. Często nauczanie Arcybiskupa posiada cechy aktualizacji tekstów biblijnych – kiedy to kaznodzieja, bazując na świętych tekstach, zagłębia się w historię zbawienia oraz wskazuje na analogię pomiędzy biblijnymi wydarzeniami i współczesną rzeczywistością. Pomimo wspomnianych wyżej mankamentów, można śmiało stwierdzić, że w przepowiadaniu Arcybiskupa widać głęboką wiarę i troskę o doprowadzenie swoich słuchaczy do spotkania z żywym i działającym Bogiem – Jezusem Chrystusem, który wciąż jest obecny w swym Ludzie, w sakramentach i w Bożym Słowie¹³².

3.2. Sakramenty uzdrowienia

Każdy sakrament jest spotkaniem z Jezusem Chrystusem i prowadzi do zjednoczenia z Nim. W sakramencie chrztu umieramy dla grzechu, aby zmartwychwstać do życia w Bożej łasce. W sakramencie bierzmowania owo życie Boże wzmacnia się darami Ducha Świętego, natomiast w Eucharystii Chrystus staje się Pokarmem dla duszy ludzkiej na życie wieczne¹³³.

Przez sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego, człowiek otrzymuje nowe życie w Chrystusie. Arcybiskup podkreśla za św. Pawłem, że przechowujemy to życie w naczyniach glinianych (por. 2 Kor 4, 7), ponieważ podążając drogą wiary, jesteśmy poddani pokusom i duchowym zmaganiom. Niestety wskutek grzechu pierwotnego, duchowa więź człowieka z Bogiem może ulec osłabieniu, a nawet całkowitemu zniszczeniu (por. KKK 1420). Stąd też Kondrusiewicz podkreśla, że: „Sakrament pokuty oczyszcza nas z grzechów, odnawia i pogłębia łączność z Bogiem oraz Kościołem”¹³⁴, natomiast „sakrament namaszczenia chorych przypomina o kruchości życia na ziemi i przygotowuje do pełni życia z Chrystusem w wieczności”¹³⁵. Jezus Chrystus – lekarz dusz i ciał ludzkich, chciał, aby Kościół mocą Ducha Świętego kontynuował Jego dzieło uzdrawiania i zbawiania. Jest to celem dwóch sakramentów uzdrowienia: sakramentu pokuty i sakramentu namaszczenia chorych (por. KKK 1421). Arcybiskup w swym przepowiadaniu odnosi się głównie do pierwszego z tych sakramentów.

¹³² Por. *Адвэнт – час чакання...*, AW, op. cit.

¹³³ Por. *Касцёл – сакрамэнт...*, AW, op. cit.

¹³⁴ Por. „*Божая міласэрнасць...*”, LD III, op. cit., s. 91.

¹³⁵ *Касцёл – сакрамэнт...*, AW, op. cit.

3.2.1. Sakrament pokuty i pojednania doświadczeniem Bożego miłosierdzia

Abp Tadeusz przypomina, że sakrament pokuty i pojednania został ustanowiony w dniu Zmartwychwstania, kiedy to Jezus ukazał się apostołom w wieczerniku, pozostawiając im nakaz i zapewnienie, że komu odpuszczą grzechy – temu będą odpuszczone, a komu zatrzymają – temu będą zatrzymane (por. J 20, 19-23). Niezwykły akt Bożego miłosierdzia i przebaczenia, który zaistniał w historii Kościoła jako „widzialny znak niewidzialnej łaski” (por. KKK 1084), posiada wiele tytułów. Najczęściej jest nazywany sakramentem pokuty i pojednania, ponieważ ukazuje osobistą i eklezjalną drogę nawrócenia, skruchy i zadośćuczynienia ze strony grzesznego chrześcijanina oraz udziela grzesznikowi miłości Boga przynoszącej pojednanie (por. KKK 1423-1424). Jeszcze innym razem jest nazywany sakramentem nawrócenia, ponieważ urzeczywistnia w sposób sakramentalny wezwanie Jezusa do nawrócenia (por. Mk 1, 15) oraz drogę powrotu do Ojca (por. Łk 15, 18), od którego człowiek oddalił się przez grzech (por. KKK 1423). Również nazywa się go sakramentem spowiedzi, gdyż oskarżenie siebie – spowiedź z grzechów przed kapłanem jest istotnym elementem tego sakramentu (por. KKK 1424). Sakrament pokuty nazywany jest także sakramentem przebaczenia, ponieważ przez sakramentalne rozgrzeszenie wypowiedziane słowami kapłana, Bóg udziela penitentowi przebaczenia i pokoju¹³⁶.

Ważną i wartą uwagi cechą pasterskiego przepowiadania Kondrusiewicza jest obecność solidnej katechezy dotyczącej kwestii sakramentu pokuty i pojednania. Arcybiskup naucza, że napomnienie Chrystusa: „Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię” (Mk 1, 15) nigdy nie straci swojej aktualności. Dlatego sakrament pokuty – paschalny dar Chrystusa jako przejaw miłosierdzia Bożego powinien być jak najczęściej praktykowany w życiu każdego chrześcijanina¹³⁷. Jezus wzywa wszystkich ludzi do szukania pocieszenia w trybunale Bożego miłosierdzia, bo to dzięki miłosierdziu dokonują się największe cuda nawrócenia i pojednania człowieka z Bogiem¹³⁸. W tej drodze pokuty i nawrócenia, Jezus podnosi z grzechu i przywraca godność dziecka Bożego każdemu, kto zechce otworzyć się na to działanie Bożego miłosierdzia¹³⁹.

¹³⁶ Niezależnie od używanej terminologii eklezjalnej, istotne jest to, że wszyscy, którzy przystępują do sakramentu pokuty otrzymują przebaczenie zniewagi wyrządzonej Bogu i równocześnie dostępują pojednania z Kościołem. KK 11.

¹³⁷ Por. „Doświadczenie Bożego Miłosierdzia...”, LD III, op. cit., s. 108.

¹³⁸ Por. Ф. Кавальская, *Дзёнік: Божая Міласэрнасць у маёй душы*, Мінск, 2014, № 1448.

¹³⁹ Por. „*Перажыць рэвалюцыю навяртання*”. *Гамілія падчас святой Імшы з нагоды завяршэння Малітоўнай сустрэчы моладзі ў Івянцы, 26 ліпеня 2015 г.*, LD III, s. 499; Por. „*Божая міласэрнасць...*”, LD III, op. cit., s. 90-91.

Kondrusiewicz zwraca uwagę na znaczenie, jakie sakrament ten pełni w posłudze prezbiterów. Jezus Chrystus, w swoim bezgranicznym miłosierdziu, przez posługę kapłana realizuje tajemnicę odpuszczenia grzechów. W tej rzeczywistości, w całej swej wielkości, objawia się postać szafarza sakramentu pokuty – który jest nazywany spowiednikiem. Chrystus uobecnia się przez osobę spowiednika i za jego pośrednictwem dokonuje się tajemnica odpuszczenia grzechów. Bóg daje się poznać człowiekowi jako miłosierny pasterz – szukający zabłąkanej owcy, jako lekarz i nauczyciel (por. RP 29)¹⁴⁰.

Kapłani powinni pamiętać, że konfesjonał jest najbardziej uprzywilejowanym miejscem na świecie, gdzie penitent wyznaje swoje grzechy, pozwalając Jezusowi uzdrowić rany duszy. Jest miejscem zwycięstwa, które niesie ludziom radość duchowej wolności¹⁴¹. Z tej przyczyny, ogólna duszpasterska posługa i w sposób szczególny posługa w konfesjonale wymaga od prezbitera odpowiedniego przygotowania z zakresu różnych teologicznych materii. Każda spowiedź powinna zawierać pedagogiczną wartość i być miejscem uświęcenia penitenta (por. RP 18). W sakramencie spowiedzi kapłan występuje w roli nie tylko nauczyciela, ale również sędziego, który ocenia uczynek człowieka z moralnego punktu widzenia i wyznacza za niego pokutę. Takie ocenianie i działanie kapłana ma wyłącznie pomocniczy charakter i ma wskazywać kierunek poprawy życiowych postaw penitenta¹⁴². Szczere wyznanie grzechów zazwyczaj jest trudnym zadaniem, dlatego od spowiednika wymaga się odpowiedniej delikatności i rozeznania w sakramentalnej posłudze. Spowiednik jest nauczycielem i świadkiem, zjednoczony z Niebieskim Ojcem – staje się ojcem nowego, Bożego życia w duszy człowieka. Jego nauka jest nauką Kościoła, ponieważ działa *in persona Christi* – naucza, rozgrzesza, upomina i obwieszcza nie siebie, ale Jezusa Chrystusa. Miłosierna miłość Boga, która zaprasza do nawrócenia i przebaczenia, nigdy nie powinna być ograniczana osobowymi cechami prezbitera¹⁴³. Kapłan powinien dołożyć wszelkich starań, aby jego posługa w konfesjonale, przyjmowanie spowiedzi, pouczanie, nastawienie były całkowicie zgodne z Bożą wolą, ponieważ on nie działa w swoim imieniu, ale w imieniu Boga. Spowiednik nie jest panem, lecz sługą Bożego przebaczenia. Szafarz tego sakramentu powinien łączyć się z intencją i miłością Chrystusa. Od spowiednika wymaga się głębokiej znajomości chrześcijańskiego postępowania,

¹⁴⁰ *Навяртанне – шлях да жыцця з Богам. Пастырскае пасланне на 2015 г., LD I, s. 345-349.*

¹⁴¹ Por. *Святар – удзельнік і слуга паяднання. Слова да святароў на Вялікі чацвер, І красавіка 2015 г., LD I, s. 211-215; Por. “Хто мы і куды мы ідзем?”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды велікапоснага чування моладзі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 9 сакавіка 2013 г., LD III, s. 463.*

¹⁴² Por. *„Барацьба за дабро аб’ядноўвае нас”. Гамілія падчас святой Імшы перад футбольнай сустрэчай каманды святароў з камандай міліцыі ў Іўі, 4 сакавіка 2013 г., LD III, s. 565.*

¹⁴³ Por. Sakrament spowiedzi darem miłosierdzia Bożego. Przesłanie papieskie do kard. Williama Wakefielda Bauma: <http://www.apostol.pl/janpawelii/listy-apostolskie/sakrament-sowiedzi-darem-milosierdzia-bozego> [dostęp 10.01.2021].

doświadczenie w sprawach ludzkich, szacunku i delikatności wobec tego, który upadł. Kapłan w konfesjonale powinien kochać prawdę, być wierny Urzędowi Nauczycielskiemu Kościoła i cierpliwie prowadzić penitenta do uzdrowienia i pełnej dojrzałości. Ważnym zadaniem prezbitera jest modlitwa i pokuta za swoich penitentów (por. KKK 1466; por. RP 18. 31. IV) Wieloletnie doświadczenia sakramentalnego życia ukazuje, że penitenci szczerze przystępujący do sakramentu pojednania ochoczo przyjmują również i pasterskie upomnienia. „Boże nastawienie i słowa pocieszenia penitent otrzymuje właśnie przez posługę kapłana” (RP 31. IV)¹⁴⁴.

Sobór Watykański II, zwracając uwagę na osobistą duchową kondycję oraz na jakość życia sakramentalnego kapłanów, naucza, że: „szafarze łaski sakramentalnej jednoczą się najściślej z Chrystusem Zbawicielem i Pasterzem przez owocne przyjmowanie sakramentów, szczególnie przez świętą spowiedź, która przygotowana w codziennym rachunku sumienia, tak bardzo wspomaga konieczne nawrócenie serca do miłości Ojca miłosierdzia” (RP 31. IV). Niezwykle ważne jest zachowanie świadomości, że w kapłańskie powołanie wpisana jest nie tylko misja bycia szafarzem Bożego miłosierdzia, ale i czynna, stała praktyka osobistej spowiedzi. Kondrusiewicz zauważa, że jednym z najbardziej niepokojących współczesnych znaków czasu jest kryzys sakramentu pokuty i pojednania pośród osób duchownych. Arcypasterz wskazuje na dwie podstawowe drogi, które mogą być wpisane w proces nawrócenia każdego prezbitera.

Pierwszą drogą jest podjęcie osobistej decyzji powrotu do pierwotnej gorliwości. Wydaje się, że słowa zaczerpnięte z Apokalipsy św. Jana, są najbardziej aktualne dla kapłanów: „Ty masz wytrwałość: i zniosłeś cierpienie dla imienia mego – niezmordowany. Ale mam przeciw tobie to, że odstąpiłeś od twej pierwotnej miłości. Pamiętaj więc, skąd spadłeś i nawróć się, i poprzednie czyny podejmij! Jeśli zaś nie – przyjdę do ciebie i ruszę świecznik twój z jego miejsca, jeśli się nie nawrócisz” (Ap 2, 3-5).

W pewnych momentach kapłańskiej posługi warto jest uświadamiać sobie konieczność troski o osobiste powołanie i nawrócenie, odnawiając modlitewną praktykę, studium i medytację Pisma Świętego, troszcząc się o posługę słowa – przepowiadania – i celebrowanie sakramentów świętych.

Drugą drogą, którą wskazuje Arcybiskup jest troska o osobiste nawrócenie, podjęcie walki z własnym grzechem i niedoskonałościami. Obrzędy sakramentu pokuty przypominają, że każdy człowiek w swojej słabości może utracić pierwotną gorliwość, przez

¹⁴⁴ Пор. “Шчаслівыя чыстыя сэрцам, бо яны Бога ўбачаць”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды адвэнтавага чавання моладзі. Мінск, архікатэдральны касцёл Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 12 снежня 2015 г., LD III, s. 506.

grzech zniszczyć zażyłość z Bogiem, a jedyną pomocą, służącą odbudowaniu tej relacji, jest sakrament spowiedzi. „Przechowujemy skarb wiary w naczyniach glinianych, aby z Boga była owa przeogromna moc, a nie z nas” (por. 2 Kor 4, 7). W wielu tekstach Pisma Świętego, tak w Starym, jak i w Nowym Testamencie, idea nawrócenia jest przewodnim tematem. „Nie odwlekaj nawrócenia do Pana ani nie odkładaj z dnia na dzień; nagle bowiem gniew Jego przyjdzie i zginiesz w czasie odpłaty” (Syr 5, 7) – czytamy w księdze Mądrości Syracha. W Nowym Testamencie znajdujemy zawołanie Chrystusa: „Czas się wypełnił i bliskie jest królestwo Boże. Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię” (Mk 1, 15). Podążając za tym Bożym wezwaniem, sakrament pokuty w życiu kapłana może stać się mocnym znakiem osobistego odnowienia łaski powołania. Troska o własne nawrócenie dla każdego prezbitera jest niczym innym, jak aktem odnowienia swojego powołania i potwierdzenia na nowo decyzji kroczenia za Jezusem, a dokonuje się to w sposób żarliwy w sakramencie pojednania¹⁴⁵. Gorliwa posługa w konfesjonale jest istotnym czynnikiem budowania wiary Kościoła.

Arcybiskup wzywa więc wierzących do częstego korzystania z łaski tego sakramentu. Zwraca uwagę, że współczesne czasy są naznaczone kryzysem sakramentu pokuty i pojednania. Wielu ludzi żyje w przeświadczeniu, że nie mają grzechu, ignorując upomnienie św. Jana: „Jeśli mówimy, że nie mamy grzechu, to samych siebie oszukujemy i nie ma w nas prawdy” (1J, 1 8). Wielu chrześcijan praktykuje jedynie spowiedź w duchu, bez pośrednictwa kapłana lub traktuje sakrament pojednania jak profilaktyczną wizytę u psychoterapeuty¹⁴⁶.

Niepokojąco wiele osób pomimo wiedzy o istnieniu sakramentu pokuty, który pomaga człowiekowi wyzwolić się od trudnej przeszłości i rozpocząć nowe życie – nie korzysta z niego. Nie potrafią w tej rzeczywistości rozpoznać źródła Bożego miłosierdzia i miłości i docenić wielkiego daru, przez który jednoczymy się z Bogiem, Kościołem i bliźnim. Arcybiskup ukazując wartość sakramentu pojednania dla kształtowania wiary, naucza, że łaska pojednania działa zawsze i nieustannie, wystarczy tylko otworzyć się na nią. Jednym z największych problemów współczesnego człowieka jest brak zaufania do Boga i zgoda na grzech, co w konsekwencji prowadzi do odseparowania się człowieka od Boga. Przez grzech człowiek traci duchową wolność, błądzi w ciemności, jest narażony na utratę sensu życia i cierpienie. Pierwszym krokiem do wyzwolenia się z tej trudnej rzeczywistości i doświadczenia na nowo Bożego Miłosierdzia jest staniecie w prawdzie,

¹⁴⁵ Por. *Абвяшчаць надзею...*, LD I, op. cit., s. 186-187; *Навяртанне – шлях...*, LD I, op. cit., s. 345-349.

¹⁴⁶ Por. Francesco, *Meditazione Mattutina nella Capella della Domus Sanctae Marthae, Capaci di vergognarsi, Venerdì, 25 ottobre 2013*, http://w2.vatican.va/content/francesco/it/cotidie/2013/documents/papa-francesco-cotidie_20131025_capaci-di-vergognarsi.html [dostęp 15.02.2022].

uświadomienie sobie swojego stanu i wyznanie grzechów. Nie można ulegać lękowi przed Bogiem, który jest miłością i nigdy nie osądza, ale zbawia – kiedy człowiek szczerze do Niego się zwraca¹⁴⁷. Na drodze osobistego nawrócenia, skuteczną pomocą może okazać się przeżywanie doświadczenia syna marnotrawnego – naśladowanie jego stanowczej decyzji powrotu do miłosiernego Ojca, którego każdy człowiek doświadcza podczas spowiedzi świętej¹⁴⁸. Nie można zapominać, że sakrament pokuty jest przede wszystkim sakramentem Bożego miłosierdzia, w którym Bóg przytula nas jak swoje marnotrawne dzieci – synów i córki, przebacząc winy i przyjmując każdego z miłością¹⁴⁹.

Pośród różnych niepokojących zagrożeń dla życia duchowego, które niosą ze sobą współczesne czasy, Arcybiskup zwraca uwagę na niebezpieczeństwo dystansowania się współczesnych ludzi od spowiedzi lub całkowite zaniechanie praktyki spowiedzi. Przyczyny takiego postępowania Kondrusiewicz dopatruje się w wypaczonym obrazie Boga, który wielu ludzi nosi w swoim sercu. Często w wyobrażeniu tych osób Bóg jawi się wyłącznie jako surowy sędzia, czekający na każdą okazję, aby ukarać człowieka. Stąd, podejmując się zadania formacji osób świeckich do właściwego przeżywania sakramentu pokuty i pojednania, ważne jest ukazanie prawdziwego oblicza Boga – Tego, który troszczy się o człowieka i obdarza go swoim miłosierdziem oraz jednocześnie wymaga i wychowuje. „Bóg jest miłością, kto trwa w miłości, trwa w Bogu, a Bóg trwa w nim” (1J 4, 16). Te słowa jasno pokazują, co jest istotą wiary chrześcijańskiej i przedstawiają prawdziwy obraz Boga (por. DCE 1)¹⁵⁰.

Dzięki sakramentowi pokuty człowiek nie pozostaje sam ze swoim grzechem. Św. Paweł przypomina, że „przez jednego człowieka grzech wszedł do świata, a przez grzech śmierć, i w ten sposób śmierć przeszła na wszystkich ludzi, ponieważ wszyscy zgrzeszyli(...) Ale nie tak samo ma się rzecz z przestępstwem, jak z darem łaski. Jeżeli bowiem przestępstwo jednego spowodowało na wszystkich śmierć, to o ileż obficie spłynęła na nich wszystkich łaska i dar Boży, łaskawie udzielony przez jednego Człowieka, Jezusa Chrystusa” (Rz 5, 12.15).

Początkiem nowego życia człowieka, uwolnionego z mocy grzechu i śmierci jest Boża łaska otrzymana przez śmierć i zmartwychwstanie Jezusa. Moc tego Bożego daru Kościół obwieszcza stając w obliczu tajemnicy grzechu. Jak Adam wniósł w ten świat grzech, śmierć, dysharmonię, tak Chrystus – nowy Adam – daje łaskę, zbawienie i nowe

¹⁴⁷ Por. *Абвяшчаць надзею...*, LD I, op. cit., s. 184-185;

¹⁴⁸ *Дай нам, Пане, свае збаўленне. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2009 г.*, LD I, s. 27.

¹⁴⁹ Por. „*Касцёл – месца сустрэчы...*”, LD III, op. cit., s. 183; Por. „*Людская Мадонна...*”, LD III, op. cit., s. 224.

¹⁵⁰ Por. *Навяртанне – шлях...*, LD I, op. cit., s. 345-349; Por. *Абвяшчаць надзею...*, LD I, op. cit., s. 186 - 187.

życie. Jezus przemienia tragedię grzechu, na nowo odbudowuje harmonię i prowadzi człowieka do Boga. W Chrystusie, otwierając się na działanie Bożej łaski, każdy człowiek może stać się nowym stworzeniem i otrzymać moc do przewyciężenia wszelkiego zła¹⁵¹. Mocne postanowienie poprawy oraz odpowiednia motywacja do jej wykonania, oparta na Bożej łasce, dają człowiekowi duży impuls nadziei i są wskaźnikiem dobrej spowiedzi¹⁵². Kondrusiewicz podkreśla, że „Świadome i prawdziwe przeżywanie sakramentu pojednania coraz bardziej uzdalnia człowieka do doświadczenia uzdrawiającej mocy Chrystusa w wszystkich życiowych okolicznościach”¹⁵³.

Warto zauważyć, że w prawie każdym przemówieniu Arcybiskupa dotyczącym sakramentu pokuty obecna jest tematyka Bożej miłości i miłosierdzia. Abp Tadeusz często przytacza przesłanie zawarte w *Dzienniczku* siostry Faustyny Kowalskiej: „Żadna dusza nie znajdzie usprawiedliwienia, póki nie zwróci się z ufnością do Bożego miłosierdzia”, jedynie w Miłosierdziu Bożym świat znajdzie pokój i szczęście¹⁵⁴. Arcypasterz jest przekonany, że orędzie Bożego Miłosierdzia nigdy nie utraci swej aktualności, ponieważ dotyczy fundamentalnych duchowych potrzeb każdego człowieka. Wagę przesłania o Bożym miłosierdziu doskonale rozumiały osoby byłego Związku Radzieckiego. Wielkie pragnienie doświadczenia Bożej miłosiernej obecności było przeciwwagą ateizacji i dechrystianizacji w czasach prześladowania Kościoła, na przestrzeni trzech pokoleń. Również i współczesne społeczeństwa są zmęczone i nękane różnego rodzaju prześladowaniami, dlatego bardzo potrzebują odkrycia na nowo miłości Boga, aby odnaleźć nadzieję i wiarę. Miłość i miłosierdzie Boga są najlepszym antybiotykiem na ludzkie lęki i moralne choroby współczesnego świata. Kościół ma prawo i obowiązek świadczyć o Bożym miłosierdziu, na różne sposoby, wprowadzając je w życie i ukazując jako jedyną nadzieję dla świata. Jezus, po spełnieniu swojej misji wstąpił do nieba, jednak nie pozostawił człowieka z jego problemami samego. Wydaje się, że spełnienie obietnicy Jezusa, że pozostania z nami „aż do skończenia świata” (Mt 28, 20), najbardziej uwidacznia się w sakramentach, Bożym słowie i wspólnocie Kościoła, a szczególnie w sakramencie pokuty i pojednania, gdzie nieustannie możemy odkrywać miłosierne oblicze Boga¹⁵⁵.

¹⁵¹ Por. *Абвяшчаць надзею...*, LD I, op. cit., s. 185.

¹⁵² Por. *“Хто мы і куды...*, LD III, op. cit., s. 464.

¹⁵³ *Абвяшчаць надзею...*, LD I, op. cit., s. 184-188.

¹⁵⁴ Por. Ф. Кавальская, *Дзёнік: Божая...* Тамże, № 570; Por. Giovanni Paulo II, *Omellie*. Viaggio Apostolico in Polonia. Dedicazione del Santuario della Divina Misericordia. Kraków-Łagiewniki, Sabato 17 agosto 2002, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/2002/documents/hf_jp-ii_hom_20020817_shrine-divine-mercy.html [dostęp 05.06.2020].

¹⁵⁵ Por. *Божая міласэрнасць у Божым слове*. Пастырскае пасланне на 2011 г., LD I, s. 308-310.

3.2.2. Sakrament namaszczenia chorych

Kościół wśród siedmiu sakramentów wyróżnia sakrament przeznaczony do umocnienia osób dotkniętych chorobą. Sakrament namaszczenia chorych, należący do sakramentów uzdrowienia chrześcijańskiego, przypomina o kruchości życia na ziemi oraz przygotowuje do pełni życia z Chrystusem w wieczności¹⁵⁶. Kondrusiewicz przypomina naukę Soboru Watykańskiego II, że namaszczenie chorych nie jest sakramentem przeznaczonym wyłącznie dla tych, którzy znajdują się w niebezpieczeństwie utraty życia. Odpowiednia pora na przyjęcie tego sakramentu jest wówczas, gdy wiernym zaczyna grozić niebezpieczeństwo z powodu choroby lub starości (por. KL 73).

W kilku poddanych analizie jednostkach przepowiadania, Kondrusiewicz wskazuje na źródła mocy w znoszeniu choroby i cierpienia, podkreślając wagę Komunii Świętej i wspólnoty Kościoła, które pomagają ludziom przejść przez każde cierpienie oraz na chrześcijańską nadzieję, płynącą z faktu Wcielenia Chrystusa, która podtrzymuje na duchu osoby cierpiące i potrzebujące¹⁵⁷.

3.2.3. Podsumowanie

Analiza zbioru pasterskich tekstów abp. Kondrusiewicza, dotycząca zagadnienia sakramentów uzdrowienia ukazuje dużą treściową dysproporcję pomiędzy dwoma sakramentami (sakramentem pokuty i pojednania a sakramentem namaszczenia chorych) służącymi duchowemu i fizycznemu uzdrowieniu. Abp Tadeusz w całej puli badanych tekstów, sakramentowi pokuty i pojednania poświęca osiemnaście przemówień, natomiast zagadnieniu związanemu z sakramentem namaszczenia chorych jest poświęcony tylko jeden list pasterski. Zaś w kilku innych miejscach odnosi się do tego zagadnienia jedynie pośrednio. Odkrywamy, że kwestia sakramentu pokuty i pojednania w pasterskim przepowiadaniu wynosi 4% względem całości badanych tekstów. Zaś kwestia sakramentu namaszczenia chorych dotyczy tylko 0,2% wszystkich analizowanych tekstów.

Badanie tekstów w obrębie tematyki sakramentu pokuty i pojednania pozwoliło zauważyć, że Kondrusiewicz w nauczaniu dużo uwagi poświęca nie tylko ukazaniu skutków sakramentalnej spowiedzi, ale również udziela wskazówek prezbiterom, instruując ich i przypominając, że konfesjonał jest uprzywilejowanym miejscem do skutecznej realizacji duszpasterskiej posługi. W nauczaniu Arcybiskupa znajdujemy wskazania dotyczące

¹⁵⁶ Пор. Касцёл – сакрамент..., AW, op. cit.

¹⁵⁷ Пор. *Нарадзіўся нам Хрыстус Збаўца. Пастырскае пасланне на Нараджэнне Пана 2007г.*, LD I, s. 54- 56; Пор. „*Дзе ёсць Біскуп...*”, LD I, op. cit., s. 12-14.

osobistego przygotowania prezbiterów, ich kondycji intelektualnej, psychologicznej i duchowej. Kondrusiewicz podkreślając ważność odpowiedniego przygotowania i nastawienia do sprawowania sakramentu pojednania, upomina się o zachowanie pierwotnej gorliwości i wykazuje troskę o osobiste nawrócenie prezbiterów. Zwraca uwagę na czynną i stałą praktykę osobistej spowiedzi oraz na podjęcie walki z własnym grzechem i niedoskonałościami. Przestrzegając wszystkich tych zaleceń, kapłan w pełni może stać się narzędziem Bożego Miłosierdzia i pojednania człowieka z Bogiem. W nauczaniu Arcybiskupa nie brakuje też nawiązania do problematyki kryzysu, którego doświadczają współcześni ludzie w odniesieniu do sakramentu pokuty i pojednania oraz poruszenia tematu współczesnych duchowych zagrożeń.

Przeprowadzona analiza, pomimo szeroko rozwiniętego i głębokiego nauczania, ukazuje pewne braki, które nie wybrzmiały w pasterskim przepowiadaniu Arcybiskupa. W pasterskich tekstach nie znalazły odzwierciedlenia katechizmowe prawdy, wskazujące na skutki płynące z sakramentu pokuty i pojednania, takie jak: pojednanie się człowieka z Kościołem, podkreślenie sakramentalnego charakteru osobistego procesu nawrócenia, potrzeba zadośćuczynienia za wyrządzone krzywdy oraz konsekwencja poddania się sądowi Bożemu poprzez sakrament spowiedzi – jako uprzedzenie sądu ostatecznego (por. KKK 1422. 1423. 1470).

Jezus Chrystus – prawdziwy lekarz ciał i dusz ludzkich (por. Mt 9, 13) odpuszczał grzechy i przywracał zdrowie wielu chorym i cierpiącym, których spotykał na swojej drodze. W sakramentach pokuty i namaszczenia chorych nie zaprzestaje tego nadal czynić i w naszych czasach (por. KKK 1421). Z tej właśnie przyczyny, poprzez sakramentalną posługę, mocą Ducha Świętego, Kościół kontynuuje to zbawienne dzieło Jezusa w stosunku do swoich wiernych, co jest bardzo istotne zwłaszcza w ukazywaniu tego działania i w pasterskim przepowiadaniu. Abp Tadeusz w swoich przesłaniach, oprócz powierzchownych wzmianek, przypominających, że sakrament namaszczenia chorych przygotowuje do pełni życia z Chrystusem w wieczności, pomija głębszą katechezę na temat tego sakramentu. Tym samym nie ukazuje ważnych skutków działania sakramentu namaszczenia chorych, zawartych w Katechizmie, takich jak: przyjęcie daru Ducha Świętego, zjednoczenie się z męką Chrystusa, odnowienie daru odwagi, ufności i wiary w Boga, umocnienie przeciw pokusom złego ducha i trwodze przed śmiercią, przebaczenie grzechów oraz dopełnienie rozpoczętego przez chrzest dzieła upodobnienia się do misterium Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa (por. KKK 1520-1523; 1532). Katechizm przypomina, że słowo i sakrament tworzą nierozzerwalną całość (por. KKK 1518). Dlatego

brak nauczania, które ukazałoby w pełni rolę i znaczenie sakramentu namaszczenia chorych w ekonomii zbawienia, może mieć negatywne skutki dla duchowej formacji wiernych.

Jak to zostało wskazane wcześniej, tylko niewielka grupa spośród wszystkich jednostek przepowiadania Kondrusiewicza to homilie, stąd też nie do wszystkich stosowane są kryteria oceny właściwe dla funkcji homilii w liturgii. Natomiast zdecydowana większość tekstów to listy pasterskie i okazjonalne, przemówienia na różnego rodzaju sympozjach, przemowy mające katechetyczny charakter z okazji różnych inicjatyw pastoralnych. Jak pokazują wyniki przeprowadzonej analizy, jednostki tekstowe naświetlające tematykę sakramentów uzdrowienia nie są wyjątkiem w tej kwestii.

Homilie wygłoszone przez Arcybiskupa są z reguły krótkie. Warto zaznaczyć, że strukturalnie i treściowo są tak ułożone, że znajdują u słuchaczy wysoką akceptację i zrozumienie. Nie pomijając faktu, że niektóre homilie Kondrusiewicza posiadają cechy konferencji lub wykładu, to z całą pewnością możemy stwierdzić, że są one wolne od treści abstrakcyjnych i charakteryzują się precyzją teologicznej myśli. W całym pasterskim przepowiadaniu Arcybiskupa znajdujemy sporo odniesień do historii zbawienia. Zauważyć należy także praktykę częstego odwoływania się do tekstów Pisma Świętego i jednocześnie pominięcie lub brak wyjaśniania tekstów lekcjonarza, przewidzianych przez Kościół na konkretną liturgiczną celebrację. Do poważnych braków w posłudze słowa możemy zaliczyć praktykę dostosowania misterium obchodzonego dnia do, z góry, założonych idei lub pasterskiej myśli. Takie przepowiadanie może skutkować rozmyciem kerygmatu i zbytnim nagromadzeniem różnych wątków teologicznych w ramach jednego przepowiadania. To z kolei przeszkadza w jasnym przedstawieniu kerygmatu i w odkryciu misterium danej celebracji¹⁵⁸, a tym samym w zrozumieniu ducha liturgii, zwłaszcza w wymiarze jedności stołu słowa Bożego i stołu Eucharystii (por. KL 35, 2).

3.3. Sakramenty w służbie komunii

Pośród siedmiu sakramentów świętych, wyróżniamy także sakrament święceń oraz sakrament małżeństwa, które uwidaczniają się poprzez służbę Bogu i człowiekowi. Są one nastawione na zbawienie innych ludzi, a przez służbę innym przyczyniają się także do zbawienia osobistego. Te sakramenty udzielają szczególnego posłania w Kościele i służą budowaniu Ludu Bożego (por. KKK 1534). W kapłaństwie człowiek powołany służy Bogu i ludziom, a w małżeństwie, odpowiadając na miłość ludzką, służy ludziom i Bogu. Ci, którzy zostali już konsekrowani przez chrzest i bierzmowanie do kapłaństwa wspólnego

¹⁵⁸ Por. DH 4-8.

wszystkich wiernych, mogą otrzymać w sakramentach święceń i małżeństwa szczególną konsekrację. Przyjmujący sakrament święceń zostają konsekrowani, by w imię Chrystusa karmili Kościół słowem i łaską Bożą (por. KK 10-11). Z kolei sakrament małżeństwa umacnia i konsekruje małżonków chrześcijańskich, powołując ich do pełnienia obowiązków i piastowania godności ich stanu (por. KDK 48; KKK 1535)¹⁵⁹.

3.3.1. Sakrament święceń uzdolnieniem do kontynuacji zbawczej misji Chrystusa

Kondrusiewicz zaznacza, że sakrament święceń jest wydarzeniem, dzięki któremu posłanie powierzone przez Chrystusa apostołom nadal jest spełniane w Kościele, aż do końca czasów. Kapłaństwo jest sakramentem posługi apostolskiej obejmującym trzy stopnie: episkopat, prezbiterat i diakonat (por. KKK 1536). Podczas ostatniej wieczerzy w wieczerniku Jezus powołuje apostołów na kapłanów Nowego Testamentu, aby oni działając w Jego imieniu, przez te same słowa i znaki aktualizowali zbawcze misteria. Chrystus przemienia swoich uczniów w dyspozytorów Bożej łaski, aby po Jego wniebowstąpieniu Dobra Nowina dotarła do wszystkich ludzi¹⁶⁰.

Według Arcybiskupa w każdym powołaniu Bóg pierwszy okazuje miłość człowiekowi, przeznaczając go do konkretnych zadań. Prymat Bożego działania w tej kwestii nie zaprzecza podwójnemu wymiarowi powołania, które jest darem z nieba i jednocześnie powinno wzrastać na ziemi¹⁶¹. Nie można odkryć prawdziwego sensu kapłańskiej posługi i misji jedynie na płaszczyźnie horyzontalnej – sprowadzając powołanie do decyzji człowieka. Kapłańskie powołanie posiada wyraźną, wertykalną płaszczyznę, kiedy Bóg powołuje – a człowiek odpowiada¹⁶². Powołanie do kapłaństwa jest ponadnaturalnym wyzwaniem i nigdy nie jest wyłącznie ludzką decyzją¹⁶³.

Dar powołania zakłada osobiste spotkanie z Chrystusem, podczas którego Duch Święty dotyka i przemienia serce człowieka. Takie spotkanie owocuje głęboką więzią i jednością z misją Jezusa, zaufaniem do Niego oraz odwagą poświęcenia Chrystusowi całego swego życia. Człowiek, odkrywszy w sobie to Boże wezwanie, z radością i entuzjazmem pragnie wszędzie dawać o Nim świadectwo – coraz bardziej stając się

¹⁵⁹ Por. *Касцёл – сакрамэнт...*, AW, op. cit.

¹⁶⁰ Por. *Эўхарыстыя – сакрамэнт аздараўлення чалавека. Гамілія падчас Імшы Вячэры Пана. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 21 красавіка 2011 г.*, LD II, s. 294-296; „*Касцёл – месца сустрэчы...*”, LD III, op. cit., s. 183; „*Міласэрнасць Божая...*”, LD III, op. cit., s. 252.

¹⁶¹ Por. *Праціце Гаспадара жніва. Пастырскае пасланне на Сусветны дзень малітваў аб пакліканнях, 29 красавіка 2012 г.*, LD I, s. 231-234.

¹⁶² Por. PDV 42.

¹⁶³ Por. *Прырода святарскага паклікання і служэння. Даклад на сімпозіуме, прысвечаным заканчэнню Года святарства. Мінск, 10 чэрвеня 2010 г.*, LD II, s. 104-108.

podobnym do swego Mistra, który Go powołał i umocnił Duchem Świętym¹⁶⁴. Zjednoczenie osoby powołanej z Chrystusem nie zależy całkowicie od dobrej woli człowieka i nie jest jakimś wynagrodzeniem za dokonane zasługi – przede wszystkim jest to działanie Bożej łaski w człowieku. Duch Święty kieruje i dodaje sił prezbiterowi, aby wytrwać do końca w łączności z Bogiem i powierzonej jemu posłudze¹⁶⁵.

Arcybiskup podkreśla, że we współczesnym świecie sam termin „powołanie” często jest rozumiany jako wybór konkretnego zawodu czy kierunku pracy. Współcześni ludzie zapominają, że powołanie jest przede wszystkim inicjatywą pochodzącą od Boga, nadzwyczajnym darem oraz przejawem wielkiego planu miłości i zbawienia, który Bóg proponuje człowiekowi¹⁶⁶. Trudno jest wyrazić i wytłumaczyć powołanie słowami – każdy prezbiter indywidualnie, na swój sposób otwiera się na nie, rozumie je i żyje tym darem. Natomiast każda łaska powołania domaga się ciągłego, głębokiego, wewnętrznego rozpoznawania i odkrywania. Refleksja i zgłębienie tej tajemnicy dla osoby powołanej jest źródłem mocy, dzięki której człowiek nieustannie i wciąż na nowo przeżywa swoje powołanie¹⁶⁷.

Apostolskie zadania nigdy nie były łatwe i wymagały dużego poświęcenia i trudu, jednak Chrystus pozostawił nam doskonały wzór wykonania swego powołania, które otrzymał od Ojca, dlatego kapłan powinien wzorować się na Jego przykładzie¹⁶⁸. Arcybiskup zwraca uwagę, że nikt z powołanych nie może polegać wyłącznie na swoich siłach i zdolnościach, aby przyjąć sakrament kapłaństwa. Odwołując się do ewangelicznej perykopy o talentach podkreśla, że postawa człowieka, który odczytuje w swoim sercu łaskę powołania, nie może być postawą niewiernego sługi, który otrzymawszy talent zakopuje go (por. Mt 25, 14-30). Podążając za logiką Ewangelii, przekonujemy się, że osoba powołana powinna wyróżniać się gorliwością i ufnością wobec Pana oraz ochoczo podążać za Jego głosem. Dobrowolna odpowiedź na zaproszenie Jezusa, w ścisłej współpracy z Bożą łaską uzdalnia człowieka do wszelkiej wytrwałości i owocuje dobrym powołaniem¹⁶⁹.

¹⁶⁴ Por. *Святар – галоўны прамоўтар новай Евангелізацыі для перадачы і ўмацавання веры. Слова да святароў на Вялікі чацвер, 28 сакавіка 2013 г.*, LD I, s. 205-207; Por. *Захоўваць вернасць...*, LD I, op. cit., s. 171-174.

¹⁶⁵ Por. *Ці хочаце. Слова да святароў на Вялікі чацвер, 1 красавіка 2010 г.*, LD I, s. 191-195.

¹⁶⁶ Por. *Каго мне паслаць? Пастырскае пасланне на завяршэнне Тыдня малітваў аб пакліканнях, 2 мая 2010 г.*, LD I, s. 205-207.

¹⁶⁷ Por. *Быць верным пакліканню. Гамілія на завяршэнне Года святарства. Мінск, капліца св. Яна Хрысціцеля ў Серабранцы, 10 чэрвеня 2010 г.*, LD I, s. 177-178; *Кансэкраванае жыццё – знак прысутнасці Бога ў сучасным свеце. Слова да кансэкраваных асобаў з нагоды Дня малітваў аб святасці кансэкраванага жыцця. Пінск, 4 лютага 2012 г.*, LD II, s. 243.

¹⁶⁸ Por. DK 4-6; PDV 24-26.

¹⁶⁹ Por. *Messaggio di Santo Padre per la XLVI Giornata Mondiale di Preghiera per le Vocazioni, 3 maggio 2009, IV Domenica di Pasqua, „La fiducia nell’iniziativa di Dio e la risposta umana.”*: <http://>

Podjęcie decyzji o naśladowaniu Chrystusa zawsze było i pozostanie naznaczone wielką ofiarą. apostołowie, aby pozostać wiernymi łasce powołania nie oszczędzili własnego życia. Historia potwierdza, że dwa tysiące lat chrześcijaństwa nie było wyłącznie czasem akceptacji i rozwoju nauki Chrystusa, przeciwnie dosyć często lata te były naznaczone prześladowaniami i represjami¹⁷⁰. Obecnie żyjemy w czasach, kiedy to można swobodnie wyznawać i praktykować swoją wiarę i religijne przekonania. Nie umniejsza to jednak poświęcenia, jakiego domaga się wierność Chrystusowi. Od początku drogi kapłańskiego powołania zaczynamy oddawać, w służbie Jezusowi swoje życie, czasem zdrowie, plany, poświęcając coraz więcej, a nawet wszystko dla Niego. Dzisiejszy świat często nie rozumie i nie widzi sensu składania takiej ofiary Jezusowi. W wielu krajach, w mentalności młodych ludzi dominuje ideologia praktycznego liberalizmu oraz dążenie, aby ograniczyć religijne praktyki do prywatnej przestrzeni. Jezus przewidział trudny los swoich uczniów: „Sługa nie jest większy od swego pana. Jeżeli Mnie prześladowali, to i was będą prześladować” (J 15, 20). Wielką nadzieję dają jednak słowa i zapewnienie Jezusa: „Odwagi! Ja zwyciężyłem świat” (J 16, 33). Doświadczając trudu kapłańskiej posługi warto być otwartym na działanie Ducha Bożego – Pocieszyciela, którego Ojciec posyła w imieniu Jezusa: „On was wszystkiego nauczy i wszystko przypomni” (J 14, 26). Widzimy, że jednocześnie z poświęceniem, którego domaga się kapłańskie powołanie, prezbiterowi towarzyszy także wielki zaszczyt – radość współpracy z Bożą łaską i służby drugiemu człowiekowi¹⁷¹.

W powołaniu ujawnia się miłość pomiędzy Chrystusem i osobą powołaną. Boża miłość przenika człowieka, jego rozum, serce, wolną wolę i działa z taką mocą, że człowiek staje się zdolny dać odpowiedź na Boże wezwanie. Wierność Chrystusowi i Jego powołaniu zawsze powinna być obecna w sercu osoby powołanej i winna przejawiać się przede wszystkim w umiłowaniu Eucharystii i modlitwy, a także poprzez wierność i częste przystępowanie do sakramentu pokuty i pojednania oraz poprzez troskę o uczynki miłosierdzia i pomoc potrzebującym¹⁷². Na wzór dobrego specjalisty, który poświęca swój czas i wkłada wysiłek, aby nieustannie udoskonalać swoje umiejętności, prezbiter również powinien dokładać wszelkich starań, aby cały czas się rozwijać, poprzez ciągłą formację

w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/messages/vocations/documents/hf_ben-xvi_mes_20090120_xlvi-vocations.html [dostęp 15.02.2020].

¹⁷⁰ Por. Omelia di Giovanni Paulo II per l'inizio del pontificato, Domenica 22 ottobre 1978: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1978/documents/hf_jp-ii_19781022_inizio-pontificato.html [dostęp 15.03.2021].

¹⁷¹ Пор. *Вы маеце шанец стварыць новую будучыню. Гамілія для семінарыстаў. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 6 верасня 2010 г.*, LD II, s. 111-112.

¹⁷² Пор. *Прырода святарскага...*, LD II, op. cit., s. 104-108.

intelektualną, duchową i duszpasterską. Przez wierność osobistej modlitwie, częstej Eucharystii, dobrego przeżywania sakramentu pojednania, wierności kapłańskim przyrzeczeniom oraz otwartość na potrzeby innych – w pełni odkrywa się sens kapłańskiej misji i powołania¹⁷³.

Arcybiskup zauważa, że wyłącznie teoretyczne poznanianie Jezusa nigdy nie doprowadzi do rozwinięcia w człowieku łaski powołania. Można przestudiować całe Pismo Święte i znać każdy jego fragment, ale nie doświadczyć osobistego spotkania z Jezusem. Aby to spotkanie mogło się odbyć, należy najpierw nauczyć się słuchać słów Jezusa, poznać Go i wejść z Nim w modlitewny dialog oraz podążać za Nim¹⁷⁴. Wierny uczeń z czasem staje się misjonarzem i żywą częścią Chrystusowego Kościoła. Sobór Watykański II naucza, że spodobało się Bogu uświęcić i zbawiać ludzi nie pojedynczo, z wykluczeniem wszelkiej wzajemnej między nimi więzi, lecz uczynić z nich lud, który by Go poznawał w prawdzie i zbożnie Mu służył (por. KK 9). Jezus ze wspólnotą apostołów daje początek nowej rzeczywistości – Kościołowi, który gromadzi rozproszone dzieci Boże w jedno (por. J 11, 52)¹⁷⁵. Kondrusiewicz, podkreślając uprzedniość Bożej łaski w darze kapłaństwa, podkreśla, że jest ona darem i tajemnicą tak dla samego kapłana, jak również dla całej wspólnoty Kościoła¹⁷⁶.

Dar powołania rodzi się i rozwija poprzez współdziałanie Bożej i ludzkiej woli. Nikt nie bierze sobie kościelnych urzędów sam, objęcie każdej eklezjalnej funkcji i posługi jest darem i powołaniem: „Nikt sam sobie nie bierze tej godności, lecz tylko ten, kto jest powołany przez Boga” (Hbr 5, 4). Dialog pomiędzy Bożą wolą i wolą człowieka doskonale odzwierciedla się w tak zwanym dialogu miłości – w pytaniach, które biskup zadaje kandydatowi przed przyjęciem sakramentu święceń prezbiteratu. Świadoma i dobrowolna odpowiedź na zadane pytania jest aktem zaufania oraz wyrazem dobrego rozpoznania osobistego powołania¹⁷⁷.

¹⁷³ Por. Tamże, s. 107; Por. Ян Павел II, *Дар і Таямніца*. Непакалянаў, 1998, s. 84; Por. Giovanni Paolo II, *Lettera ai Sacerdoti in occasione del Giovedì Santo 2004*, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/2004/documents/hf_jp-ii_let_20040406_priests-holy-thursday.html [dostęp 15.03.2021].

¹⁷⁴ Por. Benedetto XVI, *Discorso di Sua Santità alla Curia Romana in occasione della presentazione degli auguri natalizi, Sala Clementina, Venerdì, 21 dicembre 2007*: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2007/december/documents/hf_ben-xvi_spe_20071221_curia-romana.html [dostęp 25.02.2021].

¹⁷⁵ Por. *Захоўваць вернасць...*, LD I, op. cit., s. 171-176.

¹⁷⁶ *Будзе спараўдным дарам для Касцела і свету. Гаміля падчас святой Імшы з пасвячэннем новых прэзбітэраў. Мінск, 18 кастрычніка 2008 г.*, LD II, s. 84-87.

¹⁷⁷ Por. *Бог мяне кліча. Пастырскае пасланне на Тыдзень малітваў аб пакліканнях 2019 г. Мінск, 3 мая 2019 г. Свята св. Філіпа і Якуба, Апосталаў*, AW; Por. *Ці хочаце...*, LD I, op. cit., s. 191-195; Zob. Benedykt XVI, *Spotkanie z duchowieństwem – Warszawa, 25 maja 2006*: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/speeches/2006/may/documents/hf_ben-xvi_spe_20060525_poland-clergy.html [dostęp 20.02.2020].

3.3.2. Sakrament małżeństwa umocnieniem miłości i budowaniem komunii

Sakrament małżeństwa, podobnie jak sakrament kapłaństwa, udziela szczególnego posłania w Kościele i jest nastawiony na zbawienie innych, a przez służbę innym przyczynia się także do osobistego zbawienia tych, którzy ten sakrament przyjmują (por. KKK 1534). Przymierze małżeńskie, przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, ze swej natury skierowane na dobro małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa, zostało podniesione przez Chrystusa do godności sakramentu (por. KKK 1601).

Pierwsze rozdziały Księgi Rodzaju, opowiadające historię stworzenia świata i człowieka (por. Rdz 1, 27; 2, 21-24), pokazują początek rodziny jako instytucji powołanej do istnienia Bogiem. Bóg w Trójcy jedyny, przeżywający w Sobie tajemnicę osobowościowej relacji miłości, stwarza człowieka na swój obraz i podobieństwo (por. Rdz 1, 26). Mężczyzna i kobieta, dopełniając się nawzajem, stają się jednym ciałem, prezentując pełnię ludzkiej natury i obrazu Boga w człowieku¹⁷⁸. Arcybiskup, idąc za nauczaniem Kościoła, zaznacza, że zgodnie z Bożym zamysłem, złączeni małżeństwem, mężczyzna i kobieta otrzymują powołanie i jednocześnie zadanie odpowiedzialnego podejście do miłości i komunikacji¹⁷⁹.

Małżeństwo posiada ogromne znaczenie w kontekście tajemnicy stworzenia i tajemnicy zbawienia. Jest ono włączone do nowej, tajemniczej, sakramentalnej ekonomii, wyrastającej ze sprawy odkupienia. Naturalna wspólnota jaką jest rodzina, zgodnie z wolą Pana staje się sakramentem Nowego Testamentu i jest skierowana ku urzeczywistnieniu siebie w Chrystusie¹⁸⁰. Rodzice jako współpracownicy łaski i pierwsi świadkowie wiary dla swoich dzieci, najpełniej dają swoje świadectwo, kiedy sami postępują zgodnie z tym, czego nauczają (por. DA 11). Sakrament małżeństwa uświęca rodziców, błogosławiąc im w chrześcijańskim wychowywaniu dzieci. Wzywa również do udziału w mocy i miłości Boga, ubogaca ich mądrością, radą, siłą i innymi darami Ducha Świętego, aby pomagali dzieciom w ludzkim i chrześcijańskim rozwoju. Zbawienie ludzkości spełnia się właśnie poprzez rodzinę, która jest przyszłością świata i Kościoła¹⁸¹. Rodzina jest centrum i sercem

¹⁷⁸ Por. DCE 11.

¹⁷⁹ Por. „Семья, как путь к святости в учении Иоанна Павла II и Бенедикта XVI”. Доклад во время встречи семей движения “Equipes Notre-Dame” («Товарищества Божией Матери»). Клецк, 20 июня 2009 г., LD III, s. 318-319; Por. FC 11.

¹⁸⁰ Por. FC 31.

¹⁸¹ Por. FC 39. 74.

циwilизації miłości, dlatego Kościół uważa służenie rodzinie za jedno z najważniejszych swoich zadań. W tym znaczeniu człowiek i rodzina są „drogą Kościoła” (por. KDK 2)¹⁸².

Zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II rodzina jest najmniejszą, a jednak najistotniejszą częścią społeczeństwa, ponieważ związek rodziny to przede wszystkim związek miłości, ukierunkowany na wspólne życie mężczyzny i kobiety, na udział w Bożej sprawie stworzenia poprzez rodzenie dzieci i ich wychowywanie (por. DA 11. 15)¹⁸³. Rodzina jest instytucją socjalną i pierwszą unią w historii ludzkości, jest szkołą człowieczeństwa i fundamentem każdego społeczeństwa (por. KDK 52). Związek małżeński mężczyzny i kobiety graniczy ze świętością i tajemnicą istoty ludzkiej, wychodzącej poza granicę indywidualnego zarządzania samym sobą. Wspólne życie mężczyzny i kobiety staje się częścią sfery religii, świętości i odpowiedzialności przed Bogiem¹⁸⁴. W takim sensie rodzina jest niezastąpioną wspólnotą (por. DA 17; KPK 1055).

Widać zatem jak w swoim pasterskim Kondrusiewicz zwraca uwagę na poszczególne zadania stojące przed rodziną, które pozwalają sprecyzować rolę sakramentalnego związku, a są nimi: tworzenie wspólnoty osób, służba życiu, udział w rozwoju społeczeństwa i uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła¹⁸⁵.

Kondrusiewicz z żalem stwierdza, że współczesne warunki polityczne panujące tak w Europie, jak i na Białorusi, nie sprzyjają moralnemu i duchowemu rozwojowi rodziny. Odnosi się wrażenie, że niewiara jest zrozumiana i akceptowana sama przez się, natomiast wiara potrzebuje legitymizacji¹⁸⁶. Aktualnie Białoruś przeżywa kryzys instytucji rodziny, który bez wątpienia jest odzwierciedleniem kryzysu moralnego. Niepokojącymi przejawami tego kryzysu są zwiększenie ilości rozwodów i rodzin niepełnych oraz zniekształcenie pojęcia tradycyjnego modelu rodziny. Często współczesne społeczeństwo ignoruje i wręcz otwarcie przeciwstawia się otwarciu na dar życia oraz obronie życia nienarodzonego. Dewaluuje się pojmowanie rodziny, jako ustanowiony przez Boga jedyny i nienaruszalny związek mężczyzny i kobiety, celem którego jest wspólne życie, zrodzenie potomstwa i jego wychowanie¹⁸⁷.

¹⁸² Пор. „Сям’я і небяспечныя выклікі сучаснага свету”. Даклад на сімпозіуме, прысвечаным сужэнству і сям’і, на тэму: “Не пакіну цябе ажно да смерці”. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 14 снежня 2013 г., LD III, s. 344.

¹⁸³ Пор. „Сумесная праца і адпачынак у Імя Бога – падмурак сямейнага жыцця”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды агульнабеларускай пілігрымкі сем’яў. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 15 кастрычніка 2011 г., LD III, s. 332.

¹⁸⁴ J. Ratzinger. *Bóg i świat*. Kraków 2005. s. 75.

¹⁸⁵ por. FC 17.

¹⁸⁶ Пор. „Quo vadis...”, LD III, op. cit., s. 8.

¹⁸⁷ Пор. „Выйсці з крызісу праз аднайўленне духоўнага жыцця”. Прамова падчас Малітвы за Беларусь у Мінскі храм-помнік у гонар Усіх святых і ў памяць аб ахвярах, якія паслужылі выратаванню Айчыны нашай, 2 верасня 2015 г., LD III, s. 219; Пор. „Сам’я – “Gaudium et spes” нашага грамадства”. Прывітаўнае слова падчас адкрыцця сімпозіума, прысвечанага сужэнству і сям’і, на тэму: “Не

Kolejnym istotnym zagrożeniem i problemem jest zgoda na proceder aborcji w wielu państwach Europy oraz legalizacja związków homoseksualnych z prawem do adopcji dzieci, która podważa i rujnuje tradycyjne rozumienie rodziny jako jednościowego i nietykalnego związku mężczyzny i kobiety¹⁸⁸. Aktywne szerzenie propagandy ideologii gender, sprzeciwiającej się woli Bożej i naturalnemu prawu, prowadzi do utraty płciowego samookreślenia człowieka i jego identyczności. Niepokojący jest też fakt, że nasileniu wszystkich tych negatywnych, w swoich skutkach, zjawisk społecznych zawsze towarzyszy nieuzasadniona krytyka i wyśmiewanie zasad chrześcijańskiego wychowania i moralności¹⁸⁹. Wyrzeczenie się tradycyjnego, stworzonego przez Boga, modelu rodziny oraz dążenie do absolutnej wolności bez odpowiedzialności i bez zachowywania prawa Bożego, prowadzi do duchowej degradacji i socjalnego kryzysu¹⁹⁰. Kondrusiewicz stwierdza, że jeżeli współczesne rodziny zostaną pozbawione duchowych fundamentów, wtenczas nie będą w stanie gwarantować wychowania dzieci i młodzieży, opartego na chrześcijańskich wartościach¹⁹¹. Chrześcijańska rodzina zawsze była i powinna pozostać pierwszym wychowawczym środowiskiem oraz miejscem moralnej i humanistycznej formacji. Przede wszystkim na rodzicach spoczywa zadanie być dla swoich dzieci pierwszymi świadkami wiary i wzorem ufności względem Boga¹⁹².

Arcybiskup – posiadając trafne pasterskie rozeznanie dotyczące zagrożeń, na które narażone są współczesne chrześcijańskie rodziny – przypomina małżonkom o ich powołaniu do radosnej nadziei – bez względu na kryzysy i liczne patologie socjalne¹⁹³. Niezbędne jest, ażeby rodzina została uzdrowiona z ran grzechu, stała się tym, czym jest w swojej naturze i była znakiem radości i nadziei dla współczesnego świata¹⁹⁴. W tej rzeczywistości w pełni może objawić się sakramentalna łaska, która współpracując z dobrą wolą małżonków, dodaje i wzmacnia duchowe siły, aby małżonkowie wytrwali w swoich postanowieniach,

пакіну цябе ажно да смерці”. Мінск, касцёл св. Сьпіона і Алены, 14 снежня 2-13 г., LD III, s. 342; Por. „Сям’я і небяспечныя...”, LD III, op. cit., s. 344.

¹⁸⁸ Por. „Quo vadis, Europa...”, LD III, op. cit., s. 8.

¹⁸⁹ Por. „Бог не умар!...”, LD III, op. cit., s. 65-66; Por. „Quo vadis, Europa...”, LD III, op. cit., s. 8.

¹⁹⁰ Por. „Умацуй нашу веру, Марыя!”. Гамілія падчас святой Імшы апоўначы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскайб 6 ліпеня 2013 г., LD III, s. 284.

¹⁹¹ Por. „Разам з Марыяй плысці да порту вечнага шчасця”. Гамілія падчас святой Імшы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскайб 2 ліпеня 2008 г., LD III, s. 239-240.

¹⁹² Por. Выхаванне моладзі да справядлівасці і міру. Каментарый да Паслання папы Бэнедыкта XVI на XLV Сусветны дзень міру, 1 студзеня 2012, LD I, s. 362-364.

¹⁹³ Por. „Дзе есць Біскуп...”, LD I, op. cit., s. 12-14.

¹⁹⁴ Por. „У пошуку шляхоў аздаравлення сям’і”. Заклік Старшыні Канферэнцыі Каталіцкіх Баскупаў у Беларусі да малітвы ў інтэнцыі Сіноду на тэму сям’і. Мінск, 21 верасня 2015 г., LD III, s. 354; „Семья, как путь...”, LD III, op. cit., s. 319; „Quo vadis, Europa...”, LD III, op. cit., s. 8; Por. FC 3. 17.

budując rodzinę według zmysłu Bożego¹⁹⁵. Chrześcijańskie życie każdej rodziny powinno być budowane na fundamencie Bożej łaski.

3.3.3. Podsumowanie

Analiza przepowiadania, dotycząca sakramentów służących komunii i misji, ukazuje, że Arcybiskup wkłada wiele wysiłku, aby w swoim pasterskim nauczaniu uświadomić wiernym pełny sens tych sakramentów oraz ukazać na skutki ich działania, tak w duszy konkretnego człowieka, jak i we wspólnocie Kościoła. Warte uwagi są uzyskane dane, wskazujące, że tematyka sakramentu święceń jest szerzej i dokładniej wyartykułowana w przemowach, w porównaniu do tematyki związanej z sakramentem małżeństwa. Pasterskie nauczanie ukazujące sens, znaczenie i istotę kapłaństwa zostało przedstawione w sześćdziesięciu jeden przemówieniach, wygłoszonych z różnych okazji, co wynosi 13% wszystkich analizowanych tekstów pasterskich. Natomiast do kwestii sakramentu małżeństwa Kondrusiewicz odwołuje się w trzydziestu sześciu jednostkach przepowiadania poddanych analizie, co wynosi około 8% całego zbioru badanych tekstów. Tak obszerne nauczanie i rozwinięcie tematu sakramentów komunii i misji, jest wyrazem pasterskiej troski o to, aby jak najlepiej przedstawić wiernym wagę duchowego dobra, płynącego z tych widzialnych znaków niewidzialnej Bożej łaski¹⁹⁶.

Arcybiskup ukazując sakrament święceń jako kontynuację zbawczej misji Chrystusa, wskazuje na prymat działania Bożej łaski, wyprzedzającej wszelkie działanie człowieka w sprawie powołania. Naucza, że w darze kapłańskiego powołania ujawnia się miłość pomiędzy Chrystusem i osobą powołaną. Owe działanie Bożej miłości nie tylko przyczynia się do osobistego, duchowego wzrostu człowieka, ale w pewnym momencie życia uzdalnia człowieka do pozytywnej odpowiedzi na Boże wezwanie. W wielu tekstach poddanych analizie, Arcypasterz zwraca uwagę i jasno pokazuje, że kapłaństwo jest darem i tajemnicą zarówno dla osoby powołanej, jak i dla całej wspólnoty Kościoła¹⁹⁷.

Pasterskie nauczanie w zakresie tematyki sakramentu święceń, w około dwudziestu przemówieniach odnosi się do współczesnych zagrożeń, które utrudniają proces rozeznania powołania i podjęcia decyzji o naśladowaniu Chrystusa. Najbardziej zauważalną przestrogą, kierowaną do osób powołanych, jest uwaga dotycząca wyłącznie „teoretycznego” poznania Jezusa, które w konsekwencji nigdy nie doprowadzi do rozwinięcia w człowieku łaski

¹⁹⁵ Пор. „Касцёл – месца сустрэчы...”, LD III, op. cit., s. 183.

¹⁹⁶ Пор. Касцёл – сакрамэнт..., AW, op. cit.

¹⁹⁷ Пор. Будзце спараўдным..., LD II, op.cit., s. 84-87; Пор. Прырода святарскага..., LD II, op. cit., s. 104- 108;

powołania i zażyłej więzi z Chrystusem. W innych jednostkach przepowiadania poruszana jest także problematyka duchowej ignorancji, poddanie się ideom praktycznego liberalizmu oraz zaniedbania religijnych tradycji i praktyk. Wszystkie te współczesne zjawiska zniekształcają głos powołania w sercu człowieka i stanowią realną przeszkodę dla duchowego rozwoju¹⁹⁸.

Tematyka sakramentu małżeństwa, jako rzeczywistość przyczyniająca się do umocnienia miłości w służbie budowania komunii, została nieco w mniejszej mierze przedstawiona w pasterskich tekstach Kondrusiewicza. Jednakże trzeba zaznaczyć, że pomimo mniejszej ilości wygłoszonych tekstów dotyczących sakramentu małżeństwa, wszystkie przemówienia zachowały odpowiednią treściową intensywność i głębię, bez szkody dla sprawy ewangelizacji i duchowej formacji wiernych.

Wyniki przeprowadzonej analizy tekstów ukazują, że sakrament małżeństwa dla Kondrusiewicza jest przede wszystkim Bożym darem, który umacnia wzajemną miłość małżonków i przyczynia się do budowania komunii z Bogiem i drugim człowiekiem. W pasterskim przepowiadaniu znajdujemy odwołanie do Pisma Świętego, ukazującego małżeństwo jako wspólnotę powołaną przez Boga, w której mężczyzna i kobieta, dopełniając się nawzajem, stają się jednym ciałem, prezentują tym samym pełnię ludzkiej natury i obrazu Boga w człowieku.

Arcypasterz podkreśla i uwypukla działanie sakramentalnej łaski, która ma wspomagać rodziców w realizacji ich powołania. Boża łaska, na którą otwierają się małżonkowie przyjmujący sakrament małżeństwa, uświęca i ubogaca ich mądrością, radą, siłą i innymi darami Ducha Świętego, wzywając do udziału w mocy i miłości Boga. Warte szczególnej uwagi, w przesłaniach Kondrusiewicza, jest szereg cech i postaw, charakteryzujących chrześcijańskie małżeństwo, które Arcybiskup nazywa „skutecznym antybiotykiem” na patologie współczesności¹⁹⁹. Podsumowując, Kondrusiewicz zaznacza, że wyrzeczenie się tradycyjnego, przez Boga stworzonego, modelu rodziny oraz nieprzestrzeganie Bożego prawa, prowadzi do poważnego duchowego i społecznego kryzysu²⁰⁰.

Podobnie jak w pasterskich rozważaniach dotyczących sakramentu święceń, Arcybiskup wiele uwagi poświęca aktualnym zagrożeniom czyhającym na współczesne chrześcijańskie rodziny, spośród których najbardziej wyróżnia: kryzys demograficzny, zniekształcenie pojęcia tradycyjnego modelu rodziny, przeciwstawienie się darowi życia,

¹⁹⁸ Пор. *Вы маеце шанец...*, LD II, op. cit., s. 111-112.

¹⁹⁹ Пор. „Сям’я – *“Gaudium et...*”, LD III, op. cit., s. 343.

²⁰⁰ Пор. „*Умацуў нашы...*”, LD III, op. cit., s. 284.

zgodę na aborcję, legalizację związków homoseksualnych i aktywne szerzenie ideologii gender²⁰¹. Arcybiskup, posiadając trafne pasterskie rozeznanie dotyczące zagrożeń, na które są narażone współczesne chrześcijańskie rodziny, przypomina małżonkom o ich powołaniu do radosnej nadziei – bez względu na kryzysy i liczne patologie społeczne²⁰².

Analiza jednostek przepowiadania, dotycząca sakramentów w służbie komunii pokazuje, że Arcybiskup bardzo się stara w swoim pasterskim nauczaniu, w pełni ukazać wiernym sens tych sakramentów oraz skutki ich działania, tak w duszy konkretnego człowieka, jak i we wspólnocie Kościoła. Znaczącym elementem w przepowiadaniu Kondrusiewicza jest stosowanie zasad retoryki, co wpływa na uporządkowanie dyskursu, logiczne rozłożenie tworzywa przepowiadania oraz ułatwia zrozumienie. Niewątpliwą zaletą, charakteryzującą sposób przepowiadania Kondrusiewicza, jest uwzględnianie społeczno-psychologicznego kontekstu życia słuchaczy.

Geografia miejsc wygłoszonych przemówień pokazuje, że większość tekstów pasterskich dotyczących sakramentu małżeństwa i życia rodzinnego była wygłoszona na różnego rodzaju sympozjach, spotkaniach naukowych i seminariach poświęconych współczesnej chrześcijańskiej rodzinie²⁰³. Taki stan rzeczy tłumaczy stosowanie reguł odmiennych od zasad, wedle których powinno być budowane homilijne przepowiadanie. W tej części przepowiadania trudno bowiem odnaleźć właściwe dla homilii elementy mistagogii, odniesienia do misterium dnia czy też teologicznego pogłębienia kerygmatu.

Pasterskie przemówienia Arcybiskupa, zarówno dotyczące sakramentu święceń, jak i sakramentu małżeństwa są nacechowane dużą ilością odnośników do dokumentów Soboru Watykańskiego II, takich jak: Konstytucja dogmatyczna „*Lumen gentium*”, Dekret o działalności misyjnej Kościoła „*Ad gentes*”, Adhortacja apostolska „*Pastores dabo vobis*”, Dekret o posłudze i życiu kapłanów „*Presbiterorum ordinis*”, Dekret o formacji kapłańskiej „*Optatam totius*”, Encyklika Pawła VI dotycząca kwestii celibatu „*Sacerdotalis coelibatus*” oraz Adhortacja o służebnym kapłaństwie „*De sacerdotio ministeriali*”. Ponadto Arcybiskup odwołuje się do Papieskich katechez, wygłoszonych podczas ogólnych śródownych audiencji

²⁰¹ Por. „*Bóg nie umarł...*”, LD III, op. cit., s. 65-66; „*Quo vadis, Europa...*”, LD III, op. cit., s. 8.

²⁰² Por. „*Дзе есць Бiскуп...*”, LD I, op. cit., s. 12-14; „*Семья, как нуть...*”, LD III, op. cit., s. 319; „*Quo vadis, Europa...*”, LD III, op. cit., s. 8.

²⁰³ Zob. Kazanie podczas Mszy Świętej z okazji pielgrzymki rodzin – Mińsk, LD III, s. 330; Zob. Lectio-brevis z okazji rozpoczęcia nowego roku akademickiego WSD – Grodno, LD II, s. 326; Zob. Słowo przywitalne na rozpoczęcie sympozjum poświęconego współczesnej rodzinie – Mińsk, LD III, s. 343; Zob. Prelekcja wygłoszona podczas spotkania wspólnot *Equipes Notre-Dame* – Kleck, LD III, s. 318; Zob. Słowo przywitalne na otwarcie konferencji poświęconej współczesnej rodzinie – Mińsk, LD III, s. 324; Zob. Wystąpienie na konferencji w obronie życia – Mińsk, LD III, s. 327; Zob. Wystąpienie na sympozjum poświęconego rodzinie – Mińsk, LD III, s. 344; Zob. Wystąpienie na międzynarodowej konferencji – Mińsk, LD III, s. 8.

w Rzymie, jak również i do rozważań zawartych w książkach Jana Pawła II „Dar i Tajemnica” oraz „Wstańcie, chodźmy!”.

Do najczęściej używanych, w przemówieniach pasterskich Kondrusiewicza, dokumentów Kościoła, dotyczących sakramentu małżeństwa i życia rodzinnego możemy zaliczyć: Adhortację apostolską o zadaniach rodziny w świecie współczesnym „Familiaris consortio”, Encyklikę o wartości nienaruszalności życia ludzkiego „Evangelium vitae”, Deklarację o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis”, Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”, Adhortację apostolską o miłości w rodzinie „Amoris laetitia”, List do rodzin „Gratissimam sane” oraz poszczególne punkty z Kodeksu Prawa Kanonicznego i Katechizmu Kościoła Katolickiego.

Wzbogacenie pasterskiego przepowiadania dokumentami Apostolskiej Stolicy jest pięknym znakiem, wskazującym na autentyczną troskę Arcybiskupa o skierowanie nauczania Magisterium Kościoła do jak największego audytorium słuchaczy, niezależnie od konfesji lub znajdujących się wręcz na peryferiach życia duchowego.

4. Kościół źródłem i miejscem kształtowania wiary

Kościół zawsze jest tym, który wierzy pierwszy oraz wiernie zachowuje wiarę, raz tylko przekazaną świętym (por. Jud 1, 3), jest filarem i podporą prawdy (por. 1 Tm 3, 15), przekazuje ją z pokolenia na pokolenie, troskliwie zachowując ją i przepowiadając, uczy języka wiary, przyczyniając się do duchowego wzrostu swoich wiernych oraz ukazując im drogę zbawienia (por. KKK 142-175). Kondrusiewicz podkreśla, że owa misja przekazywania wiary w żadnym wypadku nie jest planem ekspansji człowieczeństwa, lecz pragnieniem dzielenia się bezcennym darem wiary, który chrześcijanie otrzymali od Boga. Zawsze było i pozostaje realizacją nakazu Jezusa: iść i nauczać wszystkie narody (por. Mt 28, 19) tak, aby każdy człowiek mógł dostąpić zbawienia²⁰⁴. Największą nędzą człowieka jest brak wiary i brak znajomości Chrystusa. Dlatego jednym z najbardziej priorytetowych obowiązków Kościoła jest obwieszczenie Chrystusa, zachęcając wiernych do rozwagi i refleksji nad słowem Bożym, wciąż podejmować zadania formowania w wiernych odpowiedniej powagi i szacunku do Ewangelii. Zawołanie św. Pawła: „Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii” (1 Kor 9, 16) wybrzmiewa jako konkretne zaproszenie do duszpasterskiego działania w misji zachowywania i przekazywania wiary²⁰⁵.

²⁰⁴ Por. *Новая Евангелизация...*, LD I, op. cit., s. 314-318.

²⁰⁵ Por. *Живое Слово...*, LD I, op. cit., s. 99.

4.1. Kościół jako sakrament Chrystusa

Arcybiskup zaznacza, że dla większości ludzi, pośród których są również i przynależący do wyznania rzymsko-katolickiego – słowo „kościół” jednoznacznie kojarzy się z sakralnym budynkiem, miejscem spotkania wiernych na wspólnej modlitwie lub celebracji sakramentów. Niepokoi fakt, że współczesny człowiek generalnie postrzega Kościół wyłącznie jako pewną instytucję społeczno-religijną, posiadającą swoją własną strukturę i prawa. Jednak warto zwrócić uwagę, że każde ze wspomnianych znaczeń jest zawężeniem tego terminu, a jedynie społeczno-strukturalne ujęcie istoty Kościoła nie przekazuje pełni jego sensu. Kondrusiewicz w swoich pasterskich przesłaniach mocno podkreśla, że Kościół jest wspólnotą, która doświadcza realnej obecności Pana w świecie²⁰⁶. Przypomina, że poczynając od Soboru Watykańskiego II ta eklezjalna wspólnota zaczyna być określana również terminem „sakrament” (por. KK 48). W Katechizmie Kościoła Katolickiego znajdujemy stwierdzenie, że sakrament jest widzialnym znakiem, przez który otrzymujemy niewidzialną łaskę Bożą, niezbędną do zbawienia (por. KKK 1084). Nie zniekształcając i nie znosząc katechizmowej definicji, Sobór używa terminu „sakrament”, aby w pełni określić, czym jest Kościół założony przez Jezusa Chrystusa. Rozumienie istoty Kościoła, przedstawione w takim ujęciu, domaga się wyjaśnienia, ponieważ nazwa „sakrament” ma inny wymiar w stosunku do Kościoła, a inny w stosunku do poszczególnych znaków zbawienia, które są udzielane w Kościele i przez Kościół. Przede wszystkim, w odniesieniu do wspólnoty eklezjalnej, możemy używać takiej terminologii w oparciu o zasadę analogii: ponieważ istnieje mocne podobieństwo między Kościołem a sakramentami. Od dnia Pięćdziesiątnicy, poprzez działanie Ducha Świętego, Boska i ludzka rzeczywistość zostały ze sobą powiązane i po dzień dzisiejszy są spójną syntezą, którą określamy mianem Kościoła. Podobnie jak w każdym z siedmiu sakramentów możemy wyróżnić element widzialny i element, którego nie da się poznać zmysłami (formę i materię sakramentu), tak i Kościół jest złożoną i całkowicie niepodzielną bosko-ludzką wspólnotą, założoną przez Chrystusa, nieustannie odnawianą Duchem Świętym, ku chwale Boga Ojca²⁰⁷.

Wspólnota założona przez Chrystusa, czyli Kościół, nie jest nowym – ósmym sakramentem. Jest sakramentalną wspólnotą, inaczej rozumianą niż poszczególne sakramenty. Kondrusiewicz podkreśla, że oprócz tego, że Kościół jest naturalnym środowiskiem sprawowania sakramentów, to wyłącznie w Kościele dokonuje się

²⁰⁶ „Трэба толькі верыць”. *Першая катэхеза падчас XXVI Сусветных дзён моладзі. Мадрыд, 17 жніўня 2011 г.*, LD III, s. 425.

²⁰⁷ Por. „Славутая і трагічная...”, LD III, op. cit., s. 159.

przedłużenie zbawczej misji Chrystusa. Jezus wierny swojej obietnicy – pozostania z nami aż do skończenia świata (por. Mt 28, 20) – wciąż działa w Kościele, a Jego obecność jest gwarantem autentyczności łaski docierającej poprzez poszczególne sakramenty święte²⁰⁸.

Odwołując się do Soborowego nauczania, abp Tadeusz uwypukla relacje mistycznej tożsamości pomiędzy Kościołem a Chrystusem. Wskazuje, że sakramenty ustanowione Chrystusem są narzędziem, które formuje wiarę i zażyłość człowieka z żywym Bogiem²⁰⁹. „Przez chrzest umieramy dla grzechu, aby zmartwychwstać i żyć z Chrystusem”²¹⁰. Poprzez sakrament bierzmowania to nowe życie zostaje wzmocnione. W Eucharystii, która jest centralnym sakramentem, odkrywamy osobową obecność Chrystusa i uobecnienie się Jego ofiary. Kapłaństwo wypływa z ofiary Chrystusa uobecnionej w Eucharystii²¹¹. W małżeństwie, które jest znakiem miłości Chrystusa do Kościoła, odkrywamy sakramentalne zjednoczenie się Chrystusa z odkupioną ludzkością²¹². Sakrament pokuty i pojednania pozwala nam pogłębiać i nieustannie odnawiać więź z Bogiem oraz Kościołem. Sakrament chorych przygotowuje nas na pełnię życia z Chrystusem w wieczności²¹³.

Pierwsi uczniowie Jezusa nie potrzebowali szczególnych znaków, które umożliwiłyby zjednoczenie się ze swoim Mistrzem i pozwoliłyby czerpać od Niego duchowe dary. Każdy z nich miał bezpośredni dostęp do Chrystusa, mógł wsłuchiwać się w Jego słowa i dyskutować z Nim, wspólnie modlić się i być świadkiem licznych uzdrowień i cudów. Natomiast od momentu po wniebowstąpieniu Chrystusa, aż po dzień dzisiejszy, chrześcijanie znajdują się w nieco innej rzeczywistości – wciąż muszą poszukiwać znaków, które by ukonkretniały ich spotkanie z Chrystusem. Arcybiskup wskazując na możliwość takiej aktualizacji wiary, prowadzącej do żywej relacji z Jezusem – wskazuje na Kościół – „przedziwny sakrament” narodzony z boku Chrystusa umierającego na krzyżu, będący znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego (por. KK 1. 9; por. KL 5. 26)²¹⁴.

Odkrywamy, że w zamyśle Chrystusa Kościół jest sakramentem powszechnego zbawienia – wspólnotą, ściśle zjednoczoną z sakramentami, odnawiającymi życie duchowe wiernych. Kościół, choć nie jest ze świata (por. J 17, 16), jednak żyje i działa w świecie i w nim kontynuuje zbawienną misję Jezusa Chrystusa, mając na celu zbawienie każdego

²⁰⁸ „Формация мирян...”, LD III, op. cit., s. 40.

²⁰⁹ Por. *Касцёл – сакрамэнт...*, AW, op. cit.

²¹⁰ *Пасха – ажыўляльны глыток свежага паветра. Пастырскае пасланне на Вялідзень 2014*, LD I, s. 160-163.

²¹¹ Por. „Святыня – месца стварэння...”, LD III, op. cit., s. 193.

²¹² Por. „Семья, как путь...”, LD III, op. cit., s. 320.

²¹³ Por. „*Parafiada biegiem...*”, LD III, op. cit., s. 487; „Святыня – месца стварэння...”, LD III, op. cit., s. 193.

²¹⁴ *Захоўваць вернасць...*, LD I, op. cit., s. 171-176.

człowieka²¹⁵. Sakramentalny wymiar Kościoła oraz „widzialne znaki niewidzialnej łaski”, które są w nim udzielane, przekonują o bosko-ludzkim charakterze Kościoła²¹⁶. Przez posługę Kościoła Chrystus daje się poznać każdemu człowiekowi, jak to się wydarzyło ponad dwa tysiące lat temu w Betlejem. Dlatego niezwykle ważne jest, by na nowo odkryć sakramentalną posługę Kościoła. Podobnie jak Jezus przy biblijnej studni Jakuba (por. J 4, 5-42), tak też Kościół dziś stara się być blisko współczesnego człowieka i proponować mu Chrystusa jako żywą wodę, która daje życie wieczne²¹⁷.

4.2. Wzrastanie w wierze w Chrystusowym Kościele

Katolicka encyklopedia podaje definicję Kościoła, odwołując się do języka greckiego i przytaczając termin *ekklesia*, które w dosłownym tłumaczeniu oznacza „zgromadzenie”²¹⁸. Najczęściej ten termin występuje w Nowym Testamencie, gdzie Kościół to przede wszystkim zgromadzenie-zebranie wspólnoty osób wierzących w Jezusa Chrystusa²¹⁹.

Pomimo różnych współczesnych kalkulacji, dotyczących interpretacji istoty Kościoła, nie podlega wątpliwości, że nie można rozdzielić Kościoła od Chrystusa: Kościół żyje dzięki Niemu, w Nim i dla Niego; Chrystus żyje z Kościołem i w Kościele (por. KKK 807). Kościół daje nam Chrystusa i jedynie dzięki Kościołowi możemy przyjmować Boga jako żywą Rzeczywistość oraz zakorzenieni w tej Rzeczywistości, doświadczać duchowego wzrostu. Ojcowie Kościoła obszernie rozważali związek pomiędzy stworzeniem Ewy z boku śpiącego Adama (por. Rdz 2, 21-23) a nową Ewą, Kościołem, zrodzonym z otwartego boku Chrystusa, pogrążonego w śnie śmierci: z przebitego boku, pisze św. Jan, wypłynęła krew i woda (por. J 19, 34), symbol sakramentów (por. LG 3). Sam Chrystus w ofierze krzyża zrodził Kościół jako swoją Oblubienicę i swoje Ciało (por. SCar 14).

Ważne jest, aby rozumieć, że wiara jest zarówno darem, który otrzymujemy w Kościele, jak i zadaniem domagającym się od człowieka współpracy z Bogiem.

²¹⁵ Por. „Формация мирян...”, LD III, op. cit., s. 40.

²¹⁶ Por. „Славутая і трагічная...”, LD III, op. cit., s. 159; Por. *Касцёл – сакрамэнт...*, AW, op. cit.; Por. *У Новы Час...*, AW, op. cit.

²¹⁷ Por. „...І што на вуха чуецца...”, AW op. cit.; „Выбрацца з сухой...”, LD III, op. cit., s. 459.

²¹⁸ Zob. *Католическая энциклопедия*, Том V, Москва 2013, s. 155-158.

²¹⁹ Zob. Barnaba i Saul pracowali razem w kościele – *ekklesia* w Antiochii (Dz 11, 26); Św. Paweł mówi, że prześladował kościół – *ekklesia* Boży (1 Kor 15, 9). Powołane zgromadzenie jest zatem kościołem wierzących – *ekklesia*, których Bóg powołał ze świata do cudownej swojej światłości (1 P 2, 9); Por. *Католическая энциклопедия*, Тамże, s. 158.

U wszystkich ochrzczonych – dzieci i dorosłych – wiara powinna wzrastać (por. KKK 1254), a wzrost ten dokonuje się przede wszystkim we wspólnocie Kościoła.

Bóg z wielką pokorą i szacunkiem nie zaprzestaje szukać sposobu, aby zbliżyć się do człowieka: „Oto stoję u drzwi i kołaczę, jeśli kto usłyszy mój głos i drzwi otworzy – wejdę do niego i będę z nim wieczerzał, a on ze Mną” (Ap 3, 20). Wszelkie starania duszpasterskie są skierowane właśnie po to, aby współczesnemu człowiekowi, rozdartemu pomiędzy duchowym i materialnym światem, ukazać wartość dóbr duchowych oraz stworzyć możliwość spotkania się z żywym Bogiem w Kościele²²⁰.

Arcybiskup uważa za zadziwiające i smutne to, jak bardzo współczesny świat tęskni za Bogiem, a jednocześnie stroni od Kościoła oraz poddaje nieuzasadnionej krytyce wszelkie inicjatywy i działania eklezjalne. Św. Jan apostoł napisze, że Bóg przyszedł do swojej własności, a swoi Go nie przyjęli. Wszystkim tym jednak, którzy Go przyjęli, dał moc, aby się stali dziećmi Bożymi (por. J 1, 11-12). Wydaje się, że największą tragedią współczesnego człowieka jest świadome odrzucenie Boga i decyzja przeżywania swojej wiary poza zasięgiem wspólnoty eklezjalnej²²¹. Dlatego nie można kwestionować ważności gruntownej i systematycznej pracy duszpasterskiej z wiernymi, poczynając od przekazu podstawowych prawd wiary i kończąc stałą katechizacją oraz duszpasterską pracą ze wszystkimi wiernymi²²². Do tradycyjnych sposobów przekazu wiary należą: jej wyznanie, życie sakramentalne, troska o życie zgodne z Bożym prawem oraz modlitwa. Wszystkie te działania dla każdego człowieka stwarzają możliwość konkretnego rozwoju w wierze i chrześcijańskich tradycjach²²³. Potrzeba też wrócić do świadectw męczenników Kościoła rzymsko-katolickiego na Białorusi, którzy przez długi czas byli prześladowani. W takich warunkach głównymi nosicielami wiary była pozostała garstka kapłanów, którzy musieli pracować za dwoje, a czasem nawet za troje, aby chociaż w sposób namiastkowy obsłużyć wierzących, oraz pokolenie osób starszych – babcie i dziadkowie, którzy na miarę swoich możliwości uczyli prawd wiary. Właśnie dzięki nim wiara nie tylko była zachowana, lecz i przekazana młodemu pokoleniu²²⁴. Naszym przodkom, prostym ludziom – którzy nie mając kapłanów, kościołów, czasopism religijnych i jednocześnie znajdujących się pod presją stałych prześladowań, za pomocą codziennej modlitwy, różańca oraz innych praktyk

²²⁰ Por. *Прыйдзі, мы цябе чакаем... Прыйдзі, Пане Езу, і Перамяні Нашыя Сэрцы. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2019 г.* Мінск, 24 лістапада 2019 г. Урачыстасць Хрыста Валадара сусвету, АВ.

²²¹ Por. *Хрыстус Нарадзіўся...*, АВ, op. cit.

²²² Por. „*Формация мирян...*”, LD III, op. cit., s. 37.

²²³ Por. *Заклік адкрыцця на святло веры. Каментарый да энцыклікі папы Францішка „Lumen fidei”*, LD II, s. 336-338; *Формация мирян...*, LD III, Тамże, s. 39.

²²⁴ Por. „*Католическая церковь...*”, LD III, op. cit., s. 508.

religijnych i wrodzonej ludzkiej pobożności – udało się nie tylko zachować wiarę, ale też przekazać ją młodszemu pokoleniu²²⁵.

Poruszając zagadnienie wzrastania w wierze i przekazywania tego daru w Kościele, Kondrusiewicz za istotną uważa mocną więź łączącą wiarę, prawdę i miłość. Przekazywanie prawd wiary zawsze powinno być przesiąknięte miłością. Tylko prawda złączona z miłością nie ogranicza wolności człowieka, wychowuje do szacunku dla bliźniego oraz otwiera serce człowieka na przyjęcie daru wiary. Przekazanie tajemnic wiary i duchowe wzrastanie nie jest możliwe bez miłości²²⁶.

Życie duchowe jest niemożliwe bez aktywnego uczestnictwa w liturgii, słuchaniu i rozmyślaniu nad słowem Bożym²²⁷. Dzięki tym praktykom formuje się mentalność chrześcijanina, a wiara się wzmacnia²²⁸. Sobór Watykański II przywrócił właściwe znaczenie słowu Bożemu w życiu Kościoła. Najpierw w konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium* wezwał do zastawienia stołu słowa Bożego, aby wierni mogli się nim karmić i kierować w codziennym życiu oraz podkreślił, że w głoszonym podczas liturgii Słowie Bożym jest obecny sam Jezus Chrystus (por. KL 7; 51). Następnie, w dekrecie o misyjnej działalności Kościoła *Ad gentes divinitus*, przypomniał, że misja głoszenia Ewangelii jest wciąż aktualna i potrzebna współczesnemu człowiekowi (por. DM 1). Dzięki wierze Kościół pomaga nam zachować godność człowieka, abyśmy nie pozostali w samotności i beznadziejności, nawet w najtrudniejszych życiowych doświadczeniach²²⁹.

Arcybiskup podkreśla, że Kościół jest naszą Matką, która uczy nas wzrastać w wierze i dzielić się nią z innymi²³⁰. Nie można poddawać się współczesnym wpływom, ukazującym wiarę i misję Kościoła wyłącznie jako zbiór pewnych subiektywnych przekonań, odrzucających ideę wiary jako obiektywnej prawdy o zmartwychwstaniu Chrystusa, która jest jej fundamentem (por. 1 Kor 15, 7). Chrześcijańska wiara nie jest ideologią, ale czerpiąc swoje początki z Bożego zamysłu, jest darem Boga, którego każdy człowiek może doświadczyć. Dlatego, wiara będąc osobistym aktem zaufania Bogu (por. KKK 166) w pełni swój wyraz i realizację znajduje wyłącznie w Kościele²³¹.

Wierność prawdom wiary i chrześcijańskim tradycjom nadaje sens i kierunek całej ludzkiej egzystencji. Fundamentem chrześcijańskiej wiary jest głoszenie zmartwychwstania

²²⁵ Por. *Формация мирян...*, LD III, op. cit., s. 37.

²²⁶ Por. „*Трэба толькі...*”, LD III, op. cit., s. 429.

²²⁷ Por. VD 102.

²²⁸ Por. *Формация мирян...*, LD III, op. cit., s. 34.

²²⁹ „*Гуляць у камандзе Хрыста*”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды пачатку парафіяды, Івянец, 1 жніўня 2013, LD III, s. 475.

²³⁰ *Заклік адкрыцця...*, LD II, op. cit., s. 336-338.

²³¹ Por. „*Трэба толькі...*”, LD III, op. cit., s. 429.

Chrystusa – zbawczego wydarzenia, które może stać się fundamentem całej ludzkiej społeczności. Budowanie lepszego świata bez Boga nigdy nie prowadzi do prawdziwego dobra, jest podobne do budowania na piasku (por. Mt 7, 24-29). W pewnym momencie taka budowa będzie narażona na zniszczenie, a pozbawiona wiary stanie się destrukcyjnym działaniem i promocją zła²³².

Formacja i dążenie do osiągnięcia pełni wiary, w dużej mierze realizuje się w Kościele poprzez głoszenie Ewangelii. Zadanie ewangelizacji spoczywa nie tylko na biskupach i kapłanach, ale powinno być wpisane w życie każdego chrześcijanina. Przez przyjęcie sakramentu chrztu mamy udział w powszechnym Chrystusowym kapłaństwie i jesteśmy powołani do aktywnego udziału w tej misji. Aktualizacja Dobrej Nowiny nie powinna ograniczać się i być zamknięta wyłącznie w liturgii Mszy Świętej. Troszcząc się o swoją duszę, prowadząc sakramentalne i modlitewne życie, zachowując naukę Ewangelii, stajemy się świadkami wiary²³³. Odnowa Kościoła dokonuje się także przez świadectwo, jakie daje życie wierzących: poprzez samo swoje istnienie w świecie chrześcijanie są faktycznie powołani, aby rozgłaszać Słowo prawdy, jakie pozostawił nam Pan Jezus²³⁴.

4.3. Podsumowanie

Otrzymane dane wskazują, że tematyka wiary jest jednym z wiodących tematów w przepowiadaniu Arcybiskupa. Dokonana analiza ukazuje, że: Kondrusiewicz w swoim przepowiadaniu przedstawia wiarę jako dar, pochodzący od Boga Ojca, który aktualizuje się w człowieku poprzez łaskę i działanie Ducha Świętego; Arcybiskup podkreśla znaczenie Bożego słowa – które jest źródłem wiary oraz wskazuje na umocnienie wiary na drodze sakramentalnej; Kondrusiewicz przedstawia również wspólnotę Kościoła i liturgię, jako rzeczywistość, w której człowiek może i powinien wzrastać w wierze. Najbardziej charakterystycznym rysem przepowiadania Kondrusiewicza w temacie wiary jest poruszanie problematyki wzrastania w wierze w Chrystusowym Kościele, znajdującej swoją realizację poprzez sakramentalne życie oraz troskę o własną duchową formację. Temat ten został wyeksponowany w piętnastu pasterskich przesłaniach.

Przeprowadzona analiza tekstów pasterskich Kondrusiewicza, pozwala zauważyć szereg ważnych kwestii w perspektywie problemu badawczego podjętego w niniejszej

²³² Por. *Праз таямніцу...*, LD I, op. cit., s. 154-159; Францішак, *Крочыць, будаваць і вызнаваць веру з Укрыжаваным*. <http://be.radiovaticana.va/Articolo.asp?c=673500> [dostęp 05.01.2022].

²³³ Por. *Данесці Евангелле туды, куды не можа прыйсці святар. Гамілія падчас святой Імшы ў межах аплатковай сустрэчы з касцельнымі рухамі і малітоўнымі групамі. Мінск, касцел св. Сымона і св. Алены, 28 сенжня 2007 г.*, LD II, s. 214-216.

²³⁴ Por. PF 6.

pracy. Przesłania Arcybiskupa są bogate w treści wskazujące na dialogiczny wymiar wiary, kiedy to człowiek swoją postawą i uczynkami daje odpowiedź objawiającemu się Bogu. Arcybiskup, zgodnie z myślą zawartą w Katechizmie Kościoła Katolickiego, ukazuje wiele sposobów, poprzez które Kościół pochyla się nad problematyką wiary oraz wskazuje sposoby jej realizacji w życiu każdego człowieka. Otwierając się na działanie Ducha Świętego w sakramentach, liturgii oraz podążając za Jego natchnieniami, wierni stają się zdolni do wzrastania i wyznawania swojej wiary²³⁵.

Kierując się wskazaniem zawartym w dokumentach Kościoła (zob. OWMR 65; KL 35,2; 52), które ukierunkowują wszelkie przepowiadanie oraz poddając analizie teksty pasterskie Kondrusiewicza, w świetle zasad aktualizacji słowa Bożego²³⁶, możemy zauważyć solidne przygotowanie Arcybiskupa w kwestii ukazania aktualnej sytuacji wspólnoty wiernych oraz ważnych aspektów socjalnych, społecznych, politycznych – w których ta wspólnota jest osadzona. Zauważamy sumiennosc i troskę Kondrusiewicza o właściwy sposób przygotowania i przekazania swoich przemówień. Arcybiskup dokłada wielu starań, aby w najwyższym stopniu zainteresować odbiorcę i doprowadzić do pełnej akceptacji treści zawartych w pasterskim przesłaniu. Pasterskie przemówienia często zawierają fragmenty aktualnych dokumentów Stolicy Apostolskiej, są nacechowane dużą ilością przykładów z własnego życia, faktów historycznych oraz anegdot służących do aktywizacji słuchaczy. Dosyć łatwo w przepowiadaniu Kondrusiewicza daje się zauważyć spójność globalną, linearną (kohezyjną) i semantyczną (koherencyjną), dlatego oczywistym staje się fakt, że tekst spełnia wymogi dialogiczności.

Natomiast analiza tekstów ukazuje pewne nieścisłości, co do sposobu przekazu prawd wiary. Arcybiskup w swoich przemówieniach nie zawsze w pełni odkrywa i wyjaśnia misterium obchodzonego dnia, często kerygmat zawarty w biblijnych tekstach pozostaje zamknięty przed słuchaczem. Mocny nacisk Kondrusiewicz kładzie na element didaskaliów. Brak elementu liturgicznego nadaje niekiedy pasterskim przesłaniom Kondrusiewicza

²³⁵ Por. „*Выбраца з сыхой...*”, LD III, op. cit., s. 458.

²³⁶ W celu skutecznego osiągnięcia procesu aktualizacji Słowa Bożego w pasterskim przepowiadaniu, należy zachować i przytrzymywać się określonego porządku, który możemy wyrazić w następujących etapach: 1) Odnalezienie i określenie kerygmatu tekstu Biblijnego; 2) Wysłuchanie się w Słowo Boże w kontekście aktualnej sytuacji wspólnoty oraz społeczeństwa w którym ta wspólnota partykularnego Kościoła jest osadzona; 3) Następnym krokiem jest rozpoznanie wszystkich aspektów danej sytuacji oraz podjęcie próby zrozumienia na ile Słowo Boże naświetla lub kwestionuje życie wiernych w tej rzeczywistości; 4) Kontynuując proces aktualizacji Słowa Bożego, kaznodzieja powinien wydobyć z tekstu Biblijnego elementy, które pomogłyby mu skutecznie wpłynąć na słuchaczy, aby usłyszano słowo sprowokowało wiernych do przemiany osobistych postaw i zachowania; 5) Kolejnym ważnym krokiem jest ukazanie odkrytych w poprzednich punktach elementów w pasterskim przemówieniu, dobierając odpowiedni język, formę i strukturę przemowy. Nie podlega wątpliwości, że tak przygotowane i zrealizowane treści homilii, kazań lub pasterskich listów dotrą do serc i umysłów odbiorców. Zob. S. Dyk. *Homilijny...*, op. cit., s. 78-88.

charakter trąący doktrynalizmem. Zaś dostrzegalną zaletą tekstów jest silne nacechowanie treściami egzystencjalnymi, które „zblizają” Ewangelię do życia słuchaczy.

Należy stwierdzić, że powyższych mankamentów, występujących w przepowiadaniu Arcybiskupa, w żadnym wypadku nie można interpretować jako zaniedbanie lub bagatelizowanie istotnych aspektów wiary, domagających się ich pełnego ukazania. Brak elementów właściwych dla homilii wynika z faktu, że większość tekstów poddanych analizie to listy pasterskie, przemówienia z okazji różnych eklezjalnych uroczystości, rozważania oraz komentarze zawierające osobistą refleksję nad dokumentami Stolicy Apostolskiej itp. Bez wątpienia, wszystkie te dokumenty mają zupełnie inny charakter, strukturę, cele oraz sposób przekazu, niż homilia lub kazanie.

Kolejną istotną kwestią, mającą wpływ na treściową i strukturalną zawartość duszpasterskiego przepowiadania Kondrusiewicza jest fakt, że cała jego posługa – jako prezbitera, później jako arcybiskupa – przebiegała na terenach postradzieckich krajów, takich jak: Litwa, Rosja, Białoruś – mocno poddanych ateizacji i dechrystianizacji oraz odbywała się w latach intensywnego powrotu do tradycji chrześcijańskich i odbudowywania struktur Kościoła na Wschodzie. Dlatego, wydaje się całkowicie uzasadnione ciągle odwoływanie się do historycznych chrześcijańskich tradycji przodków oraz apologetyczny charakter przemówień. Dzięki temu wyniki przeprowadzonej analizy stają się bardziej zrozumiałe, ukazując dominowanie w przepowiadaniu Arcybiskupa obrazu Kościoła – jako miejsca, w którym człowiek może na nowo odnaleźć Boga i odnowić swoją wiarę. Nie pomniejszając roli i znaczenia innych kwestii wiary, możemy zauważyć, że Arcybiskup, według swojego rozeznania, głosi i akcentuje w swoim nauczaniu najbardziej naglące duchowe potrzeby Białoruskiego Kościoła i społeczeństwa

ROZDZIAŁ II

WIARA JAKO ODPOWIEDŹ CZŁOWIEKA OBJAWIAJĄCEMU SIĘ BOGU

Bóg stwarzając człowieka na swój obraz i podobieństwo (por. Rdz 1, 26-27), wraz z darem życia wpisuje w ludzką egzystencję również pragnienie i zdolność do dialogu, który każda osoba ludzka może nawiązać ze swoim Stwórcą. Często początkiem tego dialogu jest osobowa decyzja poznania Boga, dążenie do budowania z Nim więzi, troska o swoją wiarę. Życie człowieka nastawione na takie działanie nabiera pełni, a sam człowiek otrzymuje nadzieję na życie wieczne¹. Katechizm Kościoła Katolickiego uczy, że: „człowiek jest zaproszony do współlistnienia z Bogiem, swoim Stwórcą, który jest jednocześnie jego celem i spełnieniem” (KKK 27). Konstytucja Apostolska o Wierze katolickiej Soboru Watykańskiego I „*Dei Filius*” zaznacza, że są dwie zasadnicze drogi poznania Boga. Pierwsza z nich, realizuje się podczas gdy człowiek, podążając za swoją naturalną religijnością, rozpoczyna poszukiwanie Boga (por. DF 43-56). Poszukiwania te zaskutkowały wielością religii, które często są zupełnie sprzeczne pomiędzy sobą. Drugą – całkowicie inną drogą – jest inicjatywa Boga, który sam objawia się człowiekowi, szuka człowieka, wskazuje i prowadzi go do siebie. Tym przejawia się nowość chrześcijaństwa, kiedy to Bóg daje się poznać w dialogu, który pragnie prowadzić z człowiekiem (VD 6). Człowiek wierzy i odpowiada na wiarę, ponieważ jest do tego poruszany i usposabiany. Wiara z łaski uprzedzającej ma swoje źródło w miłości Boga (1 J 4, 19), który chce zbawienia każdego człowieka (1 Tm 2, 4). Zdaniem Kondrusiewicza liczne inicjatywy duszpasterskie, z których priorytetowe znaczenie należy przypisać ewangelizacji, służą temu, aby pomóc zdechrystianizowanemu człowiekowi spotkać się z Bogiem i ponownie odzyskać wiarę, która jest źródłem łaski, przynoszącym radość i nadzieję². „Wiara jest nadprzyrodzonym darem Bożym” (KKK 179), natomiast człowiek, przynaglony Bożą łaską jest powołany do odpowiedzi na ten dar – w ten sposób wiara staje się aktem osobowym, wolną odpowiedzią człowieka na inicjatywę Boga, który się objawia (por. KKK 166). Wiara jako odpowiedź dana Bogu znalazła wyraźne miejsce w przepowiadaniu Arcybiskupa. Analiza źródeł wykazała, że odpowiedź wiary Kondrusiewicz postrzega przede wszystkim jako realizację cnót teologalnych, czynne uczestnictwo w liturgii, wysiłek wiary oraz moralność życia rodzinnego i kapłańskiego.

¹ Por. „*Трэба толькі...*”, LD III, op. cit., s. 428.

² Por. „*Пане, веру ў Цябе*”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды адвэнтавага чавання моладзі. Магілёў, 8 снежня 2012, LD III, s. 459.

1. Cnoty teologalne przejawem żywej wiary

Wiara, nadzieja i miłość są cnotami teologalnymi, czyli cnotami wlanymi przez Boga, stanowiącymi rękojmię obecności i działania Ducha Świętego w życiu człowieka, poczynając od momentu przyjęcia sakramentu chrztu. Cnoty te ukierunkowują człowieka na Boga i są konieczne do zbawienia: „Kto nie uwierzy, będzie potępiony” (Mk 16, 16).

W Katechizmie Kościoła Katolickiego znajdujemy następującą definicję wiary jako nadprzyrodzonej cnoty: „Wiara jest cnotą teologalną, dzięki której wierzymy w Boga i w to wszystko, co On nam powiedział i objawił, a co Kościół święty podaje nam do wierzenia, ponieważ Bóg jest samą prawdą” (KKK 1814). „Depozyt wiary, którym człowiek został obdarowany, jest zawarty w Piśmie Świętym i Tradycji Apostolskiej”³. Tadeusz Kondrusiewicz zwraca uwagę, że: „osiągnięcie głębszego poznania Boga, ukazanie i objawienie tajemnicy osoby Jezusa Chrystusa – nie jest możliwe bez wiary”⁴. Wiara jest darem Bożym, którego fundamentem jest prawda o zmartwychwstaniu Jezusa. Przez wiarę i działanie Ducha Świętego człowiek otwiera się na miłość, która duchowo przemienia człowieka i prowadzi do zbawienia⁵. Pełnię miłości, objawioną przez Boga całemu człowieczeństwu, możemy rozpoznać i doświadczyć w Jezusie Chrystusie. Stąd wynika obowiązek przekazywania prawd wiary w duchu miłości, w przeciwnym razie, sama wiara bez miłości utraci sens swojego przesłania⁶.

Arcypasterz zwraca uwagę, że żywa wiara jest zdolna obudzić w sercu każdego człowieka nadzieję. Natomiast, nadzieja generuje nową energię życiową, która pomaga przezwyciężać wszelkie trudności⁷. „Rozwijając swoje duchowe życie i wzrastając w wierze, nadziei, miłości oraz w łasce, której Bóg udziela człowiekowi – będzie on zdolny przeciwstawiać się pokusom i grzechowi”⁸.

Cnoty teologalne: wiara, nadzieja i miłość są darami Ducha Świętego, „ukierunkowują człowieka na Boga i jednocześnie są przejawem żywej relacji z Bogiem, która w konsekwencji doprowadza człowieka do zbawienia: «Kto słów moich słucha i wierzy w Tego, który Mnie posłał, ma życie wieczne i nie idzie na sąd» (J 5, 24). Wiara,

³ „Открыться на свет веры”. Слово во время презентации энциклики „Lumen fidei”. 7 сентября 2013, LD II, s. 502-505.

⁴ Заклік адкрыцца..., LD II, op. cit., s. 336-337.

⁵ Por. Катэхізацыя – таксама цяжкі крыж. Гамілія на адкрыццё новага навуальнага года ў Цэнтры падрыхтоўкі катэхетаў. Мінск, касцёл св. Сымона і св. Алены, 16 кастрычніка 2010, LD II, s. 330-331.

⁶ Открыться..., LD II, op. cit., s. 503-505.

⁷ Por. „Вера твая ўратавала цябе...” Выступленне на адкрыццё семінара “Сучасныя метады дыягностыкі, лячэння і прафілактыкі алергічных, імуналагічных, дэргматалагічных, пульманалагічных і дзіцячых вірусных грыбковых хваробаў у медыцыне”. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 19 красавіка 2013, LD III, s. 568.

⁸ Сорак дзен і начэй Божай ласкі і любові. Пастырскае пасланне на Вялікі Пост 2010, LD I, s. 105-108.

nadzieja i miłość są ze sobą mocno połączone, są siłą, która napędza chrześcijaństwo i prowadzi do pełnej komunii z Bogiem”⁹.

W pasterskich tekstach abp. Tadeusza poddanych analizie, odnajdujemy szerokie rozwinięcie zagadnienia dotyczącego cnót teologalnych, będących przejawem żywej wiary – owa tematyka szczegółowo będzie przedstawiona w kolejnych podrozdziałach.

1.1. Wiara jako wolny ludzki akt zawierzenia Bogu

Wiara w przepowiadaniu Tadeusza Kondrusiewicza jest przedstawiona jako dar, przez który Bóg objawia się człowiekowi, a jednocześnie jest też opisywana jako rzeczywistość, która domaga się od człowieka współpracy z Bogiem. Arcypasterz jest przekonany, że wiara nie jest wyłącznie tworem ludzkiej wyobraźni czy jednym z wielu sposobów patrzenia na świat albo tylko pewną ideologią¹⁰. „Fundamentem chrześcijańskiej wiary jest fakt zmartwychwstania Jezusa, bez tego wydarzenia ludzkość nigdy nie doświadczyłaby zbawienia: «Jeżeli Chrystus nie zmartwychwstał, to daremna jest nasza wiara» (1 Kor 15, 14)”¹¹.

Kondrusiewicz jest przekonany, że wiara to dar w naczyniu glinianym (zob. 2 Kor 4, 7), który potrzebuje troski, aby mógł się pomnażać i umacniać w sercu człowieka, szczególnie w okresach trudnych życiowych doświadczeń¹². Istotne i warte uwagi jest podkreślenie przez Arcypasterza nieustannego praktykowania wiary, ponieważ jeśli jest ona zaniedbywana, wówczas zaczyna się zmniejszać: „*Non progredi ist regredi* – kto się nie udoskonala, ten degraduje. Człowiek, który nie dba o wiarę bardziej, niż o swoje sprawy materialne, jest narażony na niebezpieczeństwo i poważny egzystencjalny kryzys”¹³.

W dzisiejszych czasach człowiek akceptuje obecność chrześcijańskiej wiary w społeczeństwie, jednak często próbuje uwarunkować i ograniczyć tę obecność. Współczesny świat podejmuje próby ukazania rzeczywistości wiary i misji Kościoła wyłącznie jako zbioru pewnych subiektywnych przekonań, odrzucając ideę wiary jako obiektywnej i fundamentalnej dla chrześcijaństwa prawdy o zmartwychwstaniu Chrystusa (zob. 1 Kor 15, 7). Zachowując wiarę i poddając się działaniu Ducha Świętego, człowiek otwiera się na miłość, która niesie ze sobą wielki potencjał duchowej przemiany i prowadzi do zbawienia¹⁴. „Natomiast, w wypadku, kiedy wiara jest słaba i nie

⁹ *Открыться...*, LD II, op. cit., s. 504.

¹⁰ Por. *Заклік адкрыцца...*, LD II, op. cit., s. 337.

¹¹ *Уваскрослы Хрыстус – надзея сучаснага свету. Пастырскае пасланне на Вялікдзень 2001*, LD I, s. 145-148.

¹² Por. „*Быць людзьмі...*”, LD III, op. cit., s. 422.

¹³ Tamże, s. 423.

¹⁴ Por. *Заклік адкрыцца...*, LD II, op. cit., s. 337.

zakorzeniona w Chrystusie, człowiek znajduje się niejako na rozdrożu: wie, co jest dobre, a jednak wybiera zło”¹⁵.

Arcybiskup przypomina, że w Piśmie Świętym wiara jest ukazana jako światło oświecające życie człowieka, a Chrystus – jako jedyny Zbawca – Mesjasz, od którego to światło pochodzi. Spotkanie z Nim wypełnia serce człowieka wiarą, która świeci w ciemności i nie pozwala nam zabłąkać się, dopomaga odróżnić dobro od zła, oświeca wspólnotowe więzy, pociesza w cierpieniu i prowadzi do prawdziwego życia¹⁶. Przez wiarę człowiek jednoczy się z Bogiem i otrzymuje nadzieję na życie wieczne, dlatego „wiara – jest kluczowym, ważnym i fundamentalnym wyborem: pozwala człowiekowi budować swoje życie na mocnych duchowych fundamentach” (KKK 153-155). W swoim nauczaniu abp Tadeusz odwołuje się do św. Ambrożego, który cnotę wiary porównuje do drzwi duszy ludzkiej – im mocniejsza jest wiara, tym bardziej człowiek jest osłonięty duchowo przed niebezpieczeństwami współczesnego świata¹⁷.

Kondrusiewicz przypomina, że wiara Kościoła, którą wyznajemy w Apostolskim symbolu wiary, zawsze rozpoczyna się od osobistego aktu: „ja wierzę” (por. KKK 166-167). W każdej uroczystej liturgii Kościół upomina się o naszą wiarę i osobistą decyzję powierzenia się Bogu. Wydaje się, że ten akt zawierzenia Bogu, do którego jest zaproszony każdy chrześcijanin, jest najdoskonalszym przejawem żywej wiary i zaufania Bogu. Niestety, kiedy człowiek traci wiarę i ufność względem Boga, wówczas zaczyna wierzyć w cokolwiek innego, a w dzisiejszych czasach, najczęściej w moc bogactwa i przyjemności¹⁸. Kondrusiewicz przytacza też wypowiedź św. Augustyna, który mówił: „Rozumiem, aby wierzyć i wierzę, aby rozumieć”. Podkreśla przy tym, że wiara i rozum są dwoma skrzydłami, na których człowiek podnosi się do góry, by poznać Boga¹⁹.

Arcypasterz z żalem zauważa, że współczesny świat bardziej zatrzymuje się i dba o sprawy społeczne, kulturalne i polityczne niż o kwestie duchowe – o wiarę i relację z Bogiem. W ostatnich dziesięcioleciach Stolica Apostolska podjęła szereg różnych inicjatyw, zachęcając do odbudowania postawy zaufania względem Boga i ożywienia wiary²⁰. „Żywa wiara jest pierwszym darem, który otwiera oczu naszej duszy i prowadzi

¹⁵ „Быць людзьмі...”, LD III, op. cit., s. 422.

¹⁶ Por. „Святыня – месца стварэння...”, LD III, op. cit., s. 192.

¹⁷ Por. „Paraфіада бегіем...”, LD III, op. cit., s. 486; Por. „Трэба толькі...”, LD III, op. cit., s. 428.

¹⁸ Por. „Навучыць настальгіі...”, LD III, op. cit., s. 176.

¹⁹ Por. „Выплысці на глыбіню сваёй прафесійнай і духоўнай фармацыі”. Гамілія падчас святой Імшы для моладзі. Мінск, архікатэдральны касцёл Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 26 верасня 2013, LD III, s. 477.

²⁰ Por. „З пакараю прыняць Божы закон”. Гамілія падчас святой Імшы апоўначы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 7 ліпеня 2012, LD III, s. 281-282.

do pełni życia”²¹, natomiast dar ten zawsze domaga się zaufania i całkowitego poddania się Opatrzności Bożej²². Jezus wiele razy przed dokonaniem cudu upewniał się, na ile człowiek jest zdolny zaufać i uwierzyć Jego działaniu²³. Jest wielkim błędem rozumieć i przeżywać wiarę wyłącznie jako zbiór zdarzeń i faktów, które trzeba przyjmować jako prawdę objawioną, zapominając o tym, że poznanie prawd wiary powinno być wpisane w życie każdego chrześcijanina i naznaczone wielką ufnością względem Boga²⁴. Współczesny świat przeżywa poważny kryzys zaufania i wiary w Boga – znajduje się na duchowej pustyni, z której potrzeba znaleźć wyjście²⁵. Wśród aktualnych i niepokojących zjawisk, istnieje niebezpieczna tendencja do tak zwanej „prywatyzacji” wiary. To socjalne zjawisko polega na popularyzowaniu idei i wytworzeniu obrazu wiary jako pewnej prywatnej rzeczywistości, która nie może być obecna i ujawniana w życiu publicznym. Wydaje się, że współczesna cywilizacja, nie potrafiąc otworzyć się na Boga, coraz bardziej pogrąża się w „cichej apostazji”²⁶.

Dzieląc się osobistym doświadczeniem, Kondrusiewicz wspomina piękny przykład wiary i trwałej postawy zaufania Bożej Opatrzności, który pozostawili kapłani pracujący na terenach byłego Związku Radzieckiego. Wspomniane czasy rządów radzieckiej komunistycznej władzy dla Kościoła rzymskokatolickiego, podobnie jak i dla Cerkwi Prawosławnej, przez długi czas były naznaczone prześladowaniami i represjami. W takich warunkach głównymi nosicielami wiary pozostawała garstka kapłanów, którzy musieli pracować za dwoje, a czasem nawet za troje, aby chociaż w sposób namiastkowy obsłużyć wierzących. Właśnie dzięki nim wiara nie tylko była zachowana, lecz i przekazana młodemu pokoleniu.²⁷

Dla abp. Tadeusza wiara jest darem, który trzeba rozwijać i troszczyć się o niego. Często szlak do dojrzałej i mocnej wiary prowadzi przez wypróbowania i doświadczenia. Wiara charakteryzująca się wyłącznie religijną pobożnością, naznaczona emocjami i nieugruntowana w sercu człowieka jest narażona na kryzys. Właśnie przez próby

²¹ Чувайце, бо Пан блізка. Пастырская пасланне на Адвэнт 2011, LD I, s. 29-32.

²² Por. „Выкарыстанне магіі супярэчыць хрысціянскай маралі”. Зварот да Белтелерадыёкампаніі адносна тэлешоу “Бітва экстрасэнсаў”, LD III, s. 590.

²³ Por. “Пане, веру...”, LD III, op. cit., s. 453.

²⁴ Por. Бог прыйшоў..., LD I, op. cit., s. 59-61.

²⁵ Por. Benedykt XVI. *Homilia podczas Mszy św. na rozpoczęcie Roku Wiary*. 11 października 2012, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/homilies/2012/documents/hf_ben-xvi_hom_20121011_anno-fede.html [dostęp 20.11.2021].

²⁶ Por. Ролі і задачы цэркваў і царкоўных супольнасцяў перад выклікамі сучаснасці. Выступленне на пасяджэнні працоўнай групы ў межах праекта „Прымірэнне ў Еўропе: місія Цэркваў Германіі, Польшчы, Беларусі, Украіны.”, Мінск, 5-8 мая 2008, LD II, s. 371.

²⁷ Por. „Католическая церковь...”, LD III, op. cit., s. 508.

i doświadczenia człowiek wzrasta w wierze. Prawdziwa wiara zawsze jest nacechowana ufnością i miłością do Boga²⁸.

1.1.1. Wiara jako zaufanie i wierność Bogu

Tadeusz Kondrusiewicz w swoim pasterskim nauczaniu często przypomina, że fundamentem chrześcijańskiej wiary jest prawda o zmartwychwstaniu Jezusa, jednocześnie zaznaczając, że byłoby poważnym błędem oceniać wiarę wyłącznie jako czysto ludzki twór lub ideę.²⁹ „Wiara jest pierwszym darem, który prowadzi do pełni życia, jest strażnikiem duszy człowieka, jest siłą, która napędza chrześcijaństwo i doprowadza do pełnej komunii z Bogiem, natomiast, zawsze pozostanie rzeczywistością, która domaga się osobistej decyzji człowieka”³⁰. Przez wiarę, dzięki działaniu Ducha Świętego, wierni otrzymują pełny udział w zbawczych wydarzeniach Chrystusa. Wiara aktualizuje, prowadzi i zanurza człowieka w zbawczej Boskiej rzeczywistości. Chrześcijańska wiara ukierunkowuje człowieka na Boga, buduje most pomiędzy wiecznym i czasowym, widzialnym i niewidzialnym, daje możliwość osobistego spotkania się z Bogiem³¹. Arcypasterz jest przekonany, że życie człowieka pozbawione wiary i zaufania Bogu, często staje się destrukcyjnym działaniem i promocją zła³². Wtenczas człowiek doświadcza poważnego duchowego dylematu: pozostać biernym odbiorcą nauki Jezusa czy stać się prawdziwym Jego wyznawcą, niestety – jak zaznacza abp Tadeusz – wielu współczesnych ludzi wybiera pierwszą możliwość³³.

Odwołując się do Pisma Świętego, Kondrusiewicz przypomina, że cała historia zbawienia świadczy o wierności i miłości Boga do człowieka. Potwierdzają to natchnione teksty, wskazując na „wierność” jako na szczególną cechę Boga. Metropolita przekonany, że na ten dar Stwórcy, na trwałość Jego obietnic, każdy człowiek powinien odpowiedzieć swoją wiernością i zaufaniem, a przede wszystkim posłuszeństwem względem Jego prawa i woli. Metropolita naucza, że być wiernym, oznacza trwać przy swoim wyborze w podjętych decyzjach i w posłuszeństwie prawdom objawionym przez Boga. Poznanie Bożego Objawienia zawsze przynagla do konkretnego działania, domaga się od człowieka zaufania Bogu oraz powinno znajdować swoją realizację w konkretnych postawach

²⁸ Por. *Марыя, Маці нашай веры, благаславі свой народ. Пастырскае пасланне з нагоды святкавання 400-годдзя прыбыцця cudатворнага абраза Маці Божай у Будслаў 2013*, LD I, s. 327-332.

²⁹ Por. *Катэхізацыя – таксама...*, LD II, op. cit., s. 330-331.

³⁰ *Чувайце, бо...*, LD I, op. cit., s. 32.

³¹ Por. *Бог прыйшоў...*, LD I, op. cit., s. 59-61.

³² Por. *Праз таямніцу Пасхі...*, LD I, op. cit., s. 154-159.

³³ Por. *Беларусь, не бойся...*, LD I, op. cit., s. 91.

i uczynkach: poprzez sakramentalne życie, zachowanie moralnych zasad oraz wytrwałość w modlitwie³⁴. Doskonały wzór takiego postępowania odnajdujemy w osobach uczniów, zmierzających do Emaus. Podobnie jak oni i my powinniśmy zaprosić Jezusa – Mistrza do pozostania z nami. Wtenczas, trwając w Jego obecności będziemy zdolni rozpoznać w Nim prawdziwego Boga, który zwyciężył śmierć, żyje i działa³⁵.

W pasterskim nauczaniu Tadeusz Kondrusiewicz niejednokrotnie przypomina wiernym, że wierność prawdom wiary i chrześcijańskim tradycjom nadaje sens i właściwy kierunek całej ludzkiej egzystencji³⁶. Jednocześnie Arcybiskup przestrzega i zwraca uwagę, że nie ma łatwej wiary, a współczesny świat nie sprzyja jej rozwojowi, lecz przeciwnie – często neguje i przeciwstawia się duchowym wartościom. Szlak do dojrzałej i mocnej wiary prowadzi przez wypróbowania i doświadczenia. Wiara charakteryzująca się wyłącznie religijną pobożnością, naznaczona emocjami i nieugruntowana w sercu człowieka – jest narażona na kryzys. Nie można zapominać – naucza Metropolita – że często przez próby i doświadczenia człowiek wzrasta w wierze, dlatego prawdziwa wiara zawsze powinna być nacechowana ufnością i miłością do Boga, nawet w czasie trudnych życiowych doświadczeń. Świadectwo życia naszych barci i siostr w wierze, którzy całkowicie potrafili zaufać Bogu i zachowali wiarę, wyraźnie pokazują, jak wielkie znaczenie może odgrywać ten nadprzyrodzony dar, stając się duchowym fundamentem i opoką dla wielu pokoleń³⁷.

W pasterskim nauczaniu abp. Kondrusiewicza odsłaniającym tajemnicę wiary jako całkowite zaufanie Bogu, odnajdujemy analogię autentycznej wiary do światła, zdolnego oświecić wszystkie sfery ludzkiej egzystencji (por. LF 6)³⁸. Zdaniem Metropolity światło wiary pozwala człowiekowi odkryć i zachować własną godność, pomaga odróżnić dobro od zła, otwiera nowe życiowe horyzonty oraz chroni od samotności i beznadziejności³⁹. Dostrzegając w darze wiary życiodajne światło i cenny dar dla każdego człowieka, Arcypasterz przypomina, że Kościół nieustannie powinien, poprzez różne inicjatywy i duszpasterskie działania, ukazywać piękno wiary, zapraszać do jej pogłębienia i owocnego przeżywania. Kondrusiewicz przekonany, że wciąż istnieje konieczność wytrwałej

³⁴ Por. *Божье Нараджэнне – свята веры. Пастырскае пасланне на Нараджэнне Пана 2012*, LD I, s. 76; *Открыться...*, LD II, op. cit., s. 503-505.

³⁵ Por. *Быць сведкамі Святога Пісання. Слова падчас экуменічнай сустрэчы ў мінскай архікатэдры Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 23 студзеня 2010*, LD II, s. 390-392.

³⁶ Por. *Праз таямніцу Пасхі...*, LD I, op. cit., s. 154-159.

³⁷ Por. *Новая евангелізацыя – галоўная задача Касцёла ў сучасным свеце. Лекцыя з нагоды распачацця новага навучальнага года ў праграме святкавання 20-годдзя заснавання Вышэйшай духоўнай семінарыі ў Гродне, 5 кастрычніка 2010*, LD II, s. 321.

³⁸ Por. *Папа Франціск і новая евангелізацыя для перадачы веры. Доклад на конференцыі о вере. Казань, 23-24 августа 2013*, LD II, s. 343.

³⁹ Por. *„Гуляць у камандзе...”, LD III, op. cit., s. 475; Por. Марыя, Маці нашай..., LD I, op. cit., s. 327-332.*

kontynuacji tego wysiłku, aby rozpałać wygasający płomień wiary w sercach ludzi⁴⁰. „Wydaje się, że współczesna cywilizacja trwa w cichej apostazji, współcześni chrześcijanie nie zawsze żyją wiarą, natomiast religijne święta i uroczystości coraz bardziej stają się tradycją – rytuałem, niż świadomym wyrazem żywej wiary”⁴¹.

Arcybiskup zaznacza, że trudności związane z życiem duchowym, przyczyniające się do kryzysu wiary, nie są nowym wyzwaniem, którego doświadcza wyłącznie współczesne pokolenie. Swoich najbliższych współpracowników – Apostołów, Jezus niejednokrotnie upominał za brak wiary: podczas burzy na morzu, kiedy uczniowie okazali zwątpienie, znajdując się w niebezpieczeństwie (zob. Mt 8, 26); kiedy Piotr szedł po wzburzonych falach i zaczął tonąć (zob. Mt 14, 31); kiedy uczniowie nie potrafili wyrzucić złego ducha z osoby opętanej (zob. Mt 17, 19-20)⁴². Abp Tadeusz wyraża przekonanie, że każdemu człowiekowi jest potrzebne doświadczenie Piotra i innych Apostołów, którzy w chwili niebezpieczeństwa potrafili zaufać i prosić Jezusa o pomoc. Przez wiarę Chrystus wyciąga pomocną rękę do człowieka, ratuje go i wyprowadza na bezpieczne miejsce⁴³. „Nie pozostawia wątpliwości, że nieodwołalnym kryterium dojrzałej wiary jest postawa całkowitego zaufania Chrystusowi, nawet w najbardziej tragicznych życiowych sytuacjach i zdarzeniach”⁴⁴. Kryzys wiary, którego doświadcza wielu współczesnych chrześcijan, jest przejawem kryzysu zaufania Bogu, który jednocześnie należy do najbardziej aktualnych eklesjalnych wyzwań⁴⁵. „Kościół powinien wciąż pozostać wierny swojej misji – nieustannie ukazując bezpieczną drogą duchowego zwycięstwa, którą jest wierność i zaufanie Bogu”⁴⁶.

1.1.2. Pokonywanie przeszkód na drodze rozwoju wiary

Arcybiskup w swoim przepowiadaniu ukazuje wiarę, także jako wysiłek podjęty, aby pokonywać przeszkody, które stają na drodze rozwoju wiary, koncentrując się głównie na przeszkodach płynących ze strony świata – kultury pozbawionej relacji z Bogiem i braku odniesienia do Ewangelii. Każda epoka niesie ze sobą szereg moralnych i duchowych wyzwań, które często przeciwstawiają się zasadom wiary, chrześcijańskim tradycjom

⁴⁰ Por. *У Новы Час...*, AW, op. cit.

⁴¹ *Ролі і задачы...*, LD II, op. cit., s. 371.

⁴² Por. „*Прайсціся па месцах, асвечаных жыццём і дзейнасцю Хрыста*”. Гамілія падчас святой Імшы на распачацце пілігрымкі ў Святую Зямлю. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 29 кастрычніка 2011, LD III, s. 178.

⁴³ Por. *Праз Марыю памнож нашу веру, Пане. Пастырская пасланне на Год веры 2012*, LD I, s. 320-321.

⁴⁴ „*Укаранёныя ў Хрысце...*”, LD III, op. cit., s. 433.

⁴⁵ Por., *Праз Марыю...*, LD I, op. cit., s. 320-321.

⁴⁶ *Богу – так...*, LD I, op. cit., s. 120-121.

i objawionym Bożym prawdom⁴⁷. Tadeusz Kondrusiewicz zauważa, że współczesne czasy również są naznaczone różnymi tendencjami i postawami, które są w opozycji lub wprost uniemożliwiają przyjęcie Bożego Słowa. Współczesny świat często próbuje udowodnić, że nie Boże Słowo powinno zmienić człowieka, ale człowiek sam może zmieniać Słowo Boże według swojego uznania⁴⁸.

Św. Paweł w swoich listach przypomina, że Słowo Boże istotowo odróżnia się od ludzkich słów – ma moc sprawczą, zawsze owocuje: „jak deszcz – który powoduje wzrost plonów, zawsze jest żywe i skuteczne” (Hbr 4, 12). Natomiast, jeżeli człowiek sercem nie przyjmie Bożego Słowa, wtenczas nie przyniesie ono owoców. Będzie podobne do ziaren rzuconych na skałę (por. Łk 8, 4-8). Słowo Boga nie działa automatycznie lub w jakiś magiczny sposób. Słowo skierowane do człowieka zaczyna współdziałać i przynosić owoce dopiero wtedy, kiedy człowiek podejmuje osobistą decyzję, aby otworzyć się i przyjąć to Słowo⁴⁹.

Arcypasterz analizując współczesny świat stwierdza, że ludzie XXI wieku mają tendencję do mitologizacji Bożego Słowa lub żyją w przekonaniu, że Biblia jest zbiorem historycznych wydarzeń, które można byłoby poddać wyłącznie naukowej refleksji. Możemy spotkać osoby – naukowców, którzy doskonale znają Pismo Święte, studiują i badają Świętą Księgę, natomiast są osobami niewierzącymi. Pismo Święte dla tych osób jest jedynie przedmiotem historycznej i kulturowej informacji. Zdobywanie biblijnej wiedzy i życie nauką zawartą w Piśmie Świętym nie jest tym samym, ponieważ przyjdzie czas, kiedy przyswojona wiedza biblijna zostanie zastąpiona potokiem innych informacji, może bardziej interesujących i inspirujących do dalszych działań naukowych, ale zupełnie niepgłębiających wiary człowieka⁵⁰.

Współczesny świat coraz bardziej promuje idee pozornej wolności, która wyklucza istnienie absolutnej prawdy, oprócz jednej prawdy, że wszystkie zasady są względne. Stąd wiele osób, podążając i akceptując te idee, przyjmuje i żyje według logiki moralnego relatywizmu, ignorując lub zupełnie wykluczając z życia osobistego oraz społecznego zasady wynikające z Bożego prawa zawartego w Bożym Słowie. Skutki takich decyzji są tragiczne: coraz bardziej zwiększa się liczba rozwodów, rośnie liczba aborcji, akceptuje się i promuje praktykę eutanazji, zanika szacunek do osób starszych i chorych, a wzrasta obojętność względem potrzebujących. Smutną listę nadużyć i przykładów łamania prawa Bożego można by było długo kontynuować.

⁴⁷ Por. *Быць сведкам Святога...*, LD II, s. 390-392.

⁴⁸ Por. *Ідзіце і навучайце...*, LD II, op. cit., s. 303.

⁴⁹ Por. *Шлях сучаснага...*, LD III, s. 360-364.

⁵⁰ Por. Tamże, s. 358-360.

Abp Tadeusz podkreśla, że wśród osób, które nazywają się chrześcijanami, jest wielu takich, którzy w rzeczywistości żyją tak, jakby Bóg nie istniał. Współczesny świat choruje na moralną anemię żyjąc w sprzeczności z Bożym prawem, trwając w duchowej ciemności oraz zapominając o ewangelicznym przesłaniu⁵¹.

Arcypasterz współczesny świat, obrazowo, określa światem niewykonanych obietnic, w którym człowiek otrzymuje od ludzi polityki, działaczy społecznych wiele obietnic, które rzadko są spełniane, dlatego też traci zaufanie do tego, co słyszy, a taka postawa ma duży wpływ i również przekłada się na życie duchowe człowieka. Konsekwencją tego jest brak uświadamiania sobie, że przez słowo Boże rozmawia z nami sam Jezus, który ma moc przemiany życia człowieka, podobnie jak przemienił życie Apostołów i wielu innych, którzy to Słowo rozpoznali i przyjęli.

Pośród wielu tendencji charakteryzujących współczesną kulturę i utrudniających autentyczne słuchanie i przyjęcie Słowa, Kondrusiewicz wyróżnia najbardziej destruktywne postawy, są nimi: pragmatyzm, dążenie do szybkiego zysku, narcyzm oraz moralny relatywizm. Arcybiskup określa narcyzm jako zbytnią troskę o własne dobro i osobiste sprawy, które tłumią głos wiary. W konsekwencji, przyzwolenie na zaistnienie takiej postawy i trwanie w niej, prowadzi do nadmiernej troski o osobiste interesy, do uporczywego postępowania według własnych – często egoistycznych zasad i planów, do przesadnej troski o sprawy materialne, niezdrowego zainteresowania i wtrącania się w życie innych ludzi oraz do utraty wrażliwości na duchowe i chrześcijańskie wartości. Dążenie do elitarności i ekskluzywności, mocno pobudza i angażuje współczesnego człowieka, jednocześnie marginalizując wartość i wyjątkowość osoby ludzkiej. Współczesny świat przez takie zachowanie zagłusza Boże przesłanie do człowieka i nie pozostawia miejsca na słowo Boże i Jego działanie.

Kolejną niebezpieczną dla duchowego rozwoju postawą, którą przedstawia abp Tadeusz jest pragmatyzm – postawa wyrażająca się poprzez uwzględnianie, zainteresowanie i przyjęcie tylko tego, co przynosi osobistą korzyść człowiekowi. Podążając za coraz nowymi osiągnięciami i sukcesem, człowiek zostawia dla siebie zbyt mało czasu na modlitwę i refleksję, co w konsekwencji prowadzi do zupełnie niezdolności przyjęcia Bożego Słowa. Współczesny człowiek żyjąc według logiki: „czas to pieniądz” trwa w ciągłym pośpiechu i w poczuciu braku czasu, nie pozostawiając tym samym przestrzeni dla Boga.

⁵¹ Por. *Быць сведкам Святога...*, LD II, s. 390-392.

Wśród innych kwestii, wskazanych przez Arcybiskupa, stanowiących przeszkodę w rozwoju wiary, znajduje się problem moralnego relatywizmu. Owo zjawisko jest subiektywnym przekonaniem, że we współczesnym świecie wszystko podlega zmianom. Taki światopogląd rzutuje również na sferę duchową, prowadząc do podważania zasad chrześcijańskiej moralności. Abp Tadeusz odwołuje się do przykładów z historii, kiedy uchylenie moralnych zasad przyczyniło się do kryzysów rodzinnych, akceptacji eutanazji, kreowało różne etyczne nadużycia i niemoralne praktyki, co w swoich skutkach, coraz bardziej wzmacniało cywilizację śmierci⁵².

Kondrusiewicz zachęcając do zbudowania osobistej relacji z Bożym Słowem, naucza, że serce człowieka jest stworzone, aby budować relacje, przekazywać informacje, ono może pocieszać i może ranić, może przekazywać prawdę i może ją zniekształcać. Nawał słów skierowany do współczesnego człowieka przyczynia się do utraty postawy czujności wobec Bożego Słowa, co prowadzi do duchowej powierzchowności i całkowitej ignorancji ewangelicznego przesłania. Abp Tadeusz, przestrzegając przed obojętnością wobec Bożego Słowa i przed poleganiem wyłącznie na przesłaniu autorytetów dalekich od chrześcijańskiej tradycji, ukazuje następstwa takiej decyzji, którymi są życie poza zasięgiem Bożej łaski i stopniowa duchowa degradacja⁵³. Kondrusiewicz ukazując niebezpieczeństwo odrzucenia Ewangelii, jednocześnie przypomina przesłanie Pawła VI zawarte w adhortacji *Ewangelii Nuntiandi*: „Kościół mocą Ewangelii ma osiągnąć i przewracać kryteria oceny, hierarchię dóbr, postawy i nawyki myślowe, bodźce postępowania i modele życiowe rodzaju ludzkiego, które stoją w sprzeczności ze słowem Bożym i planem zbawczym” (EN 19).

1.2. Nadzieja jako ufność w obietnice Chrystusa

Magisterium Kościoła przedstawia nadzieję jako jedną z trzech cnót teologicznych, wszczepionych przez Boga w serca wierzących poprzez działanie Ducha Świętego. Chrześcijańska nadzieja jest cnotą „dzięki której pragniemy jako naszego szczęścia Królestwa niebieskiego i życia wiecznego, pokładając ufność w obietnicach Chrystusa i opierając się nie na naszych siłach, ale na pomocy łaski Ducha Świętego” (KKK 1817). Arcybiskup przypomina, że chrześcijańska nadzieja odnajduje swoje początki w dziejach Narodu Wybranego – ma swoje źródło i wzór w nadziei Abrahama, który w Izaaku został napełniony obietnicami Boga oraz oczyszczony przez próbę ofiary (zob. Rdz 17, 4- 8; 22,1- 18). „On to wbrew nadziei uwierzył nadziei, że stanie się ojcem wielu

⁵² Por. *Шлях сучаснага...*, LD III, s. 358-364.

⁵³ Por. *Живое Слова...*, LD I, op. cit., s. 97-98.

narodów” (Rdz 4, 18). W ten sposób chrześcijańska nadzieja odzwierciedla nadzieję, którą Bóg obdarzył Izrael oraz potwierdził przymierzem, zawartym za pośrednictwem Mojżesza na górze Synaj (zob. Wj 20, 2). Cały Stary Testament jest czasem mesjańskiej nadziei i oczekiwania na przyjście Mesjasza, czasem napełnionym pragnieniem wyzwolenia się z niewoli grzechu i odkupienia. Pismo Święte wyraźnie wskazuje na Boga jako dawcę prawdziwej nadziei, który już w momencie obwieszczenia Protoewangelii inicjuje czas mesjańskiego oczekiwania⁵⁴. Tę nadzieję podtrzymywało i wzbudzało przymierze, którego zawarcie Bóg zainicjował z Narodem Wybranym. Przedmiotem tych przymierzy często były materialne dobra, błogosławieństwo, obietnica obfitości, materialnego dostatku i bezpieczeństwa (zob. Rdz 12, 1-3; Wj 3, 8. 17). Uczestnictwo w takim przymierzu z Bogiem, budziło w sercach ludzi mocną nadzieję na przyszłość. W pełni czasu dar nadziei urzeczywistnia się w obietnicy zesłania Ducha Bożego na Mesjasza i na cały lud Boży (por. Iz 11, 2; Ez 36, 27; J 1 3, 1-2), natomiast ta obietnica wypełnia się w posłannictwie Jezusa Chrystusa, który staje się świadkiem budzącej się nadziei w sercach tych, którzy w Niego uwierzyli. Człowieczeństwo poznało Boga, objawiającego się w osobie Jezusa Chrystusa jako „Boga nadziei”, rozpoznało w Nim Miłosiernego Ojca, który „przez moc Ducha Świętego ubogaca nas nadzieją” (Rz 15, 13), nieustannie obdarowuje radością i pokojem⁵⁵.

Kondrusiewicz naucza, że nadzieja zawarta w Starym Testamencie wypełniła się w przyjściu Chrystusa na świat i przez Jego zbawczą misję. Zbawcze dzieło, którego dokonał Syn Boży przez swoją krzyżową mękę i zmartwychwstanie, ukazało całej ludzkości miłość Boga, stało się fundamentem chrześcijańskiej wiary i źródłem nadziei dla licznej rzeszy wiernych⁵⁶. Bez względu na to, że nowotestamentalne czasy wciąż są rzeczywistością niespełnionej nadziei w oczekiwaniu na eschatologiczne przyjście Chrystusa, jednakże w nich możemy zauważyć szczególną więź nadziei pomiędzy Bogiem a człowiekiem, ponieważ to właśnie pokolenie ludzi Nowego Testamentu żyje nadzieją na nowe przyjście Jezusa w chwale⁵⁷. Abp Tadeusz w swoim pasterskim przepowiadaniu często przypomina wiernym tę prawdę wiary, podkreślając, że chrześcijańska nadzieja wyraża się poprzez osobistą decyzję zaufania obietnicom danym przez Chrystusa oraz podkreśla konieczność odnowienia tego daru w sercach współczesnych wiernych.

Arcypasterz słusznie zauważa, że pomimo otrzymanego daru zbawienia, niosącego ze sobą wielkie przesłanie nadziei i pozwalającego przewyższać wszelkie życiowe

⁵⁴ Pierwsza zapowiedź przyjścia Mesjasza Odkupiciela świata, walki między węzem i Niewiastą oraz ostatecznego zwycięstwa jej potomka. Zob. Rdz 3,15.

⁵⁵ Por. „*Божая милосерднaсь – надея...*”, LD III, op. cit., s. 88.

⁵⁶ Por. *Пасха – тpумф...*, LD I, op. cit., s. 140-144.

⁵⁷ Por. *Абвaшчaць Божaе Слoвa...*, LD I, op. cit., s. 283-284.

trudności, dzisiejszy świat często jest pozbawiony nadziei. Powszechnie spotykamy się z tym, że współcześni ludzie pokładają swoją nadzieję w rozwoju nauki, techniki i kultury, dążą do bycia panami świata i jednocześnie pozostają poza zasięgiem Bożego działania (por. DM 2). Rozwój techniczny pomimo tego, że jest ukierunkowany na ciągłe udoskonalanie dóbr materialnych służących człowiekowi, niestety nie przyczynia się do jego humanizacji. Jesteśmy świadkami tego, jak często owoce współczesnej nauki są wykorzystywane z naruszeniem moralnych zasad i Bożego Prawa, przez co, kolejny raz przekonujemy się, że nie nauka zbawia człowieka, ale miłość Boga, objawiona w Chrystusie⁵⁸. W epoce wzrostu sekularyzmu, moralnego relatywizmu, który prowadzi do negacji i odejścia od zasad moralnego postępowania oraz w epoce popularyzacji, szerzenia „cywilizacji śmierci”, braku akceptacji i przyjęcia moralnych wartości, panowania i promocji konsumpcjonizmu, a także różnych innych wad współczesnej cywilizacji – wyłącznie Chrystus pozostaje źródłem niezawodnej nadziei. Jezus – wcielone Słowo Boga od wieków „istniejące w zamyśle Boga” (por. J 1, 18) – tak pokochał świat, że dla naszego zbawienia przyjął naturę człowieka. Bóg objawił się nam w obliczu i z sercem człowieka, zechciał podzielić i przeżyć jego los, stał się podobny do nas we wszystkim oprócz grzechu i dlatego wyłącznie zwracając się do Chrystusa, możemy odnaleźć straconą nadzieję, która nadaje życiu sens⁵⁹. Chrześcijańska nadzieja ukazuje i ukierunkowuje spojrzenie człowieka ku przyszłości. Z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy stwierdzić, że poznanie Boga napełnia człowieka nadzieją i jest początkiem nowego życia: „Kto ma nadzieję, żyje inaczej, ponieważ zostało mu dane nowe życie⁶⁰”. W ten sposób zauważamy, że całe przesłanie Ewangelii wychodzi poza granicę przekazu historycznych treści, a staje się przesłaniem kreującym nową, Bożą rzeczywistość, posiadającą niezwykłą moc przemiany życia każdego człowieka. Jezus w pełni odkrywa ludzką egzystencję, ukazuje, kim jest człowiek według zamysłu Bożego i kieruje go ku prawdzie. Odwołując się do nauczania Benedykta XVI, Kondrusiewicz przypomina, że obietnica Chrystusa to nie tylko oczekiwana i jeszcze nie spełniona rzeczywistość, ale doświadczenie prawdziwej obecności Pana: „On prawdziwie jest «filozofem» i «pasterzem», który wskazuje nam, czym jest i gdzie jest życie”⁶¹.

Arcybiskup jest przekonany, że również cierpienie, którego doświadcza człowiek, może stać się „miejscem nadziei”. Współczesna medycyna i nauka robią duże postępy, aby

⁵⁸ Por. *Надзея сучаснага чалавека. Каментарый да энцыклікі Бэнэдыкта XVI „Spe salvi”*, LD II, s. 445-448.

⁵⁹ Por. „*Miłosierdzie Boże granicą zła*”. *Przemówienie na I Kongresie Miłosierdzia Bożego. Rzym, kościół „Sancto Spirito in Sassia”*, 3 kwietnia 2008, LD III, s. 77; Por. SS 2.

⁶⁰ SS 2.

⁶¹ Por. *Надзея сучаснага...*, LD II, op. cit., s. 447; Por. *У новы час...*, AW, op. cit.

przewyciężyć ludzkie cierpienie. Niestety, nawet największe ludzkie wysiłki i inicjatywy, nigdy nie będą wystarczające, aby całkowicie wyeliminować duchową i materialną biedę, ponieważ osiągnięcie tego zadania jest możliwe wyłącznie w Bogu. W dużej mierze to tłumaczy, dlaczego przez tajemnicę wcielenia Bóg stał się człowiekiem, wkroczył w historię ludzkości i sam doświadczył cierpienia i śmierci. Wcielenie Jezusa i Jego obecność w świecie daje ludziom nadzieję na całkowite uzdrowienie. Nadzieja płynąca od Boga jest źródłem duchowych sił dla człowieka, dodaje mądrości, aby wybierać dobro. Akceptacja osobistego cierpienia oraz złączenie go z cierpieniem Jezusa, przynosi duchowe uzdrowienie i jednoczy człowieka z Bogiem⁶².

Arcypasterz mińsko-mohylewski naucza, że współczesny człowiek może doświadczyć i napełnić się nadzieją przez osobistą modlitwę. Człowiek otwierając się na Boże natchnienia, wsłuchując się w Jego słowo w codzienności, znajdując czas na modlitwę, otwiera się na nadzieję i staje się zdolny dzielić się tym darem, ponieważ prawdziwa chrześcijańska nadzieja promieniuje i oddziałuje na innych. W ten sposób otwieramy się na wielką nadzieję i jednocześnie sami stajemy się sługami nadziei wobec innych: nadzieja w sensie chrześcijańskim zawsze jest nadzieją dla innych. Jako prawdziwi chrześcijanie nie powinniśmy poprzestawać jedynie na pytaniu: „Jak ja mogę się zbawić?”, ale powinniśmy swoim życiem i działaniem pomagać innym i ukazywać nadzieję na zbawienie⁶³.

W pasterskich przesłaniach Arcybiskupa odnajdujemy liczne rozważania nad kwestią chrześcijańskiej nadziei w kontekście Sądu Ostatecznego. Kondrusiewicz przypominając tę katechizmową prawdę wiary, naucza, że jest ona rzeczywistością, poprzez którą człowiek może się uczyć i doświadczyć nadziei. Perspektywa Sądu Ostatecznego od najwcześniejszych czasów oddziaływała na codzienne życie chrześcijan, stanowiąc kryterium, według którego oni kształtowali swoje życie, pokładając swoją nadzieję w sprawiedliwości Boga⁶⁴. Ostateczne przyjście Jezusa i sąd dla chrześcijan niesie wielką nadzieję, ponieważ, wierzymy, że będzie to sąd sprawiedliwy i miłosierny. Chrześcijaństwo przyniosło człowieczeństwu nową jakość nadziei, ukazując, że nie moc świata materialnego, nie siły Kosmosu kierują człowiekiem, ale Pan Bóg⁶⁵.

⁶² Por. Там же, s. 445-448; Por. SS 36-39.

⁶³ Por. *Біскуп Баляслаў Слосканс – мужны абаронца веры. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды сімпозіўма, прысвечанага слугу Божаму біскупу Баляславу Слоскансу. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 18 красавіка 2015*, LD II, s. 205-207; Por. *Надзея сучаснага...* LD II, op. cit., s. 447-448; Por. SS 34-39.

⁶⁴ Por. „*Гуляць у камандзе...*”, LD III, op. cit., s. 475; Por. SS 41.

⁶⁵ Por. *Надзея сучаснага...* LD II, op. cit., s. 446-448.

Ukazując wiernym nadzieję jako ufność pokładaną w obietnicach Jezusa, Arcybiskup odwołuje się do Paschalnych wydarzeń, przypominając słowa Anioła: „Nie bójcie się! Szukacie Jezusa z Nazaretu, ukrzyżowanego; powstał, nie ma Go tu.” (Mk 16, 6- 7). Owo przesłanie wypowiedziane do kobiet, przybyłych do pustego grobu Pana, wzbudziło wielką nadzieję w ich sercach i wciąż nie traci swojej aktualności. Kondrusiewicz podkreśla, że współczesny człowiek, często narażony na niebezpieczeństwo utraty nadziei, powinien sobie uświadomić, jak wielkie przesłanie nadziei dla każdego człowieka niesie zmartwychwstanie Jezusa⁶⁶. Doświadczając w osobistym życiu różnorodnych trudności i cierpienia, warto na nowo uwierzyć, że Bóg nigdy nie pozostawia człowieka bez wsparcia. Bożą odpowiedzią na ludzkie zmagania i przeciwności jest łaska nadziei. Nadzieja jest cnotą, przez którą pragniemy i czekamy od Boga pomocy, opierając się na obietnicach danych przez Chrystusa, oświeceni Duchem Świętym, aby wytrwale przejść przez wszystkie wypróbowania i osiągnąć życie wieczne. Przeciwnością tej łaski jest beznadziejność, pokusa rozpacz i smutek. Stąd wynika obowiązek pielęgnowania nadziei i walki o nią – nieraz nawet wbrew wszelkim oczekiwaniom nadziei⁶⁷. „Nadzieja zmusza człowieka do duchowej wędrówki, dodaje sił, uczy i przynagla do budowania lepszego świata”⁶⁸. Nasza nadzieja jest właśnie w tym, że nie jesteśmy pozostawieni sami sobie – z nami jest Bóg i Jego łaska⁶⁹.

Abp Tadeusz przypomina, że kryzys Wielkiego Piątku przemienił się w triumf miłości i stał się darem odnawiającym nadzieję w sercach ludzkich. Niezwykle ważne jest zachowanie takiej duchowej czujności, aby nie utracić świadomości obecnego i działającego pośród nas Zmartwychwstałego Pana. Podobnie jak za czasów Apostolskich, tak również i w XXI wieku ta prawda posiada w sobie wielki potencjał, przyczyniając się do odnowienia nadziei w sercach wielu ludzi⁷⁰. Do momentu zmartwychwstania Chrystusa życie człowieka było naznaczone duchowymi zmaganiem i trudem, często brakiem nadziei i lękiem przed śmiercią. Przyjście na świat Jezusa i zbawcze działanie, którego On dokonał, zmieniło ten porządek. Zmartwychwstanie Chrystusa stało się dla całej ludzkości wydarzeniem, które odnowiło nadzieję i ukazało drogę do wieczność, pozbawionej lęku i rozpacz⁷¹.

⁶⁶ Por. *Пасха – триумф любові...*, LD I, op. cit., s. 140-144.

⁶⁷ Por. *Вярнуць надзею нават насуперак надзеі. Слова да хворых і лекараў Рэспубліканскага навукова-практычнага цэнтру анкалогіі і медыцынскай радыялогіі імя М. М. Аляксандрава з нагоды 50-годдзя яго заснавання 2010*, LD I, s. 271-272.

⁶⁸ *У пошуку шляху да міру. Каментар да Паслання папы Францішка на 53-ці Сусветны дзень міру пад дэвізам 2020 года “Мір як шлях надзеі, дыялог, паяднанне і экалагічнае навяртанне”*. Мінск, 31 снежня 2019, AW.

⁶⁹ Por. *„Люрдская Мадонна...”, LD III, op. cit., s. 224.*

⁷⁰ Por. *Уваскрэснуць у Хрысце ўваскрослым. Пастырскае пасланне на Вялікодзень 2009*, LD I, s. 136-139.

⁷¹ Por. *Уваскрослы Хрыстус – надзея...*, LD I, op. cit., s. 145-148.

Kościół na Białorusi – posłuszny zawołaniu Pana, aby iść i nauczać wszystkie narody, (zob. Mt 28, 19) – wyznacza sobie jako pierwszorzędne i bezpośrednie zadanie głoszenie Dobrej Nowiny jako źródła nadziei i drogowskazu dla zsekularyzowanego świata⁷². Aktualna sytuacja braku lub zniekształcenia chrześcijańskiej nadziei przekonuje nas, że nie ma innego ratunku, jak tylko na nowo zaufać obietnicom Pana, odnajdując nadzieję w Jego miłosierdziu⁷³.

1.3. Miłość jako owoc Ducha i pełnia Prawa

Katechizm Kościoła Katolickiego poruszając zagadnienie darów i owoców Ducha Świętego naucza, że: „Życie moralne chrześcijan jest podtrzymywane przez dary Ducha Świętego. Są one trwałymi dyspozycjami, które czynią człowieka uległym, by iść za poruszeniami Ducha Świętego” (KKK 1830). Tadeusz Kondrusiewicz przypomina, że Tradycja Kościoła oprócz wskazania na dary Ducha Świętego, zawarte w księdze Izajasza⁷⁴, za św. Pawłem wymienia dziewięć owoców Ducha Świętego, którymi są: „miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie” (Ga 5, 22-23)⁷⁵. Są to doskonałości, które kształtuje w nas Duch Święty jako pierwociny wiecznej chwały (por. KKK 1832). Pomędzy wszystkimi duchowymi darami, podstawowym owocem Ducha, który daje początek wszystkim cnotom i na którym opierają się wszystkie pozostałe duchowe dary jest miłość⁷⁶. „Tak więc trwają wiara, nadzieja, miłość – te trzy: największa z nich jednak jest miłość, (1 Kor 13, 13). Arcybiskup jest przekonany, że chrześcijańska miłość przekracza granice ludzkich emocji i uczuć, ponieważ dla chrześcijan jest Bożym objawieniem i chwałą. Miłość jest najważniejszą cechą Boga – przez nią zostaliśmy stworzeni, przez nią żyjemy i przez nią otrzymaliśmy Boże objawienie i dar zbawienia. Moc miłości obejmuje nie tylko Boga, ale wszystkich ludzi, którzy zechcą ten dar przyjąć, otwierając się na działanie Ducha Świętego. Tak więc miłość skłania nas do sprawiedliwego oddawania Bogu tego, do czego jesteśmy zobowiązani jako stworzenia, a cnota religijności uzdalnia nas do takiej postawy (KKK 2095). Abp Tadeusz naucza, że otworzyć się na dar Bożej miłości pomaga nam Duch Święty. On jest naszym duchowym Nauczycielem i Kierownikiem, wprowadza nas w tajemnicę Boga w Trójcy Przenajświętszej, budzi w sercach wiernych wiarę, napęłnia miłością i ukazuje pewny szlak

⁷² Por. *Падрыхтавацца да прыйсця...*, LD II, op. cit., s. 20-22.

⁷³ Por. *„Божая міласэрнасць – надзея...*, LD III, op. cit., s. 88.

⁷⁴ „I spocznie na niej Duch Pański, duch mądrości i rozumu, duch rady i męstwa, duch wiedzy i bojaźni Pańskiej.” Iz 11, 2.

⁷⁵ Por. *„Дух Святы – галоўны ініцыятар...*, LD III, op. cit., s. 364.

⁷⁶ Por. *„Чалавек – святыня Духа...*, LD III, op. cit., s. 273.

do zbawienia⁷⁷. Jezus Chrystus zawsze jest gotowy wylewać na nas swojego Ducha, abyśmy nigdy nie pozostali sami w tej duchowej wędrówce i mieli odwagę przeciwstawiać się złu mocą miłości⁷⁸.

Miłość jest nakazem Chrystusa i nauką Kościoła oraz powinna być życiowym programem każdego chrześcijanina. Kondrusiewicz podkreślił, że każdy człowiek może stać się „źródłem, z którego wypływają rzeki żywej wody (zob. J 7, 37-38), jednak, aby tak się stało, najpierw człowiek sam musi napęlić się Bożą miłością, wypływającej z przebitego serca Jezusa (zob. J 19, 34)⁷⁹ „Miłość Chrystusa przynagla nas” (2 Kor, 2, 14), dlatego uczynki miłosierdzia należą do najbardziej fundamentalnych zadań, które są wpisane w naturę Kościoła. Do bratniej miłości zaprasza nas sam Chrystus: „Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili” (Mt 25, 40). Chrześcijańska miłość jest szczególnym darem, który człowiek może ofiarować bliźniemu, zwłaszcza temu, który znajduje się w potrzebie. Praktyczna realizacja nakazu miłości bliźniego, bierze swój początek z miłości, jaką Bóg ukochał człowieka, a jej szczytem jest ofiara Jezusa dokonana na drzewie krzyża⁸⁰. Arcybiskup podkreśla, że pragnąc naśladować uczynki Jezusa, chrześcijanin zawsze powinien być wrażliwy na potrzebujących – tych, którzy żyją w duchowej lub materialnej biedzie. Miłować – oznacza we wszystkim dzielić los człowieka, którego miłujemy⁸¹.

Ewangelia wielokrotnie pokazuje, że prawdziwa miłość jest twórcza, przez co na różne sposoby zbliża do siebie ludzi, wprowadza równość, niszczy mury nienawiści i buduje przyjaźń⁸². „Miłość cierpliwa jest, łaskawa jest. Miłość nie zazdrości, nie szuka pokłasku, nie unosi się pychą; nie dopuszcza się bezwstydu, nie szuka swego, nie unosi się gniewem, nie pamięta złego; nie cieszy się z niesprawiedliwości, lecz współweseli się z prawdą. Wszystko znosi, wszystkiemu wierzy, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma” (1 Kor 13, 4-7). Żyjąc według logiki Bożej miłości odkrywamy, że drugim imieniem prawdziwej chrześcijańskiej miłości i jej pełnią jest miłosierdzie⁸³.

⁷⁷ Por. „Дух Святы – галоўны ініцыятар...”, LD III, op. cit., s. 364; Por. „Не задавальвацца плаваннем...”, LD III, op. cit., s. 375.

⁷⁸ Por. *Сорак дзен і начэй...*, LD I, op. cit., s. 105-108.

⁷⁹ Por. „Doświadczenie Bożego Miłosierdzia...”, LD III, op. cit., s. 107; DCE 7-12.

⁸⁰ Por. DC 12.

⁸¹ Por. *Перамагчы злага духа. Пастырскае насланне на Вялікі Пост 2014*, LD I, s. 122-125.

⁸² Por. „Ewangelia miłosierdzia objawiona...”, LD III, op. cit., s. 115; Por. *Messaggio del Santo Padre Francesco per la Quaresima 2014, Dal Vaticano, 26 dicembre 2013*, http://w2.vatican.va/content/francesco/it/messages/lent/documents/papa-francesco_20131226_messaggio-quaresima2014.html [dostęp 12.04.2021].

⁸³ Por. „Божая міласэрнасць – надзея...”, LD III, op. cit., s. 88; Por. „Doświadczenie Bożego Miłosierdzia...”, LD III, op. cit., s. 107.

W swoim pasterskim nauczaniu Kondrusiewicz nieustrudzenie przypomina, że w Jezusie Chrystusie Bóg objawił człowieczeństwu siebie samego jako miłość i miłosierdzie. Chrystus w pełni ucieleśnia i uosabia Boże miłosierdzie⁸⁴: „Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich” (J 15, 13). Abp Tadeusz jest przekonany, że Bóg doskonale wie, w jakim świecie żyjemy. Gdyby nie zdawał sobie z tego sprawy, Syn Boży nie stałby się człowiekiem, a zbawienie nie dokonałoby się tak, jak się dokonało – na drzewie krzyża, gdzie z przebitego boku Chrystusa wypłynęła największa miłość Boga do człowieka⁸⁵. Arcybiskup odwołując się do rozważań Benedykta XVI przypomina, że w „śmierci Chrystusa na krzyżu dokonało się zwrócenie Boga przeciwko samemu sobie, poprzez które On ofiarował siebie, aby podnieść człowieka i go zbawić. Przebity dzidą bok Chrystusa – to apogeum miłości Boga do człowieka grzesznego, w swej najbardziej radykalnej formie. Podejmując rozważania oparte na powyższym stwierdzeniu, można próbować definiować miłość. Patrząc na tę wielką miłość Bożą, chrześcijanin może odnaleźć drogę swego życia i swojej miłości”⁸⁶. Śmierć Chrystusa na krzyżu – jest kulminacją zwrócenia się Boga przeciwko Sobie, w którym On daje Siebie w ofierze, aby podnieść i zbawić człowieka⁸⁷. Miłości Boga do człowieka nie dałoby się okazać w sposób doskonały, oddający jej ogrom, bez cierpień i śmierci Chrystusa⁸⁸. Abp Kondrusiewicz przypomina, że w Najświętszym Sercu Jezusa przebitym na krzyżu objawia się rewolucyjne przesłanie Ewangelii – przesłanie miłości, która zbawia i daje możliwość wiecznego życia z Bogiem: „Tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał, aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne” (J 3, 16). Boskie Serce Jezusa zwraca się do naszego serca, zaprasza każdego człowieka, aby Mu zaufał i za Nim podążał, stając się żywym przykładem miłości dla innych⁸⁹.

Arcypasterz zadając pytanie: „Czy taka miłość z czasem może ulec unicestwieniu?” – od razu daje stanowczą odpowiedź, że: „Świat się zmienia, lecz krzyż wciąż trwa”⁹⁰. Krzyż Chrystusa na zawsze pozostanie trwałym znakiem miłości Boga do człowieka, źródłem życia i znakiem nadziei, przez który dokonało się odkupienie ludzkości i pojednanie

⁸⁴ Por. DM 2.

⁸⁵ Por. „*Божая міласэрнасць – надзея...*”, LD III, op. cit., s. 88; Por. DCE 7.

⁸⁶ DCE 12.

⁸⁷ Por. Tamże, nr 12-13.

⁸⁸ Por. „*Христос искупил нас своим крестом.*” *Катехеза во время великопостного бдения молодежи в архикафедральном соборе Имени Пресвятой Девы Марии. Минск, 28 марта 2009*, LD III, s. 372.

⁸⁹ Por. *Абвяшчаць надзею...*, LD I, op. cit., s. 184-188; Por. Benedetto XVI, *Omelia durante la celebrazione dei Vespri della Solennita del Sacratissimo Cuore di Gesu. Apertura dell'Anno Sacerdotale della Morte di San Giovanni Maria Vianney. Basilica Vaticana, Venerdì, 19 giugno 2009*, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/homilies/2009/documents/hf_ben-xvi_hom_20090619_anno-sac.html [dostęp 15.04.2022].

⁹⁰ „*Христос искупил нас...*”, LD III, op. cit., s. 373.

człowieka z Bogiem. Objawiona Boża miłość domaga się świadomej i dobrowolnej odpowiedzi od człowieka, traci swój imperatywny charakter, przestaje być jednym z wielu kościelnych przykazań, a udzielona przez człowieka odpowiedź, staje się odpowiedzią na dar miłości, z którym Bóg do nas przychodzi⁹¹. Miłość Boża, która została objawiona w Sercu Jego Syna, przynagla chrześcijan do konkretnego świadectwa swoim słowem i czynem⁹². Słowa Chrystusa – „Wytrwajcie w miłości mojej!” (J 15, 9) – są wciąż aktualne i mocno powinny wybrzmiewać w umysłach wszystkich chrześcijan. Jesteśmy powołani nie tylko do rozmyślenia nad tajemnicą miłości Chrystusowej, ale również i do udziału w niej⁹³. „Kto zaś Mnie miłuje, ten będzie umiłowany przez Ojca mego, a również Ja będę go miłował i objawię mu siebie” (J 14, 21)⁹⁴.

Abp Tadeusz jest pewien, że „historia relacji pomiędzy Bogiem a człowiekiem jest największą historią miłości pomiędzy Twórcą i stworzeniem”⁹⁵. Niestety, zbyt często ta relacja bywa naznaczona licznymi odejściami człowieka od woli Boga i odrzuceniem daru Jego miłości. Kondrusiewicz uprzedza, że kiedy człowiek gardzi Bożą miłością, wówczas jest narażony nie tylko na kryzys relacji ze swoim Stwórcą, ale i z samym sobą oraz z innymi ludźmi. Pozostając w takim duchowym kryzysie człowiek zaczyna tracić zaufanie do Boga i podważa Jego miłość⁹⁶. Arcybiskup, odwołując się do Katechizmu, szczegółowo wymienia duchowe niebezpieczeństwa, na które człowiek jest narażony podejmując decyzję życia poza zasięgiem Bożej miłości. Przeciw miłości Bożej można grzeszyć w różny sposób: poprzez obojętność, która zaniedbuje lub odrzuca miłość Bożą; nie uznaje jej inicjatywy i neguje jej moc; poprzez postawę niewdzięczności – która pomija lub odrzuca uznanie miłości Bożej, jak również czyni niemożliwym odwzajemnienie się miłością; oziębłością, która zdaniem abp. Tadeusza, jest zwlekaniem lub niedbalstwem w odwzajemnianiu miłości Bożej i może zakładać odmowę poddania się poruszeniu miłości; znużeniem lub lenistwem duchowym, które prowadzi do decyzji o odrzuceniu radości pochodzącej od Boga i do odrazy wobec dobra Bożego; nienawiścią do Boga, której początków Arcypasterz dopatruje się w pysze człowieka. Sprzeciwia się ona miłości Boga, zaprzecza Jego dobroci i usiłuje Mu złorzeczyć jako Temu, który potępia grzech i wymierza kary⁹⁷.

⁹¹ Por. DCE 1.

⁹² Por. „Сведкі Хрыста ў свеце”. Трэцяя катэхэза падчас XXVI Сусветных дзён моладзі. Мадрыд, 19 жніўня 2011, LD III, s. 437.

⁹³ Por. Benedetto XVI, *Omelia...*, op. cit.

⁹⁴ Por. „Актуальнасць Божых запаведзяў для сучаснага чалавека”. Тэзісывыступлення падчас сустрэчы з моладдзю ў Івянцы, 31 ліпеня 2010, LD III, s. 405-406.

⁹⁵ „Зрабіць Божэе Слова...”, LD II, op. cit., s. 332-334.

⁹⁶ Por. *Пасха – трыумф любові...*, LD I, op. cit., s. 140-144.

⁹⁷ Por. „Выкарыстанне магіі...”, LD III, op. cit., s. 589.

Kondrusiewicz, przedstawiając miłość do Boga i bliźniego jako główne założenia chrześcijańskiej wiary, stwierdza, że ukazanie współczesnemu światu tej prawdy nie jest łatwym zadaniem, ponieważ wiara w miłość Boga obejmuje wezwanie i zobowiązanie do odpowiedzi szczerą miłością na miłość Bożą. Program chrześcijańskiej miłości jest oparty na działaniu Samarytanina, który widząc biedę bliźniego podejmuje stosowne działanie – jest to przykład bosko-ludzkiej symfonii miłości i miłosierdzia, która staje się lekiem na grzech i egoizm człowieka⁹⁸. „Dar miłości jest mocno związany i połączony z postawą miłosierdzia, która powinna przekładać się na konkretne uczynki i charytatywne działanie”⁹⁹. Nie można zapominać, że miłość jest najlepszym wyrazem stosunków istot ludzkich między sobą i powinna ożywiać wszystkie sfery życia człowieka¹⁰⁰. Tylko ta społeczność, w której panuje „cywilizacja miłości”, będzie mogła cieszyć się prawdziwym i mocnym pokojem¹⁰¹. „Konkretnym przejawem tej miłości jest życie zgodne z Bożymi przykazaniami. „Pierwsze z nich każe nam miłować Boga nade wszystko, a wszystkie stworzenia – dla Niego i ze względu na Niego” (KKK 2093)¹⁰². Abp Tadeusz uprzedza, że: „Ludzka słabość i grzeszność zawsze będą prowadziły do niebezpieczeństwa wzajemnej nienawiści i konfliktów”¹⁰³. Wojna i pokój mają swój początek w sercu każdego człowieka, dlatego kluczowym zadaniem Kościoła jest cierpliwa i uporczywa formacja dusz ludzkich do prawdy i sprawiedliwości, pokuty i przebaczenia, a nade wszystko – do miłości¹⁰⁴.

Arcybiskup podejmując nauczanie dotyczące chrześcijańskiej miłości jako owocu Ducha Świętego, zwraca uwagę również i na charytatywne działanie Kościoła, które nie jest rodzajem filantropii, ale jest darem z samego siebie i decyzją ofiarnego służenia innym na wzór Chrystusa. Kościół, naśladując Chrystusa, który przychodzi, aby służyć (zob. Mt 20, 28) szczególnie akcentuje dzieła miłosierdzia, o czym przekonująco świadczy historia Kościoła, zaczynając już od czasów Apostolskich¹⁰⁵. „Wewnętrzna natura Kościoła wyraża

⁹⁸ Por. DCE 31.

⁹⁹ *Задачи “Каритас” Беларуси в свете учения папы Бенедикта XVI. Выступление на встрече епископов и руководителей “Каритас” Беларуси с представителями благотворительных организаций Европы. Минск, 11-12 марта 2007*, LD I, s. 256-260.

¹⁰⁰ Por. *Страдания народа во время войны, зывают к правде и справедливости, покаянию и прощению. Выступление во время Международной общественной акции «65-летие окончания Второй мировой войны – исторические уроки и будущее единой Европы». Братислава (Словакия), 22-24 апреля 2010*, LD III, s. 21.

¹⁰¹ Por. Giovanni Paolo II, *Messaggio per la celebrazione della XXXV Giornata Mondiale della Pace, 1 Gennaio 2002*, “Non c’è pace senza giustizia, non c’è giustizia senza perdono”, https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_20011211_xxxv-world-day-for-peace.html [dostęp 22.04.2021].

¹⁰² „Выкарыстанне магіі...”, LD III, op. cit., s. 589.

¹⁰³ *Страдания народа...*, LD III, op. cit., s. 22.

¹⁰⁴ Por. Tamże, s. 22.

¹⁰⁵ Por. *Задачи “Каритас”...*, LD I, op. cit., s. 256-260.

się w troistym zadaniu: głoszenia Słowa Bożego (kerygma-martyria), sprawowania sakramentów (leiturgia) oraz w posłudze miłości (diaconia). Są to zadania ściśle ze sobą związane i nie mogą być od siebie oddzielone”¹⁰⁶. Chrześcijaństwo na przestrzeni dwóch tysięcy lat troszczyło się o okazywanie materialnej i duchowej pomocy bliźnim i we współczesnych czasach nie powinni odstępować od tej praktyki. Kondrusiewicz podkreśla wagę takiego świadectwa miłości, ponieważ przez jego realizację inni mogą odkryć miłość Boga, skierowaną do każdego człowieka¹⁰⁷. Miłość jest sercem chrześcijaństwa oraz prawdziwą mocą rozwoju, tak dla pojedynczego człowieka, jak i dla całego społeczeństwa¹⁰⁸. „Cierpieć z innymi, dla innych; cierpieć z powodu pragnienia prawdy i sprawiedliwości; cierpieć z powodu stawiania się osobą, która naprawdę kocha – oto elementy fundamentalne człowieczeństwa, których porzucenie zniszczyłoby samego człowieka”¹⁰⁹. Ważne jest zachowanie świadomości, że chrześcijaństwo tylko wtedy będzie w stanie efektywnie wypełniać nakaz miłości, kiedy zachowają żywą więź z Chrystusem. Wtenczas Boża łaska będzie wspomagać człowieka w odkrywaniu i rozpoznawaniu powszechnego powołania do miłości¹¹⁰.

1.4. Podsumowanie

Tadeusz Kondrusiewicz w swoim pasterskim przepowiadaniu, w stu dziewięćdziesięciu czterech przemówieniach bezpośrednio lub pośrednio odwołuje się do kwestii wiary, co wynosi około 42% całej puli tekstów pasterskich poddanych analizie homilijnej. Otrzymane dane dowodzą, że tematyka wiary jest jednym z wiodących tematów w przepowiadaniu Arcybiskupa. Przeprowadzona analiza wykazuje, że Arcybiskup w swoim przepowiadaniu przedstawia wiarę jako dar, pochodzący od Boga Ojca, który aktualizuje się w człowieku poprzez łaskę i działanie Ducha Świętego. Arcypasterz podkreśla znaczenie Bożego Słowa, które jest źródłem wiary oraz wskazuje na umocnienie wiary na drodze sakramentalnej. Kondrusiewicz przedstawia również wspólnotę Kościoła i liturgię jako rzeczywistość, w której człowiek może i powinien wzrastać w wierze. Abp Tadeusz rozumie także wiarę jako odpowiedź człowieka. Najbardziej charakterystycznym rysem jego przepowiadania, w tym względzie, jest problematyka

¹⁰⁶ DCE 25. 31.

¹⁰⁷ Por. Tamże, nr 20-24.

¹⁰⁸ Por. Любоў і праўда – надмурак сапраўднага развіцця. Каментарый да энцыклікі папы Бенэдыкта XVI “Caritas in veritate”, LD I, s. 461-463.

¹⁰⁹ SS 38-39.

¹¹⁰ Por. Служэнне валанцераў – працяг місьці Хрыста. Выступленне падчас заканчэння II Міжнароднай сустрэчы партнераў “Карытас” у Беларусі, прысвечанай служэнню валанцераў. Мінскі міжнародны адукацыйны цэнтр імя Ёханэса Раў, 24-26 студзеня 2012, LD I, s. 275-277.

wzrastania w wierze w Kościele Chrystusowym, znajdującą swoją realizację poprzez sakramentalne życie oraz troskę o własną duchową formację. Temat ten został wyeksponowany w trzydziestu ośmiu pasterskich przesłaniach.

Poddając krytycznej analizie przepowiadanie abp. Tadeusza należy zaznaczyć, że w sposób niewystarczający, pod względem ilościowym, została ukazana problematyka wiary, jako daru pochodzącego od Ducha Świętego oraz znaczenie cnót teologalnych, które określają postawę człowieka wobec Boga i bliźniego. Te ważne zagadnienia, z małą częstotliwością, występują przy okazji różnych przemówień Arcybiskupa, natomiast nie odgrywają dominującej roli w przepowiadaniu.

Przeprowadzona analiza tekstów pasterskich Kondrusiewicza, pozwala zauważyć szereg ważnych kwestii z perspektywy problemu badawczego pracy. Przesłania Arcybiskupa są bogate w treści wskazujące na dialogiczny wymiar wiary, kiedy to człowiek swoją postawą i uczynkami daje odpowiedź objawiającemu się Bogu. Arcybiskup, zgodnie z myślą zawartą w Katechizmie Kościoła Katolickiego, ukazuje wiele sposobów, poprzez które Kościół pochyla się nad problematyką wiary oraz omawia sposoby jej realizacji w życiu każdego człowieka. Otwierając się na działanie Ducha Świętego w sakramentach, liturgii oraz podążając za Jego natchnieniami, wierni stają się zdolni do wzrastania i wyznawania swojej wiary¹¹¹.

W świetle przeprowadzonej analizy pasterskiego nauczania Tadeusza Kondrusiewicza, możemy zauważyć mocne przekonanie Metropolity, że dar chrześcijańskiej nadziei w życiu wiernych ujawnia się przede wszystkim poprzez osobistą decyzję człowieka zaufania Bogu i Jego obietnicom. Pasterskie nauczanie Arcybiskupa dotyczące teologalnej cnoty nadziei zawiera sporo biblijnych wątków. Abp Tadeusz odwołuje się do historii Narodu Wybranego, jednocześnie wskazując na dar chrześcijańskiej nadziei, jako na odzwierciedlenie nadziei Izraela, która w pełni czasu znalazła swoje wypełnienie w posłannictwie i zbawczej misji Jezusa Chrystusa. Kondrusiewicz przypomina, że nowotestamentalne czasy wciąż są rzeczywistością niespełnionej nadziei na eschatologiczne przyjście Chrystusa. Istotna w pasterskim nauczaniu jest myśl, że we współczesnych czasach poprzez wiarę i zaufanie Bogu możemy doświadczyć Bożego działania i owoców odkupienia. Uwzględniając tę myśl, można zauważyć ważne zadanie, stojące przed duszpasterzami, którzy powinni dokładać wszelkich starań dla odnowienia daru nadziei w sercach współczesnych chrześcijan.

¹¹¹ Пор. „Выбрацца з сыхой...”, LD III, op. cit., s. 459-460.

Tadeusz Kondrusiewicz w swoich pasterskich przesłaniach uwypukla najbardziej niebezpieczne zjawiska, które stanowią realne zagrożenie dla otwarcia się na dar chrześcijańskiej nadziei, wśród nich wyróżnia m.in.: wzrost sekularyzmu i moralnego relatywizmu, negację i odejście od zasad moralnych oraz promocję konsumpcjonizmu. Lekiem na współczesne zagrożenia dla duchowego wzrostu wiernych zdaniem abp. Tadeusza jest osoba Jezusa Chrystusa, przez którego, z którym i w którym każdy człowiek może odnaleźć straconą nadzieję i sens życia¹¹².

Ważnym aspektem uwidocznionym w nauczaniu Metropolity jest poruszenie problematyki cierpienia, którego doświadcza współczesny człowiek. Kondrusiewicz zaznacza, że trudne życiowe doświadczenia mogą stać się „miejscem nadziei”. Poruszając tę kwestię, abp Tadeusz przede wszystkim odwołuje się do tajemnicy Wcielenia Syna Bożego, który wkroczył w historię ludzkości, sam doświadczył cierpienia i śmierci, a swoją obecnością dał ludziom nadzieję na całkowite uzdrowienie. Arcypasterz mińsko-mohylewski zachęca do dzielenia się darem nadziei, aby swoim życiem i działaniem ukazywać innym ludziom nadzieję na zabawienie¹¹³. „Chrześcijaństwo przyniosło człowieczeństwu nową jakość nadziei, ukazując, że nie moc świata materialnego, nie siły Kosmosu kierują człowiekiem, ale Pan Bóg”¹¹⁴.

Warte uwagi w pasterskich przesłaniach jest ukazanie nadziei zakorzenionej w wydarzeniu Paschy. Tadeusz Kondrusiewicz przypomina wiernym, że kryzys Wielkiego Piątku przemienił się w triumf miłości i stał się darem odnawiającym nadzieję w sercach ludzkich. Arcybiskup zachęca wiernych do zachowania duchowej czujności, aby nie utracić świadomości obecnego i działającego pośród nas Zmartwychwstałego Pana.

Ważnym spostrzeżeniem, konkludującym przeprowadzoną analizę pasterskich przesłań w zakresie teologalnej cnoty nadziei, jest odkrycie dużej zbieżności nauczania Arcybiskupa z katechizmowymi treściami. Katechizm, odwołując się do nauczania św. Pawła, zachęca, aby: „Trzymać się niewzruszenie nadziei, którą wyznajemy, bo godny jest zaufania Ten, który dał obietnicę” (Hbr 10, 23), oraz naucza, że: „Dzięki cnocie nadziei pragniemy i oczekujemy od Boga, z trwałą ufnością, życia wiecznego i łask, by na nie zasłużyć” (KKK 1843). W nauczaniu Kondrusiewicza są w wystarczającej mierze ukazane te prawdy ze szczególnym uwypukleniem daru chrześcijańskiej nadziei jako ufności pokładanej w obietnicach Chrystusa.

¹¹² Por. „*Miłosierdzie Boże granicą...*”, LD III, op. cit., s. 77; Por. SpS 2.

¹¹³ Por. *Біскуп Баляслаў...*, LD II, op. cit., s. 205-207; Por. *Надзея сучаснага...* LD II, op. cit., s. 447-448; Por. SpS 34-39.

¹¹⁴ *Надзея сучаснага...* LD II, op. cit., s. 446-448.

Od przepowiadania Metropolity można by także oczekiwać bardziej szczegółowego ukazania dynamiki rozwoju chrześcijańskiej nadziei oraz wskazania na skutki działania tej cnoty w duszy człowieka. Katechizm te kwestie ujmuje w następujący sposób: „Cnota nadziei odpowiada dążeniu do szczęścia, złożonemu przez Boga w sercu każdego człowieka; podejmuje ona te oczekiwania, które inspirują działania ludzi; oczyszcza je, by ukierunkować je na Królestwo niebieskie; chroni przed zwątpieniem; podtrzymuje w każdym opuszczeniu; poszerza serce w oczekiwaniu szczęścia wiecznego. Żywa nadzieja chroni przed egoizmem i prowadzi do szczęścia miłości” (KKK 1818).

Tadeusz Kondrusiewicz, poruszając w swoich przemówieniach zagadnienie teologicznych cnót, przedstawia dar miłości jako podstawowy owoc Ducha Świętego, który daje początek wszystkim cnotom i na którym opierają się wszystkie pozostałe duchowe dary¹¹⁵. „Tak więc trwają wiara, nadzieja, miłość – te trzy: największa z nich jednak jest miłość,, (1 Kor 13, 13). Arcybiskup podkreśla, że miłość jest najważniejszą cechą Boga, przez którą zostaliśmy stworzeni, otrzymaliśmy Boże objawienie i dar zbawienia. Człowieczeństwo doświadczyło apogeum Bożej miłości i pełni miłosierdzia w krzyżowej ofierze Jezusa Chrystusa: „Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich” (J 15, 13). Metropolita przekonany, że pomimo zmienności współczesnego świata, miłość Boga nigdy nie ulegnie unicestwieniu, dlatego – zdaniem Kondrusiewicza – szczególnym wyzwaniem dla wszystkich wiernych jest nie tylko rozmyślanie nad tajemnicą miłości Chrystusowej, ale również aktywne uczestniczenie w niej¹¹⁶.

Wyniki przeprowadzonej analizy pokazują, że dla abp. Tadeusza miłość stanowi nie tylko treść Bożego objawienia i Bożą chwałę, ale również jest przynagleniem (por. 2 Kor, 2, 14) do konkretnego działania: „Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili” (Mt 25, 40). Chrześcijańska miłość jest szczególnym darem, który człowiek może ofiarować bliźniemu, przede wszystkim temu, który znajduje się w potrzebie. W misji niesienia pomocy najbardziej potrzebującym, Arcybiskup eksponuje rolę charytatywnych organizacji kościelnych i wspólnot, które na przestrzeni wielu lat ofiarnie służą innym na wzór Chrystusa. W ukazywaniu miłości do Boga i bliźniego, jako głównego założenia chrześcijańskiej wiary, konieczne jest – jak podkreśla Kondrusiewicz – otwarcie się na działanie Ducha Świętego, duchowego

¹¹⁵ Por. „Чалавек – святыня Духа...”, LD III, op. cit., s. 273.

¹¹⁶ Por. „Христос искупил нас...”, LD III, op. cit., s. 373.

Nauczyciela i Kierownika wszystkich wiernych, posiadającego wyłączne dary, aby doprowadzić człowieka do pełni miłości¹¹⁷.

Wartościowe w swojej treści i godne uwagi jest nauczanie abp. Tadeusza odslaniające wewnętrzną naturę Kościoła. Metropolita naucza, że Kościół naśladowując Chrystusa niezmiennie dąży do urzeczywistnienia i realizacji miłości poprzez szczególne zadania, którymi są: głoszenie Słowa Bożego (kerygma-martyria), sprawowanie sakramentów (leiturgia) oraz posługa miłości (diaconia).

Możemy zauważyć, że autentyczna troska Arcybiskupa o duchowe dobro i formację wiernych wyraża się poprzez bogate nauczanie, przedstawiające chrześcijańską miłość jako owoc Ducha i pełnię Prawa, jak również i przez uwypuklenie duchowych niebezpieczeństw, na które człowiek jest narażony, kiedy ignoruje przykazania miłości Boga i bliźniego.

Podsumowując analityczną refleksję odkrywamy, że pasterskie nauczanie Tadeusza Kondrusiewicza jest jak najbardziej pełne i pozytywne, a także w wielu punktach korelujące z katechizmowymi treściami oraz w dużej mierze naśladowujące nauczanie Benedykta XVI. Natomiast dopełnienia i większej pasterskiej uwagi domagają się prawdy wskazujące na ważność życia moralnego, owocem którego jest odnowienie w człowieku godności dziecka Bożego. Katechizm tak o tym naucza: „Praktykowanie życia moralnego, ożywianego przez miłość daje chrześcijaninowi duchową wolność dzieci Bożych. Nie stoi on już przed Bogiem z lękiem jak niewolnik, ani jak najemnik oczekujący zapłaty, lecz jak syn, który odpowiada na miłość Tego, który «sam pierwszy nas umiłował» (1 J 4, 19) (...) kiedy jesteśmy posłuszni dla miłości Tego, który rozkazuje, a wtedy jesteśmy jako dzieci” (KKK 1828).

Kolejną ważną kwestią, która ubogaciłaby pasterskie nauczanie jest wskazanie na owoce miłości: „Owocami miłości są radość, pokój i miłosierdzie. Miłość wymaga dobroci i upomnienia braterskiego; jest życzliwością; rodzi wzajemność; trwa bezinteresowna i hojna. Miłość jest przyjaźnią i komunią” (KKK 1829).

Przestrzegając wskazań zawartych w dokumentach Kościoła (zob. OWMR 65; KL 35,2; 52), które ukierunkowują wszelkie przepowiadanie, oraz poddając analizie teksty pasterskie Kondrusiewicza w świetle zasad aktualizacji Słowa Bożego, możemy zauważyć solidne przygotowanie Arcybiskupa w przedmiocie ukazania aktualnej sytuacji wspólnoty wiernych oraz ważnych aspektów socjalnych, społecznych, politycznych, w których ta wspólnota jest osadzona. Zauważamy pilność i troskę Kondrusiewicza o właściwy sposób przygotowania i przekaz swoich przemówień. Abp. Tadeusz dokłada wielu starań, aby w jak

¹¹⁷ Пор. *Сорак дзен і начэй...*, LD I, op. cit., s. 105-108.

najwyższym stopniu zainteresować odbiorcę i doprowadzić do pełnej akceptacji treści zawartych w pasterskim przesłaniu. Pasterskie przemówienia często zawierają fragmenty aktualnych dokumentów Stolicy Apostolskiej, są nacechowane dużą ilością przykładów z własnego życia, faktów historycznych oraz żartów – służących do aktywizacji słuchaczy. Dosyć łatwo w przepowiadaniu Kondrusiewicza daje się zauważyć spójność globalną, linearną (kohezyjną) i semantyczną (koherencyjną), oczywistym staje się też fakt, że tekst spełnia wymogi dialogiczności. Jednak analiza tekstów ukazuje również pewne braki, dotyczące sposobu przekazu prawd wiary. Arcybiskup w swoich przemówieniach nie zawsze w pełni odkrywa i wyjaśnia misterium obchodzonego dnia, często kerygmat zawarty w biblijnych tekstach pozostaje zamknięty przed słuchaczem. Metropolita kładzie jednocześnie zbyt duży akcent na element didaskalijski. Niekiedy brak elementu liturgicznego oraz pogłębienia teologicznego sprawia, że słowa kierowane do wiernych w formie homilii lub kazania, zawierają wiele wskazówek i mają charakter instrukcji, z nazbyt wyeksponowanym elementem egzystencjalnym, jednocześnie prawie z całkowitym pominięciem elementów mistagogii i ominięciem kerygmatu.

Autor niniejszej rozprawy jest przekonany, że mankamenty i braki występujące w przepowiadaniu Arcybiskupa, nie wynikają z zaniedbania lub bagatelizowania istotnych aspektów wiary, domagających się ich pełnego ukazania, lub unikania fundamentalnych – integralnych elementów homilii, które powinny występować podczas każdej celebracji liturgicznej. Znikoma ilość tych elementów w przepowiadaniu, wynika z faktu, iż większość tekstów poddanych analizie to listy pasterskie, przemówienia z okazji różnych eklezjalnych uroczystości, rozważania, komentarze zawierające osobistą refleksję dotyczącą dokumentów Stolicy Apostolskiej itp. Bez wątpienia, wszystkie te dokumenty mają zupełnie inny charakter, strukturę, cele oraz sposób przekazu, niż homilia lub kazanie.

Kolejną istotną kwestią, mającą wpływ na treściową i strukturalną zawartość duszpasterskiego przepowiadania Tadeusza Kondrusiewicza jest fakt, że cała jego posługa kapłańska i później arcybiskupia przebiegała w postradzieckich krajach: na Litwie, w Rosji i na Białorusi, które były mocno poddane ateizacji i dechrystianizacji oraz osadzona była w latach intensywnego powrotu do tradycji chrześcijańskich i odbudowywania struktur Kościoła na Wschodzie. Z tej przyczyny, wydaje się całkowicie uzasadnione ciągle odwoływanie się do historycznych chrześcijańskich tradycji przodków oraz apologetyczny charakter pasterskich przemówień. Wyniki przeprowadzonej analizy, ukazujące dominowanie w przepowiadaniu Arcybiskupa kwestii Kościoła – jako miejsca, w którym człowiek może na nowo odnaleźć Boga i odnowić swoją wiarę, stają się bardziej zrozumiałe. Nie pomniejszając roli i znaczenia innych kwestii wiary, możemy zauważyć, że Arcypasterz,

według swojego rozeznania, akcentuje i głosi najbardziej naglące duchowe potrzeby Białoruskiego Kościoła i społeczeństwa.

2. Odpowiedź wiary w liturgii

W pasterskim nauczaniu Tadeusza Kondrusiewicza odnajdujemy odniesienie dotyczące zapowiedzianej przez Sobór Watykański II liturgicznej reformy, która miała na celu ożywić uczestnictwo chrześcijan w kulcie sprawowanym w Kościele¹¹⁸. „Matka Kościół bardzo pragnie, aby wszystkich wiernych prowadzić do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych. Liturgia bowiem jest pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią ducha prawdziwie chrześcijańskiego” (KL 19). Kościół choć nie jest z tego świata (zob. J 17, 16), jednak żyje i działa w świecie i w nim kontynuuje zbawczą misję Jezusa Chrystusa poprzez sakramenty, dla których naturalnym miejscem przeżywania jest liturgia¹¹⁹. Arcybiskup zaznacza, że „Chrześcijanie są nie tylko dziedzicami dwóch tysięcy lat historii liturgii, ale przede wszystkim są powołani do czynnego w niej udziału”¹²⁰. Poprzez czynne uczestnictwo w liturgii, odkrywamy prawdy zawarte w Piśmie Świętym, czerpiemy z krynicy Bożej miłości oraz dajemy wyraz naszej osobistej wierze¹²¹.

W pasterskich tekstach poddanych analizie odnajdujemy wiele starań o to, aby ukazać wiernym odpowiednie postawy podczas każdej przeżywanej liturgii. Kondrusiewiczowi chodzi o to, aby – jak mówi Sobór – „chrześcijanie w misteriach wiary nie uczestniczyli jako obcy lub milczący widzowie, lecz aby przez obrzędy i modlitwy dobrze rozumieli to misterium, świadomie, pobożnie i czynnie brali udział w świętych czynnościach, aby kształtowani przez słowo Boże, posilali się przy stole Ciała Pańskiego i składali Bogu dziękczynienie” (KL 48). Abp Tadeusz uważa, że wielkim zaniedbaniem i tragedią byłoby ograniczyć pasterskie działanie wyłącznie do budowania nowych świątyń, przeprowadzania wielorakich inicjatyw parafialnych, starania się o głoszenie Ewangelii, – jednocześnie przy tym – zaniedbując formację do żywej wiary i odkrywania jej sensu przede wszystkim w przeżywanej liturgii¹²². „Przez wiarę, dzięki działaniu Ducha Świętego, w pełni zanurzamy się w zbawczych misteriach Chrystusa, wchodzimy na drogę osobistego

¹¹⁸ Por. *Сабаровае бачанне Касцела. Артыкул, апублікаваны ў часопісе „Наша вера”, № 4 за 2007, LD II, s. 5-12.*

¹¹⁹ Por. „*Формация мирян...*”, LD III, op. cit., s. 40.

¹²⁰ *Ці хочаце...*, LD I, op. cit., s. 191-195.

¹²¹ Por. *Накарміць галодных і напайць сасмаглых. Пастырскае пасланне на Сусветны дзень малітваў аб пакліканнях, 15 мая 2011, LD I, s. 225-230.*

¹²² Por. *Захоўваць вернасць свайму...*, LD I, op. cit., s. 171-176.

uświęcenia i zbawienia oraz napelňiamy się nadzieją”¹²³. Metropolita z żalem stwierdza, że wiele osób błędnie rozumiejąc wiarę, jako zbiór zdarzeń, faktów i nakazów, które trzeba przyjmować jako prawdy objawione – podejmuje decyzję przeżywania swej wiary poza Kościołem, liturgią i sakramentami. Utraciwszy sens prawdziwej wiary, człowiek pozostaje na duchowych peryferiach i poza zasięgiem Bożego Ducha¹²⁴.

Kondrusiewicz poszukując rozwiązania kwestii postawy chrześcijanina podczas przeżywanej liturgii, która by odzwierciedlała osobistą wiarę człowieka wobec misteriów Chrystusa, zwraca uwagę, że w każdej liturgii zderzamy się z „tajemnicą wiary” w dosłownym znaczeniu tych słów. Dlatego każda liturgia wymaga duchowej czujności i odpowiedniej dyspozycji serca¹²⁵. Abp Tadeusz zaznacza, że „posłanie Chrystusa i Ducha Świętego, które zapowiada sakramentalna liturgia Kościoła, nie tylko aktualizuje i komunikuje misterium zbawienia, ale również znajduje swoje przedłużenie w modlącym się sercu. Modlitwa uwewnętrznia i przyswaja liturgię podczas i po jej celebracji. Nawet, jeśli modlitwa jest przeżywana „w ukryciu” (Mt 6, 6), jest zawsze modlitwą Kościoła i komunią z Trójcą Świętą” (por. KKK 2655). Modlitwa i życie sakramentalne otwierają człowieka na działanie i obecność Ducha Świętego, uzdalniają do odróżnienia dobra od zła, chronią przed duchowym upadkiem¹²⁶. Kolejnymi ważnymi postawami, na które wskazuje Arcypasterz, służącymi budowaniu dialogu pomiędzy człowiekiem a Bogiem, odrębnie w każdej liturgii, jest postawa ciągłego nawracania się, która realizuje się w sakramencie spowiedzi lub we wspólnie przeżywanych aktach pokuty. Następnie Arcybiskup zwraca uwagę na osobiste pragnienie zjednoczenia się z Chrystusem przez przyjęcie Komunii Świętej oraz podejmowanie ciągłej formacji duchowej poprzez katechezę mistagogiczną, aby zdobywać nie tylko wiedzę intelektualną, ale również przyswajać coraz bardziej tajemnice wiary¹²⁷. Zdaniem Kondrusiewicza, istotnym elementem wskazującym na żywą wiarę, jest zdolność chrześcijanina do dawania świadectwa swojej wiary oraz zachowanie posłuszeństwa i wierności Chrystusowi poza liturgią¹²⁸. Metropolita podkreśla, że zachwyceni tajemnicą Jezusa i otwarci na działanie Ducha Świętego w liturgii i sakramentach, możemy doświadczyć głębokiej jedności z Jezusem, odnowić swoją wiarę, odczuć Jego miłość oraz napelnić się radością i entuzjazmem¹²⁹.

¹²³ *Адвэнт нашай веры. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2012*, LD I, s. 36-39.

¹²⁴ Por. *Беларусь, не бойся...*, LD I, op. cit., s. 91.

¹²⁵ Por. *Эўхарыстыя – цэнтр нашага жыцця. Гамілія падчас святой Імшы з працэсіяй Божага Цела. Мінск, 1 чэрвеня 2014*, LD II, s. 296-299.

¹²⁶ Por. *Богу – так...*, LD I, op. cit., s. 120-121.

¹²⁷ Por. *Пастырскае пасланне на 2019/2020 катэхетычны...*, AW, op. cit.

¹²⁸ Por. *Мы ўсе належым да Хрыста. Гамілія падчас св. Імшы аб еднасці хрысціянаў, 24 студзеня 2009*, LD I, s. 384-386.

¹²⁹ Por. *Захоўваць вернасць свайму...*, LD I, op. cit., s. 171-176.

2.1. Zaangażowane uczestnictwo w celebracji liturgicznej

Na przestrzeni wieków kwestia czynnego przeżywania liturgii, dla wielu chrześcijan nie miała priorytetowego znaczenia. Nieliczni wierni w celebracjach liturgicznych dostrzegali źródło duchowych sił i Bożej łaski. Powszechnie liturgia była rozumiana, jako rzeczywistość angażująca wyłącznie osoby duchowne. Szczególną rolę w budzeniu świadomości chrześcijan do czynnego uczestniczenia w liturgii, odegrał ruch liturgiczny, zainicjowany przez wybitnych teologów XIX wieku. Jego owocem była reforma liturgiczna zapoczątkowana przez Sobór Watykański II. Stąd też w okresie posoborowym, liturgię zaczyna się postrzegać jako szczyt i źródło życia oraz misji Kościoła (por. KL 10). W takiej perspektywie liturgia jawi się nie tylko jako Boże działanie, zakorzenione w Jezusie Chrystusie, Arcykapłanie, ale również jako ośrodek życia chrześcijańskiego¹³⁰.

„Sobór Watykański II położył zdecydowany i słuszny nacisk na pełne, czynne (wewnętrzne i zewnętrzne) oraz owocne uczestnictwo całego Ludu Bożego w liturgicznych celebracjach”¹³¹. Owa Boska-ludzka rzeczywistość nie może być przeżywana w kluczu „kreatywnego subiektywizmu”, ale zawsze powinna celebrować się w duchu wiernego naśladowania liturgicznych norm. Prawdziwą kreatywnością w tym wypadku będzie kreatywność serca, która zawsze jest skierowana i odnawiana miłością¹³². Tadeusz Kondrusiewicz był przekonany, że współcześni chrześcijanie – aby w pełni odnaleźć siebie w liturgicznej przestrzeni – potrzebują formacji, nieustannej troski o autentyczne życie sakramentalne i religijne. Arcybiskup zauważa, że wierni są nie tylko dziedzicami chrześcijańskiej liturgii, ale widząc we wspólnej celebracji liturgii źródło nowych sił i nadziei, są odpowiedzialni za przekazanie tej spuścizny następnym pokoleniom¹³³.

Metropolita zaznacza, że pasterskie działanie, znajdujące swoją realizację w obrębie każdej liturgii jest czynnością, która ma wzmacniać wiarę w sercach ludzi oraz prowadzić do pełniejszego przeżywania każdej celebracji¹³⁴. Natomiast, nie podważając znaczenia duszpasterskich działań ukierunkowanych na liturgiczną formację wiernych, abp Tadeusz podkreśla, że niemożliwe jest mówienie o czynnym uczestnictwie w liturgii bez poddania osobistych myśli, postaw i uczynków działaniu Ducha Świętego ożywiającego każdą liturgię. Poprzez przestrzeganie takich postaw, formuje się mentalność chrześcijanina

¹³⁰ Por. *Ці хочаце...*, LD I, op. cit., s. 191-195.

¹³¹ *Эўхарыстыя – задатак...*, LD II, s. 281-282; SC 52-63.

¹³² Por. *Ці хочаце...*, LD I, op. cit., s. 191-195.

¹³³ Por. „*Формация мирян...*”, LD III, op. cit., s. 34-36; Por. Tamże, s. 191-195.

¹³⁴ Por. *Дзякую за памяць і малітву. Гамілія падчас святой Імшы падзякі за 25 год біскупскага служэння, а таксама з нагоды святкавання 100-годдзя нараджэння ксяндза прэлата Пятра Барташэвіча. Адэльск, 28 верасня 2014*, LD II, s. 183-186.

i chrześcijański sposób postrzegania rzeczywistości, zarówno w wymiarze doczesnym, jak i eschatologicznym¹³⁵.

Kondrusiewicz zaznacza, że posługa, którą Jezus Chrystus spełnia w Kościele przez służbę kapłanów, jest posługą uświęcania – *munus sanctificandi*. Przez tę posługę dokonywaną w liturgicznej celebracji, wierni odkrywają i uczestniczą w zbawczych tajemnicach Chrystusa¹³⁶. Niezwykła waga tej misteryjnej rzeczywistości dla zabawienia dusz ludzkich, domaga się odpowiedniej katechizacji o charakterze mistagogicznym, a szczególnym miejscem do realizacji tego zadania jest parafia. Wspólnota parafialna jest odpowiedzialna za duchowy stan każdego jej członka¹³⁷. Zdaniem Arcypasterza, świeccy powinni brać większy udział w katechezie, aby rozwijać w sobie tak zwany „*sensus Ecclesiae* – poczucie Kościoła”¹³⁸. Wtenczas, zachwyceni tajemnicą Jezusa, będą zdolni wszędzie dawać o Nim świadectwo¹³⁹. „Mistagogia była pierwotną i charakteryzującą początki chrześcijaństwa metodą wychowania chrześcijan w szkole Chrystusa”¹⁴⁰. Aby uniknąć braków w mistagogicznej formacji wiernych i ułatwić zrozumienie prawdziwego sensu uczestnictwa w liturgii Kościoła, prezbiterzy, oprócz pobożnego i wiernego spełniania duszpasterskiej posługi, powinni pamiętać o ciągłym ukazywaniu Bożych Misteriów zawartych i aktualizujących się w liturgicznej celebracji¹⁴¹.

2.2. Udział w ofierze Chrystusa

„Zbawiciel nasz podczas Ostatniej Wieczerzy, tej nocy, kiedy został wydany, ustanowił eucharystyczną Ofiarę Ciała i Krwi swojej, aby w niej na całe wieki, aż do swego przyjścia, utrwalić Ofiarę Krzyża i Kościołowi powierzyć pamiątkę swej Męki i Zmartwychwstania” (KKK 1323). Odwołując się do tego katechizmowego przesłania Tadeusz Kondrusiewicz przypomina, że Eucharystia jest darem danym Kościołowi i pierwszorzędnym zadaniem każdego prezbitera, dlatego w duszpasterskiej posłudze księży powinni zatroszczyć się o godne sprawowanie tego sakramentu, ukazując i aktualizując wiernym zbawcze Mistaria Chrystusa w każdej liturgicznej celebracji¹⁴²”. Jezus wiedział, że po męce i zmartwychwstaniu będzie musiał wrócić do swego Ojca, dlatego ustanowił

¹³⁵ Por. „*Формация мирян...*”, LD III, op. cit., s. 34.

¹³⁶ Por. *Святар – галоўны...*, LD I, op. cit., s. 205-207.

¹³⁷ Por. *Пастырскае пасланне на 2019/2020 катэхетычны...*, AW, op. cit.; Por. *Хрыстус Нарадзіўся...*, AW, op. cit.

¹³⁸ Por. „*Католическая церковь...*”, LD III, op. cit., s. 511.

¹³⁹ Por. *Захоўваць вернасць свайму...*, LD I, op. cit., s. 171-174.

¹⁴⁰ A. Sielepin, *Mistagogia jako metoda*, w: *Mistagogia a duchowość*, red. A. Żądło, Katowice 2004, s. 147.

¹⁴¹ Por. *Святар – галоўны...*, LD I, op. cit., s. 205-207; Por. *Ці хочаце...*, LD I, op. cit., s. 191-195.

¹⁴² Por. Tamże, s. 206-207.

sakrament kapłaństwa, aby przez niego zawsze być obecnym w tym świecie”¹⁴³. „Kapłańska posługa przy ołtarzu Pana, w sposób szczególny celebrowana Eucharystią, jest szczególnym działaniem samego Chrystusa, poprzez które każda ludzka dusza napenia się łaską i otrzymuje zadatek przyszłej chwały” (por. KKK 1323)¹⁴⁴. „Zbawienie zdobyte przez Chrystusa na drzewie krzyża, urzeczywistnia się przez kapłana, który działa mocą samego Jezusa Chrystusa”¹⁴⁵. „Na tym polega „leiturgia”, w której przez znaki dostrzegalne wyraża się i w sposób właściwy dla poszczególnych znaków dokonuje się uświęcenie człowieka, a Mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, tj. Głowa ze swymi członkami, sprawuje pełny kult publiczny” (KL 7).

W swoim pasterskim nauczaniu Arcybiskup podejmuje próbę ukazania wiernym dużego znaczenia czynnego udziału w Ofierze Chrystusa, odwołując się do Katechizmu i wskazując na dwa sposoby uczestniczenia w jedynym kapłaństwie Chrystusa: przez kapłaństwo wspólne oraz kapłaństwo posługi (por. KKK 1546-1547). Podążając za tym nauczaniem abp Tadeusz przypomina, że wszyscy wierzący nabywają godność udziału w kapłaństwie wspólnym poprzez przyjęcie sakramentów chrześcijańskiego wtajemniczenia: „Przez sakramenty chrztu i bierzmowania wierni «poświęceni są... jako... święte kapłaństwo»” (KKK 1546)¹⁴⁶, oraz przez namaszczenie Duchem Świętym stają się spadkobiercami Chrystusa¹⁴⁷. Natomiast kapłaństwo posługi powierzone ochrzczonym i bierzmowanym w sakramencie święceń prezbiteratu i episkopatu – jest bezpośrednim uczestnictwem w kapłaństwie samego Chrystusa. Służebne kapłaństwo wynika z kapłaństwa wspólnego, jest ku niemu skierowane i pełni wobec niego służebną funkcję. Kapłan jest podobny do wszystkich innych ludzi, jednak dzięki mocy płynącej z przyjętych święceń staje się odzwierciedleniem Chrystusa oraz przybliża sprawę zbawienia wszystkim ludziom¹⁴⁸.

Metropolita ukazuje wiernym liturgię jako wspólne działanie Chrystusa – Jedyne Kapłana – i całej społeczności kapłańskiego ludu Bożego. Czytelnym znakiem tej wspólnoty jest zgromadzenie liturgiczne, a w sposób szczególny celebrowana Eucharystia, podczas której zarówno duchowni, jak i świeccy wykonują funkcje, do których są upoważnieni z racji przyjęcia sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego lub święceń kapłańskich (por. KL

¹⁴³ „Міласэрнасць Божая...”, LD III, op. cit., s. 252.

¹⁴⁴ Por. „Дзе есць Біскуп...”, LD I, op. cit., s. 10.

¹⁴⁵ „Марыя, выбраная дачка Бога Айца – шлях да Езуса”. Гамілія падчас святой Імшы апоўначы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 2 ліпеня 2010, LD III, s. 261.

¹⁴⁶ Por. „Свецкія – “Атамная...”, LD III, op. cit., s. 381; Por. Данесці Евангелле..., LD II, op. cit., s. 214-216; Por. „Фармацыя мірыян...”, LD III, op. cit., s. 36.

¹⁴⁷ Por. „Святыня – месца стварэння...”, LD III, op. cit., s. 193.

¹⁴⁸ Por. Эўхарыстыя – сакрамэнт аздараўлення..., LD II, op. cit., s. 294-296.

26-29; OWMR 92-94)¹⁴⁹. Ofiara Kościoła jest ściśle złączona z ofiarą Jezusa. Kościół, przyjmując na siebie zadania Chrystusa, niesie zbawienie całemu światu¹⁵⁰, modli się i składa siebie w ofierze Bogu Ojcu: „Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie”, w jedności Ducha Świętego (KKK 1553).

2.3. Dziękczynienie i uwielbienie Boga

Analizując dokładnie pasterskie teksty Tadeusza Kondrusiewicza, da się w nich zauważyć nauczanie podkreślające ważność dziękczynienia i uwielbienia, które człowiek kieruje do Boga za różne otrzymane łaski. Arcybiskup naucza, że chrześcijańska modlitwa nie powinna ograniczać się wyłącznie do litanii prośb. „Uwielbienie jest tą formą modlitwy, w której człowiek najbardziej bezpośrednio uznaje, iż Bóg jest Bogiem. Wysławia Go dla Niego samego, oddaje Mu chwałę nie ze względu na to, co On czyni, ale dlatego że ON JEST.” (KKK 2639). „Taka modlitwa, przeżywana w duchu szczerej miłości wzmacnia wiarę i zażyłość z Bogiem”¹⁵¹. „Uwielbienie zespala inne formy modlitwy i zanoszi je do Tego, który jest ich źródłem i celem: «Dla nas istnieje tylko jeden Bóg, Ojciec, od którego wszystko pochodzi i dla którego my istniejemy»” (1 Kor 8, 6) (KKK 2639). Metropolita zauważa, że w powszechnym Kościele, pomiędzy licznymi grupami religijnymi są wspólnoty, które w sposób szczególnie praktykują modlitwę uwielbienia. Arcypasterz zaznacza, że jest to pewnym znakiem współczesnych czasów, który trzeba przyjmować i akceptować z wdzięcznością. Jednocześnie Kondrusiewicz odwołując się do nauczania Św. Pawła, zachęca do czujności, aby te modlitewne praktyki były wykonywane zgodnie z nauczaniem i praktyką powszechnego Kościoła: „Kiedy się razem zbieracie, ma każdy z was już to dar śpiewania hymnów, już to łaskę nauczania albo objawiania rzeczy skrytych, lub dar języków, albo wyjaśniania: wszystko niech służy zbudowaniu” (1 Kor 14, 26)¹⁵². Warte uwagi jest wskazanie Katechizmu na Eucharystię – jako na rzeczywistość, która „zawiera i wyraża wszystkie formy modlitwy; jest «czystą ofiarą» całego Ciała Chrystusa «na chwałę Jego imienia»; jest «świętą ofiarą uwielbienia»” (KKK 2643). Dla Apostołów Eucharystia była czytelnym znakiem wdzięczności, przyjaźni i umocowaniem więzi pomiędzy Mistrzem i uczniami. Z tego wynika zachęta, skierowana do wszystkich wiernych, aby jak najczęściej przystępować do Komunii Świętej w duchu wdzięczności i uwielbienia

¹⁴⁹ Пор. „Быць адной камандай і прытрымлівацца стратэгіі Евангелля”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды адкрыцця III Чэмпіянату Беларусі па футболе сярод святароў. Маладзечна, 24 лістапада 2014, LD III, s. 588.

¹⁵⁰ Пор. Сабаровае бачанне..., LD II, op. cit., s. 5-12.

¹⁵¹ Біскуп Баляслаў..., LD II, op. cit., s. 205-207.

¹⁵² Пор. Святар – чалавек малітвы. Слова да святароў на Вялікі чацверPost 2014, LD I, s. 208-210.

Pana¹⁵³. Abp Tadeusz z żalem stwierdza, że: „W dzisiejszym świecie zbyt wielu ludzi ignoruje Eucharystię”¹⁵⁴.

Słowo Eucharystia oznacza dziękczynienie. Katechizm Kościoła Katolickiego naucza, że: „Dziękczynienie jest cechą charakterystyczną modlitwy Kościoła, który celebrując Eucharystię, ukazuje się i staje bardziej tym, czym jest” (KKK 2637). Dlatego właśnie Eucharystia jest w centrum działalności Kościoła, jest przestrzenią, w której wciąż na nowo możemy doświadczać duchowych owoców męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, w których przez Jezusa, z Jezusem i w Jezusie oddaje się chwałę Bogu Ojcu w jedności z Duchem Świętym¹⁵⁵. Dziękczynienie jest najbardziej autentyczną odpowiedzią na wszystkie łaski, którymi człowiek został obdarowany, a przede wszystkim za dzieło zbawienia dokonane przez ofiarę miłości¹⁵⁶: „każde wydarzenie, każda potrzeba może stać się przedmiotem dziękczynienia” (KKK 2638). Chrześcijański wymiar kultu obejmuje każdy aspekt ludzkiej egzystencji i przemienia ją: „Przeto czy jecie, czy pijecie, czy cokolwiek innego czynicie, wszystko na chwałę Bożą czyńcie” (1 Kor 10, 31). Eucharystia, na ile angażuje ludzką rzeczywistość wierzącego w jej codziennej konkretności, na tyle umożliwia stopniową przemianę człowieka powołanego przez łaskę do tego, aby stawał się podobnym na obraz Syna Bożego (por. Rz 8, 29.). Kult przyjemny Bogu staje się tym samym nowym sposobem przeżywania wszystkich okoliczności życia, w którym każdy szczegół nabiera znaczenia, gdyż jest doznawany w kontekście więzi z Chrystusem, jako ofiara składana Bogu. Chwałą Boga jest żywy człowiek (por. 1 Kor 10, 31)¹⁵⁷. Abp Kondrusiewicz uprzedza, że chrześcijanie, którzy nie praktykują takiej modlitwy są narażeni na utratę wiary. Natomiast, kiedy człowiek traci kontakt z Bogiem, to staje się podobny do budowniczego, który wybudował dom bez okien. Wówczas, taki gospodarz domu, znajdujący się w środku takiej budowli, ogranicza sam siebie – zaczyna dusić się wewnątrz budynku¹⁵⁸.

Arcybiskup jest przeświadczony o tym, że chrześcijanie zawsze mają powód, aby dziękować i uwielbiać Boga. Każdy człowiek jest powołany do tego, by oddawać Bogu chwałę za niezmierzone dary których doświadcza. Jako wzór takiej modlitewnej postawy Metropolita podaje Maryjny hymn „Magnificat” (zob. Łk 1,46-55) – jedną z najbardziej

¹⁵³ Por. *Эўхарыстыя – задатак...*, LD II, s. 281-282.

¹⁵⁴ *Хлеб наш ишодзенны...*, LD II, op. cit., s. 290-293.

¹⁵⁵ Por. *„Святыня – месца стварэння...”, LD III, op. cit., s. 193.*

¹⁵⁶ Por. *Сповідзь – сакрамэнт міласэрнасці. Пастырскае пасланне на Вялікі Пост 2011*, LD I, s. 109-112.

¹⁵⁷ Por. *Вандруючы на жыцці...*, LD II, op. cit., s. 415-417; Por. SC 71.

¹⁵⁸ Por. Klub Inteligencji Katolickiej im. Apb. Jerzego Ablewicza w Tarnowie, http://www.tarnow.kik.opoka.org/odpow_02_07.htm [dostęp 20.04.2022].

znanych modlitw biblijnych, obecną w liturgii Kościoła. Ten hymn jest zarówno wychwalaniem Bożego działania, jak i objawieniem wszechmocności Boga w życiu jednego człowieka – Maryi oraz całej ludzkości. Podobna duchowa rewolucja powinna odbyć się i w naszym życiu. Stanie się to możliwe wtedy, kiedy za przykładem Maryi zgodzimy się z wolą Bożą¹⁵⁹.

2.4. Podsumowanie

Reasumując przeprowadzone analizy pasterskich jednostek przepowiadania Tadeusza Kondrusiewicza, możemy zauważyć, że Arcypasterz w swoim nauczaniu wystarczająco dużo uwagi poświęca kwestii uczestniczenia wiernych w liturgii. Tak ważne zagadnienie znajduje swój wyraz w czterdziestu ośmiu tekstach pasterskich, co wynosi około 11% całej ilości badanych tekstów. Odkrywamy, że najistotniejsze i kluczowe elementy liturgii, sposób ich przeżywania przez wiernych, osobiste zaangażowanie (znajdujące swój wyraz w aktach pokutnych, błagalnych, uwielbieniu, dziękczynieniu oraz modlitwie wstawienniczej) oraz postawy wiernych, towarzyszące tym aktom – dla Kondrusiewicza nie są wyłącznie rytualnymi czynnościami naznaczonymi eklezjalnym imperatywem. Przekonujemy się, że dla Arcybiskupa cała liturgiczno-modlitewna rzeczywistość jest przestrzenią, dającą każdemu człowiekowi możliwość nawiązania dialogu z Bogiem oraz jest szczególnym miejscem i czasem duchowego wzrostu oraz budowania zażyłej relacji stworzenia ze swoim Stwórcą¹⁶⁰.

W swoich pasterskich tekstach skierowanych do wiernych Kościoła na Białorusi, abp Kondrusiewicz przypomina o postawach, w których wierni powinni trwać podczas każdej przeżywanej liturgii oraz wskazuje na ich główny cel, który zgodnie z Magisterium Kościoła służy temu: „aby chrześcijanie w misteriach wiary nie uczestniczyli jako obcy lub milczący widzowie, lecz aby przez obrzędy i modlitwy dobrze rozumieli to misterium, świadomie, pobożnie i czynnie brali udział w świętych czynnościach” (KL 48).

Warte podkreślenia jest, obecne w pasterskim nauczaniu Kondrusiewicza, przypomnienie, że: „Posłanie Chrystusa i Ducha Świętego wypełnia się w Kościele, Ciele Chrystusa i Świątyni Ducha Świętego” (KKK 737). „Duch Boży, jest w sercach wiernych i w sercu Kościoła, prowadzi Kościół naprzód i kształtuje go w różnorodności”¹⁶¹. Nie

¹⁵⁹ Por. „«Magnificat» – Божая рэвалюцыя”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды асвятчэння дошкі “Magnificat”. Ізраэль, Айн-Карэм, 26 верасня 2015, LD III, s. 313.

¹⁶⁰ Por. „Формация мирян...”, LD III, op. cit., s. 35.

¹⁶¹ Franciszek, *Duch Święty fundamentem jedności Kościoła, Homilia wygłoszona podczas Eucharystii na placu św. Piotra z okazji uroczystości Pięćdziesiątnicy*, 2017, <https://ekai.pl/duch-swiety-fundament-jednosci-kosciola> [dostęp 17.03.2021].

podlega wątpliwości, że dla Kondrusiewicza niemożliwe jest czynne uczestnictwo w liturgii bez otwarcia się i poddania działaniu Ducha Świętego¹⁶².

Przeprowadzona analiza pasterskich tekstów jasno wskazuje na to, że dla Arcybiskupa udział w liturgii, w sposób szczególny w ofierze Chrystusa – Eucharystii jest darem Bożym przeznaczonym dla całej wspólnoty Kościoła. Stąd Metropolita zwraca dużo uwagi na pierwszorzędne zadanie każdego kapłana, polegające na pilnej trosce o godną celebrowanie Misteriów Chrystusa¹⁶³. Takie podejście do przeżywania Najświętszej Ofiary mocno koresponduje z katechizmowym nauczaniem, ukazującym kapłańską posługę przy ołtarzu Pana, w sposób szczególny celebrowanie Eucharystii, jako wyjątkowe działanie samego Chrystusa, poprzez które każda ludzka dusza napęłnia się łaską i otrzymuje zadatek przyszłej chwały (por. KKK 1323)¹⁶⁴.

Zauważamy, że Arcybiskup w swoim nauczaniu kieruje uwagę na bardzo ważną kwestię, jaką jest troska o katechezę mistagogiczną, która wzmacnia i pogłębia świadomość przeżywanych przez wiernych Misteriów wiary¹⁶⁵. Według Tadeusza Kondrusiewicza liturgia powinna łączyć konkretne życie człowieka i jego wiarę. Pasterska intuicja Arcybiskupa w tej sprawie jest spójna z eklezjalnym nauczaniem, zawartym w adhortacji „Sacramentum caritatis”: „Z tego podstawowego chrześcijańskiego doświadczenia (przeżywania liturgii jako miejsca syntezy ludzkiej egzystencji i osobistej wiary) rodzi się wymóg drogi mistagogicznej, w której zawsze winny być obecne: objaśnienie obrzędów w świetle wydarzeń zbawczych, zgodnie z żywą tradycją Kościoła, troska o wprowadzenie wiernych w znaczenie znaków zawartych w obrzędach oraz ukazanie wiernym znaczenia obrzędów w powiązaniu z życiem chrześcijańskim we wszystkich jego wymiarach”¹⁶⁶. Wartość takiego modelu katechezy polega na ukazaniu liturgii jako rzeczywistości, która scala doświadczenie wiary i życie człowieka¹⁶⁷.

Krytyczna analiza pasterskich jednostek przepowiadania Metropolity mińsko-mohylewskiego ukazuje skoncentrowanie Arcypasterza na uczestnictwie w Eucharystii. Wydaje się, że tak mocne podkreślenie aktywnego udziału w Ofierze Pańskiej można wytłumaczyć zapotrzebowaniem audytorium, do którego abp Tadeusz kieruje swoje przesłanie.

¹⁶² Por. „*Формация мирян...*”, LD III, op. cit., s. 35.

¹⁶³ Por. *Святар – галоўны...*, LD I, op. cit., s. 205-207.

¹⁶⁴ Por. „*Дзе ёсць Біскуп...*”, LD I, op. cit., s. 10.

¹⁶⁵ Por. *Пастырскае пасланне на 2019/2020 катэхетычны...*, AW, op. cit.

¹⁶⁶ SCar 64.

¹⁶⁷ Por. P. Mąkosa, *Terminologiczne podstawy katechezy mistagogicznej*, RPT 59 (2012), nr 4, s. 182-183.

Mankamentem w przepowiadaniu jest rzadkie poruszanie zagadnień, nieodzownie związanych z eucharystycznym kultem, takich jak: adoracja Najświętszego Sakramentu – wspólnotowa i osobista oraz udział w procesjach Eucharystycznych¹⁶⁸. Również uwydatnia się brak nauczania co do liturgicznych znaków, wpisanych w liturgiczne obrzędy oraz brak uwrażliwienia wiernych na piękno przeżywanej liturgii. „Piękno liturgii jest częścią tej tajemnicy; ona jest najwyższym wyrazem chwały Bożej i stanowi, w pewnym sensie, otwarcie się Nieba ku ziemi. Piękno nie jest więc jedynie czynnikiem dekoracyjnym liturgii; ono jest jej elementem konstytutywnym, gdyż jest atrybutem samego Boga i Jego Objawienia. Wszystko to winno sprawić, byśmy byli świadomi, jaką należy zachować uwagę, by liturgia jaśniała zgodnie z jej właściwą naturą”¹⁶⁹.

Wyniki analizy jednostek przepowiadania Tadeusza Kondrusiewicza, oprócz ukazywania odpowiedzi, jaką człowiek może dać Bogu w przeżywanej liturgii – również ujawniają znikomą ilość nauczania dotyczącego zewnętrznego przeżywania liturgii. Św. Paweł w liście do Rzymian upomina wiernych, aby: „dali ciała swoje na ofiarę żywą, świętą, Bogu przyjemną” (Rz 12, 1). Według chrześcijańskiej wizji, ciało jest narzędziem duszy i powinno być przeniknięte duchem. Nie podlega wątpliwości, że przyjmowanie odpowiednich zewnętrznych postaw przyczynia się do rozwoju wewnętrznego kultu Boga, który ze swej natury ma charakter całościowy – obejmujący tak wnętrze człowieka, jak i jego ciało¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Adorować Boga oznacza uznać Go za Boga, za Stwórcę i Zbawiciela, za Pana i Mistrza wszystkiego, co istnieje, za nieskończoną i miłosierną Miłość. Adorować Boga oznacza z szacunkiem i całkowitą uległością uznać „nicość stworzenia”, które istnieje jedynie dzięki Bogu. Adorować Boga oznacza wychwalać Go, wielbić i uniażać samego siebie. Adoracja Jedyne Boga wyzwała człowieka z zamknięcia się w sobie, z niewoli grzechu i bałwochwalstwa świata (KKK 2096-2097); Procesje Eucharystyczne – są aktem czci wobec Najświętszego Sakramentu, a także świadectwem wiary w realną obecność Chrystusa (Por. R. Berger, Mały słownik liturgiczny, s. 127). „Osobista łączność, jaką konkretny wierny nawiązuje z Jezusem obecnym w Eucharystii, zawsze odsyła go ponownie do wspólnoty kościelnej, uświadamiając mu jego przynależność do Ciała Chrystusa. Dlatego poza zaproszeniem poszczególnych wiernych, by osobiście znajdowali czas na przebywanie na modlitwie przed sakramentem Ołtarza, uważam, iż moim obowiązkiem jest zachęcenie parafii i różnych grup kościelnych, by praktykowały wspólnotową adorację. Oczywiście, zachowują całą swoją wartość istniejące już formy pobożności eucharystycznej: procesje eucharystyczne, a nade wszystko tradycyjna procesja w uroczystość Bożego Ciała, pobożne praktyki nabożeństwa czterdziestogodzinne, kongresy eucharystyczne lokalne, narodowe i międzynarodowe oraz inne analogiczne inicjatywy. Takie formy pobożności, dostosowane odpowiednio do współczesności i do różnych okoliczności, zasługują na praktykowanie również dzisiaj” SCar 68.

¹⁶⁹ Ufficio delle celebrazioni liturgiche del sommo pontefice *Intervista per „Inside the vatican”*, https://www.vatican.va/news_services/liturgy/2011/documents/ns_lit_doc_20110307_inside-vatican_pl.html [dostęp 11.05.2021].

¹⁷⁰ O wewnętrznym i zewnętrznym uczestnictwie we Eucharystii znajdujemy wskazania w instrukcji z 1958 roku „De musica sacra et sacra liturgia”, która wyraźnie podkreśla, że uczestnictwo wiernych w liturgii „winno być przede wszystkim wewnętrzne, polegające na skupieniu umysłu i serca oraz na oddaniu się Bogu w zjednoczeniu z Chrystusem, Najwyższym Kapłanem” (nr 22a). Uczestnictwo to staje się pełniejsze, gdy z wewnętrznym skupieniem łączy się udział zewnętrzny, manifestowany poprzez takie czynności, jak: postawy ciała, gesty, odpowiedzi, modlitwy i śpiew, nade wszystko zaś, gdy uwieńczeniem jest udział sakramentalny, tzn. kiedy wierni komunikują „nie tylko duchowym uczuciem, lecz także sakramentalnym przyjęciem Eucharystii” (nr 22c).

Kolejnym, zauważalnym mankamentem jest brak wskazania w pasterskim nauczaniu na: „jednakową postawę ciała, którą powinni zachować wszyscy uczestnicy liturgii, która jest znakiem wspólnoty i jedności zgromadzenia, wyraża bowiem, a zarazem wywiera wpływ na myśli i uczucia uczestników” (OWMR nr 20).

Pochylając się nad treścią pasterskiego przesłania abp. Kondrusiewicza, odkrywamy jego dbałość w przekazywaniu wiernym znaczenia dziękczynienia i uwielbienia Boga w przeżywanych aktach liturgicznych. Zabrakło natomiast głębszego pouczenia o roli Ducha Świętego, który: „łączy się z naszym duchem, by świadczyć, że jesteśmy dziećmi Bożymi; daje świadectwo Jedynemu Synowi, w którym zostaliśmy przybrani za synów i przez którego uwielbiamy Ojca” (KKK 2639). Niemniej cenne dla duchowej formacji wiernych, przyczyniającej się do bardziej świadomego i autentycznego życia modlitewnego, byłyby wskazania na owoce uwielbienia¹⁷¹, które także nie zostały przedstawione w pasterskich tekstach.

Ważne jest zachowanie świadomości, że wszystko, co w życiu chrześcijanina poprzedza jego osobisty udział w kulcie liturgicznym (sprawowanym pod postacią konkretnych obrzędów), nie może być obojętne dla kwestii pełnego w niej uczestnictwa. Celebracja obrzędów liturgicznych jest wówczas pełna, gdy nie przystępujemy do niej z pustymi sercami, lecz w jej trakcie przedstawiamy Bogu stosowny dar ofiarny¹⁷².

Obecność wspomnianych wyżej treści dotyczących czynnego udziału w liturgii pokazuje, że Kondrusiewicz we właściwy sposób realizuje wskazania Kościoła dotyczące homilii. Sobór Watykański II naucza bowiem, że homilia powinna być przesłaniem, które przekazuje „tajemnice wiary” (KL 52) – przepowiadaniem przedziwnych dzieł Bożych w historii zbawienia, misterium Chrystusa, który zawsze jest obecny i działa, zwłaszcza w obrzędach liturgicznych (KL 35). Homilia jest mistagogicznym wprowadzeniem w sprawowane misterium (OWMR 65; KL 35,2; 52), którego głównym zadaniem jest doprowadzenie wiernych do osobistego spotkania z Chrystusem obecnym i działającym w Eucharystii oraz interpretacja i aktualizacja słowa Bożego. Kaznodzieja dokonując

¹⁷¹ Możemy wyróżnić następujące owoce uwielbienia Boga: „zaprzestanie koncentrowania się na samym sobie; składanie ofiary z własnej pychy; spojrzenie z pewnym dystansem na swoje problemy; uzdrowienie wewnętrzne – może odrodzić się życie wewnętrzne przez pokój, radość; wchodzimy we współodczuwanie; ukierunkowujemy się na innych ludzi; uwolnienie z lęku i strachu; rodzi się ufność i postawa zawierzenia (Ps 107); otrzymujemy radość Bożą, którą możemy obdarowywać innych i w ten sposób ją powiększać” D. Cieszyński, *Modlitwa uwielbienia*, „Miriam” nr 48 92005, Olsztyn, <http://www.nspj.com.pl/kanaan/artykuly/313.html> [dostęp 13.02.2022].

¹⁷² Por. A. Żądło, *Pojmowanie uczestnictwa w liturgii w okresie po Soborze Watykańskim II*, LS 17 (2011), nr 2, s. 317–331, https://vademecumliturgiczne.pl/2017/04/30/pojmowanie-uczestnictwa-w-liturgii-w-okresie-po-soborze-watykanskim-ii/#footnote_18_1431 [dostęp 10.12.2021].

aktualizacji wydarzeń zawartych w Ewangelii, podczas każdej konkretnej celebracji liturgicznej, pozwala wiernym doświadczać owoców zbawienia¹⁷³.

3. Modlitwa realizacją wiary

Katechizm Kościoła Katolickiego podejmując zagadnienie chrześcijańskiej modlitwy na różne sposoby próbuje opisać tę duchową rzeczywistość. Analiza pasterskich tekstów ukazuje, że najczęściej w przepowiadaniu Kondrusiewicza chrześcijańska modlitwa jest przedstawiana jako dar, który człowiek otrzymuje od Boga. Takie rozumienie modlitwy mocno koresponduje z katechizmowym nauczaniem. Odwołując się do ewangelicznego wydarzenia, katechizm przypomina dialog Jezusa z Samarytanką: „O, gdybyś знала dar Boży!” (J 4, 10) – i dalej kontynuuje: „Cud modlitwy objawia się właśnie tam, przy studni, do której przychodzimy szukać naszej wody: tam Chrystus wychodzi na spotkanie każdej ludzkiej istoty; On pierwszy nas szuka i to On prosi, by dać Mu pić” (KKK 2560). W pasterskim przepowiadaniu, skierowanym do wiernych z różnych okazji, Arcybiskup niejednokrotnie uwypukla znacznie daru modlitwy, który jednocześnie jest dany i zadany każdemu chrześcijaninowi. „Od Jezusa powinniśmy uczyć się prawdziwej modlitwy, która niesie ze sobą światło i siłę, aby poznawszy wolę Bożą wykonać ją, ponieważ jest to pewny szlak do szczęścia i zbawienia”¹⁷⁴.

3.1. Modlitwa dialogiem z Bogiem

Tadeusz Kondrusiewicz słusznie zauważa, że współczesne czasy charakteryzują się niezwykle szybkim tempem życia i rozwoju. Nowe osiągnięcia w różnych dziedzinach nauki są ukierunkowane na ułatwienie życia człowieka, ekonomię jego czasu i sił. Natomiast, negatywną dynamiką tak intensywnego rozwoju jest ciągły brak czasu na modlitwę oraz zaniedbywanie życia duchowego. Arcypasterz ubolewa nad tym, że współczesny człowiek zawsze jest zajęty pracą, nauką, rozwiązywaniem bieżących problemów, a przy tym, maksymalnie angażuje się w doczesne sprawy, zbyt często zapominając o kosztownym i wyjątkowym czasie przeznaczonym na modlitwę¹⁷⁵.

Podejmując tematykę modlitwy w swoim pasterskim nauczaniu, Kondrusiewicz często odwołuje się do Pisma Świętego, przytaczając wiernym biblijnych bohaterów,

¹⁷³ Por. S. Dyk, *Nowotestamentalne określenia...*, op. cit., s. 21n.

¹⁷⁴ „Праз малітву і чуванне – да дасканаласці”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды велікапоснага чування моладзі. Мінск, архікатэдральны касцёл Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, вігілія Пальмовай нядзелі, 12 красавіка 2014, LD III, s. 483.

¹⁷⁵ Por. *Уваскрасенне Хрыста.*, AW, op. cit.

wskazując na przykład ich życia oraz sposób, w jaki oni potrafili duchowo wzrastać i nieustannie rozwijać w sobie dar modlitwy¹⁷⁶. Niezmiennym jednak pozostaje fakt, że dla każdego chrześcijanina, to przede wszystkim sam Chrystus jest najdoskonalszym wzorem odnalezienia czasu na modlitwę¹⁷⁷. Dla Jezusa nie było rozróżnienia pomiędzy modlitwą i działaniem. Często, nawet całą noc, Jezus spędzał na modlitwie, a za dnia wykonywał wolę Boga Ojca. Doskonałym potwierdzeniem tego jest moment powołania apostołów: „Jezus wyszedł na górę, aby się modlić, i całą noc trwał na modlitwie do Boga. Z nastaniem dnia przywołał swoich uczniów i wybrał spośród nich dwunastu, których też nazwał apostołami” (Łk 6, 12-13)¹⁷⁸. Abp Tadeusz zachęca wiernych, aby podążając za przykładem Jezusa, zatroszczyli się o czas dany każdemu człowiekowi, jako dar Bożej Opatrzności, aby ten dar stał się przestrzenią poświęconą Bogu i przyczynił się do wzrostu osobistej wiary¹⁷⁹.

Arcybiskup przekonany, że człowiek, który nie praktykuje modlitwy, może jedynie rozmawiać na religijne tematy, ale nigdy nie będzie prawdziwym wierzącym¹⁸⁰. Każdy, kto utracił modlitewny kontakt z Bogiem staje się podobny do budowniczego, który wybudował dom bez okien. Gospodarz takiego domu, znajdując się w środku takiej budowli, ogranicza sam siebie – zaczyna się dusić we wnętrzu domu. Chrześcijanin, który nie praktykuje modlitwy jest narażony na całkowitą utratę wiary. Kiedy odczuwamy, że tracimy wiarę – to tym bardziej powinniśmy być blisko Boga, nie oddalać się od Niego, kołacząc w Jego drzwi – aż On wyjdzie nam na spotkanie. Pomimo tego, że modlitwa często jest związana z dużym wysiłkiem woli, to właśnie poprzez szczerą modlitwę dostępujemy komunii z Bogiem. Metropolita jest przekonany, że żadne inne sprawy i zadania nie mogą zastąpić tej duchowej potrzeby¹⁸¹.

Abp Tadeusz uważa, że w życiu każdego człowieka istnieje wiele okazji do radości, jednak bez modlitwy duchowe życie człowieka jest pozbawione pełni radości pochodzącej

¹⁷⁶ W tekstach pasterskich Kondrusiewicza odnajdujemy odwołanie się do Ewangelicznej opowieści o wdowie, która przez swoją natarczywość zmusza sędziego do jej obrony (Łk 18, 2-5), wskazanie na postawę Apostołów, którzy prosili Jezusa, aby nauczył ich modlić się (Łk 11, 1), ich modlitewne czuwanie w oczekiwaniu na zesłanie Ducha Świętego. Zob. „*Дух Святы – галоўны ініцыятар...*”, LD III, op. cit., s. 362; Zauważamy przykład Maryi, która wychwała Boga za udzielone Jej łaski. Zob. „*Марыя – прыклад малітвы – аякуйся нам!*”. *Гамілія падчас святой Імшы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 5 ліпеня 2014*, LD III, s. 295; Przykład wytrwałej modlitwy Mojżesza, modlącego się z podniesionymi rękami podczas gdy Izrael walczył z Amalekitami (Wyj 17, 8-15), przykład św. Moniki, matki św. Augustyna, przedstawiony jako wzór wytrwałej, wieloletniej modlitwy o nawrócenie swojego syna. Zob. *Малітва змяняе людзей, каб яны змянілі свет. Пастырскае пасланне на 2014*, LD I, s. 339-344. W Ewangelii św. Łukasza słyszymy słowa Jezusa o wartości modlitwy do swoich przyjaciół: Marto, martwisz się i niepokoisz o wiele, a potrzeba [mało albo] tylko jednego. Maria obrała najlepszą część, której nie będzie pozbawiona (Łk 10, 41-42);

¹⁷⁷ Por. Klub Inteligencji..., Tamże, http://www.tarnow.kik.opoka.org/odpow_02_07.htm [dostęp 20.04.2022].

¹⁷⁸ Por. *Святар – чалавек малітвы...*, LD I, op. cit., s. 210-211.

¹⁷⁹ Por. *Малітва змяняе...*, LD I, op. cit., s. 339-344.

¹⁸⁰ Por. Tamże, s. 339-342.

¹⁸¹ Por. Klub Inteligencji..., Tamże, http://www.tarnow.kik.opoka.org/odpow_02_07.htm [dostęp 20.04.2022].

od Boga. Bez modlitwy człowiek nie może w pełni przeżywać swojego chrześcijaństwa¹⁸². „Na modlitwie człowiek spotyka się i trwa w Bożej obecności, rozmawia z Nim, przedstawia swoje prośby, może doświadczyć Jego opieki”¹⁸³. Przez dar modlitwy Bóg nawiązuje z nami zażyły dialog, prowokuje do tego, abyśmy nie tylko prosili, ale i wsłuchiwali się w Jego słowo¹⁸⁴. Podczas modlitwy człowiek wierzący poddaje się woli Boga. Praktyka ukazuje i potwierdza, że czym więcej czasu człowiek poświęca modlitwie, prosząc Boga o pomoc w rozwiązaniu jakiegoś problemu – tym mniej czasu i sił, później, człowiek poświęca na rozstrzygnięcie tego problemu¹⁸⁵.

W pasterskich przesłaniach Arcybiskupa odnajdujemy cenne wskazówki dla duszpasterzy, ukierunkowane na uwrażliwienie wiernych na dar modlitwy. Abp Kondrusiewicz z żalem zauważa pewne zaniedbania, dotyczące modlitewnej formacji wiernych. W pewnym sensie jest to niepokojący znak współczesnych czasów, a jednocześnie aktualny problem, domagający się rozwiązania ze strony prezbiterów. Nie otrzymawszy odpowiedniej religijnej i modlitewnej formacji, wielu wiernych zachwyca się i podąża drogą innych pozachrześcijańskich form modlitwy, często związanych z okultyzmem i religiami wschodnimi – te niepokojące wydarzenia wyraźnie sygnalizują duszpasterskie zaniedbania względem wiernych, dotyczące osobistych modlitewnych praktyk¹⁸⁶.

3.2. Wysiłek modlitwy współpracą z Duchem Świętym

Różnorodność katechizmowych sformułowań określających chrześcijańską modlitwę jako: „wzniesienie duszy do Boga” (KKK 2559), „związek przymierza między Bogiem i człowiekiem” (KKK 2564), „żywy związek dzieci Bożych z ich nieskończonego dobrego Ojcem” (KKK 2565) lub „stałe trwanie w obecności trzykrotnie świętego Boga” (KKK 2565) łączy niepodważalny fakt uprzedzającego działania Boga. Aby wyżej wymieniona duchowa rzeczywistość mogła zaistnieć, Bóg sam jako pierwszy musi ją zainicjować. Chrześcijanie powinni zachować mocne przekonanie, że prawdziwa modlitwa jest możliwa tylko wtedy, kiedy Bóg pierwszy przemówi, jednocześnie pozostając

¹⁸² Por. Franciszek. *Orędzie na Wielki Post 2020*, 2, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/lent/documents/papa-francesco_20191007_messaggio-quaresima2020.html [dostęp 12.02.2021].

¹⁸³ *Святар – чалавек малітвы...*, LD I, op. cit., s. 210-211.

¹⁸⁴ Por. *Малітва змяняе...*, LD I, op. cit., s. 339-344.

¹⁸⁵ Por. *Святар – чалавек малітвы...*, LD I, op. cit., s. 210-211.

¹⁸⁶ Por. Tamże, s. 210-211.

w oczekiwaniu na odpowiedź ze strony człowieka. W ten sposób, odkrywamy modlitwę przede wszystkim jako dzieło Boga – duchowy dar przeznaczony dla każdego człowieka¹⁸⁷.

Swoją refleksję na temat modlitwy, rozumianej jako dar, Tadeusz Kondrusiewicz opiera na teologii świętego Pawła, zawartej w liście do Rzymian: „Podobnie także Duch przychodzi z pomocą naszej słabości. Gdy bowiem nie umiemy się modlić tak, jak trzeba, sam Duch przyczynia się za nami w błaganiach, których nie można wyrazić słowami. Ten zaś, który przenika serca, zna zamiar Ducha, wie, że przyczynia się za świętymi zgodnie z wolą Bożą” (Rz 8, 26–27). Stykamy się z biblijnym tekstem, który w najbardziej przekonujący sposób ukazuje modlitwę jako Boży dar. Św. Paweł naucza wiernych, że prawdziwa chrześcijańska modlitwa zawsze jest dziełem Bożego Ducha, który działa w nas. W innym miejscu znajdujemy potwierdzenie tej prawdy: „Duch Święty wzbudza w naszych sercach dziecięcą ufność ku Bogu, tak iż możemy do Niego wołać: «Abba, Ojcze!»” (Rz 8, 14–17). Odwołując się do tego fragmentu, Arcybiskup wyjaśnia, że Bóg jest inicjatorem każdej dobrej sprawy i natchnienia, które człowiek odnajduje w swoim sercu i umyśle¹⁸⁸. Dalej konkretyzuje: „Człowiek może przeciwstawiać się wszelkiemu złu przez modlitwę, która jest darem Ducha Świętego”¹⁸⁹. „Nie ma modlitwy chrześcijańskiej bez działania Ducha Świętego. On jednoczy cały Kościół i przez Syna prowadzi go do Ojca”¹⁹⁰. Modlitwa, otwiera człowieka na Bożą obecność, przygotowuje szlak ku dobru, uzdalnia do odróżnienia dobra od zła oraz chroni przed duchowym upadkiem i prowadzi ku doskonałości¹⁹¹.

Kolejną cenną kwestią, wybrzmiewającą w przepowiadaniu Metropolity, jest ukazanie prawdy, że chrześcijańska modlitwa wzmacnia i uwrażliwia człowieka na potrzeby innych. Trwając w modlitewnej jedności z Bogiem, stajemy się narzędziami przekazu Bożej miłości dla naszych bliźnich. „Dar modlitwy nie tylko otwiera człowieka na Boga, ale również otwiera na drugiego człowieka, szczególnie na człowieka potrzebującego, który doświadcza życiowych trudności i kryzysów”¹⁹². Modlitwa nas formuje i daje siły, aby wytrwać w chrześcijańskiej miłości¹⁹³.

Nie podlega wątpliwości fakt, że chrześcijańska modlitwa jest przede wszystkim dziełem Boga w człowieku, natomiast w ten duchowy dar nieodzownie jest wpisany osobisty wysiłek człowieka i jego szczerze zaangażowanie. Abp Tadeusz jest pewny tego, że gdyby

¹⁸⁷ Por. „Сіла малітвы...”, LD III, op. cit., s. 496.

¹⁸⁸ Por. *Канскраванае жыццё – знак...*, LD II, op. cit., s. 242-244.

¹⁸⁹ *Сорак дзен і начэй...*, LD I, op. cit., s. 105-108.

¹⁹⁰ Ogólne wprowadzenie do Liturgii Godzin nn. 1–19. LG, I, n. 8, 29.

¹⁹¹ Por. „Праз малітву...”, LD III, op. cit., s. 483.

¹⁹² *Біскуп Баляслаў...*, LD II, op. cit., s. 205-207.

¹⁹³ Por. „Сіла малітвы...”, LD III, op. cit., s. 496.

ludzie więcej czasu poświęcali modlitwie, wówczas byliby bardziej ukierunkowani na potrzeby duchowe niż na materialne¹⁹⁴. „Modlitwa jest istotą życia chrześcijańskiego, dlatego trzeba nie tylko się jej uczyć, ale przede wszystkim potrzeba nią żyć. Dla Jezusa była ona priorytetową sprawą, – taką również powinna być i dla każdego chrześcijanina”¹⁹⁵. Chrystus, upokarzając uczniów i wytykając im sen podczas modlitwy w ogrodzie Oliwnym, nawołuje do czuwania i modlitwy, aby móc przeciwstawiać się pokusom (por. Mt 26, 37- 41). Podobnie jak uczniowie Chrystusa, tak i każdy chrześcijanin powinien przejść przez swój osobisty Ogród Getsemani, wpatrywać się w rozmodlonego Jezusa i brać z Niego przykład prawdziwej modlitwy, która niesie ze sobą światło i siłę, aby poznawszy wolę Bożą wykonać ją, ponieważ właśnie takie działanie prowadzi do zbawienia¹⁹⁶. „Modlitwa ma kluczowe znaczenie dla duchowego wzrostu, jest ona miejscem, gdzie Bóg objawia się i umacnia człowieka”¹⁹⁷.

Abp Tadeusz Kondrusiewicz jest przekonany, że obok życia sakramentalnego, spełniania uczynków miłości i przestrzegania chrześcijańskich tradycji – modlitwa zawsze należy do najistotniejszych przejawów żywej wiary człowieka. Duchową czujność możemy zachować wtedy, kiedy przede wszystkim zatroszczymy się o osobiste życie modlitewne, dokładając wszelkich starań, aby wyzbyć się niedbalstwa i powierzchowności¹⁹⁸. Życie człowieka powinno być uporządkowane przez codzienną modlitwę, która dla chrześcijan nigdy nie jest marnowaniem czasu¹⁹⁹.

W wielu pasterskich przesłaniach Metropolita zaznacza, że nie da się przeżywać chrześcijaństwa bez modlitwy, która jednocześnie przynagla nas do zażyłej więzi z Jezusem Chrystusem i chroni przed utratą wiary²⁰⁰. W tym kontekście abp Tadeusz odwołuje się do historii Kościoła na byłych terenach Związku Radzieckiego, przypominając, że: „pomiędzy nami są wierni, szczególnie osoby starsze, którzy przetrwali ciężkie czasy i zachowali swoją wiarę, przede wszystkim dzięki nabożeństwom ludowym, różańcowi, litanii, drodze krzyżowej i innym pobożnym praktykom wiary. Trudne, osobiste doświadczenia tych wiernych ukazują niezawodność ludowej pobożności. Dzisiaj trzeba skłonić głowę przed tymi «babuszkami», które w trudnych czasach nie tylko wytrwały w wierze, ale przekazały tę wiarę młodemu pokoleniu”²⁰¹. Kościół na Białorusi ma

¹⁹⁴ Por. Tamże, s. 497.

¹⁹⁵ Tamże, s. 496.

¹⁹⁶ Por. „*Праз малітвы...*”, LD III, op. cit., s. 483.

¹⁹⁷ „*Сіла малітвы...*”, LD III, op. cit., s. 496.

¹⁹⁸ Por. *Падрыхтавацца да прыйсця...*, LD II, op. cit., s. 22 -24.

¹⁹⁹ Por. *Адчынім дзевы...*, LD I, op. cit., s. 42.

²⁰⁰ Por. „*Формация мирян...*”, LD III, op. cit., s. 36.

²⁰¹ Por. „*Doświadczenie Bożego Miłosierdzia...*”, LD III, op. cit., s. 107.

doskonały przykład tego, jak codzienna modlitwa – wspólna i indywidualna, udział w niedzielnych nabożeństwach, częste przyjmowanie Komunii Świętej oraz regularne życie sakramentalne, a także czytanie i rozważanie Pisma Świętego – może formować chrześcijańskie życie współczesnego człowieka²⁰². Na bezgraniczną miłość Boga i Jego miłosierdzie powinniśmy odpowiedzieć w stosowny sposób, a w tej odpowiedzi szczególne miejsce należy się Eucharystii, modlitwie oraz uczynom miłosierdzia²⁰³.

Dla abp. Tadeusza Kondrusiewicza modlitwa nie stanowi dodatku do wiary, nie jest też jedną z wielu fakultatywnych opcji. Za pośrednictwem Ducha Świętego Bóg odpowiada na modlitwy wiernych – stąd rodzi się konieczność, aby modlitwa poprzedzała każde działanie człowieka. „Podobnie także Duch przychodzi z pomocą naszej słabości. Gdy bowiem nie umiemy się modlić tak, jak trzeba, sam Duch przyczynia się za nami” (Rz 8, 26- 39)²⁰⁴.

3.3. Formy modlitwy

Arcypasterz naucza, że w aktywnym przeżywaniu chrześcijaństwa, możemy wyróżnić dwie główne formy modlitwy: liturgiczną i osobistą. Kościół proponuje i naucza wiernych wielu sposobów modlitwy, są to zarówno, wykonywane w ciągu dnia, indywidualne, jak i wspólnotowe praktyki modlitewne, udział w rekolekcjach, różne nabożeństwa, udział w liturgii, adoracji i modlitewnych czuwaniach²⁰⁵. Liturgiczna modlitwa jest wspólnotową modlitwą i powinna odbywać się według ustanowionych przez Kościół norm i przepisów. Osobista modlitwa – jest indywidualnym aktem człowieka i może odbywać się w sposób spontaniczny. Istnieje również jeszcze pewien typ modlitwy, który możemy nazwać symbiozą pomiędzy liturgiczną i prywatną modlitwą, praktykowany przez niektóre grupy modlitewne. Ta forma modlitwy jest znakiem współczesnych czasów i trzeba ją akceptować i przyjmować z wdzięcznością, czuwając, aby te modlitewne praktyki były wykonywane zgodnie z nauczaniem i praktyką powszechnego Kościoła. Święty Paweł tak o tym napisał: „Kiedy się razem zbieracie, ma każdy z was już to dar śpiewania hymnów, już to łaskę nauczania albo objawiania rzeczy skrytych, lub dar języków, albo wyjaśniania: wszystko niech służy zbudowaniu” (1 Kor 14, 26)²⁰⁶.

²⁰² Пор. *Пастырское послание на 2019/2020 катэхетычны...*, АУ, op. cit.

²⁰³ Пор. „*Божая міласэрнасць – надзея...*”, LD III, op. cit., s. 88.

²⁰⁴ Пор. *Святар – чалавек малітвы...*, LD I, op. cit., s. 210-211.

²⁰⁵ Пор. *Перамагчы грэх і спакусу дзякуючы Хрысту. Пастырское послание на Вялікі пост 2020 г. Мінск, 11 лютага 2020. Успамін Божай Маці Люрдскай*, АУ.

²⁰⁶ Пор. *Святар – чалавек малітвы...*, LD I, op. cit., s. 210-211.

Jezus w Ewangelii zachęca: „Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski” (Mt 5, 48). Dla abp. Kondrusiewicza osiągnięcie doskonałości na wzór Boga Ojca, mocno koresponduje z osiągnięciem świętości, do której prowadzi nas modlitwa. Podłożem tej Bożej pedagogiki świętości powinno być chrześcijaństwo, odznaczające się przede wszystkim sztuką modlitwy. Dlatego Arcybiskup, odwołując się do nauczania Jana Pawła II, przypomina, że: „Chrześcijańskie wspólnoty winny stawiać się prawdziwymi szkołami modlitwy, w których spotkanie z Jezusem nie polega jedynie na błaganiu Go o pomoc, ale wyraża się też przez dziękczynienie, uwielbienie, adorację, kontemplację, słuchanie, żarliwość uczuć, aż po prawdziwe «urzeczenie» serca”²⁰⁷. Istotne jest – jak podkreśla Arcybiskup – że modlitwa chrześcijańska może zawierać w swej formie nie tylko wymiar błagalny, dziękczynny lub pokutny. Jego zdaniem, szczególne miejsce w życiu wiernych powinna zajmować również modlitwa wstawiennicza. Doskonały wzór takiej modlitwy pozostawił nam Jezus w arcykapłańskiej modlitwie, zapisanej w Ewangelii św. Jana: „Za nich Ja poświęcam w ofierze samego siebie, aby i oni byli uświęceni w prawdzie” (J 17, 19). W Ewangelii nie znajdziemy zbyt wielu przypadków, kiedy Jezus modli się sam za siebie, o wiele częściej modlitwy Jezusa skierowane do Boga Ojca mają charakter wstawienniczy, za innych²⁰⁸.

3.4. Podsumowanie

W autentyczne życie duchowe człowieka, nieodzownie są wpisane różne osobiste i wspólnotowe praktyki, znajdujące swoją realizację w granicach tzw. „religijności”, będącej „nastawieniem życiowym człowieka, przez które wyraża on oraz realizuje swój stosunek do Boga”²⁰⁹. Dojrzała religijność jest przejawem żywej wiary, owocującej zażyłą relacją z Bogiem, natomiast częsta praktyka modlitwy (zarówno wspólnotowej, jak i osobistej) stanowi integralną część tego procesu. Analizując przepowiadanie Tadeusza Kondrusiewicza odkrywamy, że Arcypasterz w swoim nauczaniu sporo uwagi zwraca na rolę modlitwy w procesie duchowego wzrostu człowieka. Wyniki analizy pasterskich tekstów ukazują, że Kondrusiewicz w czterdziestu trzech badanych jednostkach, w sposób bezpośredni lub jedynie powierzchownie, odwołuje się do zagadnienia chrześcijańskiej modlitwy. Zagadnienie modlitwy wybrzmiało w około 9% tekstów spośród całego zbioru

²⁰⁷ Por. NMI 32-34.

²⁰⁸ Por. *Святарь – чалавек малітвы...*, LD I, op. cit., s. 210-211.

²⁰⁹ P.J. Chmura, *Praktyki religijne w nauczaniu Kościoła ostatnich lat*, ŁST 18 (2009), http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.cejsh-4b45a59f-fe72-48d182b494f19ebbf50/c/18_2009_-Pawel-Jan-Chmura-Praktyki-religijne-w-nauczaniu-Kosciola.pdf [dostęp 15.02.2022].

poddanego analizie. Odkrywamy, że dla abp. Tadeusza modlitwa jest darem, który człowiek otrzymuje od Boga. Takie rozumienie modlitwy koresponduje z nauką zawartą w Katechizmie (zob. KKK 2559-2561). Swoją refleksję na temat modlitwy, rozumianej jako dar, Arcybiskup opiera na teologii świętego Pawła (zob. Rz 8, 26-27; Rz 8, 14-17). Arcypasterz podkreśla, że dar modlitwy jest rzeczywistością, a inicjatorem tej rzeczywistości zawsze jest Pan Bóg: „Bóg pierwszy wzywa człowieka. Jeśli nawet człowiek zapomina o swoim Stwórcy lub ukrywa się daleko od Jego Oblicza, czy też podąża za swoimi bożkami lub oskarża Boga, że go opuścił, to Bóg żywy i prawdziwy niestrudzenie wzywa każdego człowieka do tajemniczego spotkania z Nim na modlitwie” (KKK 2567). W pasterskim przepowiadaniu, skierowanym do wiernych z różnych okazji, Kondrusiewicz uwypukla znaczenie daru modlitwy, który jednocześnie jest dany i zadany każdemu chrześcijaninowi²¹⁰.

Analizując pasterskie nauczanie Metropolity, odkrywamy modlitwę jako dar i jednocześnie wyzwanie dla współczesnego człowieka. Pastorskie teksty Kondrusiewicza, podkreślające wartość modlitwy są bogate w przykłady biblijnych postaci, pomiędzy którymi najdoskonalszym wzorem modlitwy jest sam Jezus Chrystus²¹¹. Istotna jest też cenna troska Arcypasterza o modlitewną formację świeckich²¹² oraz jego zachęta do trwania na modlitwie, która w wielu listach koreluje z zachętą, którą odnajdujemy w Katechizmie: „«Nieustannie się módlcie»” (1 Tes 5, 17), (...)modlitwa i życie chrześcijańskie są nierozłączne” (KKK 2757).

Po ukazaniu doskonałego wzoru modlitwy, kolejnym wartościowym przesłaniem, które odnajdujemy w nauczaniu abp. Tadeusza, jest wyróżnienie i wskazanie na formy życia modlitwy, jak również na jej rodzaje – permanentnie wpisane w proces duchowego formowania każdego chrześcijanina. Owo wyróżnienie mocno koreluje z treściami zawartymi w Katechizmie: „Tradycja chrześcijańska obejmuje trzy główne formy życia modlitwy: modlitwę ustną, rozmyślanie i kontemplację” (KKK 2721). Nieoceniona jest klasyfikacja modlitwy, co do jej formy, której dokonuje Arcybiskup: „modlitwa chrześcijańska może zawierać w swej formie nie tylko wymiar błagalny, ale również dziękczynny, pokutny lub posiadać wstawienniczy charakter²¹³.

Należy zauważyć, że ukazując wartość daru modlitwy abp Tadeusz, w nieco mniejszym stopniu, ale w bardzo czytelny sposób, eksponuje modlitwę jako komunie człowieka z Bogiem. „Życie modlitwy polega zatem na stałym trwaniu w obecności trzykroć

²¹⁰ Por. „*Праз молитву...*”, LD III, op. cit., s. 483.

²¹¹ Por. Klub Inteligencji..., Tamże, http://www.tarnow.kik.opoka.org/odpow_02_07.htm [dostęp 20.04.2022].

²¹² Por. *Святар – чалавек молитвы...*, LD I, op. cit., s. 210-211.

²¹³ Por. *Святар – чалавек молитвы...*, LD I, op. cit., s. 210-211.

świętego Boga i w komunii z Nim” (KKK 2565). Arcybiskup jest przekonany, że takie zjednoczenie z Chrystusem wymaga nieustannego duchowego czuwania²¹⁴.

W tekstach pasterskich poddanych analizie homiletycznej, pomimo obfitego nauczania dotyczącego ukazania istoty i znaczenia chrześcijańskiej modlitwy, dostrzec można brak niektórych aspektów odnoszących się do modlitwy. Przykładowo, nie znajdziemy w nauczaniu Kondrusiewicza chociażby: modlitwy pojmowanej jako związek przymierza pomiędzy Bogiem a człowiekiem, czy modlitwy rozumianej jako walka, czy trudności związanych z modlitwą. Katechizm naucza, że: „Modlitwa chrześcijańska jest związkiem przymierza między Bogiem i człowiekiem w Chrystusie. Jest działaniem Boga i człowieka; wypływa z Ducha Świętego i z nas, jest skierowana całkowicie ku Ojcu, w zjednoczeniu z ludzką wolą Syna Bożego, który stał się człowiekiem” (KKK 2564). Uzupełnienie przepowiadania o wspomniane wyżej aspekty z pewnością pomogło by wiernym głębiej poznać i dowartościować istotę chrześcijańskiej modlitwy, a także jej cel, którym jest poznanie Boga, dawałoby to wiernym moc rozpalania w sobie i innych pragnienia zbliżenia się do Niego²¹⁵.

4. Moralny wymiar wiary w powołaniu rodzinnym i kapłańskim

Wiara jako „nadprzyrodzony dar Boży” (KKK 179) jest jedną z najbardziej istotnych i fundamentalnych duchowych łask, dzięki której chrześcijanin może budować dialog z Bogiem. Szczera troska o własne życie duchowe, owocuje nie tylko wzrostem wiary, ale również i wewnętrzną przemianą człowieka. Żywa wiara – „która bez uczynków martwa jest” (Jk 2, 26) – znajduje swoje ukonkretnienie w poszczególnych moralnych postawach i zachowaniu człowieka. Osobowa wiara, postrzegana i przeżywana jako jedna z priorytetowych duchowych potrzeb, w pewnym momencie, inicjuje proces religijnego rozwoju i moralnego wychowania. „Wiara jest źródłem zgodnego z nią życiowego zaangażowania i zarazem takiego zaangażowania się domaga. Zobowiązuje do przyjęcia i zachowywania Bożych przykazań”²¹⁶. Akceptując takie pasterskie przesłanie, odkrywamy wiarę nie tylko jako relację z Bogiem, ale również jako wydarzenie, które weryfikuje postawy, uczynki oraz każde działanie człowieka. „Całe doświadczenie etyczne jest naznaczone, ożywione i motywowane przez wiarę. Wiara staje się zatem fundamentem życia moralnego”²¹⁷.

²¹⁴ Por. „*Формация мирян...*”, LD III, op. cit., s. 34-36.

²¹⁵ Por. LF 46.

²¹⁶ VS 89.

²¹⁷ I. Okarmus, *Cnota wiary*, „Wychowawca” (2000), nr 2, s. 4-6.

Wnikliwa analiza teksów pasterskich Kondrusiewicza, ukazuje wielką troskę Arcybiskupa o duchowy rozwój i wzrost wiary powierzonych jego opiece wiernych. Szczególną rolę w osiągnięciu tych celów, abp Tadeusz przypisuje szeroko pojętemu wychowaniu chrześcijańskiemu. Warta uwagi jest obecność w nauczaniu Metropolity myśli o nienaruszalnym prawie do wychowania, obejmującym wszystkie kategorie wiekowe. Równie znaczące są teksty Arcybiskupa, dotyczące moralnego wymiaru wiary w powołaniu rodzinnym i kapłańskim. Liczne dokumenty Kościoła oraz poszczególne rozważania współczesnych teologów, ubogacają pasterskie przesłania Arcybiskupa, ukierunkowane na pokazanie moralnego wymiaru wiary w przeżywaniu i realizacji poszczególnych misji i życiowych zadań.

Abp Tadeusz Kondrusiewicz w swoich rozważaniach wystarczająco szczegółowo omawia i zwraca uwagę na zadania, wynikające z przyjęcia sakramentu małżeństwa i stojące przed rodziną, które równocześnie są dużym zobowiązaniem. Kondrusiewicz wymienia m.in. zadania takie jak: chrześcijańskie wychowywanie i wspieranie dzieci w procesie duchowego wzrastania, budowanie wspólnoty osób, służba życiu, udział w rozwoju i życiu społeczeństwa oraz uczestniczenie w życiu i posłannictwie Kościoła.

W nauczaniu Arcybiskupa odnajdujemy sporo przesłań, skierowanych bezpośrednio do prezbiterów. Owa wartościowa didaskalia uwydatnia cechy kapłana, pokazuje wagę pastoralnej i osobowej formacji oraz sposób spełniania poszczególnych zadań, wynikających z przyjęcia sakramentu święceń.

4.1. Godność rodziny

Zagadnienie uczestniczenia rodziny w życiu i posłannictwie Kościoła – znalazło swoje odzwierciedlenie w pasterskim nauczaniu Tadeusza Kondrusiewicza. Podążając za myślą Soboru Watykańskiego II, abp Tadeusz przypomina, że wielkim zadaniem dla dzisiejszego Kościoła jest wychowanie młodzieży, która podlega licznym i bardzo niebezpiecznym wyzwaniom²¹⁸. „Kościół jako Matka obowiązany jest dawać takie wychowanie swoim dzieciom, dzięki któremu całe ich życie byłoby przepojone duchem Chrystusowym” (DWCH 3). Arcybiskup jest pewny, że celem wszelkiego eklezjalnego działania powinna być formacja młodzieży w duchu Ewangelii, aby wypracować w niej odporność na współczesne wpływy sekularyzmu, moralnego relatywizmu, liberalizmu oraz różnego rodzaju uzależnienia²¹⁹.

²¹⁸ Por. „Вийсці з кризи...”, LD III, s. 219.

²¹⁹ Por. „Католическая церковь...”, LD III, op. cit., s. 512.

Metropolita przypomina, że Kościół widzi w rodzinie instytucję stworzoną przez Boga i podniesioną przez Chrystusa do sakramentalnej godności, dlatego też niestrudzenie dokłada wszelkich starań do ochrony rodziny jako nienaruszalnego i jedyne go związku mężczyzny i kobiety, a także na różne możliwe sposoby, przyczynia się do stworzenia odpowiednich warunków do wychowywania dzieci (por. KPK 1055, § 1)²²⁰. Wyżej wspomniane zadania zawsze miały priorytetowe znaczenie w duszpasterskim działaniu, ponieważ, przede wszystkim w rodzinie zakłada się fundament ogólnoludzkiej i duchowej formacji każdego człowieka²²¹.

Kondrusiewicz, odwołując się do nauczania Jana Pawła II, przypomina, że miłość małżonków jest uczestnictwem w tajemnicy i życiu samego Boga, a jej głównym zadaniem jest służenie życiu, tj. budowanie „cywilizacji życia”²²². Rodzina jest powołana, aby wykonywać swoje zadania w ciągu całego życia jej członków – od narodzenia do naturalnej śmierci. Dlatego słusznie rodzinę nazywa się „sanktuarium życia”, miejscem, w którym życie – jako dar Boga, może w sposób właściwy być przyjęte i chronione przed licznymi atakami oraz może rozwijać się zgodnie z wymogami prawdziwego ludzkiego wzrostu (por. EV 92)²²³.

Abp Tadeusz podkreśla, że małżeństwo i rodzina są kluczowymi elementami każdej wspólnoty oraz fundamentem zdrowego rozwoju społeczeństwa²²⁴. Rodzina jako instytucja socjalna wykonuje szereg funkcji, które zabezpieczają życiodajność społeczeństwa. Do najbardziej istotnych i kluczowych funkcji należą: reprodukcyjna, wychowawcza, gospodarczo-ekonomiczna i rekreacyjna²²⁵. Chrześcijańska rodzina na swój właściwy jej sposób realizuje i przeżywa te funkcje, nie tylko stając się pierwszą szkołą cnót społecznych (por. DWCH 3), ale także stanowiąc czytelny znak „gaudium et spes” – radości i nadziei dla całego świata (por. KDK 1)²²⁶. Społeczeństwo pozbawione tych fundamentalnych elementów, jest narażone na rozłam i destrukcję. Nie można zapominać, że od tego jaka

²²⁰ Por. „Абаронім Божы дар жыцця”. Гамілія падчас святой Імшы за справу абароны жыцця. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 21 верасня 2013, LD III, s. 337; Zob. L'Osservatore Romano. English edition. 12 April 2006. p. 4.

²²¹ Por. „Дзе есць Біскуп...”, LD I, op. cit., s. 12-14.

²²² Por. GS 13.

²²³ Por. „Familia, quid de te ipsa?”. Слова на адкрыццё канферэнцыі “Сям’я – супольнасць любові і жыцця”. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 16-18 верасня 2009, LD III, s. 324; Por. „Veritas Liberavit...”, LD III, op. cit., s. 276.

²²⁴ Por. „Чалавек павінен абараняць жыццё”. Выступленне на канферэнцыі “Неабходна абараняць жыццё”. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 2 красавіка 2011, LD III, s. 327; „Марыя, выбраная...”, LD III, op. cit., s. 260; Por. AL 11.

²²⁵ Por. „Сям’я і небяспечныя...”, LD III, op. cit., s. 344.

²²⁶ Por. „Сям’я – “Gaudium et...”, LD III, op. cit., s. 343; Zob. Francesco, *Discorso del Santo Padre ai partecipanti alla Plenaria del Pontificio Consiglio per la Famiglia. Sala Clementina Venerdì, 25 ottobre 2013*, http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/October/documents/papa-francesco_20131025_plenaria-famiglia.html [dostęp 20.10.2020].

będzie rodzina, zależy przyszłość społeczeństwa – zdrowa i szczęśliwa rodzina kreuje zdrowe i szczęśliwe społeczeństwo²²⁷.

4.2. Rodzina miejscem formacji chrześcijańskiej

Wnikliwa analiza pasterskich tekstów Tadeusza Kondrusiewicza, ukazała dosyć szerokie i obfite w swojej treści przesłania, skierowane do chrześcijańskich rodzin oraz osób duchownych, angażujących się w prorodzinne duszpasterstwo i chrześcijańską formację młodego pokolenia. Próbę usystematyzowania i ukazania tych didaskalijskich treści, należy antycypować określeniem celu, jakiemu służy proces chrześcijańskiego wychowania.

Współczesna pedagogika wypracowała wiele definicji pojęcia „wychowania”, chcąc jak najdokładniej oddać istotę tego procesu. Ważne jest, by zauważyć, że poszczególni autorzy zwracają uwagę na odmienne aspekty wychowania, kreując definicje, w których jest zawarte przesłanie konkretnego nurtu filozoficznego, określającego koncepcje człowieka²²⁸. Z tej przyczyny kwestia wychowania i formacji osoby ludzkiej, znalazła swoje miejsce także i w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Chrześcijańska koncepcja człowieka podkreśla złożoność jego natury, a więc prawdę o tym, że człowiek ma w sobie zarówno pierwiastek duchowy, jak i cielesny, które są nieodzownie wpisane w jego naturę. Mówi o tym Soborowa Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „*Gravissimum educationis*” z 1965 roku: „Prawdziwe zaś wychowanie dąży do kształtowania osoby ludzkiej, mając na uwadze jej cel ostateczny i jednocześnie dobro społeczeństw, których członkiem jest człowiek” (DWCH 1). Dokument podkreśla i zwraca uwagę na integralny, wszechstronny rozwój człowieka, który obejmowałby wszystkie sfery jego funkcjonowania. Kolejnym ważnym przesłaniem tej Deklaracji – które wybrzmiewa również i w pasterskim nauczaniem abp. Tadeusza, określając cel chrześcijańskiego wychowania – jest stwierdzenie, że: „wychowanie zmierza nie tylko do pełnego rozwoju osoby ludzkiej, lecz przede wszystkim stara się, aby ochrzczeni poprzez stopniowe wprowadzanie w misterium zbawienia z każdym dniem byli bardziej świadomi otrzymanego daru wiary” (DWCH 2).

Magisterium Kościoła wskazuje na rodzinę, jako na pierwsze miejsce wychowania młodego pokolenia i przekazania chrześcijańskich wartości (por. KDK 52). Kondrusiewicz przypomina, że przede wszystkim rodzice dla swoich dzieci są pierwszymi świadkami wiary i ufności względem Boga. Rodzina powinna być „domowym Kościołem”, w którym młode

²²⁷ Por. „Сям’я – “*Gaudium et...*”, Tamże, s. 343.; Por. „Сумесная праца...”, LD III, s. 332; Por. „Сям’я і небяспечныя...”, LD III, op. cit., s. 346.

²²⁸ Por. B. Śliwowski, *Wychowanie. Pojęcie – Znaczenia – Dylematy*, w: *Wychowanie. Pojęcia. Procesy. Konteksty*, red. M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, Gdańsk 2007, s. 25-76.

pokolenie będzie mogło: mieć dostęp do odpowiedniej chrześcijańskiej edukacji i formacji, uczyć się szacunku do każdego człowieka oraz coraz bardziej otwierać się na moralne i humanistyczne wartości²²⁹.

Arcybiskup ukazując wagę aktywnej obecności rodziny w posłannictwie Kościoła, zwraca uwagę na jej potrójną, zbawczą funkcję. Pierwsza funkcja polega na wytrwałym zachowaniu i przekazywaniu wiary – w tym kontekście rodzina jawi się jako „wspólnota wierząca i ewangelizacyjna”. Druga funkcja wynika z sakramentalnego charakteru małżeństwa, wówczas rodzina jawi się jako „wspólnota dialogu z Bogiem”. Ten mistyczny dialog małżonkowie podtrzymują poprzez uczestnictwo w sakramentach, praktykę wspólnej modlitwy oraz życie chrześcijańskie²³⁰. Ostatnią ważną funkcją do realizacji w rodzinie jest troska o to, aby rodzina stała się „wspólnotą służącą człowiekowi”²³¹. Kondrusiewicz zauważa, że jeżeli wszystkie te funkcje znajdą swoje miejsce w rodzinie, wówczas stanie się ona wspólnotą, w której rozpocznie się i będzie wzrastało prawdziwe życie duchowe²³². W tym kontekście, rodzina jako Kościół domowy niesie odpowiedzialność i jest gwarantem chrześcijańskiego wychowania dzieci i młodzieży²³³. Rodzice, ubogaceni łaską i nałożonymi na nich obowiązkami, wynikającymi z sakramentu małżeństwa, powinni już od najwcześniejszych lat uczyć swoje dzieci: poznawania Boga i oddawania Mu należnej czci, miłowania bliźniego, aby mogły one doświadczyć najpierw zdrowej społeczności ludzkiej i wspólnoty Kościoła, a w odpowiednim czasie, by mogły wejść do obywatelskiej wspólnoty i stać się częścią Ludu Bożego (DWCH 3). Kondrusiewicz zauważa, że niezłomna wierność chrześcijańskim tradycjom i zachowanie wiary, w wielu rodzinach – nawet w ateistycznych czasach – zaowocowała w następnych pokoleniach żywą wiarą. Rodzina zawsze była, jest i powinna pozostać centralnym miejscem duchowego wzrostu. Rodzice są pierwszymi nauczycielami swoich dzieci oraz pierwszymi świadkami wiary. Codzienna modlitwa, przykład chrześcijańskiego życia, udział w niedzielnych nabożeństwach, częste przyjmowanie Komunii Świętej, czytanie i rozważanie Pisma Świętego formuje życie chrześcijańskiej rodziny²³⁴.

²²⁹ Por. *Выхаванне моладзі...*, LD I, op. cit., s. 362-364.

²³⁰ Por. *Пастырское послание на 2019/2020 катэхетычны...*, AW, op. cit.

²³¹ Por. FC 49-64.

²³² Por. *Новая евангелізацыя – галоўная...*, LD II, op. cit., s. 326-327.

²³³ Por. *Пастырское послание на 2019/2020 катэхетычны...*, AW, op. cit.

²³⁴ Por. *Пастырское послание на 2019/2020 катэхетычны...*, AW, op. cit.; Por. Benedykt XVI, *Słowo na Światowym Spotkaniu Rodzin w Walencji*, <http://opusdei.pl/pl-pl/article/sowa-benedykta-xvi-na-swiatowym-spotkaniu-rodzin-w-walencji/> [dostęp 12.05.2021].

Arcybiskup ze smutkiem odnosi się do aktualnych badań religijności, które świadczą o dużych zaniedbaniach w religijnym wychowaniu we współczesnych rodzinach. W realiach prawa Białoruskiego, które nie pozwala na naukę religii w szkołach, ten ważny obowiązek przekazania wiary spoczywa przede wszystkim na rodzicach i duszpasterzach. Poznając prawdy wiary i wzrastając w tym klimacie, dziecko będzie w stanie patrzeć i oceniać swoje życie oraz dokonywać wyborów w świetle chrześcijańskiej moralności²³⁵.

Kondrusiewicz przytacza szereg uwag, dotyczących chrześcijańskiego małżeństwa, akcentując poszczególne aspekty, które powinny charakteryzować chrześcijańską rodzinę oraz stać się skutecznym antybiotykiem na patologie współczesności²³⁶. Wśród najważniejszych aspektów, które powinny charakteryzować współczesną chrześcijańską rodzinę, wymienia m.in.:

- przyjęcie instytutu rodziny jako jedyne i nienaruszalnego związku mężczyzny i kobiety stworzonego przez Boga;
- zaplanowanie i odpowiedzialne przeżywanie czasu przygotowania lub narzeczeństwa przed zawarciem związku małżeńskiego, pamiętając, o niezmiennym i trwałym charakterze małżeńskiego przymierza²³⁷;
- bezkompromisowa troska o zachowanie daru życia od momentu poczęcia;
- przestrzeganie praw rodziców do religijnego wychowania dzieci²³⁸;
- stosowanie i promocja różnego rodzaju środków, inicjatyw i działań, które chroniłyby rodziny przed rozpadem. Zachowując w pamięci słowa Chrystusa, że bez Niego nic nie możemy uczynić (J 15, 5), konieczne jest też stałe doświadczenie i wzrastanie w Bożej łasce oraz prowadzenie życia sakramentalnego;
- zatroszczenie się nie tylko o rozwój intelektualny, fizyczny i kulturowy, ale również o rozwój duchowy, szczególnie w odniesieniu do dzieci i młodzieży. Świadectwo wiary rodziców i ich przykład żywej relacji z Bogiem jest kluczowy i fundamentalny, a wspólna praktyka rodzinnej modlitwy, uczestnictwo w nabożeństwach, regularna spowiedź, częste przyjmowanie Komunii Świętej, lektura Pisma Świętego w gronie rodzinnym, wspomaga wzrastanie w wierze całej rodziny²³⁹. Rodzice powinni dołożyć wszelkich starań, aby praktyki religijne nie były postrzegane jako tradycje z przeszłości, które utraciły swoją aktualność i sens w czasach współczesnych²⁴⁰.

²³⁵ Por. FC 60.

²³⁶ Por. „Сям’я – *“Gaudium et...”, LD III, op. cit., s. 343.*

²³⁷ Por. FC 13.

²³⁸ Por. „Сумесная праца...”, LD III, s. 333.

²³⁹ Por. AL 72.

²⁴⁰ Por. *Сям’я – крыніца радасці і надзеі моладзі, Пастырскае пасланне на 2019 г. Мінск, 13 студзеня 2019 г. Урачыстасць Хросту Пана, AW; Por. FC 15.*

Metropolita uprzedza, że odejście od idei tradycyjnej rodziny, gardzenie Bożym i naturalnym prawem nie służy społeczeństwu i w konsekwencji prowadzi do kryzysu²⁴¹. Potwierdzeniem tych słów jest historia Kościoła na Białorusi, szczególnie w czasach prześladowania religijnego, wówczas wiara była zachowana i przekazywana właśnie w rodzinach²⁴².

4.3. Prezbiter świadkiem wiary

Powołanie do kapłaństwa jest wielkim darem i wielką tajemnicą. Kapłan oddaje Chrystusowi swoje człowieczeństwo, aby Jezus mógł uczynić go narzędziem zbawienia dla innych²⁴³. Tadeusz Kondrusiewicz podejmując próbę wyeksponowania najistotniejszych cech kapłana i jego posługi, które byłyby odzwierciedleniem jego osobistej wiary, odwołuje się do nauczania Soboru Watykańskiego II, przypominając, że: „Przez sakrament święceń prezbiterzy upodobniają się do Chrystusa Kapłana, by będąc sługami Głowy, jako współpracownicy stanu biskupiego wznosili i budowali całe Jego Ciało, którym jest Kościół” (DK 12). Abp Tadeusz jest przekonany, że to „upodobnienie się” każdego kapłana do Chrystusa najbardziej może urzeczywistniać się poprzez odpowiedzialne spełnianie sakramentalnej posługi, zachowywanie ewangelicznego radykalizmu, życie w prawdzie oraz bezgranicznym zaufaniu do Boga²⁴⁴. Prezbiter zachowując i przestrzegając w swoim życiu tych duchowych imperatywów, staje się autentycznym i mocnym świadkiem wiary dla wszystkich ludzi. Arcybiskup podkreśla, że sakramentalne kapłaństwo posiada hierarchiczny i jednocześnie służbowy charakter. Jest darem Chrystusa dla wszystkich wiernych. Dla dobrej realizacji tego daru, tożsamość i misja są kluczowymi pojęciami, które wyznaczają sens kapłańskiej posługi. Źródłem kapłańskiej tożsamości jest Najświętsza Trójca, która objawia się i ofiaruje siebie ludziom w Jezusie Chrystusie. Kapłaństwo przez swój sakramentalny charakter powinno być dla innych ludzi wyraźnym drogowskazem – ten warunek jest kluczowy i fundamentalny dla każdego skutecznego duszpasterskiego działania²⁴⁵.

Kapłan jako szafarz i świadek Bożych tajemnic nie może poddawać się wpływom współczesnego świata i różnym formom manipulacji i instrumentalizacji. Realizując swoje

²⁴¹ Por. „Абаронім Божы...”, LD III, op. cit., s. 338.

²⁴² Por. *Сям’я – крыніца радасці...*, AW, op. cit.

²⁴³ Por. Ян Павел II, *Дар і таямніца...*, op. cit., s. 82.

²⁴⁴ Por. *Ad majorem dei gloriam. Гамілія падчас святой Імшы з прэзбітэрскім пасвячэннем дыякана Віктара Жука SJ. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 14 жніўня 2014*, LD II, s. 175-178.

²⁴⁵ Por. *Ці хочаце...*, LD I, op. cit., s. 191-195;

powołanie w konkretnych – społeczności i czasie, kapłan powinien starać się zrozumieć tę rzeczywistość, ponieważ w niej jest powołany do wykonania konkretnej misji i zadań, nieustannie powracając do Chrystusa jako do fundamentu swego moralnego życia i postępowania. Ludzie potrzebują kapłanów, wierzących duszpasterzy, świadków wiary wytrwałych w modlitwie, gorliwych nauczycieli, budujących swoje życie na ośmiu ewangelicznych błogosławieństwach, zdolnych do miłości i bliskich dla wszystkich ludzi, szczególnie dla tych, którzy znajdują się w potrzebie²⁴⁶.

Odwołując się do nauczania Jana Pawła II, Kondrusiewicz zwraca uwagę, że ewangeliczny radykalizm życia prezbitera i jego posługi jest warunkiem *sine qua non* – koniecznym, bez którego nie jest możliwe jakiekolwiek działanie duszpasterskie. Poprzez dar Chrystusowego kapłaństwa człowiek ma dostęp nie tylko do Boga, ale również ma możliwość osobistego uświęcenia i oczyszczenia swoich relacji z innymi. Chrystus poprzez posługę prezbiterów, sam wkracza w historię świata, przemieniając tłum ludzi w swoje mistyczne Ciało – Kościół. Arcypasterz koncentruje uwagę na tym, że autentyczne kapłaństwo jest naznaczone znakiem krzyża. Dlatego trzeba nauczyć się umierać dla siebie, ponieważ bez tego nie ma kapłaństwa²⁴⁷.

Metropolita jest przekonany, że Ewangelia przypomina o najważniejszych cechach i istocie kapłaństwa tzn., aby pozostawić to, do czego my jesteśmy przyzwyczajeni i wyruszyć za Jezusem w nieznaną, nową rzeczywistość. Współczesnemu człowiekowi nieraz jest bardzo trudno zrozumieć tę decyzję pierwszych uczniów Jezusa i pójść w ich ślady, zostawiwszy swoje osobiste plany i inspiracje. Kapłan jest żywym obrazem samego Chrystusa. Kapłaństwo nie jest darem dla samego kapłana, ponieważ prezbiter działa w imieniu Chrystusa i dla dobra całej chrześcijańskiej wspólnoty, jest darem dla całego Kościoła. Szczególne znaczenie tego daru było podkreślane podczas prześladowania Kościoła, które zostało wpisane także i w historię Białorusi²⁴⁸. Obfity połów ryb, o którym opowiada biblijna perykopa w Ewangelii św. Łukasza (por. Łk 5, 1-6), ukazuje konieczność bezwzględnego zaufania Jezusowi, aby nie wątpić w słowa Mistrza, i nie bać się wypłynąć

²⁴⁶ Por. Giovanni Paolo II. *Lettera ai Sacerdoti...*, op. cit., http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/2004/documents/hf_jp-ii_let_20040406_priests-holy-thursday.html [dostęp 15.03.2021].

²⁴⁷ Por. „Безаганна зачатая Багародзіца – Зорка Надзеі”. Даклад на сімпозіуме, прысвечаным 150-годдзю аб’яўлення Маці Божай у Люрдзе. Мінск, касцёл св. Сымона і св. Алены, 9 лютага 2008, LD III, s. 231.

²⁴⁸ Działanie władz radzieckich w ZSRR przez lata była nakierowana na zmniejszenie liczby duchownych oraz całkowitą ich likwidację. Potajemnie wyświęconym księżom nie pozwalano spełniać kapłańskiej posługi. Sytuacja wydawała się tragiczną, gdy myślano, że wraz ze śmiercią ostatniego księdza nastąpi koniec działalności Kościoła. Zob. „Doświadczenie Bożego Miłosierdzia...”, LD III, op. cit., s. 107.

na głębie. Tak jak kiedyś i w naszych czasach Jezus dokonuje cudów i nigdy nie pozostawia swoich uczniów samych²⁴⁹.

Arcybiskup naucza, że prezbiter jest przede wszystkim tym, który broni prawdy, składa na ołtarzu dary, uczestniczy w Chrystusowym kapłaństwie, przyczynia się do duchowej odnowy człowieka²⁵⁰. „Osobista zażyłość kapłana z Jezusem Chrystusem, jego pobożność, wierność i posłuszeństwo Tradycji Kościoła stanowią autentyczną gwarancję spełnienia prezbiterkiej posługi w celebracji tajemnic Chrystusa”²⁵¹. Prezbiter powinien dążyć do zjednoczenia się z Chrystusem, rezygnując ze swojej woli i podążając za wolą Bożą, powinien być pośrednikiem Bożego miłosierdzia wśród powierzonych jego opiece wiernych²⁵².

Metropolita przypomina, że: „Zbawienie, zdobyte przez Chrystusa na drzewie krzyża, urzeczywistnia się przez kapłana, który działa mocą samego Jezusa Chrystusa”²⁵³. Współczesnemu światu, który coraz bardziej pogrąża się w grzechach, są potrzebni święci i gorliwi kapłani, prawdziwi nauczyciele i przewodnicy w drodze do świętości, zdolni ukazać i aktualizować te zbawcze Misteria Chrystusa dokonane na Golgocie²⁵⁴.

4.4. Kapłan jako głosiciel słowa Bożego, szafarz sakramentów i budowniczy wspólnoty

Kapłaństwo służebne jest ukierunkowane na zadanie zbawienia człowieka: „ustanowił Pan niektórych z nich sługami, aby posiadali w społeczności wiernych świętą władzę kapłańską składania Ofiary i odpuszczania grzechów i aby w imieniu Chrystusa sprawowali publicznie, dla ludzi, urząd kapłański” (DK 2). Owa myśl, zawarta w „Dekrecie o posłudze i życiu kapłanów”, wybrzmiewa i w nauczaniu Tadeusza Kondrusiewicza, który przypomina, że poprzez przyjęcie święceń kapłańskich Bóg wyciska niezniszczalną pieczęć na duszy człowieka. W ten sposób, szczególnie prezbiterzy i biskupi w swoim służebnym kapłaństwie różnią się od innych wiernych – którzy mają swój udział w ogólnym kapłaństwie Chrystusa poprzez łaskę Chrztu świętego²⁵⁵. Główną misją wpisaną

²⁴⁹ Por. *Ad maiorem...*, LD II, op. cit., s. 175-178.

²⁵⁰ Por. *Быць верным...*, LD I, op. cit., s. 177-178.

²⁵¹ „*Нашым трэнерам...*”, LD III, op. cit., s. 573.

²⁵² Por. Benedict XVI, *Chrism Mass. Homily in Saint Peter's Basilica, Holy Thursday, 9 April 2009*, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/homilies/2009/documents/hf_ben-xvi_hom_20090409_messa-crismale.html [dostęp 22.04.2021].

²⁵³ „*Марыя, выбраная дачка...*”, LD III, op. cit., s. 261; Por. „*Дух Святы – галоўны...*”, LD III, op. cit., s. 365.

²⁵⁴ Por. *Святарскае бачанне Яна Паўла II Слова на Вялікі чацвер, 9 красавіка 2020*, AW; Por. Ян Павел II, *Дар і таямніца...*, op. cit., s. 101.

²⁵⁵ *Дзякую Богу, прашу аб малітве. Гамілія падчас св. Імшы з нагоды 25-годдзя біскупскага пасвячэння, Мінская архікатэдра, 28 кастрычніка 2014*, LD I, s. 247-249; Por. Giovanni Paolo II. *Lettera ai Sacerdoti*

w kapłańskie powołanie, w sensie ogólnym, jest składanie ofiary, która aktualizuje zbawcze misteria Chrystusa. W tym kontekście warto podkreślić, że wyniki przeprowadzonej analizy tekstów pasterskich Kondrusiewicza odkrywają przed nami szereg zadań, wynikających z kapłańskiego powołania, na które Metropolita zwraca uwagę.

Zdaniem Arcypasterza duszpasterska posługa księży, obejmująca troską każdego człowieka szukającego Boga, może przyjmować różne formy. W wielorakich sposobach realizacji tej misji, niezmiennym powinny pozostać czynności doprowadzające człowieka do zbawienia, którymi są – troska o przepowiadanie Bożego Słowa i posługa sakramentalna. Kapłan jest mostem pomiędzy grzesznym człowiekiem i miłosiernym Bogiem, jest naczyniem, z którego płynie Boża łaska, a Chrystus przez niego kontynuuje swoje działanie w Kościele i w świecie. Takie rozumienie Chrystusowego daru kapłaństwa prowadzi do pełni jego realizacji i znajduje swoje odzwierciedlenie w historii rybaków z Galilei, którzy pozostawili wszystko i poszli za Chrystusem, aby stać się rybakami ludzi (zob. Mt 4, 18-22). Uświęcanie ludu Bożego przez celebracje sakramentów jest widzialnym znakiem niewidzialnej Bożej łaski, koniecznej do zbawienia. Przez sakramentalną posługę człowiek ma możliwość osobistego spotkania z Jezusem Chrystusem i przyjęcia Go jako pokarmu na życie wieczne. Sakramenty dają duchową energię człowiekowi, przemieniają go i uzdalniają do tego, aby on sam mógł zmieniać świat²⁵⁶.

Innym, niemniej istotnym zadaniem kapłańskiej misji, według abp. Kondrusiewicza, jest głoszenie Bożego słowa²⁵⁷. „Wiara, rodzi się ze słuchania” (Rz 10, 17), dlatego bardzo potrzebni są ludzie, którzy będą ogłaszali słowa Pana. Współczesny świat, jest światem neopogańskim, jest duchowo skażoną rzeczywistością i potrzebuje nowych apostołów²⁵⁸. W przepowiadaniu Ewangelii ważna jest osobista zdolność prezbitera do patrzenia i oceniania współczesnego świata, zauważając aktualne wyzwania i problemy prezbyter nie zatrzymuje się wyłącznie na ludzkiej opinii, ale działa i naucza w świetle objawionych prawd. Abp Tadeusz uprzedza, że dobrze uformowany kapłan nie ocenia swojej pracy, nauczania i poglądów wyżej od magisterium Kościoła. Wyłącznie kierując się takim podejściem, prezbyter będzie w stanie skutecznie odkrywać piękno powierzonej mu misji i głosić Ewangelię²⁵⁹.

in occasione del Giovedì Santo, 8 aprile 1979, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1979/documents/hf_jp-ii_let_19790409_sacerdoti-giovedi-santo.html [dostęp 10.04.2021].

²⁵⁶ Por. *Ad maiorem...*, LD II, op. cit., s. 175-178; Por. *Эўхарыстыя – сакрамэнт аздараўлення...*, LD II, op. cit., s. 294-296.

²⁵⁷ Por. *Ці хочаце...*, LD I, op. cit., s. 191-195;

²⁵⁸ Por. *Ad maiorem...*, LD II, op. cit., s. 175-178.

²⁵⁹ Por. *Святар – інструмент Хрыста. Гамілія падчас святой Імшы з прэзбітэрскімі пасвячэннямі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 21 чэрвеня 2014*, LD II, s. 172-174.

Metropolita przypomina, że posługa, którą Jezus Chrystus spełnia w Kościele przez kapłanów jest posługą uświęcania – *munus sanctificandi*. Przez tę posługę, dokonywaną w liturgicznej celebracji, wierni odkrywają i uczestniczą w zbawczych tajemnicach Chrystusa. Kościół wymaga od prezbiterów „pobożnego i wiernego” spełniania duszpasterskiej posługi. Te dwa przymioty kapłańskiej posługi, dokonujące się w przestrzeni liturgicznej, są odzwierciedleniem wewnętrznego i zewnętrznego podejścia prezbitera do liturgii. Pobożność przyczynia się do wzrostu wiary, buduje szacunek do świętych czynności. W ten sposób cnoty pobożności i wierności stają się synonimami miłości do Boga. Wierność przejawia się w uszanowaniu, ustanowionych przez Kościół, liturgicznych norm i w trosce o ich przestrzeganie. Liturgia jako Boska rzeczywistość nie może być przeżywana w kluczu „kreatywnego subiektywizmu”, zawsze powinna być celebrowana w duchu wiernego naśladowania liturgicznych norm. Prawdziwą kreatywnością w tym wypadku będzie kreatywność serca, które zawsze jest kierowane i odnawiane miłością²⁶⁰.

Kondrusiewicz jest przekonany, że kapłan w swojej duszpasterskiej posłudze powinien być jednocześnie *sacerdos et hostia*. Mocą sakramentu święceń on jest kapłanem i tą samą mocą jest wezwany, by stać się i ofiarą. Prezbitera powinien ożywiać ten sam duch, którym był napełniony Chrystus. Niepodzielna jedność pomiędzy kapłanem i ofiarą, pomiędzy prezbiterem i Eucharystią – stanowią warunek skutecznej ewangelizacji. Kapłan jako *alter Christus* powinien żyć jak Chrystus, być darem dla ludzi i znakiem miłości Boga do każdego człowieka. Abp Tadeusz jednocześnie przestrzegając, stwierdza, że wielu współczesnych ludzi wytwarza sobie swój własny obraz Kościoła, budując go w oparciu o przykład duszpasterskiego zaangażowania się konkretnego kapłana. Stąd wynika pilna potrzeba bycia autentycznym świadkiem Chrystusa, naśladowając Go w ofiarnym służeniu braciom²⁶¹.

Warte uwagi jest przypomnienie Metropolity, dotyczące zachowania kapłańskiej jedności, które nieodzownie jest wpisane w życie i misję każdego prezbitera. Sobór Watykański II w dekrecie o posłudze i życiu kapłanów „*Presbiterorum ordinis*” naucza, że „wszyscy prezbiterzy, ustanowieni przez święcenia w stanie kapłańskim, związani są ze sobą najściślejszym braterstwem sakramentalnym, są oddani pod zwierzchnictwem własnego biskupa, tworzą jeden zespół prezbiterów. Prezbiterzy jednoczą się ze swymi współbraćmi węzłem miłości, modlitwy i wszelkiej współpracy, dzięki czemu

²⁶⁰ Пор. *Ці хочаце...*, LD I, op. cit., s. 191-195.

²⁶¹ Пор. *Святарства – радць і надзея. Гамілія падчас святой Імшы з прэзбітарскім і дыяканскім пасвячэннямі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 16 чэрвеня 2012*, LD II, s. 142-145.

ujawnia się ta jedność, w której Chrystus chciał, by Jego wyznawcy byli całkowicie zjednoczeni, żeby świat poznał, iż Syn posłany został przez Ojca” (DK 8)²⁶².

Kolejnym ważnym zadaniem, spoczywającym na każdym kapłanie, które uwypukla abp Kondrusiewicz, – jest budowanie więzi z wiernymi, należącymi do jednej wspólnoty parafialnej i tworzącymi lokalną eklezjalną rodzinę. Potrzeba wielkiej odpowiedzialności i starań ze strony księży, aby zbudować i zachować taką parafialną wspólnotę. Zagrożeniem i poważną przeszkodą w budowaniu tej wspólnoty często jest indywidualizm lub wyróżnianie poszczególnych wspólnot albo osób, co skutkuje rozłamem, dystansowaniem się wiernych od życia parafialnego – co przyczynia się do wielkiej szkody dla ogólnego dobra lokalnego Kościoła²⁶³. Prezbiterzy nie będą w stanie zachęcić wiernych do budowania braterskiej wspólnoty z wiernymi, dopóki sami nie będą żywym przykładem takich relacji z innymi. Analizując szczegółowo związek kapłana z własnym biskupem, z innymi kapłanami oraz z wiernymi świeckimi, nadzwyczaj aktualne i trafne w tym kontekście wydają się słowa Jana Pawła II, zawarte w adhortacji „Pastores dabo vobis”: „Posługa kapłańska ma radykalną formę wspólnotową i może być wypełniona tylko jako wspólne dzieło” (PDV 17). Sam Chrystus naucza, że podzielone Królestwo nie będzie mogło się ostać (zob. Łk 11, 17)²⁶⁴.

Wartościowymi są spostrzeżenia Arcypasterza, dotyczące więzi pomiędzy biskupem i prezbiterium. Mocą sakramentu święceń kapłańskich prezbiterzy tworzą misteryjną wspólnotę, w której mogą doświadczyć ojcowskiej i bratniej łączności z biskupami i prezbiterami. Kapłani są pierwszymi pomocnikami biskupa. Tworząc jedno prezbiterium diecezji każdy kapłan jest powołany do współodpowiedzialności za duchowe dziedzictwo. Jesteśmy powołani nie do panowania, ale do służby na wzór naszego Zbawcy (zob. Mt 20. 28). Nasza posługa przy ołtarzu Pana, w sposób szczególny celebrowanie Eucharystii, jest szczególnym działaniem samego Chrystusa²⁶⁵.

Abp Tadeusz stwierdza, że poprzez posługę kapłana człowiek staje się częścią Kościoła. Kapłan w imię Boże przyjmuje go do wspólnoty wiernych. Kapłan cały czas jest obecny w życiu chrześcijan, stając się świadkiem radosnych wydarzeń i porażek poucza swoich wiernych. W wielu momentach życia, Chrystus przychodzi do człowieka właśnie przez kapłana i przez jego służbę realizuje się sprawa zbawienia. Bez posługi prezbiterów wysłużona przez Chrystusa łaska zbawienia pozostałaby niewykorzystanym depozytem. Działając *in persona Christi*, kapłan jest przedstawicielem samego Chrystusa. Przez

²⁶² Por. „Формация мирян...”, LD III, op. cit., s. 36.

²⁶³ Por. Будзце спараўдным..., LD II, op.cit., s. 84-87.

²⁶⁴ Por. Пан намасціў мяне і паслаў мяне з місіяй. Слова да святароў у Вялікі чацвер 2019, AW.

²⁶⁵ Por. „Дзе есць Біскуп...”, LD I, op. cit., s. 10.

kapłańskie dłonie spełnia się największy cud przemienienia chleba i wina w Ciało i Krew Chrystusa²⁶⁶.

Metropolita jest przekonany, że głęboki sens kapłańskiej posługi, możemy odkryć w nauczaniu Chrystusa o Dobrym Pasterzu. Prawdziwy pasterz ofiaruje siebie, swoje siły i pracę, a nawet życie dla duchowego dobra swoich wiernych. Pasterz zna potrzeby swojej owczarni. Kierować owczarnią nie oznacza wyłącznie wskazywać dobrą drogę. Duszpasterska władza polega również na mądrym kierowaniu, przeprowadzaniu przez niebezpieczeństwa i na obronie przed złem. Dlatego duszpasterze powinni być odpowiednio przygotowani – doktrynalnie i teologicznie²⁶⁷. Arcybiskup uważa, że troska o zbawienie człowieka jest fundamentem pasterskiej posługi. Bóg zbawia człowieka, ale dla spełnienia tej misji potrzebuje człowieka, by to ludzie stali się Jego rękami i nogami, Jego ustami²⁶⁸. Chrystus nieustannie kieruje do wiernych swoje słowa: na ambonie, przy ołtarzu, w katechetycznej sali, w każdym wydarzeniu – kiedy szukamy Jego pomocy, w codziennym życiu człowieka, kiedy zwracamy się do Boga²⁶⁹.

Abp Kondrusiewicz jest pewien, że kapłan powinien być specjalistą od spotkania człowieka z Bogiem, a w swoim działaniu nie powinien ograniczać się murami świątyni, ale powinien wyjść do ludzi²⁷⁰. Prezbiterzy powinni mieć świadomość, że ich kapłańskie życie bezpośrednio zależy od relacji z Chrystusem. Wynikiem tego powinna być potrzeba osobistej decyzji i troski o odnowienie tej relacji z Boskim Mistrzem, która nieodłącznie jest związana z ofiarą, pracą, cierpieniem i poświęceniem²⁷¹.

Metropolita podejmując rozważania nad posługą i istotą kapłaństwa zauważa, że dla wielu współczesnych ludzi kapłan jest człowiekiem, który przede wszystkim przewodniczy nabożeństwom, celebrowa Mszę Świętą, spowiada, udziela Komunii świętej oraz wykonuje szereg innych zadań w Kościele. Patrzenie na posługę prezbiterów bez wiary, wyłącznie jako na pewną funkcję niosącą ze sobą pewne zobowiązania, zawsze będzie

²⁶⁶ Por. *Быць верным...*, LD I, op. cit., s. 177-178.

²⁶⁷ Por. *Адчуваць свае пакліканне. Пастырскае пасланне на Сусветны дзень малітваў аб пакліканнях, 21 красавіка 2013*, LD I, s. 234-238.

²⁶⁸ Por. *„Дзе ёсць Біскуп...”, LD I, op. cit., s. 12-14.*

²⁶⁹ Por. *Праціце Гаспадару...*, LD I, op. cit., s. 231-234.

²⁷⁰ Kościół na Białorusi dobrze pamięta czasy prześladowań, czasy, kiedy było mało otwartych kościołów i księży, kiedy państwowe prawo zakazywało jakiegokolwiek duszpasterskiego działania poza murami świątyni. Wtenczas mówiło się, że działanie Kościoła jest ograniczone przestrzenią zakrystii. Dziś mamy już inną rzeczywistość i warunki, dlatego jest nagląca potrzeba wykorzystać dany nam czas i możliwości do duszpasterskiego działania. Minęły czasy, kiedy ludzie poszukiwali kapłanów, teraz czas – kiedy księża powinni wyjść do swoich wiernych. Zob. *Каб мы былі адзіным Беларускам прэзбітэратам. Прывітальнае слова падчас адкрыцця II Агульнабеларускай сустрэчы святароў на тэму “Свято веры – святарская вернасць” з нагоды завяршэння Года веры. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 15 лістапада 2013*, LD II, s.159-162.

²⁷¹ Por. *„Католическая церковь...”, LD III, op. cit., s. 511.*

niewystarczająca i nie ukaże pełnego sensu i znaczenia kapłańskiego powołania. Prezbiter jest człowiekiem wybranym przez Boga i działającym w imieniu Boga. W sakramencie kapłaństwa Chrystus każdego kapłana czyni narzędziem działania swojej łaski. Kapłani Nowego Testamentu po Apostołach stali się pełnomocnymi szafarzami sakramentów, dlatego Arcypasterz słusznie zauważa, że niechęć i brak gotowości podjęcia sakramentalnej posługi jest niepokojącym znakiem zaniedbania pasterskiej troski o zbawienie dusz ludzkich²⁷².

Abp Kondrusiewicz jest przekonany, że byłoby wielkim nieporozumieniem i błędem rozumieć kapłaństwo jako pewną wyłącznie społeczną posługę czy czynność. Osoba, która przez kapłaństwo chce realizować swoje ambicje, pragnie przez kapłaństwo zdobyć uprzywilejowaną pozycję w społeczeństwie, stanie się niewolnikiem swoich pragnień i będzie zależna od opinii innych. Kapłaństwo jest codziennym wzrastaniem w miłości do Boga i ludzi, do których jest się posłanym. Tylko przez codzienne szukanie i wypełnianie Bożej woli, człowiek będzie zdolny lepiej zrozumieć sens łaski powołania i kapłańskiej posługi²⁷³. „Wszystkie duszpasterskie plany pozbawione duchowego fundamentu, osobistej modlitwy i życia sakramentalnego – nie będą miały perspektywy w przyszłości”²⁷⁴.

Abp Tadeusz zachęca kapłanów, aby często podejmując rozważania nad posługą kapłańską, przypominali sobie fragment Ewangelii, mówiący o zmartwychwstaniu Chrystusa i odpowiadali sobie na pytanie: „Jakiemu Jezusowi my – prezbiterzy chcemy służyć?” „Jakiego Jezusa my głosimy, umarłego czy żywego?” Jest to pytanie o osobistą wiarę każdego prezbitera – aby duszpasterska posługa nie była wyłącznie rytuałem, ale świadectwem, że Jezus żyje i działa. Jezus wciąż kontynuuje swoją misję w sakramentach, w liturgii, nadal czyni cuda, wypędza złe duchy, głosi Dobrą Nowinę i posyła do naszych serc Ducha Świętego²⁷⁵.

4.5. Podsumowanie

Pasterskie teksty Tadeusza Kondrusiewicza dotyczące moralnego wymiaru wiary (w sposób szczególnie ukazane w rodzinnym i kapłańskim powołaniu), możemy

²⁷² Por. *Святар – інструмент Хрыста. Гамілія падчас святой Імшы з прэзбітэрскімі пасвячэннямі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 21 чэрвеня 2014*, LD II, s. 172-174; Por. Giovanni Paolo II. *Lettera ai Sacerdoti in occasione del Giovedì Santo, 27 marzo 1983*, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1983/documents/hf_jp-ii_let_19830327_sacerdoti-giovedi-santo.html [dostęp 21.04.2021].

²⁷³ Por. *Святарства – радць...*, LD II, op. cit., s. 142-145.

²⁷⁴ *Абапірацца на першыinstwo духоўнасці і Божэга культу. Гамілія падчас святой Імшы з прэзбітэрскімі і дыяканскімі пасвячэннямі. Мінск, касцел св. Сымона і Алены, 11 чэрвеня 2011*, LD II, s. 115-118.

²⁷⁵ Por. *Абвяшчаць Уваскрослага. Слова да святароў на Вялікі чацвер, 5 красавіка 2012*, LD I, s. 200- 204.

statystycznie ująć w następujący sposób: wyżej wspomniane kwestie, z różną intensywnością, zostały ujęte w siedemdziesięciu sześciu tekstach pasterskich, co wynosi około 17% całego zbioru dostępnych do badania tekstów pasterskich. Arcybiskup wskazuje na chrześcijańską moralność jako na jedną z możliwych rzeczywistości, w której i poprzez którą, człowiek może nawiązać autentyczny dialog z Bogiem. Pasterskie przesłania głównie naświetlają i skupiają się na procesach chrześcijańskiego wychowania, które kształtują moralność człowieka. Dosyć szczegółowo abp Tadeusz omawia najważniejsze środowiska, w naturę których jest wpisane zapewnienie wszechstronnego rozwój młodemu pokoleniu. Analizując te teksty, w sposób bardzo czytelny, odkrywamy zadania stojące przed współczesną chrześcijańską rodziną, wynikające z przyjęcia sakramentu małżeństwa oraz odkrywamy nauczanie, skierowane do kapłanów, podkreślające ważność ich pastoralnej posługi, gotowość do podjęcia się odpowiedzialności za poszczególne zadania, wynikające z przyjęcia sakramentu święceń i w sposób bezpośredni mające wpływ na procesy wychowawcze.

Analiza pasterskich tekstów wyraźnie pokazuje, że dla Kondrusiewicza chrześcijańska rodzina i Kościół są pierwszymi środowiskami, zawierającymi potencjał nie tylko do skutecznej realizacji wychowawczych zadań, ale przede wszystkim są one najbardziej odpowiednią rzeczywistością do przekazu autentycznej wiary. Podejmując próbę konkluzji badanych jednostek przepowiadania, możemy zauważyć, że zdolność zarówno rodziny, jak i Kościoła do przekazywania wiary i duchowych wartości, wynika z fundamentalnych i niezmiennych zasad i cech wpisanych w naturę rodziny i Kościoła. Nie podlega wątpliwości, że w dużej mierze wierność tym zasadom przyczynia się do skutecznej realizacji zadań wychowawczych. Odwołując się do przeanalizowanych tekstów dotyczących rodziny, możemy wyróżnić następujące cechy, którymi – zdaniem Arcybiskupa – powinna odznaczać się chrześcijańska rodzina: zachowanie niepodważalnej jasności, co do istoty małżeńskiego przymierza (rodzina jako nienaruszalny i jedyny związek mężczyzny i kobiety); ukierunkowanie rodziny na dobro małżonków; otwartość na zrodzenie i wychowanie potomstwa²⁷⁶; szacunek i wrażliwość na dar życia od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci²⁷⁷; troska o realizację najbardziej istotnych funkcji rodziny, takich jak: reprodukcyjna, wychowawcza, gospodarczo-ekonomiczna i rekreacyjna²⁷⁸; troska rodziców o religijne wychowanie dzieci; dążenie do bycia

²⁷⁶ Por. „*Абаронім Божы...*”, LD III, op. cit., s. 337; Por. L'Osservatore Romano, English edition, 12 April 2006. p. 4.

²⁷⁷ Por. „*Familia, quid...*”, LD III, op. cit., s. 324; Por. „*Veritas Liberavit...*”, LD III, op. cit., s. 276.

²⁷⁸ Por. „*Сям'я і небяспечныя...*”, LD III, op. cit., s. 344.

czytelny znak radości i nadziei we współczesnym świecie²⁷⁹; dbałość o stałe wzrastanie w Bożej łasce i praktykowanie życia sakramentalnego. Kondrusiewicz jest przekonany, że jeżeli wszystkie te cechy, funkcje i zadania znajdą swoją realizację w rodzinie, wtedy stanie się ona miejscem, w którym dorastające pokolenie będzie osiągało przymioty dojrzałej osobowości, wzrastając w chrześcijańskich cnotach i Bożej łasce²⁸⁰.

Cennym przesłaniem, prowadzącym do dowartościowania środowiska rodzinnego i wspólnoty Kościoła, oraz wpływu tych instytucji na wychowawcze procesy, jest nauczanie Arcybiskupa o współczesnych zagrożeniach, które mocno zakłócają konstruktywne, wychowawcze działanie. Odkrywamy, że pomiędzy licznymi niebezpieczeństwami Kondrusiewicz najbardziej wyróżnia i przestrzega przed moralnym relatywizmem, prowadzącym do kryzysu religijności²⁸¹.

Pasterskie nauczanie Metropolity, ukazujące moralny wymiar wiary w zakresie rodzinnego powołania, jest mocno osadzone w Magisterium Kościoła, w którym szczególnie możemy zauważyć odwołanie się abp. Tadeusza do następujących dokumentów: Soborowej Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim „*Gravissimum educationis*”, Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „*Gaudium et spes*”, Adhortacji apostolskiej o zadaniach rodziny w świecie współczesnym „*Familiaris consortio*” oraz Kodeksu Prawa Kanonicznego.

W wynikach przeprowadzonej analizy trudno jest zauważyć mankamenty. Natomiast, należy zwrócić uwagę na to, że tak szerokie i głębokie pasterskie rozważania, ukazujące instytucje rodziny i wspólnotę Kościoła jako środowisko formacji chrześcijańskiej, mogłoby zostać dopełnione nakreśleniem roli szkoły i bardziej obszernymi wskazaniem, objaśniającym znaczenie systematycznej formacji katechetycznej²⁸² oraz określeniem kompetencji chrześcijańskich nauczycieli. Wyżej wspomniane kwestie, dla procesów wychowawczych nie mają fakultatywnego charakteru, wręcz przeciwnie, dobrze zaplanowane i realizowane stają się przedłużeniem formacji, zainicjowanej w rodzinnej i eklezjalnej wspólnocie. W katechezie bowiem człowiek spotyka się i rozpoznaje Słowo, które stało się Ciałem, aby później, w liturgii, doświadczyć uobecnienia

²⁷⁹ Por. „*Сумесная праца...*”, LD III, s. 332.

²⁸⁰ *Новая евангелізацыя – галоўная...*, LD II, op. cit., s. 326-327.

²⁸¹ „*Абаронім Божы...*”, LD III, op. cit., s. 337.

²⁸² Na Białorusi katecheza jest organizowana i prowadzona wyłącznie przy parafiach. Białoruskie prawo cywilne nie uwzględnia możliwości prowadzenia zajęć z Katechizmu Kościoła Katolickiego w państwowych szkołach.

tego Słowa w zbawczych Misteriach. To spotkanie ze Zbawicielem w sakramentach jest początkiem nowego duchowego życia²⁸³.

Szkoła należy do jednego z najważniejszych formacyjno-wychowawczych środowisk. Ta prawda w pasterskim nauczaniu Kondrusiewicza nie została w wystarczającej mierze ukazana, zabrakło również wskazania na funkcje i zadania, wpisane w instytucje szkoły. Odgrywając ważną rolę w procesie formacji, szkoła powinna przyczyniać się nie tylko do intelektualnego wzrostu, ale stwarzać możliwości duchowego rozwoju człowieka, formując go tak, aby poznając doskonały układ świata, miał możliwość przekonania się, że swoją własną doskonałość może osiągnąć tylko w Bogu i z Jego pomocą²⁸⁴.

Od przepowiadania abp. Tadeusza można by także oczekiwać podkreślenia roli i kwalifikacji nauczyciela, jako osoby bezpośrednio zaangażowanej w proces wychowania dzieci i młodzieży. Ważne jest zachowanie świadomości, że nauczyciel-chrześcijanin nie może ograniczać się wyłącznie do intelektualnej formacji swoich wychowanków, ale również powinien zatroszczyć się o stworzenie przestrzeni do formacji duchowej: „Każdy nauczyciel, poprzez rzetelną pracę, a także osobistą postawę, powinien wskazywać na te wartości, które prowadzą do prawdziwej wiary”²⁸⁵.

W swoim nauczaniu abp Tadeusz wskazuje na wspólnotę Kościoła jako na środowisko, w którym łaska wiary może być przekazana dziecku z odpowiednią intensywnością i skutecznością. Eklezjalna wspólnota jest przestrzenią, w której najbardziej uwydatnia się posługa prezbiterów. Poruszając wyżej wspomnianą tematykę w swoim nauczaniu, Arcybiskup najbardziej skupia się na roli prezbitera jako świadka wiary oraz jako szafarza zbawczych misterii Chrystusa. Aby ta posługa, w którą jest wpisana realizacja wychowawczych procesów, była skuteczna, prezbiter powinien sam być człowiekiem żywej wiary. Metropolita jest przekonany, że tożsamość i misja są kluczowymi pojęciami, które wyznaczają sens kapłańskiej posługi²⁸⁶. Owa identyczność znajduje swój wyraz w upodobnieniu się każdego kapłana do Chrystusa i najbardziej urzeczywistnia się poprzez odpowiedzialne spełnienie sakramentalnej posługi, zachowanie ewangelicznego radykalizmu, życie w prawdzie oraz bezgranicznym zaufaniu Bogu i dążeniu do bycia wyraźnym drogowskazem duchowych i ogólnoludzkich wartości dla innych²⁸⁷. W podobny

²⁸³ Por. M. Nowak, *Tożsamość pedagogiki chrześcijańskiej*, PCh 31 (2013), nr 1, https://www.researchgate.net/publication/275615250_Tozsamosc_pedagogiki_chrzescijanskiej [dostęp 10.03.2022].

²⁸⁴ Por. M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999, s. 311-312.

²⁸⁵ J. W. Dawid, *O duszy nauczycielstwa*, Warszawa 1927, s. 52-53.

²⁸⁶ Por. Giovanni Paolo II. *Lettera ai Sacerdoti in occasione del Giovedì Santo, 8 aprile 1979*, op. cit., http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1979/documents/hf_jp-ii_let_19790409_sacerdoti-giovedi-santo.html [dostęp 10.04.2021].

²⁸⁷ Por. *Или хочауе...*, LD I, op. cit., s. 191-195.

sposób jak w rozważaniach dotyczących roli rodziny, Arcybiskup odnosi się do kapłańskiej posługi w zakresie wychowania. Odkrywamy szereg kryteriów, wskazanych przez Arcypasterza, koniecznych do zapewnienia skuteczności wychowania. Wyniki przeprowadzonej analizy, wskazują następujące kryteria:

- odporność na wpływy współczesnego świata;
- dążenie do zrozumienia aktualnej rzeczywistości i problemów współczesnych ludzi;
- zdolność do dawania świadectwa wiary;
- wytrwałość w modlitwie;
- zachowanie zapału i gorliwości w nauczaniu;
- zdolność okazywania miłości ludziom znajdującym się w potrzebie;
- gotowość do obrony prawdy;
- nieustanna troska o przepowiadanie Bożego Słowa i posługę sakramentalną;
- pobożne i wierne spełniania duszpasterskiej posługi²⁸⁸.

Przeprowadzona analiza badanych jednostek przepowiadania Tadeusza Kondrusiewicza w kwestiach dotyczących kapłańskiej posługi, w zakresie wychowywania i przekazywania chrześcijańskich wartości, nie zawiera braków, domagających się dopełnienia i uwrażliwienia wiernych na treści korelujące z tą problematyką. Przeciwnie, możemy zauważyć niezwykle dbałość Arcypasterza o jakość i głębię formacji presbiterów oraz klarowne przedstawienie ich roli w realizacji tej misji.

Wyniki przeprowadzonej analizy nauczania Arcybiskupa w zakresie aktualizacji Bożego Słowa pozwalają zauważyć określony porządek, którego przestrzeganie ułatwia wiernym odbiór pasterskich przesłań. Ten porządek możemy wyrazić w następujących etapach: 1) Odnalezienie i określenie kerygmatu tekstu biblijnego; 2) Wysłuchanie się w Słowo Boże w kontekście aktualnej sytuacji wspólnoty oraz społeczeństwa, w którym ta wspólnota partykularnego Kościoła jest osadzona; 3) Rozpoznanie wszystkich aspektów danej sytuacji oraz podjęcie próby zrozumienia, na ile Słowo Boże naświetla lub kwestionuje życie wiernych w tej rzeczywistości; 4) Kontynuując proces aktualizacji Słowa Bożego, Metropolita często wydobywa z tekstu Biblijnego elementy, które pomagają skutecznie wpłynąć na słuchaczy, aby usłyszane słowo sprowokowało wiernych do przemiany osobistych postaw i zachowań; 5) Konkludującym krokiem, równie często występującym w przepowiadaniu pasterskim, który wzmacnia aktualizację Słowa Bożego, jest ukazanie

²⁸⁸ Por. *Как мы были...*, LD II, op. cit., s.159-162; Por. *Быть верным...*, LD I, op. cit., s. 177-178; Por. Benedict XVI, *Chrism Mass...*, Tamże, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/homilies/2009/documents/hf_ben-xvi_hom_20090409_messa-crismale.html [dostęp 22.04.2021].

przez Arcypasterza, odkrytych w poprzednich punktach elementów oraz troska o dobieranie odpowiedniego języka, formy i struktury przemowy. Nie podlega wątpliwości, że tak przygotowane i zrealizowane treści homilii, kazań lub pasterskich listów docierają do serc i umysłów odbiorców²⁸⁹.

²⁸⁹ Por. S. Dyk, *Aktualizacja Słowa Bożego w przepowiadaniu*, RT 1 (2022), LXIX, s. 5-24.

ROZDZIAŁ III

„WIARA Z UCZYNKÓW” W ŻYCIU MARYI I ŚWIĘTYCH

„Kult świętych należy do jednej z najbardziej starożytnych praktyk kościelnych, znajdującej swoje uzasadnienie w Piśmie Świętym (Dz 7, 54-60; Ap 6, 9-11; 7, 9-17) i potwierdzonej w sposób pewny od pierwszej połowy II wieku”¹. Zawołanie św. Pawła: „Pamiętajcie o swych przełożonych, którzy głosili wam słowo Boże, i rozpamiętując koniec ich życia, naśladujcie ich wiarę” (Hbr 13, 7) jest czytelnym zaproszeniem nie tylko do naśladowania postaw naszych starszych braci i siostr w wierze, ale również jest wyzwaniem do odkrycia, w jaki sposób oni współpracowali z Bożą łaską, podążając drogą wiary ku świętości. Święci i błogosławieni są nieodzownie wpisani nie tylko w historię Kościoła, ale i w osobistą historię wiary każdego chrześcijanina: jako wzory wiary, jako świadkowie Boga oraz nasi orędownicy przed Nim. W poszczególnych podrozdziałach przedstawione zostanie nauczanie Tadeusza Kondrusiewicza ukazujące dialogiczny wymiar wiary zrealizowany w życiu świętych i błogosławionych. Uwaga zostanie skupiona na tych świętych i błogosławionych, którzy znaleźli wyraźne miejsce w przepowiadaniu Arcybiskupa. Pominięte zostaną natomiast odniesienia do świętych, które mają charakter wzmiankowy czy marginalny.

1. Życie świętych jako odzwierciedlenie działania łaski Bożej oraz wzór do naśladowania

Kościół, definiując wiarę, wyjaśnia, że jest ona „najpierw osobowym przyłgnięciem człowieka do Boga; równocześnie i w sposób nierozdzielny jest ona dobrowolnym uznaniem całej prawdy, którą Bóg objawił” (KKK 150). Tadeusz Kondrusiewicz był przekonany, że istotna rola w kształtowaniu i promocji chrześcijańskiej wiary należy do świętych². Nasi bracia i siostry w wierze, którzy wyprzedzili nas w wędrówce do Nieba, są „żywą realizacją prawdy i piękna Ewangelii, świadectwem i apologią wiary, namacalnym dowodem, co może sprawić łaska w duszy człowieka, jeśli on z nią współpracuje”³. Zawołanie św. Piotra, wciąż mocno wybrzmiewa jako zaproszenie i przynaglenie, skierowane do wszystkich wiernych Kościoła Chrystusowego: „Za przykładem świętego, który was powołał, sami też bądźcie

¹ DPLL 208.

² Por. *Захоўваць вернасць свайму пакліканню. Слова да святароў Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі з нагоды распачацця Года святарства, Мінск, 18 чэрвеня 2009 г.*, LD I, s. 171-176.

³ Por. K. Panuś, *Jak mówić o świętych*, [w:] red. W. Przyczyna, *Prawdy wiary w przepowiadaniu*, Kraków 2002, s. 125-141.

świętymi we wszelkim postępowaniu waszym.” (1 P 1, 15). Aktualność tego przesłania potwierdza Katechizm, wskazując, że człowiek, stworzony na obraz i podobieństwo Boga, bez względu na pewne doczesne konsekwencje grzechu, jest powołany do naśladowania świętości Boga (KKK 1264).

Świętość Boga jest jednym z najbardziej misteryjnych i jednocześnie niezwykle istotnych aspektów chrześcijańskiej wiary, w który również jest wpisana i transcendentność Boga, odróżniająca Go od wszystkich stworzeń. Nie podlega wątpliwości, że dar świętości dla każdego chrześcijanina stanowi zadanie, domagające się wysiłku i współpracy (1 Tm 2, 15; Hbr 12, 14)⁴. Abp Tadeusz naucza, że konkretnym przejawem takiego osobistego zaangażowania się na rzecz duchowego rozwoju i wzrastania w świętości, jest troska o budowanie osobowej relacji z Bogiem. Natomiast, fundamentalnymi elementami tej bosko-ludzkiej relacji niezmiennie pozostają wiara, nadzieja i miłość⁵. Takie spojrzenie na chrześcijańską świętość pozwala na rozpatrywanie jej w wymiarze teologalno-moralnym, kiedy osoba wierząca, odpowiadając na Boży dar, podejmuje się ascezy, dąży do osobistej doskonałości i realizacji swojego powołania oraz aktywnie włącza się w życie społeczne⁶.

Arcypasterz, podejmując próbę ukazania wiernym poszczególnych świętych jako wzór wiary, wyraźnie inspirowane nauczaniem Jana Pawła II, podkreślając, że chrześcijańska doskonałość nie jest sprzeczna z godnością osoby ludzkiej. Arcybiskup, podążając logiką papieskiego nauczania, zwraca uwagę nie tylko na poszczególnych świętych, którzy podjęli współpracę z Bożą łaską i w odpowiednim czasie przynieśli dobre owoce, ale również podejmuje próbę odsłonięcia wiernym istoty daru chrześcijańskiej świętości. W sposób szczególny wyraża się to w pasterskich listach Metropolity, ukazujących koncepcję i model świętości, która jest możliwa do realizacji we współczesnych warunkach przez wykonanie osobistej życiowej misji i powołania w Kościele. Ten model świętości zakłada włączenie każdego katolika do misji Kościoła w sekularyzowanym świecie, który potrzebuje uzdrowienia i jest niczym innym jak wezwaniem do duchowej odnowy współczesnego świata. Odwołując się do Magisterium Kościoła Kondrusiewicz przypomina o roli świętych jako znaku czasu, wskazując na nich jako na autentycznych świadków świętości Kościoła, którzy przykładem swego życia pobudzają do duchowej przemiany i są prawdziwymi „architektami” historii ludzkości⁷.

⁴ Por. L. Grygiel, *Jak mówić o świętych? Kilka myśli spod ambony*, PH 7 (2003), s. 118.

⁵ Por. *Сорак дзен і начэй...*, LD I, op. cit., s. 105-108.

⁶ Por. J. W. Gogola, *Teologia komunii z Bogiem*, Kraków 2012, s. 103.

⁷ Por. *Святасць у вучэнні Яна Паўла II. Артыкул апублікаваны ў часопісе “Наша вера”, №1 за 2011 г.*, LD II, s. 68-72; NMI 31.

Ważną cechą pasterskiego nauczania Metropolity, ukazującego świętych jako wzór wiary, jest zawartość w nich doktryny Soboru Watykańskiego II o powszechnym powołaniu do świętości. Abp Tadeusz przypomina o fundamencie eklezjalnej komunii świętości, który jest zakorzeniony w sakramencie chrztu. Naucza, że wyznawcy Chrystusa w chrzcie wiary stali się prawdziwie synami Bożymi i uczestnikami natury Bożej, a przez to rzeczywiście świętymi. W sakrament chrztu jest implementowana ontologiczna, eklezjalna i etyczna świętość każdego chrześcijanina. Owa świętość jest darem i jednocześnie zadaniem oraz wyzwaniem dla człowieka. Takie pasterskie nauczanie silnie koreluje z katechizmową nauką: „Człowiek wierzący ma przez chrzest udział w śmierci Chrystusa, zostaje z Nim pogrzebany i powstaje z martwych: My wszyscy, którzyśmy otrzymali chrzest zanurzający w Chrystusa Jezusa, zostaliśmy zanurzeni w Jego śmierć. Zatem przez chrzest zanurzający nas w śmierć, zostaliśmy razem z Nim pogrzebani po to, abyśmy i my wkroczyli w nowe życie” (KKK 1227). Pochylając się nad pasterskimi tekstami, odkrywamy przekonanie Metropolity, że świętość Kościoła jest jego kodem genetycznym, a językiem Kościoła jest język świętości, której on nigdy nie może się wyrzec: „Nie jesteście już obcymi i przychodniami, ale jesteście współobywatelami świętych i domownikami Boga – zbudowani na fundamencie apostołów i proroków, gdzie kamieniem węgielnym jest sam Chrystus Jezus” (Ef 2, 19-22).

W poddanych analizie pasterskich tekstach Tadeusza Kondrusiewicza odnajdujemy cenne kwestie dotyczące również i eklezjalnego wymiaru chrześcijańskiej świętości. Poruszenie tych zagadnień mocno koreluje z nauczaniem Katechizmu, w którym odnajdujemy wyraźnie wskazania, że każdy chrześcijanin jest zaproszony do wspólnoty i jest powołany do tego, aby swoim życiem budować Kościół Chrystusowy: „Chrześcijanin na drodze realizacji świętości nie może żyć dla siebie. Jest on Bożym darem dla Kościoła, dla innych ludzi, w tym także i dla niewierzących” (KKK 1878-1880). Tę katechizmową prawdę Metropolita wyraża stwierdzeniem, że osobiste świadectwo świętości buduje Kościół; jest on „duchową terapią” dla świata, w którym często wrażliwość na grzech i obecność Boga jest ignorowana i utracona. Kiedy słowo Boże jest potwierdzone przykładem życia – wtenczas takie świadectwo chrześcijańskiego życia staje się impulsem i natchnieniem do naśladowania. Kondrusiewicz jest przekonany, że współczesny świat potrzebuje świętych, zdolnych przetłumaczyć Ewangelię na język zrozumiały współczesnym ludziom. Są potrzebni święci, którzy by byli widzialnym znakiem świętości Kościoła⁸.

⁸ Por. *Святасць у вучэнні...*, LD II, op. cit., s. 68-72.

Abp Tadeusz rozumie i uczy przyjmować świętość jako odpowiedź na Boży plan w historii człowieczeństwa, wówczas – uważa Metropolita – staje się ona wyraźnym znakiem czasu, spełniając i realizując Boży plan zbawienia⁹. Duch Święty sprawia, że na przestrzeni tysiącleci coraz to nowi ludzie odkrywają zachwycające piękno tej trudnej drogi, a idąc za przewodnictwem Ducha drogą nieustannego oczyszczenia, stają się stopniowo osobami ukształtowanymi na wzór Chrystusa – historyczną kontynuacją szczególnej obecności zmartwychwstałego Pana¹⁰. Nauczanie Metropolity otwiera przed wiernymi obraz świętości jako odpowiedzi na potrzeby i wyzwania nowej ewangelizacji - w tym wyzwaniu misja odnowienia osobistej świętości staje się antidotum na zachodzące procesy sekularyzacyjne¹¹.

Pasterskie nauczanie Kondrusiewicza jest bogate w treści hagiograficzne przedstawiane wiernym z okazji różnych uroczystości i świąt. Postaci świętych i przykłady ich życia ukazane są wiernym jako wzór realizacji swojej wiary w wymiarze zażyłej relacji i osobistego dialogu z Bogiem¹². Możemy zauważyć również, że Metropolita w swoim nauczaniu skłania wiernych do oddania czci i dziękczynienia Bogu za dar życia poszczególnych świętych, powołanie i misja których stały się wyraźnym potwierdzeniem działania Bożej łaski. Dzięki temu wierni, uczestniczący w liturgii, mają okazję odkrycia i przekonania się, że wiara jest Bożym darem.

Kolejną ważną kwestią, która wybrzmiewa w pasterskim nauczaniu arcybiskupa, jest przynaglenie wiernych od naśladowania świętych. Kondrusiewicz, wyodrębniając jakąś cechę lub życiowe wydarzenie z życia świętego, zaprasza słuchaczy do naśladowania tych cech, postaw i uczynków świętych. W sposób bardzo czytelny, odkrywa przed słuchaczami wiarę jako odpowiedź, którą każdy człowiek może udzielić objawiającemu się Bogu¹³.

Bardzo pozytywnie należy ocenić, że wyżej opisany sposób przedstawienia postaci świętych przez Kondrusiewicza oraz sposób realizacji ich misji jest nie tylko bogaty w teologiczne wątki, ale również koreluje z nauczaniem Soboru Watykańskiego II, który w Konstytucji o liturgii stwierdza, że: „Uroczystości świętych głoszą cuda Chrystusa w Jego sługach, a wiernym podają odpowiednie przykłady do naśladowania” (KL 111).

⁹ Por. Tamże, s. 68-72.

¹⁰ Por. „Чалавек – святыня Духа...”, LD III, op. cit., s. 273; Por. VC 19.

¹¹ Por. „Святасць у вучэнні...”, LD II, op. cit., s. 68-70.

¹² Por. „Чалавек – святыня Духа...”, LD III, op. cit., s. 273.

¹³ Por. J. A. Wallace, *Przepowiadanie o świętych*, PH 5-6 (2001-2002), s. 91.

2. Maryja – Matka Kościoła

W 431 roku Sobór w Efezie mocno przyczynił się do oddawania czci Maryi jako „Theotokos” – Matce Bożej¹⁴. W tym samym czasie, wśród ówczesnych teologów dojrzało pragnienie podkreślenia roli Maryi w historii powszechnego Kościoła. Świadectwem najbardziej przemawiającym za tym argumentem były słowa św. Jana: „A obok krzyża Jezusowego stały: Matka Jego i siostra Matki Jego, Maria, żona Kleofasa, i Maria Magdalena. Kiedy więc Jezus ujrzał Matkę i stojącego obok Niej ucznia, którego miłował, rzekł do Matki: „Niewiasto, oto syn Twój”. Następnie rzekł do ucznia: „Oto Matka twoja”. I od tej godziny uczeń wziął Ją do siebie” (J 19, 25-27). Na krótki moment przed swoją śmiercią Jezus wskazuje na Maryję jako na matkę wszystkich swoich naśladowców. Eklezjalne macierzyństwo Maryi zostało potwierdzone w wydarzeniu zesłania Ducha Świętego – w dniu narodzin Kościoła. Kondrusiewicz stwierdza zatem, że od momentu Pięćdziesiątnicy Maryja wiernie towarzyszy rozpowszechniającej się wspólnocie uczniów Chrystusa¹⁵: „Ona w każdym czasie pozostaje przy wiernych, opiekując się każdym człowiekiem, bo, jak mówi św. Bernard, nigdy nie zdarzyło się, by Maryja nie wysłuchiwała prośb tego, kto prosi o Jej pomocy”¹⁶. Najświętsza Panna, zostając Matką tych, kto przez łaskę chrztu są włączeni do Chrystusowego Kościoła, śpieszy im z pomocą, prowadząc wszystkich do Swego Syna¹⁷.

Uczczenie Maryi jako Matki Kościoła oficjalnie znalazło swoje spełnienie w 1964 roku i zostało przedstawione w Soborowej Konstytucji o Kościele „*Lumen gentium*”¹⁸. Ojcowie Soborowi „ukazali oblicze Kościoła świętego, z którym Maryja jest ściśle związana”¹⁹. Wtedy papież Paweł VI ogłosił: „Ku chwale więc Najświętszej Maryi Panny oraz ku naszej radości ogłaszamy Najświętszą Maryję Pannę Matką Kościoła, czyli całego Ludu chrześcijańskiego, zarówno wiernych, jak i pasterzy, którzy wszyscy zwą Ją swą Matką najmiłą. Ustanawiamy również, aby odtąd cały lud chrześcijański oddawał Matce Boga pod tym właśnie najmiłym

¹⁴ Пор. Католическая энциклопедия, Том V, Москва 2013, 528-530.

¹⁵ Пор. „Чалавек – святыня Духа...”, LD III, op. cit., s. 271.

¹⁶ „Жыць Духам Божым, а не духам сучаснага свету”. Гамілія падчас святой Імшы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскайб 2 ліпеня 2010 г., LD III, s. 263.

¹⁷ Пор. „Monstrate esse Matrem”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды каранцыі cudатворнага абраза Маці Божай Тракельскай, 2 ліпеня 2009 г., LD III, s. 255; Пор. „Чалавек – святыня Духа...”, LD III, op. cit., s. 271.

¹⁸ „Błogosławiona Dziewica szła naprzód w pielgrzymce wiary i utrzymała wiernie swoje zjednoczenie z Synem aż do krzyża, przy którym nie bez postanowienia Bożego stanęła, najgłębiej ze swoim Jednorodzoną współcierpiała i z ofiarą Jego złączyła się maczynym duchem, z miłością godząc się, aby doznała ofiarniczego wyniszczenia Żertwa z Niej zrodzona; a wreszcie przez tegoż Jezusa Chrystusa, umierającego na krzyżu, oddana została uczniowi jako matka tymi słowami: „Niewiasto, oto syn Twój” (J 19, 26-27). KK 58.

¹⁹ Пор. *Enchiridion Vaticanum*, Bologna 1979, s. 185, nn. 300-302.

Imieniem jeszcze większą cześć i do Niej zanosił swe prośby”²⁰. Komentując to wydarzenie, Kondrusiewicz zaznacza, że: „Maryja w Kościele nie zajmuje miejsca Jezusa, lecz prowadzi do Niego. Godność Matki Bożej jednocześnie jest wyznacznikiem Jej misji w Kościele”²¹. Odkrywamy jak poprzez swoje Boże macierzyństwo Maryja staje się również i Matką Kościoła (por. KK 63).

Analiza tekstów pasterskich ujawnia, że nauczanie Tadeusza Kondrusiewicza, dotyczące Macierzyństwa Maryi wobec wspólnoty Kościoła, wyraźnie koresponduje z katechizmową nauką. Katechizm Kościoła Katolickiego poświęca Matce Bożej sporo uwagi, widząc w Maryi postać nieodzownie wpisaną w chrześcijańską tradycję i wiarę, jak również włączoną w zbawcze dzieło Jezusa Chrystusa i Jego Kościoła. Maryja, wciąż pozostając wierną swemu powołaniu – będąc sługą Boga i sługą ludzi, „wkroczywszy głęboko w dzieje zbawienia, łączy w sobie w pewien sposób i odzwierciedla najważniejsze treści wiary” (por. KK 66)²².

Pozostając w kluczu rozważań uzasadniających rolę Maryi jako Matki Kościoła i wszystkich wierzących, należy zwrócić uwagę na to, że Katechizm mariologiczne treści przedstawia w potrójnej perspektywie: trynitarniej, historiozbawczej i eklezjalnej – bazując na nauce Pisma Świętego, Tradycji oraz Magisterium Kościoła²³. Analizując pasterskie przesłania abp. Kondrusiewicza, przede wszystkim odkrywamy eklezjalny wymiar Bożego macierzyństwa Maryi, który ujawnia się w testamencie Jezusa z Krzyża. „W tej chwili rodzi się nowe macierzyństwo duchowe Maryi, które ma swoje źródło w tajemnicy paschalnej Chrystusa”²⁴. Abp Tadeusz podkreśla, że umierając na drzewie krzyża Jezus pozostawia swoją Matkę dla każdego człowieka. Maryja jako nasza niebieska Mama dalej opiekuję się wiernymi – swoimi dziećmi tu na ziemi, przede wszystkim chorymi, cierpiącymi i prześladowanymi²⁵. Macierzyńska troska Maryi o Jezusa, od momentu Jego narodzenia, aż do ostatniego tchu na krzyżu – przechodzi w Jej troskę o cały Kościół Chrystusowy.

W pasterskim nauczaniu Arcybiskupa możemy wydobyć dwa wymiary pośrednictwa Matki Bożej: chrystocentryczny i wstawienniczy. Jeżeli chodzi o wymiar chrystocentryczny, to odnajdujemy go przede wszystkim w wydarzeniu określanym jako pierwszy cud Jezusa podczas wesela w Kanie Galilejskiej (J2, 1-12). Maryja, zaproszona wraz z Jezusem i uczniami

²⁰ Tamże, s. 185, nn. 306.

²¹ Por. „Чалавек – святыня Духа...”, LD III, op. cit., s. 271.

²² Por. „Veritas Liberavit...”, LD III, op. cit., s. 275.

²³ Por. J. Kumala, *Maryja w nowym „Katechizmie Kościoła Katolickiego”*, [w:] red. J. S. Gajek, K. Pek, *Matka Jezusa pośród pielgrzymującego Kościoła*, Warszawa 1993, s. 239.

²⁴ RM 44.

²⁵ Por. *Каб заззяла новае святло надзеі. Казанне падчас св. Імшы ў Рэспубліканскім навукова-практычным цэнтры ангалогіі і медыцынскай радыялогіі імя М. М. Аляксандрава з нагоды 50-годдзя яго заснавання 2010*, LD I, s. 269-270.

na wesele, staje się świadkiem braku wina i wydaje polecenie: „Zróbcie wszystko cokolwiek wam powie mój Syn” (J 2, 5). Kondrusiewicz, przypominając nauczanie Ojców Kościoła zaznacza, że Maryja osobiście lub duchowo towarzyszyła Jezusowi, przy każdym Jego cudzie. Natomiast w Kanie Galilejskiej Maryja nie tylko przychodzi z pomocą młodym, inicjując moment pierwszej epifanii Chrystusa, ale również wskazuje na Swego Syna jako na Mesjasza – Tego, który swoją nauką „nowego wina” rozsadza „stare bukłaki” (Mk 2, 22)²⁶. W Nowym Testamencie „nowe wino” jest symbolem czasów mesjańskich, natomiast wino, podawane na weselu w Kanie Galilejskiej, staje się zapowiedzią daru miłości Chrystusa, znakiem radości, którą niesie ze sobą przyjście Mesjasza (J 2, 10; J 4, 23; 5, 25)²⁷.

Kolejnym ważnym przesłaniem zawartym w ewangelicznej scenie wesela w Kanie Galilejskiej, które klarownie wybrzmiewa w przepowiadaniu Arcybiskupa, jest ukazanie wstawienniczego pośrednictwa Matki Bożej. Metropolita żywi mocne przekonanie, że jak kiedyś na godach w Kanie, tak również i w naszych czasach, Bóg przez wstawiennictwo Maryi przychodzi człowiekowi na pomoc, wskazując na prawdziwego Mesjasza i dając możliwość doświadczyć radosnych owoców zbawienia²⁸. Odkrywamy, że to orędownictwo Matki Bożej dokonuje się na drodze wiary oraz znajduje swoją realizację właśnie poprzez wiarę. Maryja najpierw sama ukazuje swoją wiarę w moc Jezusa, a później oręduje za tymi, którzy okazali się być w potrzebie. Arcybiskup, przypominając słowa Chrystusa, skierowane do niewiernego Tomasza: „Błogosławieni, którzy nie widzieli, a uwierzyli!” (J 20, 29) zaznacza, że te słowa w pełni odnoszą się i do Maryi. Boża Rodzicielka, nie mając żadnych dowodów otrzymania tego, o co prosi, wierzy i całkowicie zgadza się z Bożą wolą²⁹. Kondrusiewicz jest przekonany, że pokora i niezłomna wiara Maryi są tymi cnotami, których powinniśmy się uczyć i naśladować³⁰.

Warta uwagi jest refleksja abp. Tadeusza, który w zachowaniu Maryi podczas wesela, uwypukla niezwykle ważną dla duchowego wzrostu postawę pokornego słuchania i posłuszeństwa Chrystusowi. „Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie” (J 2, 5). Są to ostatnie słowa Maryi, które zostały zapisane w Piśmie Świętym i stanowią Jej duchowy testament. Arcybiskup zaznacza, że: „Zazwyczaj dzieci dobrze pamiętają ostatnią prośbę swoich rodziców. Również i my powinniśmy pamiętać o testamencie naszej duchowej Matki –

²⁶ *Каб зазяла новае...*, LD I, op. cit., s. 269-270.

²⁷ Por. X. Leon-Dufour, *Słownik Teologii Biblijnej*, Poznań 1994, s. 1046.

²⁸ Por. „*Людская Мадонна, привядзі...*”, LD III, op. cit., s. 225.

²⁹ Por. „*Monstrate esse Matrem...*”, op. cit., LD III s. 255.

³⁰ Por. „*З пакораю прыняць...*”, op. cit., LD III, s. 279.

Maryi i być posłusznymi Jej Synowi”³¹. W osobistym przykładzie posłuszeństwa Maryi wobec słów i działania Jezusa, w bardzo klarowny sposób ujawnia się Jej wiara.

Kondrusiewicz zauważa, że Matka Boża staje przed nami jako nowa Ewa, wybrana Córka Boga Ojca, zawsze posłuszna Jego woli i wierna swemu powołaniu. Ona również jest cudownym przykładem do naśladowania w czasie odejścia od wartości chrześcijańskich, liberalizmu i dążeniu do absolutnej wolności³². Metropolita, odwołując się do Magisterium Kościoła, przypomina, że: „Kościół pielgrzymuje w czasie do końca wieków, idąc na spotkanie Pana, który przychodzi; ale na tej drodze kroczy śladami wędrówki odbytej przez Maryję Dziewicę, która szła naprzód w pielgrzymce wiary i utrzymała wiernie swe zjednoczenie z Synem aż do krzyża”³³. Z zachwytem możemy wpatrywać się w Maryję, podziwiając postawę Jej wiary, ponieważ – zaznacza Kondrusiewicz – właśnie Ona pierwsza uwierzyła w Jezusa jako Zbawiciela. Poprzez wiarę i posłuszeństwo Maryja stała się nową Ewą – Matką Kościoła i Matką wszystkich wierzących. Pod płaszczem Jej Matczynej opieki znajdują miejsce wszyscy, którzy podążają drogą świętości³⁴.

2.1. Maryja – Niewiasta zawierzenia

W pasterskim przepowiadaniu Tadeusza Kondrusiewicza odnajdujemy cenne przesłanie, ukazujące Maryję jako Niewiastę całkowitego zawierzenia Bogu. Maryja –przed wiekami przez Boga wybrana córka Izraela: „Dziewica poślubiona mężowi, imieniem Józef, z rodu Dawida” (Łk 1, 27) jest niezwykłym wzorem ufności i posłuszeństwa względem Boga. Owa postawa całkowitego zawierzenia Bożemu działaniu, w odpowiednim momencie historii przynosi zbawienne owoce dla całego świata³⁵. Abp Tadeusz przypomina, że ta wyłączna, jedyna i niepowtarzalna misja Maryi na przestrzeni całego Starego Testamentu była przygotowywana przez misję wybranych przez Boga kobiet. Na samym początku była Ewa, w ślad za Ewą był cały szereg nadzwyczajnych kobiet: Sara, Anna, Debora, Rut, Judyta, Estera i inne. Do tego, aby Maryja mogła wykonać powierzoną Jej przez Boga misję – stać się Matką Zbawcy, otrzymała Ona od Boga odpowiednie dary, współmierne z tak wielką służbą i misją, jakiej się

³¹ „Тое, што Ён скажа вам, зрабіце”. Гамілія падчас святой Імшы ва ўспамін Маці Божай з Люрда. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 11 лютага 2011 г., LD III, s. 267.

³² Por. „Жыць Духам Божым...”, op. cit., LD III, s. 263.

³³ RM 2.

³⁴ Por. „Благодарю Бога и Пресвятую Богородицу за 25 лет епископского служения”. Проповедь во время Святой Мессы. Москва, кафедральный собор Непорочного Зачатия Пресвятой Девы Марии 8 декабря 2014 г., LD III, s. 300; „Марыя – Прытулак грэшнікаў і наша надзея”. Гамілія падчас святой Імшы апоўначы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 4 ліпеня 2015 г., LD III, s. 303.

³⁵ Por. „Безаганна зачатая...”, op. cit., LD III, s. 226–227.

podjęła (por. KK 56). Wartym uwagi jest wyraźne zestawienie, którego Arcybiskup dokonuje w swoim nauczaniu, przytaczając postać Ewy – matki wszystkich żyjących i postać Maryi – nowej Ewy. Niewierność Adama i Ewy doprowadziła do grzechu, natomiast wierność Maryi przyczyniła się do realizacji naszego zbawienia³⁶. „Matka Boża staje przed nami jako nowa Ewa, wybrana Córką Boga Ojca, zawsze posłuszna woli Bożej i wierna swemu powołaniu”³⁷; „Węzeł związany przez nieposłuszeństwo Ewy został rozwiązany przez posłuszeństwo Maryi; co związała przez niewierność dziewica Ewa, to dziewica Maryja rozwiązała przez wiarę”. Również Ojcowie porównując Maryję z Ewą nazywają ją „matką żyjących” i niejednokrotnie stwierdzają: „śmierć przez Ewę, życie przez Maryję” (por. KK 56)³⁸.

Metropolita, podejmując próbę ukazania postawy całkowitej ufności Maryi względem Boga, powraca do sceny Zwiastowania. W szczególny sposób Kondrusiewicz zwraca uwagę na głęboką wiarę Maryi, adresując do Niej ewangeliczne błogosławieństwo: „Błogosławieni, którzy nie widzieli, a uwierzyli” (J 20, 29). W życiu Maryi to błogosławieństwo wypełniło się w całej pełni. Ewangelia zaświadcza, że kiedy Archanioł Gabriel ogłasza Maryi, że jest Ona wybrana przez Boga, aby stać się Matką Zbawcy – Ona, nie mając żadnych dowodów temu, zgadza się i przemawia swoje: „Fiat – niech Mi się stanie według twego słowa” (Łk 1, 38). Maryja okazuje niezwykłą wiarę, wyrazem której jest całkowite przyjęcie Bożej woli, które w konsekwencji sprawia, że pod Jej sercem zaczyna bić serce Bożego Syna³⁹. Abp Tadeusz kontynuuje: „Maryja, podczas zwiastowania, raz wypowiedziawszy „Fiat”, przez całe swoje życie pozostała wierna swojej odpowiedzi”. Żyjąc w świecie, który oczekiwał wyzwolenia, przyniosła ludziom Zbawiciela, przechodząc przez wielkie niezrozumienia i trudności, pozostała wierna swojemu powołaniu do końca⁴⁰. „Oto Ja służebnica Pańska, niech Mi się stanie według twego słowa!” (Łk 1, 38) – te słowa z Ewangelii pokazują główną zasadę życia Najświętszej Panny, a dokładnie Jej absolutne posłuszeństwo woli Bożej⁴¹.

Kondrusiewicz zauważa, że w dzisiejszym świecie, naznaczonym moralnym kryzysem, odstępstwem od wiary i chrześcijańskich wartości z nadzieją i zachwytem możemy wpatrywać się w Maryję. Przyjawszy Bożą łaskę, zrodziła Ona światu Zbawiciela – Jezusa Chrystusa,

³⁶ Por. „*Жыць Духам Божым...*”, op. cit., LD III, s. 265.

³⁷ Tamże, s. 263.

³⁸ „*Падзяка беларускага народа*”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды благаслаўлення мазаікі абраза *Божай Маці Будслаўскай у Назарэце* 27 чэрвеня 2014 г., LD III, s. 292.

³⁹ Por. „*Разам з Марыяй...*”, op. cit., LD III, s. 238.

⁴⁰ „*Разам з Марыяй...*”, op. cit., LD III, s. 239.

⁴¹ Por. „*Падзяка беларускага...*”, op.cit., LD III, s. 292.

stając się nie tylko Matką Bożego Syna, ale i Wzorem żywej wiary i zaufania do Boga. Maryja będąc naszą duchową Mamą, zawsze bezpiecznie będzie prowadzić nas ku Chrystusowi⁴².

Evangelia od momentu Zwiastowania, prowadzi nas do domu Elżbiety. To jest kolejny fragment, ukazany w pasterskich tekstach Kondrusiewicza, w którym da się zauważyć służebną postawę Maryi do bliźnich, niezmiennie naznaczoną stanowczą decyzją całkowitego zawierzenia Bogu i Jego planom. Archanioł Gabriel w Nazarecie objawia Maryi, że „Elżbieta, poczęła w swej starości syna i jest już w szóstym miesiącu ta, którą miano za niepłodną. Dla Boga bowiem nie ma nic niemożliwego” (Łk 1, 36-37). Anielskie przesłanie o tym, że Bóg pobłogosławił Jej krewnej prowokuje Maryję do wyruszenia z pośpiechem w góry do pewnego miasta w ziemi Judy (Łk 1, 39). Pod natchnieniem Ducha Świętego Maryja – Służebnica Pańska, śpieszy być sługą również i dla bliźniego, dlatego z pospiechem wyrusza do Elżbiety, która czeka na narodzenie zwiastuna Jezusa Chrystusa – świętego Jana Chrzciciela⁴³. Abp Tadeusz zaznacza, że podczas tej wizyty Maryja ujawnia siebie jako Pośredniczka Bożych łask – przynosząc do Elżbiety największy z możliwych duchowych skarbów – Jezusa⁴⁴. Pierwszy cud w życiu Jezusa dokonuje się za pośrednictwem Maryi. Należy zauważyć – komentuje św. Ambroży – że wyższy rangą poszedł do niższego, aby pomóc: „Maryja do Elżbiety Chrystus do Jana”. I kiedy tylko Maryja weszła, dają się odczuć korzyści, wynikające z Bożej obecności. Warto zwrócić uwagę jak inaczej w każdym przypadku. Elżbieta przede wszystkim słyszy głos, a Jan po pierwsze czuje łaskę. Ona postrzega w porządku naturalnym, on - cieszy się nadprzyrodzoną tajemnicą. Ta skupiła się na przybyciu Maryi, ten na przybyciu Pana. I kiedy syn napełnił się Duchem Świętym, wtedy napełniła się też Nim matka⁴⁵.

Proroczą odpowiedzią Elżbiety na obecność Maryi są słowa błogosławieństwa, wypowiedziane w duchu wiary i wdzięczności: „Błogosławiona, któraś uwierzyła” (Łk 1, 45). W tym błogosławieństwie Maryja wytrwała całe swoje życie. Metropolita podkreśla, że postawa całkowitego zaufania Bogu i żywej wiary towarzyszyły Maryi od momentu Zwiastowania, narodzin Jezusa, ukrytego życia rodzinnego w Nazarecie, wychowania i towarzyszenia Jezusowi aż do samej Golgoty. Wydaje się – zaznacza Kondrusiewicz – że tylko wiara pomogła Jej przejść przez wszystkie te próby. Stąd wynika mądrość chrześcijańskiej tradycji, kiedy w trudnych momentach historii, duchowych kryzysów

⁴² Por. „*Марья, выбранная дачка...*”, op. cit., LD III, s. 259-260; Por. „*Благодарю Бога и Пресвятую...*”, op. cit., LD III, s. 300.

⁴³ Por. „*Monstrate esse Matrem...*”, op. cit., LD III s. 255.

⁴⁴ Por. „*Умацуй нашу...*”, op. cit., LD II, s. 284.

⁴⁵ Por. Św. Ambroży, *Expositio Evangelii secundum Lucam* 2,22-29.

i zmagania, Kościół zawsze widzi w Maryi wzór ufności i orędowniczkę przed Bogiem, niezawodną współzycielkę wiernych⁴⁶.

Kolejnym wydarzeniem, które z pewnością było dla Maryi osobistą próbą zaufania Bogu, znajdujemy w ewangelicznym opisie wędrówki Świętej Rodziny do Jerozolimy. Wówczas dwunastoletni Jezus na kilka dni pozostaje w świątyni. Maryja i Józef przeżywają prawdziwą tragedię, poszukując dwunastoletniego Jezusa. Abp Tadeusz zwraca uwagę na to, że pomimo wielkiego wzruszenia i zaniepokojenia, Matka Boża odnalazłszy Jezusa na trzeci dzień, pilnie słucha Jego słów, rozważa je i zachowuje w swoim sercu. Z całą pewnością możemy stwierdzić – kontynuuje Arcybiskup – że właśnie taka zdolność do uważnego słuchania, skupienia się na Bożym słowie oraz odczytywania znaków czasu, są możliwe wyłącznie dla tych, którzy bezgranicznie zaufali Panu i pozwolili działać Bożemu Duchu w swoim życiu⁴⁷.

Ostateczną próbą wiary i ufności do Boga Maryja przeżywa również w Jerozolimie, kiedy na święto Paschy Matka znowu traci Syna. Natomiast w tej scenarii, innym jest świadomość Maryi, ponieważ już teraz w pełni rozumie, że nie trzeba szukać swojego Syna. Nie trzeba Go szukać pośród zmarłych. Jako Niewiasta Zawierzenia, staje się pierwszą, która przez wiarę w słowo Jezusa przechodzi do Nowego Testamentu. Porzuca tradycje Starego Testamentu i nie idzie namaszczać Syna, według hebrajskiej tradycji, ale czeka na spotkanie z Nim w Duchu i Prawdzie⁴⁸.

Kondrusiewicz przypomina, że Błogosławiona Dziewica Maryja wyprzedza nas w wędrówce wiary; wspierając i towarzysząc wiernym, wskazując drogę, którą sama przeszła. Jej „Fiat” wypowiedziane Bogu jest zaproszeniem dla wszystkich wiernych, aby wykazać posłuszeństwo Bożej woli. Abp Tadeusz jest przekonany, że życie każdego chrześcijanina jest ciągłym zwiastowaniem, rzeczywistością, w której Bóg kieruje do nas swoje słowo, zaprasza, i przynagla do zaufania Jemu. W tej rzeczywistości wpatrujemy się w Maryję – w Niewiastę całkowitego zawierzenia się Bogu, wiara i ufność której najmocniej przemawia do ludzkich sumień i serc⁴⁹.

⁴⁶ Por. *Праз Марыю памонож нашу веру, Пане. Пастырскае пасланне на год Веры 2012 г.*, LD I, s. 319-325.

⁴⁷ Por. *Абвяшчаць Уваскрослага...*, LD I, op. cit., s. 200-204.

⁴⁸ Tamże, s. 201.

⁴⁹ Por. *Марыя, Маці нашай...*, LD I, op. cit., s. 327-332.

2.2. Maryja wzorem żywej wiary

W pasterskim nauczaniu Tadeusza Kondrusiewicza wyraźnie odkrywamy postać Panny Maryi jako doskonały przykład i wzór wiary dla każdego chrześcijanina⁵⁰. Arcybiskup jest przekonany, że Najświętsza Panna Maryja przez Boga została obdarowana łaską wiary w nierównie większym stopniu aniżeli inni ludzie. Od pierwszej chwili swego istnienia Maryja była ogarnięta łaską uświęcającą, z którą łączy się cnota wiary, jako łaska wlna przez Boga. Przyjmując sakrament chrztu świętego, każdy człowiek zostaje obdarowany łaską wiary, natomiast Maryja otrzymała ten dar w stopniu najbardziej obfitym i pełnym – o czym zaświadczył Archanioł Gabriel podczas Zwiastowania (Łk, 1, 26-38)⁵¹.

W pasterskich przesłaniach Metropolity często odnajdujemy odwołanie się do ewangelicznych opisów ukazujących życie Niepokalanej Dziewicy – aby każdy odbiorca mógł osobiście przekonać się jak wielkie rzeczy uczynił Bóg swojej Służebnicy (Łk 1, 49). W ten sposób odkrywamy jak podczas Zwiastowania Archanioł Gabriel objawia Maryi tajemnicę wcielenia Syna Bożego i odsłania tajemnicę Trójcy Przenajświętszej. Towarzyszymy Najświętszej Pani w drodze do domu Elżbiety, podziwiamy Jej pokorę i gotowość służenia innym⁵². Odkrywamy, jak Maryja staje się świadkiem adoracji Nowonarodzonego Mesjasza ze strony pasterzy i mędrców. Możemy kontemplować moment ofiarowania Jezusa w jerozolimskiej świątyni oraz spotkanie Maryi z Symeonem i Anną. Przekonujemy się, jak od momentu Zwiastowania i przez całe ziemskie życie Maryja pozostaje Oblubienicą Ducha Świętego, wierna Jego natchnieniom, napełniona Bożą łaską, staje się pierwszą uczennicą Swego Syna i wzorem żywej wiary. Na kartach Ewangelii odnajdujemy niezwykłą postawę wiary Maryi, świadczącą o tym, kim ona była, co mówiła, co czyniła. Czujemy się przez to zaproszeni, aby pójść za jej przykładem, aby znaleźć wzór do naśladowania wedle Bożego planu naszego zbawienia⁵³.

Kondrusiewicz, ukazując w swoich kazaniach i homiliach poszczególne wydarzenia z życia Matki Bożej, niejako wprowadza wiernych w świat wiary Maryi. Głównym celem takiego działania jest ukazanie słuchaczom osoby Maryi jako doskonałego wzoru człowieka,

⁵⁰ Пор. „Акт прысвячэння Беларусі Беззаганнаму Сэрцу Найсвяцейшай Панны Марыі”, прачытаннаму падчас святкавання юбілею 400-годдзя з’яўлення цудатворнага абраза Маці Божай у Будславе, 6 ліпеня 2013 г., LD III, s. 287.

⁵¹ Пор. J. Żukowski, *Maryja tarczą wiary, czyli stanowisko Bogarodzicy w apologii Chrystianizmu*. <https://gaudemaria.org/maryja-wzorem-wiary/?print=print> [dostęp 10.09.2022]; „Безаганна зачатая Багародзіца...”, LD III, op. cit., s. 228.

⁵² Пор. „Veritas Liberavit...”, LD III, op. cit., s. 274.

⁵³ Пор. „Veritas Liberavit...”, LD III, op. cit., s. 276; Pius X, *Ad diem illum laetissimum*, list okólny ogłaszający Jubileusz Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej.

żyjącego wiarą, zanurzonego w Bożej łasce i całkowicie uległemu Bożej woli. „Wybrana Bogiem, jest wzorem i przypomnieniem wszystkim ludziom o prymacie Bożego prawa. Jest wzniosłym przykładem doskonałego poświęcenia, które objawiło się w całkowitym poddaniu się woli Bożej”⁵⁴. Abp Tadeusz jest przekonany, że wierni naśladowując te postawy przyczyniają się do realizacji Bożego planu zbawienia⁵⁵.

Przeważnie z okazji ważnych uroczystości ku czci Najświętszej Maryi Panny, które gromadzą liczne rzeszy wiernych, w przepowiadaniu Metropolity odnajdujemy uwypuklenie pokory i niezłomnej wiary Maryi. Kondrusiewicz naucza, że są to te cnoty, których każdy chrześcijanin powinien uczyć się przede wszystkim od Maryi⁵⁶. Abp Tadeusz przekonuje, że zwracając się do Maryi i naśladowając Jej wiarę pozwalamy Chrystusowi wyzwalać nas od egoizmu i grzechu, abyśmy mogli wytrwać na drodze świętości⁵⁷. Zawołanie: *Ad Jesum per Mariam* („Do Jezusa przez Maryję!”) dla Arcybiskupa jest niejako osobistym planem i zadaniem w wędrówce wiary, w którym Maryja jako Matka Zbawiciela i nasza Matka jest najbardziej pewnym szlakiem do Jezusa – jedyne Zbawcy⁵⁸: „Prośmy Maryję o ten najdroższy dar wiary, dar, który dzisiaj jest tym cenniejszy, że się go mniej strzeże i mniej docenia. Jest to dar, który bardziej niż każdy inny pozwoli nam się upodobnić do Maryi; sprawi on, że zamieszka w nas Słowo Boże, w jej łonie wcielone. Dar ten z przedświtu teraźniejszego dnia winien prowadzić nas do brzasku dnia wiekuistego”⁵⁹.

2.3. Maryja – Przewodniczka i Wspomożycielka wszystkich wierzących

W pasterskim przepowiadaniu Tadeusza Kondrusiewicza odnajdujemy liczne wezwania do odnowienia osobistej wiary i nieustannej troski o jej rozwój. Warte szczególnej uwagi są wyniki przeprowadzonej analizy tekstów Arcybiskupa, uwypuklające rolę Kościoła w tym ważnym zadaniu duchowego wzrostu i dążenia ku pełni wiary: „Kościół jako całość, a w nim jego pasterze, muszą jak Chrystus wyruszyć w drogę, aby wyprowadzić ludzi z pustyni ku przestrzeni życia, ku przyjaźni z Synem Bożym, ku Temu, który daje nam życie –

⁵⁴ Por. *Даць прыклад перамененага жыцця, якое здзіўляе свет. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды малітоўнай сустрэчы манахаў Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі на тэму “Сучасная кансэкраваная жанчына”*. Будслаў, 10 верасня 2015 г., LD II, s. 271-274.

⁵⁵ Por. *Razem z Maryją śpiewać „Magnificat”*. *Homilia podczas Mszy świętej z okazji jubileuszu 25-lecia posługi Szentszackiego Instytutu Sióstr Maryi na Białorusi*. Adamowicze, 12 czerwca 2015 r., LD II, s. 269-271.

⁵⁶ Por. „*З пакораю прыняць...*”, LD III, op. cit., s. 279.

⁵⁷ Por. „*Марыя – Прытулак грэшнікаў...*”, LD III, op. cit., s. 304.

⁵⁸ Por. „*З пакораю прыняць...*”, LD III, op. cit., s. 278; „*Умацуй нашу...*”, LD II, op. cit., s. 285.

⁵⁹ Paweł VI, *Trwajcie Mocni w wierze, Przemówienie podczas audiencji generalnej, 10.05.1967 roku*. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/audiencje/ag_10051967.html [dostęp 12.03.2022].

pełnię życia”⁶⁰. Abp Tadeusz niejednokrotnie oceniał współczesne czasy jako rzeczywistość naznaczoną kryzysem wiary, cichą apostazją i odejściem od chrześcijańskich wartości. Stąd w przepowiadaniu Metropolity odnajdujemy uzasadnioną i słuszną pasterską zachętę do podjęcia odpowiednich duszpasterskich starań. Każde eklezjalne działanie powinno służyć temu, aby współczesny człowiek na nowo mógł odczuć potrzebę – jak Samarytanka – pójść do studni i słuchać Jezusa, który zachęca do wiary w Niego i czerpania z Jego źródła, tryskającego wodą żywą (J 4, 14)⁶¹.

Pochylając się nad nauczaniem Kondrusiewicza odkrywamy, że wiara dla Arcybiskupa jest towarzyszką życia, o którą należy nieustannie zabiegać i troszczyć się. Owa duchowa rzeczywistość wzrasta i rozwija się w klimacie miłości oraz domaga ujawniania się poprzez świadectwo życia⁶². Analiza pasterskich tekstów abp. Tadeusza uwydatnia, że właśnie te aspekty wiary znalazły doskonałe urzeczywistnienie się w życiu Matki Bożej. Ona stała się pierwszą wierzącą. Jej wiara stała się wyrazem wiary pielgrzymującego Ludu Bożego, a Jej życie duchowe jest „zwierciadłem”, w którym odbijają się w sposób najgłębszy i najprostszy „wielkie dzieła Boże” (Dz 2, 11)⁶³. Nie podlega wątpliwości, że ze wszystkich postaci historii zbawienia, Maryja jest najlepszym przykładem wiary i doskonałą przewodniczką wiernych⁶⁴.

Określenie Matki Bożej jako Wspomożycielki wiernych w chrześcijańską tradycję zostało wszczepione w IV wieku i jest przypisywane św. Efremowi Syryjczykowi. Święty mnich żywił szczere przekonanie, że Maryja nie odmawia pomocy wiernym i wspomaga każdego grzesznika pragnącego nawrócenia. Natomiast św. Grzegorz z Nazjanzu nauczał, że orędownictwo Maryi w Niebie ma nieograniczoną moc⁶⁵. Pozostając przy krytycznej analizie pasterskich tekstów Kondrusiewicza, możemy przekonać się jak bardzo nauczanie Metropolity, dotyczące osoby i roli Matki Bożej nieustannie wspomagającej wiernych jest spójne z nauką świętych Ojców Kościoła. Abp Tadeusz przypomina, że każdy człowiek

⁶⁰ Benedykt XVI, *Wysłuchiwać się z całym Kościołem w słowo i wolę Chrystusa. Homilia podczas inauguracji pontyfikatu*, 24.04.2005, OsRomPol 26 (2005), nr 6, s.11.

⁶¹ Por. *Марыя – Маці веры і прыклад кансэкраванага жыцця. Гамілія падчас сустрэчы кансэкраваных асобаў з жаночых манаскіх супольнасцяў Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі. Мінск, 21 лістапада 2013 г.*, LD II, s. 248-250.; A. Wojtczak, *Maryja – Przewodniczka ogłoszonego przez Benedykta XVI roku Wiary*. *Studia Gnesnensia*, Tom XXVI, (2012), s. 161-186. <https://docplayer.pl/8629019-Maryja-przewodniczka-ogloszonego-przez-benedykta-xvi-roku-wiary.html> [dostęp 13.07.2021].

⁶² Por. A. Wojtczak, *Maryja – Przewodniczka...*, s. 180. <https://docplayer.pl/8629019-Maryja-przewodniczka-ogloszonego-przez-benedykta-xvi-roku-wiary.html> [dostęp 13.07.2021].

⁶³ Por. *Хрыстус кліча і чакае майго адказу. Пастырскае пасланне на Сусветны дзень малітваў аб пакліканнях, 3 мая 2009 г.*, LD I, s. 220-221.

⁶⁴ Por. *Даць прыклад перамененага...*, LD II, op. cit., s. 271-274; Jan Paweł II, *W szkole Maryi uczcie się zawierzać wszystko Bogu. Spotkanie z alumnami Seminarium Rzymskiego, 01.03.2003*, OsRomPol 24 (2003), nr 5, s. 35.

⁶⁵ Por. Droga medytacji, *Wspomożycielka wiernych*. <https://medytacja.waw.pl/wspomozycielka-wiernych/> [dostęp 15.02.2021].

przychodzi na ten świat w stanie grzechu pierworodnego. Jednak Bóg nie mógł dopuścić, aby Jego Syn – Świętość całkowita – narodził się z kobiety grzesznej. Dlatego Panna Maryja staje się pierwszym tabernakulum – „domem złotym” (zob. Litania Loretańska), Niewiastą pełnią łaski (Łk 1, 28), wolną od wszelkiego grzechu. Na mocy przyszłych zasług Jej Syna, naszego Zbawcy Jezusa Chrystusa, Maryja została wyłączona z tej zasady, któremu podlegają wszyscy ludzie⁶⁶. Magisterium Kościoła zawiera szerokie wyjaśnienie tego, w jaki sposób Maryja – Matka wiary i Wspomożycielka wiernych, wspiera wiernych w pielgrzymce wiary. Natomiast, w przepowiadaniu Kondrusiewicza, częściej odnajdujemy odwołanie się do biblijnych scen, które ukazują rolę Maryi jako przewodniczki wszystkich wiernych. Taką pierwszą biblijną sceną jest moment zwiastowania Pannie Maryi, który ukazuje dialogalną tożsamość słowa Bożego w Kościele. Odkrywamy Zwiastowanie jako doskonały przykład jedności aktu i treści wiary, które Benedykt XVI w motu proprio ogłaszającym Rok Wiary „Porta fidei”, tłumaczy jako „Jedność tego, w co wierzymy i tego, przez co decydujemy się na zawierzenie Bogu”⁶⁷. Arcybiskup niejednokrotnie podkreślał, że znajomość treści, w które należy wierzyć, nie wystarczy, jeśli serce człowieka nie zostanie otwarte łaską Ducha Świętego⁶⁸. Przykład Maryi przekonuje, że wiara w swej najgłębszej istocie jest otwarciem serca ludzkiego wobec Daru: wobec samoudzielania się Boga w Duchu Świętym⁶⁹.

Kondrusiewicz naucza, że pełne rozumienie postawy wiary Maryi, służącej każdemu chrześcijaninowi doskonałym wzorem możemy odkryć w Jej rozmowie z Archaniołem: „Niech mi się stanie według twego słowa” (Łk 1, 38). „Fiat” Maryi jest nie tylko deklaracją pokornej uległości woli Bożej, lecz wyraża pełną radości akceptację i zdecydowane zaangażowanie się w realizację Bożego planu oraz całkowite utożsamienie z nim⁷⁰. Wydarzenie Zwiastowania – kontynuuje Metropolita – objawia, w jaki sposób Maryja stała się dla chrześcijan wszystkich czasów i pokoleń wzorem zaufania oraz najlepszą przewodniczką po drogach wiary we współczesnym świecie naznaczonym egoizmem i grzechem⁷¹. Pochylając się nad przykładem życia Maryi przekonujemy się, że wiara chrześcijańska nie jest ciężarem, lecz że jest niczym skrzydło, dzięki któremu możemy wznosić się wyżej, aby schronić się w

⁶⁶ Пор. „Я ўзяты сярод вас і для вас прызначаны”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды ўрачыстага ўваходу ў магілёўскі катэдральны касцёл Унебаўзяцця Найсвяцейшай Панны Марыі і святога Станіслава, 8 сьнежня 2007 г., LD III, s. 138.

⁶⁷ Марыя, Маці нашай..., LD I, op. cit., s. 327-332; PF 10.

⁶⁸ Пор. Адвэнт нашай..., LD I, op. cit., s. 36-39; PF 10.

⁶⁹ Пор. „Чалавек – святыня Духа...”, LD III, op. cit., s. 273; DV 51.

⁷⁰ Пор. Новая евангелізацыя – галоўная..., LD II, op. cit., s. 321; Jan Paweł II, *Posłuszna Służebnica Pańska. Audiencja generalna, 4.09.1996*, w: *Nauczanie Papieskie, T.4/2 B*, Poznań-Warszawa 1981, s. 205.

⁷¹ Пор. „Чалавек – святыня Духа...”, LD III, op. cit., s. 270.

ramionach Boga⁷². Abp Tadeusz jest przekonany, że: „Maryja – Matka Boga i nasza Matka, nigdy nas, swoich duchowych dzieci, nie zostawi sam na sam z problemami. Przeciwnie, pomoże podnieść się i wraz za synem marnotrawnym powiedzieć: «Oto wstanę i pójdę do mojego Ojca» (Łk 15, 18)”⁷³.

Abp Kondrusiewicz często przypomina wiernym o trudzie i zmaganiach, którymi jest naznaczone życie człowieka wytrwale kroczącego drogą wiary. Iluż wiernych, także w naszych czasach, doświadcza „milczenia” Boga, podczas gdy chcieliby usłyszeć Jego pocieszający głos⁷⁴. Arcypasterz przekonany, że owe przeciwności są okazją do odkrycia orędownictwa Maryi, która świadczy, iż w mrocznych chwilach przemawia On w misterium swego milczenia⁷⁵. Przykład Matki Bożej wspiera nas, abyśmy byli mocni i wytrwali w wierze, a przykład Jej życia uczy każdego zająć swoje miejsce pod krzyżem, aby składać Ojcu ofiarę Chrystusa i łączyć z nią ofiarę własnego życia⁷⁶. Pod Jej kierunkiem możemy uczyć się Jezusa; nieustannie kierować wzrok ku Temu, który nam w wierze przewodzi i ją wydoskonala (por. Hbr 12, 2)⁷⁷.

Kolejną ważną kwestą, którą odnajdujemy w badanych jednostkach przepowiadania Tadeusza Kondrusiewicza, są odwołania do roli Maryi jako Przewodniczki i Wspomożycielki wiernych, ukazujące Jej działanie w poszczególnych miejscach związanych z Maryjnym kultem. W pasterskich przemówieniach odnajdujemy wzmianki o objawieniach Matki Bożej w Lourdes i Fatimie oraz odwołanie się do Maryjnych sanktuariów w Budśławiu, Częstochowie, Ostrej Bramie oraz innych miejscach, gdzie Maryja objawiła swoją obecność⁷⁸: „Niepokalana Dziewica jest nasza Latarnią Morską, która ochrania nas od niebezpieczeństwa na burzliwym morzu naszego życia i pokazuje bezpieczny szlak do portu niebiańskiego”⁷⁹. Szczególnym miejscem, w którym według Kondrusiewicza, można doświadczyć orędownictwa Maryi jest Fatima⁸⁰. Metropolita przekonany, że przesłanie fatimskie świadczy o miłości Niepokalanego Serca Maryi: „Maryja nieustannie towarzyszy nam, zawsze myśli o nas i nawet wtedy, kiedy wybieramy szlak syna marnotrawnego (Łk 15, 11-32)”⁸¹. Kolejnym wyjątkowym

⁷² Por. Benedykt XVI, *Monstra te esse Matrem. Aniół Pański*, 14.09.2008, OsRomPol 29 (2008), nr 10-11, s. 31.

⁷³ „Шчаслівія чыстыя...”, LD III, op. cit., s. 507.

⁷⁴ Por. PF 15.

⁷⁵ Por. VD 21.

⁷⁶ Por. *Адвэнт нашай...*, LD I, op. cit., s. 38-39; DD 86.

⁷⁷ Por. „Не бойцеся ўвайці...”, LD III, op. cit., s. 196.

⁷⁸ Por. *Каб заззяла новае...*, LD I, op. cit., s. 269-270.

⁷⁹ „Разам з Марыяй...”, LD III, op. cit., s. 240.

⁸⁰ Por. „Doświadczenie Bożego Miłosierdzia...”, LD III, op. cit., s. 104.

⁸¹ Por. „Марыя – Прытулак грэшнікаў...”, LD III, op. cit., s. 305.

miejszem obecności i działania Maryi – na które wskazuje Kondrusiewicz – jest Lourdes⁸². Abp Tadeusz zaznacza, że Matka Boża z Lourdes jest osobliwą Opiekunką wiernych, szczególnie tych, którzy są naznaczeni krzyżem choroby. Jak kiedyś w Kanie Galilejskiej, tak też i dziś w Lourdes Bóg przez wstawiennictwo Maryi przychodzi człowieku na pomoc i umacnia jego wiarę⁸³.

„Na tym polega dzieło Boga, abyście wierzyli w Tego, którego On posłał” (J 6,29). Wiara w Chrystusa jest drogą do osiągnięcia zbawienia w sposób ostateczny. Na tej drodze wiary Maryja od początków istnienia Kościoła jawi się jako niezawodna Wspomożycielka⁸⁴. Na mrocznych szlakach naszego życia Matka Boża jest „Przewodnią Gwiazdą”. Pod Jej kierunkiem możemy bezpiecznie kroczyć drogą zbawienia, uczyć się Jezusa oraz nieustannie kierować wzrok ku Temu, który nam w wierze przewodzi i ją udoskonala (Hbr 12, 2)⁸⁵.

2.4. Podsumowanie

Analiza maryjnego przepowiadania Tadeusza Kondrusiewicza pozwala wyprowadzić ważne dla przedmiotu badawczego pracy wnioski. Materiał dotyczący osoby Matki Bożej obejmuje osiemdziesiąt sześć pasterskich przesłań, co wynosi 17% całej puli badanych tekstów. Proporcje te wskazują na wysoki stopień uwagi, którą Metropolita udziela zagadnieniom związanym Matką Bożą.

Wyniki analizy ukazują, że Kondrusiewicz w swoim nauczaniu uwzględnia najistotniejsze funkcje Maryi wpisane w zbawczą misję Jej Syna – Jezusa Chrystusa. Oprócz tego zauważamy, że w posłudze słowa abp Tadeusz skutecznie podejmuje próbę ukazania cech Maryi, które by służyły wzorem dla wiernych w procesie kształtowania ich wiary. Arcypasterz przede wszystkim skupia się na postaci Maryi ukazując Ją jako Matkę Kościoła, następnie przedstawia Maryję jako Niewiastę całkowitego zawierzenia Bogu i wzór żywej wiary oraz prezentuje Matkę Bożą jako Przewodniczkę i Wspomożycielkę wiernych.

W Katechizmie odnajdujemy wskazania, aby w przepowiadaniu maryjnym zachowywać trynitarną, historiozbawczą i eklezjalną perspektywę. Należy przy tym odwoływać się i czerpać ze źródeł Pisma Świętego, Magisterium i Tradycji Kościoła⁸⁶. Znakiem rzetelnego

⁸² Por. „*Маці Божая Люрдская – Анякунка хворых душою і целам*”. Зварот да беларускіх пілігрымаў у Люрдзе, 1 кастрычніка 2008 г., LD III, s. 241.

⁸³ Por. „*Люрдская Мадонна, прывядзі...*”, LD III, op. cit., s. 225-226.

⁸⁴ Por. „*Не бойцеся ўвайсці...*”, LD III, op. cit., s. 196.

⁸⁵ Por. „*Маці Божая Люрдская...*”, LD III, op. cit., s. 241.

⁸⁶ Por. J. Kumala, *Maryja w nowym...*, op. cit., s. 239.

przygotowania się w zakresie przekazania prawd wiary o charakterze mariologicznym jest to, że wszystkie te aspekty w różnym stopniu występują w przepowiadaniu Metropolity.

Tadeusz Kondrusiewicz wskazując na Maryję jako na Matkę Kościoła ujawnia Jej udział w zbawczych Misteriach dokonanych Jej Synem. Odkrywając przed wiernymi w jaki sposób Maryja partycypuje w dziele zbawienia Arcybiskup pozostaje wierny zasadzie chrystocentryzmu⁸⁷. Zauważamy czytelną postawę abp. Tadeusza względem Maryi, nacechowana wielką powagą i szacunkiem – często w pasterskim nauczaniu wyrażającą się poprzez ukazanie dyspozycyjności Najświętszej Panny względem Bożych planów, Jej związku z misją Chrystusa oraz zaangażowania się w realizację planu zbawienia. Warty uwagi jest również dogmatyczna pilność i dokładność Metropolity w odniesieniu do zagadnień maryjnych. Wyniki badań ukazują, że Arcybiskup nie popełnia błędu doktrynalizmu, umieszczając Maryję ponad Jezusa. Niezmiennym, fundamentalnym przesłaniem mariologicznego nauczania Kondrusiewicza zawsze jest zawołanie: „*Ad Jesum per Mariam*”⁸⁸.

Kolejną cenną kwestią, którą uwydatnia analiza mariologicznych tekstów Tadeusza Kondrusiewicza jest ukazanie Maryi w aspekcie chrystotypicznym i eklezjotypicznym. Magisterium Kościoła, w sposób szczególny po Soborze Watykańskim II, celem odsłonięcia pełnej prawdy o Matce Bożej, ukazuje wiernym Jej postać nieodzownie włączoną w tajemnicę Jezusa i całego Kościoła⁸⁹. W pasterskich przesłaniach Metropolity odnajdujemy ślady tego Soborowego nauczania, odsłaniającego chrystotypiczny obraz Maryi – przede wszystkim, poprzez uwidacznianie Jej bliskości i podobieństwo z Jezusem. Pasterskie didaskalia Arcybiskupa zawierają treści podkreślające posłuszeństwo Maryi, Jej postawę uczennicy wobec swojego Syna oraz uczestniczenie Maryi w paschalnej tajemnicy Jezusa⁹⁰.

Istotnym wynikiem przeprowadzonej analizy pasterskich jednostek Kondrusiewicza jest obecność w nich treści, uwydatniających Maryję nie tylko jako Niewiastę całkowitego zawierzenia Bogu i wzór wiary, ale i jako świadka wiary. Obecność takich treści w nauczaniu abp. Tadeusza silnie koreluje z katechizmową nauką. W Katechizmie kwestia chrześcijańskiej wiary jest ukazana w personalistyczno-egzystencjalny nurcie, z uwypukleniem osobistego świadectwa braci i siostr w wierze, którzy poprzedzili nas w wędrówce do Nieba. Pomiędzy licznych chwalebnych świadków wiary, pierwsze miejsce zajmuje Maryja, w której

⁸⁷ Por. J. Twardy, *Głoszenie kazań maryjnych*, [w:] red. W. Siwak, *Kościół czci Matkę swego Pana*, Przemyśl 2003, s. 156.

⁸⁸ Por. „*З накораю прыняць...*”, LD III, op. cit., s. 278; Por. „*Умацуў наву...*”, LD II, op. cit., s. 285.

⁸⁹ Por. T. Siudy, *Oblicza polskiej pobożności maryjnej*, [w:] red. J. S. Gajek, K. Pek, *Matka Jezusa pośród pielgrzymującego...*, s. 306.

⁹⁰ Por. S. Napiórkowski, *Pierwsza chrześcijanka i przewodniczka pielgrzymującego ludu*, [w:] red. W. Siwak, *Kościół czci Matkę swego Pana...*, s. 140.

odnajdujemy najdoskonalszą realizację „posłuszeństwa wiary” (por. KKK 144-149). Nie pozostawia wątpliwości, że dla Arcypasterza Maryja jest wzorem zawierzenia Bogu i doskonałym przykładem żywej wiary.

Eklezjotypiczny obraz Maryi występujący w przepowiadaniu Kondrusiewicza uwydatnia się nieco w mniejszym stopniu i intensywnością, w porównaniu do aspektu chrystotypicznego. Niemniej znajduje on ważne miejsce w pasterskim nauczaniu Arcybiskupa. W sposób szczególny słuchacze mogą odkryć tą kwestię, pochylając się nad pasterskimi tekstami ukazującymi Maryję jako Matkę Kościoła. Metropolita często podkreśla udział i obecność Maryi w narodzinach pierwszej wspólnoty Kościoła oraz zwraca uwagę na Jej nieustanne towarzyszenie wiernym na drodze duchowej formacji.

Przepowiadanie Tadeusza Kondrusiewicza przedstawiające Maryję jako Przewodniczkę i wspomożycielkę wiernych znajduje swoje uzasadnienie w wymiarze Jej duchowej wzorczości i eklezjalnego macierzyństwa. Źródło relacji Maryi z Kościołem stanowi Jej łączność z Chrystusem zapoczątkowana na ziemi i udoskonalona w chwale niebieskiej (por. KKK 964- 966)⁹¹.

Jako pewien mankament można uznać fakt, że w badanych tekstach zabrakło porównania Maryi z Kościołem. Kościół, który rodzi Boże potomstwo poprzez słowo Boże i sakramenty, przechodzi przecież drogę życia Maryi wedle zasady: „co w Maryi, to w Kościele”⁹².

Pochylając się nad kwestią wiary w życiu Matki Bożej, dochodzimy do przekonania, że oddawania czci Najświętszej Pannie nie można sprowadzić wyłącznie do zewnętrznych praktyk, nabożeństw i modlitw, zanoszonych Bogu przez Jej wstawiennictwo. Prawdziwy i dojrzały kult Maryi zawsze będzie skłaniać ochrzczonych do konkretnych życiowych postaw i decyzji, podejmowanych i realizowanych na Jej wzór⁹³. W Maryi mają oni najlepszy przykład, jaka powinna być postawa stworzenia wobec Stwórcy. Powinna to być postawa pełnej uległości i całkowitego szacunku. Kondrusiewicz, kierując słowa nauczania do wiernych, często podkreśla tę prawdę, zwracając uwagę na konieczność, aby utożsamiać się z Maryją. Naśladując Jej cnoty, przyczyniamy się do tego, że Chrystus na mocy łaski, przez działanie Ducha Świętego zrodzi się w duszy wielu ludzi. Naśladując Maryję uczestniczymy w Jej duchowym macierzyństwie. W ciszy, nieraz niezauważalnie i prawie bez słów, uczestniczymy w nim przez dawanie pełnego i spójnego świadectwa, przez nasze postępowanie

⁹¹ Por. J. Kumala, *Maryja w nowym...*, op. cit., s. 234.

⁹² Por. T. Lewandowski, *Polskie kaznodziejstwo maryjne...*, op. cit., s. 179.

⁹³ Por. Tamże, s. 192.

chrześcijańskie oraz przez hojne i nieustanne powtarzanie fiat, które podtrzymuje naszą wewnętrzną więź z Bogiem⁹⁴.

Metropolita przypomina wiernym, że nie można obcować po synowsku z Maryją, egoistycznie koncentrując się jedynie na własnych problemach. Matka Boża prowadzi nas do Jezusa, a Jezus jest *primogenitus in multis fratribus* – „pierworodnym między wielu braćmi” (Rz 8, 29). Powinniśmy więc starać się o wzrastanie w naszym życiu wewnętrznym i rozwój cnót, myśląc o dobru całego Kościoła, jako że nie moglibyśmy czynić dobra i ukazywać Chrystusa, jeśli nie byłoby z naszej strony szczerych wysiłków w praktykowaniu nauki Ewangelii. A jeśli w naszej wędrówce idziemy za ręką z Najświętszą Maryją Panną – kontynuuje abp Tadeusz – to Ona sprawi, że będziemy czuć się braćmi wszystkich ludzi: ponieważ wszyscy jesteśmy dziećmi tego Boga, którego Ona jest Córką, Oblubienicą i Matką⁹⁵.

3. Wiara Apostołów

Magisterium Kościoła naucza, że: „Chrystus jedyny Pośrednik, ustanowił swój Kościół święty, tę wspólnotę wiary, nadziei i miłości tu na tej ziemi, jako widzialny organizm, nieustannie go też przy życiu utrzymuje, prawdę i łaskę rozlewając przez niego na wszystkich. Wyposażona zaś w organa hierarchiczne społeczność i zarazem mistyczne Ciało Chrystusa, widzialne zrzeszenie i wspólnota duchowa” (KK 8). Od pierwszego momentu istnienia Kościoła, przede wszystkim poprzez posługę Apostołów, wierni otrzymują możliwość poznawania Jezusa oraz odkrycia piękna wiary i chrześcijańskiej Tradycji. Apostołowie i ich następcy, wiernie wykonując zadanie Chrystusa: „Idźcie (...) i nauczajcie wszystkie narody” (Mt 28, 19), przyczyniają się do tego, że Kościół pozostaje zawsze świeży, nowy, młody i tożsamy, przez jedność ze źródłem⁹⁶. Analiza pasterskich tekstów Tadeusza Kondrusiewicza uwytatniająca postaci Apostołów pozwala odkryć i poddać krytycznej ocenie przekaz dotyczący ich drogi wiary oraz sposób realizacji ich powołania: szerzenie wiary, głoszenie przychodzącego Królestwa Bożego i nawoływanie do nawrócenia⁹⁷.

Kościół Chrystusowy założony na fundamencie Apostołów zawsze otaczał szczególnym szacunkiem dwóch spośród nich: Piotra, którego Chrystus uczynił fundamentem swego Kościoła i obdarzył najwyższą pasterską władzą oraz Pawła – gorliwego Apostoła Narodów.

⁹⁴ J. Stańczuk, *Przyjaciele Boga*, Warszawa 2022, s. 281.

⁹⁵ Por. J. Escrivá de Balaguer, *To Chrystus przechodzi*, Warszawa 2003, s. 145.

⁹⁶ Por. M. Pisarszak MIC, *Wiara Apostołów ożywia Kościół*, <https://www.katolik.pl/wiara-apostolow-ozywia-kosciol,33617,416,cz.html> [dostęp 12.05.2021].

⁹⁷ Por. „*Нанаўняўцяся тут...*”, LD III, op. cit., s. 188.

Również i w przepowiadaniu Metropolity znajdują oni naczelne miejsce. Sylwetki pozostałych apostołów zaś pojawiają się tu jedynie marginalnie. Stąd też w poniższych analizach zajmujemy się analizą tekstów dotyczących świętych Piotra i Pawła.

3.1. Święty Piotr – „Skała” Kościoła Chrystusowego

We wszystkich Ewangeliach postać św. Piotra, po osobie Jezusa, jest najczęściej wspominaną postacią. Imię Apostoła - „Skała” zostało mu nadane przez samego Mistrza. Nowotestamentalne teksty często odwołują się do misji, którą Kefas otrzymał od Pana⁹⁸. Również i w pasterskich tekstach Tadeusza Kondrusiewicza odnajdujemy odniesienie się do osoby św. Piotra i jego misji. Arcybiskup zaznacza, że wyznanie Piotra: „Ty jesteś Mesjasz!” (Mt 16, 13-16) złożone Jezusowi nad Jeziorem Galilejskim, jest nie tylko kluczem do żywej wiary w Jezusa z Nazaretu, ale jest zasadnicze dla wiary całego Kościoła i mogło pojawić się w ludzkiej świadomości Apostoła tylko za sprawą Boga. Jezus powiedział: „Nikt też nie zna Syna, tylko Ojciec, ani Ojca nikt nie zna, tylko Syn i ten, komu Syn zechce objawić” (Mt 11, 27). Jesteśmy świadkami wydarzenia, kiedy Słowo Wcielone objawia swoim uczniom Ojca. Teraz z kolei Ojciec objawia im swego Syna Jednorodzonego. Piotr pod wpływem Ducha Bożego staje się świadkiem i wyznawcą tej ponadludzkiej prawdy. Jego wyznanie wiary staje się trwałym fundamentem wiary Kościoła. Na wierze i wierności Piotra wznosi się Kościół Chrystusa (Mt 16, 18)⁹⁹.

Tadeusz Kondrusiewicz jest przekonany, że miłość i wiara Piotra aż do dnia zmartwychwstania Jezusa były poddawane mocnej próbie. Możemy wyobrazić sobie – kontynuuje Arcybiskup – jak, będąc świadkiem pustego grobu, Piotr uświadamia sobie miłość Chrystusa do niego, a jednocześnie dokładnie przypomina sobie swoją zdradę. Na tej „Skale”, wypróbowanej lękiem i niewiernością, a w dzień zmartwychwstania odrodzoną miłością – zmartwychwstają wiara, nadzieja i miłość, które trwają już na zawsze (1 Kor 13, 13). Św. Piotr staje się fundamentem, na którym Chrystus buduje swój Kościół – miejscem duchowego odradzenia każdego człowieka. Metropolita przekonany, że świadectwo życia Piotra jest cennym przykładem tego, jak każdy ludzki kryzys wiary, nadziei i miłości może być przezwyciężony przy pomocy Bożej łaski¹⁰⁰.

⁹⁸ Por. J. Orzeszyna, *Czy wiara decyduje o normach moralnych?*, PS 17 (2013), nr 2/33, s. 75-76.

⁹⁹ Por. *Беларусь, не бойся...*, LD I, op. cit., s. 91-95.

Jan Paweł II, *Wiara apostołów naszą wiarą. Homilia podczas Mszy św. w uroczystość św. Piotra i Pawła 29.06.2000*, L'Osservatore Romano 10/2000
https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/pp_29062000.html [dostęp 02.07.2022].

¹⁰⁰ Por. *Пасха – триумф любові...*, LD I, op. cit., s. 140-144.

Ważnym ewangelicznym wydarzeniem uwydatniającym wiarę św. Piotra, które znalazło swoje odzwierciedlenie w pasterskim przepowiadaniu Arcybiskupa jest odwołanie się do bezsennej nocy i bezowocnej pracy Piotra na jeziorze Galilejskim. Apostoł po nieudanym połowie, posłuszny słowom Jezusa podejmuje ryzyko wypłynięcia na głębię i na Jego słowa zarzuca sieci. Wartym uwagi – zaznacza Metropolita – jest poruszająca reakcja Piotra na wielki połów ryb: – „Odejdź ode mnie Panie, bo jestem człowiekiem grzesznym” (Łk 5, 8). Jezus nie słucha Piotra, w odpowiedzi na wyznanie jego grzeszności zaprasza go, aby pozostawił łódź i stał się rybakiem dusz ludzkich. Zauważamy – kontynuuje Kondrusiewicz – że Bóg nie chce działać sam. Ochoczo zaprasza do działania i pozwala ludziom czynnie uczestniczyć w swoich zbawczych planach. Niezwykle ważne jest, że Chrystus często zaprasza do współpracy osoby, które przeżyły duchowy bunt i doświadczyły ciemność grzechu, a otrzymawszy łaskę nawrócenia, stają się świadkami Bożego miłosierdzia¹⁰¹.

Kolejnym kluczowym wydarzeniem wpisanym w historię życia św. Piotra, które bez cienia wątpliwości jest mocno powiązane z postawą zawierzenia i wiary w słowa Jezusa jest ewangeliczna perykopa opowiadająca o tym, jak Piotr, posłuszny słowom Chrystusa kroczy po wzburzonym jeziorze (Mt 14, 28-30). Arcybiskup przekonany, że ta biblijna scena dla każdego chrześcijanina jest wzorcową postawą ufnej wiary i mocnej decyzji kroczenia za głosem Jezusa, niezłomnej ufności, że On nie pozwoli nam zginąć, aktem osobistej odwagi i decyzji zaufania Jezusowi wbrew lęku. Kondrusiewicz zwraca uwagę, że św. Piotr był w stanie kroczyć po wodzie do momentu, dopóki nie przestawał skupiać się na Jezusa, natomiast przestraszywszy się silnego wiatru – od razu zaczął tonąć. Zdaniem abp. Tadeusza wielu ludzi w swoim życiu doświadcza właśnie takiej sytuacji. Będąc osobami wierzącymi, zaczynają zbyt koncentrować się i skupiać na życiowych problemach – i w konsekwencji tracą grunt pod nogami, toną w falach codzienności. Metropolita przekonany, że każdemu człowiekowi jest potrzebne doświadczenie „zbawienia”, którego można doświadczyć wyłącznie w Jezusie Chrystusie¹⁰². Abp Kondrusiewicz podkreśla, że to osobiste zbawcze doświadczenie Piotra – spotkanie i rozpoznanie w Jezusie prawdziwego Mesjasza, stało się dla niego źródłem mocy i wytrwałości w umacnianiu swoich braci w wierze i doprowadziło do tego, że po latach pasterskiej posługi Piotr, był zdolny odważnie przyjąć męczeńską śmierć¹⁰³.

Kondrusiewicz jest pewny, że ewangeliczne perykopy uwydatniające nawrócenie i powołanie św. Piotra, który przeszedłszy poprzez bolesne doświadczenie zdrady i szczerego

¹⁰¹ Por. *Каго мне паслаць...*, LD I, op. cit., s. 205-207.

¹⁰² Por. *Беларусь, не бойся...*, LD I, op. cit., s. 91-95.

¹⁰³ Por. *„Разам з Марыяй...*, LD III, op. cit., s. 237.

nawrócenia, podejmuje decyzje całkowitego zawierzenia Chrystusowi – są godnym przykładem budowania osobistej wiary i relacji z Bogiem. Ponad to – zdaniem Arcybiskupa – historia życia i powołania św. Piotra są doskonałym wzorem zawierzenia Jezusowi na drodze realizacji swojego powołania. Podążając drogą Ewangelii stajemy się świadkami tego, jak Jezus nie przestaje szukać łowców dusz ludzkich – tak jak powołał Piotra, nadal powołuje wiele osób. Zachęca nie bać się „głębokiej wody” i wypłynąć na głębię. Głębia wiary może stać się rzeczywistością poznania swoich grzechów i niedoskonałości, ale słuchając słów Jezusa i ufając Bożej łasce, mamy pewność, że będziemy zdolni w pełni odpowiedzieć na dar powołania¹⁰⁴.

3.2. Święty Paweł – apostoł wiary i teolog nadziei

Ojcowie Kościoła często porównywali Apostołów Piotra i Pawła do dwóch filarów, na których opiera się widzialna budowla Kościoła. Papież Franciszek zaś dodaje: „Obydwaj przypieczętowali własną krwią świadectwo Chrystusowi dawane przez głoszenie i służbę dla rodzącej się wspólnoty chrześcijańskiej”¹⁰⁵. Tadeusz Kondrusiewicz jest przeświadczony, że rozmyślając nad misją i nauczaniem Apostoła Narodów wierni będą mieli okazję do odkrycia mocy działania łaski Bożej oraz zauważyć niezwyklej płodność i moc przesłania Chrystusowej Ewangelii, tak potrzebnej również i we współczesnym świecie¹⁰⁶.

Szaweł, nazwany później Pawłem, narodził się w cylicyjskim mieście Tars, jako „Hebrajczyk z Hebrajczyków” (Flp 3, 5; Dz 21, 39). W młodym wieku zapoznał się z poglądami i nauczaniem hellenistów. Na przestrzeni kilku lat uczył się prawa i historii żydowskiego narodu w szkole Gamaliela. Jako prawdziwy faryzeusz Paweł bardzo negatywnie ustosunkowywał się do chrześcijan i przez kilka lat był gorliwym prześladowcą wyznawców Chrystusa (Gal 1, 13). Pismo Święte zaświadcza, że mistyczne spotkanie Pawła z Jezusem, które odbyło się pod Damaszkiem, stało momentem jego nawrócenia i ukierunkowaniem życia na Chrystusa oraz zainicjowało jego apostołską misję (Flp 3, 6; Dz 9, 3-16). Straciwszy fizyczny wzrok, Paweł odzyskuje wzrok duchowy, rozpoznaje w Jezusie prawdziwego Boga, pozostawia swoje stare życie i podąża za Nim, poświęcając Jemu i służbie Ewangelii całe swoje życie¹⁰⁷. Posłany przez Zmartwychwstałego do ludów pogańskich w wielu miastach, napotkał opór

¹⁰⁴ Por. *Беларусь, не бойся...*, LD I, op. cit., s. 91-95; Por. Jan Paweł II, *Wiara apostołów...* op. cit., https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/pp_29062000.html [dostęp 02.07.2022]; Por. *Казо мне наслаць...*, LD I, op. cit., s. 205-207.

¹⁰⁵ Franciszek, *Przemówienie podczas modlitwy Anioł Pański w Watykanie na uroczystość świętych Apostołów Piotra i Pawła, 2017*, <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/franciszek-o-znaczeniu-swietych-piotra-i-pawla,443012> [dostęp 12.03.2021].

¹⁰⁶ „Шчаслівыя чыстыя...”, LD III, op. cit., s. 505.

¹⁰⁷ Por. Historia świętego Pawła, <https://www.paulus.org.pl/586,historia-sw-pawla> [dostęp 10.05.2022].

zarówno ze strony swoich współwyznawców, jak i władz cywilnych. Za swoją ewangelizacyjną działalność zostaje aresztowany. Przez trzy lata mieszka w Rzymie, gdzie około 65 roku zostaje ścięty mieczem¹⁰⁸.

Arcybiskup zaznacza, że św. Paweł nie należał do grona uczniów Chrystusa, nie towarzyszył Jezusowi i nie był świadkiem Jego działania. Natomiast, w Nowym Testamencie odnajdujemy sporo tekstów potwierdzających wybranie Pawła do spełnienia apostoelskich zadań. (Dz 9, 15-16; Rz 1, 1; 1 Kor 1, 1; 2 Kor 1, 1)¹⁰⁹. Nie doświadczywszy takiej relacji z Chrystusem, która była dana innym uczniom, Paweł pozostaje całkowicie uległy i solidarny z nauką Apostołów i gorliwie przyswaja ich naukę stając się świadkiem wiary (Tes 4, 15). „Po spotkaniu z Jezusem i swoim nawróceniu Paweł nazywa siebie „płodem poronionym” (1 Kor 15, 8), ta metafora ukazuje na wielką pokorę Apostoła i moc Bożej łaski, która może przemienić grzesznika w Apostoła narodów”¹¹⁰. Tadeusz Kondrusiewicz w swoim nauczaniu przedstawia Apostoła Pawła jako architekta, który planuje budowę – Bożą świątynię, Kościół Chrystusowy, i jako dobry budowniczy Paweł rozpoczyna tą budowę od fundamentów wiary. Arcybiskup podkreśla dążenie Apostoła do budowania na dobrych fundamentach – na skale, a nie na piasku – aby budowa mogła wytrzymać czas burzy i nawałnicy (Mt 7, 24-27). Przekonujemy się, że tą skałą dla Apostoła Narodów stała się wiara w Jezusa Chrystusa Bożego Syna¹¹¹.

Metropolita zwraca uwagę, na zbawienne owoce nawrócenia Pawła, które znalazły swoją realizację w jego ofiarnym służeniu innym. Apostoł rozpalony Bożym Duchem zaczyna obwieszczać słowo Boże, nauczać i zakładać nowe wspólnoty. Dzieje Apostolskie wyraźnie ukazują św. Pawła jako człowieka o gorącym sercu, pełnego poświęcenia dla sprawy ewangelizacji. Od momentu nawrócenia Bóg dla niego staje się najważniejszy. Trudna praca, cierpienia, prześladowania, braki i nawet niebezpieczeństwo śmierci nie zdołają zgasić misyjnego zapалу św. Pawła (1 Kor 4, 9-13). Wierność otrzymanemu powołaniu, popycha apostoła do pracy, uwrażliwia jego serce na Boże działanie, daje siły i mądrość do nauczania i umocowania nowych chrześcijańskich wspólnot (Flp 1, 7; 10-20; Dz 20, 17-38; Gal 1, 6.3, 1-3; 2 Kor 12, 11-13, 10)¹¹².

¹⁰⁸ Por. Franciszek, przemówienie podczas modlitwy..., op. cit., <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/franciszek-o-znaczeniu-swietych-piotra-i-pawla,443012> [dostęp 12.03.2021].

¹⁰⁹ Por. Benedykt XVI, *Św. Paweł Apostoł Narodów*, Częstochowa 2008, s. 15-17.

¹¹⁰ Por. Benedetto XVI. Audienza Generale, Aula Paolo VI, Mercoledì, 10 settembre 2008, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/audiences/2008/documents/hf_ben_xvi_20080910.html [15.05.2022].

¹¹¹ Por. *Мы ўсе належым...*, LD I, op. cit., s. 385-386.

¹¹² Por. *Святы Апостал Павел. Слова да святароў на Вялікі чацвер, 20 сакавіка 2008 г.*, LD I, s. 190.

Abp Kondrusiewicz podkreśla, że wielorakie przeszkody, których doświadczał Apostoł Narodów, nie powstrzymały go przed wykonaniem zadania głoszenia Chrystusowej Ewangelii wszelkiemu stworzeniu. Św. Paweł poświęcił swoje życie, aby łaska Jezusa znalazła swoje miejsce w ludzkich sercach. Głoszone przez niego prawdy wiary nie były teorią, ale przejawem żywej miłości do Chrystusa¹¹³, a całe życie Apostoła po jego nawróceniu stało się głoszeniem Jezusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego (1 Kor 2, 2. 15, 3-4)¹¹⁴.

Abp Tadeusz naucza, że jedną z głównych cech Pawłowego przepowiadania jest całkowite ukierunkowanie na Boże słowo, dążenie do wzbudzenia wiary w słuchaczach oraz ukazanie obecności Ducha Świętego w życiu i działaniu wiernych (1 Kor 2, 4). Teologia św. Pawła rozwija się pod wpływem Ducha Świętego, aż w pewnym momencie ta duchowa, teologiczna ewolucja osiąga swoją pełnię. Potwierdzenie tego odnajdujemy w licznych listach Apostoła, napisanych w różnym czasie i skierowanych do różnych adresatów, które zawierają w sobie kerygmatyczne prawdy i są skupione na ukrzyżowanym i Zmartwychwstałym Jezusie¹¹⁵.

Arcybiskup podkreślając aktualność Pawłowego nauczania, odwołuje się do jego zachęty, aby człowiek wierzący nie bał się podjąć duchowego zmagania, jakim jest – umrzeć dla grzechu – po to, aby zmartwychwstać do życia w łasce Bożej. To radykalne wezwanie do umierania – do przemiany życia – wynika z Chrystusowej Ewangelii. Kondrusiewicz przekonany, że całe życie chrześcijanina powinno być upodobnione do życia Jezusa, powtarza za św. Pawłem: „My wszyscy, którzy otrzymaliśmy chrzest zanurzający w Chrystusa Jezusa, zostaliśmy zanurzeni w Jego śmierć, zostaliśmy razem z Nim pogrzebani po to, abyśmy i my postępowali w nowym życiu (Rz 6, 3-4)¹¹⁶.

Tadeusz Kondrusiewicz w swoim przepowiadaniu ukazuje Apostoła Pawła i jego kerygmatyczne przesłanie jako aktualne i istotne dla wiary współczesnych chrześcijan. Dziś św. Paweł wciąż przemawia w wierze i prawdzie, nawołując do nawrócenia, dzięki któremu człowiek może spotkać i poznać Jezusa Chrystusa, i w Nim wzrastać. Człowiek dzisiejszych czasów potrzebuje przeżyć osobiste spotkanie z Jezusem pod Damaszkiem współczesnego świata. Aby to zbawienne spotkanie z Chrystusem, które kiedyś doświadczył Saul, na nowo wydarzyło się i w naszym życiu. Arcypasterz jest przekonany, że „Odwieczne Światło”, które

¹¹³ Por. Benedetto XVI. *Omelia del Santo Padre durante celebrazione dei Primi Vespri della Sollenita dei Santi Apostoli Pietro i Paolo in occasione dell'apertura dell'Anno Paolino, Basilica di San Paolo fuori le Mura, Sabato, 28 giugno 2008*, http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/homilies/2008/documents/hf_ben-xvi_hom_20080628_vespri_it.html [dostęp 15.04.2022].

¹¹⁴ Por. *Святы Апостал Павел...*, LD I, op. cit., s. 190.

¹¹⁵ Por. *Езус Хрыстус – цэнтр вучэння святога Паўла. Пастырскае пасланне на 2009 г.*, LD I, s. 288-294.

¹¹⁶ Por. *Пасха – ажыўляльны глыток...*, LD I, op. cit., s. 160-163.

oświeciło Saula, nie straciło swojego blasku. Każdy może być oświecony tym światłem wiary poprzez modlitwę, katechezę, uczestniczenie w rekolekcjach lub pielgrzymując do miejsc świętych, jednak w sposób szczególny, doświadczamy spotkania z Bogiem w sakramentach, ofierze Mszy świętej i słuchaniu Słowa Bożego¹¹⁷.

Kondrusiewicz ukazuje św. Pawła także jako teologa nadziei: „Św. Paweł podkreśla wewnętrzną i głęboką więź, jaka istnieje pomiędzy darem Ducha Świętego i cnotą nadziei. «Nadzieja – mówi Paweł w Liście do Rzymian – zawieść nie może, ponieważ miłość Boża rozlana jest w sercach naszych przez Ducha Świętego, który został nam dany» (Rz 5, 5). Tak, właśnie dar Ducha Świętego, napełniając nasze serce miłością Bożą i czyniąc nas w Jezusie Chrystusie synami Ojca (Ga 4, 6) budzi w nas prawdziwą nadzieję, że nic «nie zdoła nas odłączyć od miłości Boga, która jest w Chrystusie Jezusie, Panu naszym»» (Rz 8, 39)¹¹⁸. Arcybiskup dzieli się swoim przeświadczeniem, że każdy chrześcijanin jest powołany do dawania świadectwa swojej nadziei zakorzenionej w Chrystusie: „zawsze gotowi do obrony wobec każdego, kto domaga się uzasadnienia tej nadziei” (1 P 3, 15). Na dar nadziei trzeba zwrócić szczególną uwagę zwłaszcza w naszych czasach, w których wielu ludzi, także chrześcijan – zauważa Metropolita – szamota się między iluzją i mitem nieograniczonej zdolności samozbawienia i samorealizacji, a pokusą pesymizmu w obliczu licznych rozczarowań i niepowodzeń¹¹⁹.

Arcybiskup zwraca uwagę na to, że w swoich listach św. Paweł szczególnie podkreśla rolę Pisma Świętego w formowaniu cnoty nadziei: „To zaś, co niegdyś zostało napisane, napisane zostało także dla naszego pouczenia, abyśmy dzięki cierpliwości i pociesze, jaką niosą Pisma, podtrzymywali nadzieję” (Rz 15, 4). Stąd na osobach, które podjęły się misji głoszenia Ewangelii, spoczywa wielka odpowiedzialność za wzbudzanie nadziei w sercach ludzkich: „Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii” (1 Kor 9, 16). Nie podlega wątpliwości, że zarówno w życiu jednego człowieka, jak i całego społeczeństwa dar chrześcijańskiej nadziei powinien być zadatkami nowej przyszłości. Istotne jest zachowanie świadomości, że nadzieja jest cnotą, która z pomocą Bożą ma moc kreowania takiej rzeczywistości¹²⁰.

¹¹⁷ Por. Jan Paweł II, *Wiara apostołów...*, op. cit., https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/pp_29062000.html [dostęp 02.07.2022].

¹¹⁸ „Вернуть людям утерянную надежду”. Выступление во время экуменического богослужения в минском православном храме Иконы Божией Матери “Всех Скорбящих Радость” в рамках Международной партнёрской конференции “25 лет после Чернобыля”. Минск, 17 апреля 2011 г., LD III, s. 170.

¹¹⁹ Por. „Вернуть людям утерянную...”, LD III, op. cit., s. 170.

¹²⁰ Por. Дай нам, Пане, свое збаўленне. Пастырская пасланне на Адвэнт 2009 г., LD I, s. 25-26; Por. „Вера твоя...”, LD III, op. cit., s. 568.

Metropolita jest przekonany, że według Bożego zamysłu życie człowieka powinno być napełnione nadzieją oraz winno być nieustannym dążeniem do nadziei. Właśnie dlatego – kontynuuje Kondrusiewicz – św. Paweł współczuje poganom, którzy cierpią nie mając nadziei (1 Tes 4, 13). Nadzieja dla duszy człowieka jest bezpieczną i mocną kotwicą (Hbr 6, 19). Nadzieja ukierunkowuje człowieka do kontemplacji Boga i prowadzi do prawdziwego duchowego uzdrowienia¹²¹. Serce człowieka wierzącego nie znosi pustki i właśnie nadzieja doskonale wypełnia tę próżnię dobrem. Dzięki cnocie nadziei cała egzystencja człowieka wypełnia się sensem i staje się rzeczywistością, ukierunkowaną na życie wieczne¹²².

Znaczące w przepowiadaniu Tadeusza Kondrusiewicza, jest odniesienie i niejako porównanie życia św. Pawła i innych świętych i błogosławionych z osobą Kazimierza Świątka – pierwszego i, do aktualnych czasów, jedynego kardynała Kościoła na Białorusi¹²³. Arcybiskup przypominając postać tego świadka wiary, odnajduje w nim postawy, które kierowały św. Pawłem. W sytuacji trudnego doświadczenia, młody kapłan całkowicie powierza siebie Bogu i całą swą nadzieję pokłada tylko w Nim. Podejmując rozważanie nad życiem i historią naszych braci i siostr w wierze przekonujemy się, że wytrwała nadzieja zawsze była i pozostaje nieodłączną częścią istoty chrześcijaństwa. Dzięki cnocie nadziei możemy przeciwstawić się trudnościom współczesnego świata i jego wyzwaniom¹²⁴.

¹²¹ Por. J. Ratzinger, *W drodze do Jezusa Chrystusa*, Kraków 2004, s. 29; Por. *3 малітваю да Божай Міласэрнасці. Слова з нагоды авіякатастрофы пад Смаленскам 10 кастрычніка 2010 г.*, LD III, s. 14.

¹²² Por. *Абвяшчаць Слова Божае...*, LD I, op. cit., s. 284-286.

¹²³ Kardynał Kazimierz Świątek – określany Arcybiskupem jako świadek wiary, urodził się 21.10.1914 r. w miejscowości Wałk (obecnie Valga, Estonia). W latach 1922-1933 ukończył szkołę podstawową i średnią w Baranowiczach. W 1933 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Pińsku. Świecenia kapłańskie przyjął 8 kwietnia 1939 roku, w Pińskiej katedrze z rąk bp. Kazimierza Bukraby. Pierwszą duszpasterską placówką stała się parafia w Prużany, gdzie pracował do 17.12.1944 roku. W dniu 17 grudnia 1944 roku był aresztowany przez władze radzieckie i został skazany na dziesięć lat obozów Gułagu. Po zwolnieniu z zesłania 16 czerwca 1954 roku powrócił do Pińska i 1 grudnia 1954 roku uzyskał zgodę władz państwowych na objęcie funkcji proboszcza Pińskiej katedry, którą gorliwie pełnił do 1991 r. W 1988 roku został ustanowiony kapłanem Jego Świątobliwości, natomiast w 1989 roku został mianowany wikariuszem generalnym diecezji pińskiej. W 1991 roku papież Jan Paweł II mianował go arcybiskupem metropolitą mińsko-mohylewskim i administratorem apostolskim diecezji Pińskiej. W dniu 26 listopada 1994 roku otrzymał godność kardynała i kościół tytularny św. Gerarda Majelli w Rzymie. Był pierwszym: arcybiskupem archidiecezji mińsko-mohylewskiej, kardynałem w historii Kościoła na białoruskiej ziemi, przewodniczącym Konferencji Biskupów Katolickich na Białorusi, rektorem Międzydiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Pińsku. W dniu 14.06.2006 r. papież Benedykt XVI odwołał kard. Kazimierza Świątka z pełnienia funkcji arcybiskupa metropolity Mińsko-Mohylewskiego z zachowaniem urzędu administratora apostolskiego *ad nutum Sanctae Sedis* diecezji Pińskiej. Dnia 30 czerwca 2011 roku został zwolniony z tego obowiązku. Zmarł 21 lipca 2011 roku w Pińsku. Ciało kard. Kazimierza zostało złożone w Pińskiej katedrze. Por. S. M. Królak, *Pasterz na tle epoki. Ksiądz Kazimierz kardynał Świątek*, Kraków 2017, s. 161-196.

¹²⁴ Por. *Абвяшчаць Слова Божае...*, LD I, op. cit., s. 283-286.

3.3. Podsumowanie

W pasterskich przesłaniach Metropolity apostołowie są przedstawiani jako osoby, które potrzebują nawrócenia i często podejmują walkę o swoją wiarę oraz o wierność Jezusowi. Kondrusiewicz, odwołując się do tekstów Nowego Testamentu, nie milczy o wadach wybranych uczniów Chrystusa, o ich słabościach i wewnętrznych rozdarciach. Jednocześnie mocno eksponuje wiarę apostołów – podkreślając ich pragnienie dążenia do świętości i do zażyłości z Bogiem¹²⁵. Wydaje się, że takie przepowiadanie abp. Tadeusza jest uzasadnione i słuszne, ponieważ prawdziwe ukazanie trudu wiary, które jest wpisane w życie każdego chrześcijanina, wychowawczo oddziałuje na słuchaczy. Wierni uświadamiają sobie słabość człowieka i podatność na grzechy ludzkiej natury, jednocześnie stają się świadkami działania Bożej łaski, obficie objawionej w życiu Apostołów. W ten sposób wybrani uczniowie Chrystusa stają się bliżsi słuchaczom, którzy, tak jak apostołowie, niewątpliwie w swoim życiu doświadczą różnego rodzaju prób wiary i duchowych kryzysów, zdolnych ugasić płomień wiary w sercach wiernych.

Zarówno postać św. Piotra, jak i postać św. Pawła abp Kondrusiewicz charakteryzuje jako osoby naznaczone grzechem niewiary i małoduszności, aby później ukazać słuchaczom moc Bożego działania w życiu apostołów, wyraźnie zarysowując proces ich duchowego nawrócenia, przemiany i wzrostu wiary. Właśnie w takich przesłaniach słuchacz ma okazję osobiście przekonać się, że zbawienia i pełni wiary można doświadczyć wyłącznie w Jezusie Chrystusie¹²⁶.

Zatrzymując się nad przykładem życia apostołów, wierni mają okazję przekonać się, że wiara jest darem, pochodzącym od Boga, przynaglającym człowieka do otwarcia się na Ducha Świętego i nakłaniającym do podjęcia konkretnego działania. „Nikt nie może powiedzieć bez pomocy Ducha Świętego: «Panem jest Jezus». Różne są dary łaski, lecz ten sam Duch; różne też są rodzaje posługiwania, ale jeden Pan; różne są wreszcie działania, lecz ten sam Bóg, sprawca wszystkiego we wszystkich” (1 Kor 12, 3b-7. 12-13).

W przesłaniach Arcybiskupa odnajdujemy wartościowe ukazanie nie tylko drogi nawrócenia św. Pawła, ale również i cenne wskazówki dotyczące jego uczynków wiary, które jawią się jako owoce nawrócenia Apostoła Narodów. „Spodobało się Temu, który wybrał mnie jeszcze w łonie matki mojej i powołał łaską swoją, aby objawić Syna swego we mnie, bym

¹²⁵ Por. *Каго мне паслаць...*, LD I, op. cit., s. 205-207.

¹²⁶ Por. *Беларусь, не бойся...*, LD I, op. cit., s. 91-95.

Ewangelię o Nim głosił poganom. Ten, co dawniej prześladował chrześcijan, teraz jako Dobrą Nowinę głosi wiarę, którą ongiś usiłował wytępić” (Ga 1, 13-24).

Podkreślenie wewnętrznej duchowej przemiany, która w pełni dokonała się w życiu obydwóch apostołów, niesie w sobie niezwykłą wartość dla chrześcijańskiej formacji wiernych. Odkrycie podobieństwa duchowego życia apostołów do swego osobistego życia wiarą, zdecydowanie może pomóc wiernym identyfikować się z uczniami Chrystusa, i czerpać przykład wiary oraz przekonać się o mocy działania Bożej łaski. Szczególną postacią i przykładem jest osoba św. Pawła, który nie będąc naocznym świadkiem życia i działania Jezusa, staje się gorliwym głosicielem Dobrej Nowiny i Apostołem Narodów. Rozpalony Bożym Duchem, pełny poświęcenia dla sprawy Ewangelii, obwieszcza Słowo Boże, naucza i zakłada nowe wspólnoty. Od momentu nawrócenia to Bóg staje się dla niego najważniejszy¹²⁷.

Warte uwagi są teksty pasterskie, ukazujące apostoła Pawła jako teologa nadziei oraz uwytatniające łączność istniejącą pomiędzy nadzieją a wiarą. „«Nadzieja» rzeczywiście stanowi centralne słowo wiary biblijnej – do tego stopnia, że w niektórych tekstach słowa «wiara» i «nadzieja» wydają się być używane zamiennie”¹²⁸. Dar Ducha Świętego, napęłniając nasze serce miłością Bożą i czyniąc nas w Jezusie Chrystusie synami Ojca (Ga 4, 6), budzi w nas prawdziwą nadzieję, na to, że nic „nie zdoła nas odłączyć od miłości Boga, która jest w Chrystusie Jezusie, Panu naszym” (Rz 8, 39)¹²⁹.

Cenne dla przedmiotu badawczego pracy jest ukazanie przez Arcypasterza innych świadków wiary: kapłanów i osoby konsekrowane, pracujących na terenach współczesnej Metropolii Mińsko-Mohylewskiej, którzy pozostawili po sobie ślad w historii Kościoła na Białorusi. Kapłani, siostry zakonne oraz wierni świeccy są ukazani jako świadkowie wiary i niezłomnej nadziei w najgorszych czasach ateizmu i prześladowania Kościoła. Szczególną uwagę Arcybiskup poświęca kard. Kazimierzowi Świątkowi – gorliwemu następcy apostołów, oddanemu Bogu i ludziom pasterzowi, świadkowi wiary¹³⁰.

Intensywność występowania w pasterskich tekstach Tadeusza Kondrusiewicza kwestii odsłaniających wiarę apostołów, statystycznie możemy wyrazić w następujący sposób: tematyka apostoła Piotra została poruszona w dziewięciu, dostępnych do badania jednostkach przepowiadania, co wynosi około 2% całego zestawienia badanych tekstów; Zagadnienia

¹²⁷ Por. *Святы Апостал Павел...*, LD I, op. cit., s. 190.

¹²⁸ SpS 2.

¹²⁹ Por. „*Вернуть людям утерянную...*”, LD III, op. cit., s. 170; Por. EE 71.

¹³⁰ Por. „*Дзе есць Біскуп...*”, LD I, op. cit., s. 12-14.

dotyczące życia i powołania św. Pawła zostały przedstawione w czternastu tekstach pasterskich, co wynosi ponad 3% ogólnej ilości badanych jednostek przepowiadania.

Dość szczegółowe nauczanie Tadeusza Kondrusiewicza, odsłaniające drogę wiary, potrzebuje pewnego dopełnienia. Kwestie dotyczące św. Piotra można było ubogacić, omawiając działanie Bożej łaski w jego życiu i misji. Zaś w odniesieniu do osoby św. Pawła zabrakło większego wskazania na obecny w jego nauczaniu kerygmat, skupiony na paschalnym misterium Chrystusa.

4. Męczennicy przykładem radykalnego naśladowania Chrystusa

W Ewangelii św. Łukasza odnajdujemy konkretne orędzie Jezusa, skierowane do rzeszy ludzi podążających za Nim: „Kto chce zachować swoje życie, straci je, a kto straci swe życie z mego powodu, ten je zachowa” (Łk 9, 24). Przeżywając osobistą wiarę jako żywy dialog z Bogiem oraz odpowiadając konkretnymi postawami i uczynkami na Boże objawienie, człowiek staje się żywym świadkiem wiary. Papież Franciszek zaznacza, że: „Na przestrzeni dwóch tysięcy lat wielu mężczyzn i wiele kobiet oddało swoje życie, aby dochować wierności Jezusowi Chrystusowi i Jego Ewangelii. Również i dziś, w różnych częściach świata, mamy męczenników: więzionych, zabijanych tylko dlatego, że są chrześcijanami”¹³¹. Nie podlega wątpliwości, że najbardziej wzniosłym i pełnym wyrazem świadectwa wiary jest zdolność ofiarowania swojego życia. Męczennicy – którzy zwyciężyli dzięki krwi Baranka i nie umiłowali dusz swoich aż do śmierci (por. Ap 12, 11) – są niepodważalnym przykładem radykalnego naśladowania Chrystusa¹³². Przypatrując się historii Kościoła, zauważymy wielu wiernych, kapłanów i mnichów, którzy w różnych czasach odpowiedzieli na głos Bożego powołania i potwierdzili swoją wiarę przelaniem własnej krwi¹³³. Pierwsi chrześcijanie bardzo symbolicznie, określali dzień męczeńskiej śmierci jako dzień narodzin dla nieba¹³⁴, w ten sposób wskazując, że wierny nawet utraciwszy życie, dołącza do wspólnoty Niebiańskiej i promieniuje przykładem wiary dla innych¹³⁵. Podążając drogą ewangelicznych zasad,

¹³¹ Franciszek, *Angelus, Piazza di San Pietro, Domenica, 23 giugno 2013*, https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2013/documents/papa-francesco_angelus_20130623.html [dostęp 13.06.2020].

¹³² Męczennik z greckiego *martyr*, *martys* znaczy świadek, w dalszym sensie męczennik. Często używane było także wyrażenie *martyrion*, wywodzące się z tego samego pnia. Określenie to odnoszono do miejsc kryjących ciało męczennika. Por. B. Nadolski, *Św. Paweł wielki apostoł*, Kraków 2008, s. 64-65.

¹³³ Por. *Nowe czasy potrzebują nowego człowieka. Homilia wygłoszona podczas Mszy świętej otwierającej Rok Srebrnego Jubileuszu pracy Szentszackiego Instytutu Sióstr Maryi na Białorusi. Grodno-Adamowicz, 26 maja 2014 r.*, LD II, s. 252-256.

¹³⁴ Por. M. Augé, *Rok liturgiczny to sam Chrystus, który trwa w swoim Kościele*, Kraków 2013, s. 277.

¹³⁵ Por. B. Nadolski, *Św. Paweł wielki apostoł...*, op. cit., s. 64-65.

umieszczając w centrum osobistego życia Boże Prawo, nie ustępując nawet przed obliczem śmierci, święci męczennicy stali się nie tylko „znakiem czasu” ale i „znakiem zbawienia”¹³⁶. Męczennicy przez żywą wiarę i ofiarę swego życia dostępują udziału w paschalnym misterium Chrystusa¹³⁷. W sposób doskonały odpowiadają na dar Bożej miłości, która w pełni objawiła się w krzyżowej ofierze Chrystusa na Golgocie. Są wiarygodnymi świadkami tego, że miłość jest mocniejsza od śmierci i zwycięża tam, gdzie wydawałoby, że się tryumfuje nienawiść i pogarda do człowieka¹³⁸.

4.1. Św. Jan Chrzciciel – prorok Adwentu

Tadeusz Kondrusiewicz w swoich pasterskich przesłaniach prezentuje postać Jana Chrzciciela w sposób wielostronny, przedstawiając wiernym poszczególne aspekty jego misji, które zostały utrwalone na kartach Ewangelii. Dla Arcypasterza Jan Chrzciciel jest prorokiem, który z okresu napiętego czekania na Zbawiciela wprowadza ludzkość w nową rzeczywistość Bożej obecności w świecie. Szczególnie w okresie Adwentu, Arcybiskup przypomina wiernym, że Jan Chrzciciel był pośrednikiem pomiędzy Starym i Nowym Testamentem, ostatnim prorokiem Adwentu, tym, który niestrudzenie przygotowywał drogę nadchodzącemu Panu i odważnie wzywał do nawrócenia (Mt 3, 2-3). Abp Tadeusz przekonany, że wezwanie Jana Chrzciciela, aby przygotowywać drogę dla Pana – nie straciło na swojej aktualności również w naszych czasach. Także dziś, jak naucza Kondrusiewicz, Kościół zachęca wiernych, żeby przygotowali drogę dla Pana, który nadchodzi (Mk 1, 3), przynagłając do odnowienia osobistej wiary¹³⁹.

W pasterskich przesłaniach Metropolity, oprócz przypomnienia wiernym o szczególnej misji Jana Chrzciciela – wskazanie na Jezusa, jako na Baranka Bożego, biorącego na siebie grzech świata (J 1, 29) – wybrzmiewa zdecydowany, Janowy imperatyw do pokuty i przemiany życia¹⁴⁰. Zdaniem abp. Tadeusza, Janowe nawoływanie do nawrócenia jest przede wszystkim decyzją odejścia na własną, duchową pustynię, aby w oddaleniu od hałasu i rozproszeń zbadać swoje sumienie i usłyszeć głos Tego, który nadchodzi, by nas zbawić. Metropolita zaznacza, że: „Jan Chrzciciel wzywając do pokuty i zachowania przykazań Bożych, zdobył nie tylko należny szacunek wśród wielkiej rzeszy ludzi, ale także wywołał oburzenie ze strony tych,

¹³⁶ Por. *Святась у вучэнні...*, LD II, op. cit., s. 68-72; Por. *„Дзе есць Біскуп...”,* LD I, op. cit., s. 12-14.

¹³⁷ Por. A. Bergamini, *Chrystus świętem Kościoła. Rok liturgiczny. Historia, celebacja, teologia, duchowość, duszpasterstwo*, Kraków 2003, s. 331-333.

¹³⁸ Por. TMA 37.

¹³⁹ Por. *Падрыхтавацца да прыісця...*, LD I, op. cit., s. 20-22.

¹⁴⁰ Por. Tamże, s. 16-17.

którzy żyli niezgodnie z prawem Bożym”¹⁴¹. Arcypasterz stwierdza, że nie wszyscy chcieli usłyszeć głos Ostatniego Proroka Starego Testamentu¹⁴². Wydaje się – z żalem kontynuuje Kondrusiewicz – że ta historia powtarza się i w naszych czasach, kiedy współcześni ludzie próbują dostosować do swoich zasad Ewangelię i żyją tak, jakby Bóg w ogóle nie istniał¹⁴³. Jako skuteczny środek do odnowienia osobistej wiary i relacji z Bogiem Kondrusiewicz proponuje wiernym naśladować pokorę Jana Chrzciciela. Pomaga ona wejść na drogę nawrócenia i zaufać Jezusowi, który ma moc przywrócić każdemu godność bożego dziecka¹⁴⁴.

Odwołując się do osoby Jana Chrzciciela i ukazując go jako wzór do naśladowania, Arcybiskup zwraca uwagę również i na trudności, które nieodzownie są wpisane w duchową wędrówkę każdego ucznia Chrystusa. Odkrywamy w Ewangelii – naucza abp Tadeusz – że ten prorok Adwentu w swoim życiu doświadczył wielu zmagañ i cierpień. Ostatnią duchową walkę Jan stoczył w więzieniu – tuż przed śmiercią, targany wątpliwościami i wciąż oczekujący na przyjście Zbawiciela, pragnął upewnić się, że Jezus jest prawdziwym Mesjaszem. Jan Chrzciciel posyła swoich uczniów, aby zapytali Jezusa, czy naprawdę to On jest Mesjaszem, czy też trzeba czekać na innego? (Łk 7, 18b-23) Janowe pytanie z więzienia, skierowane do Jezusa – naucza Metropolita – dokładnie odzwierciedla jego wewnętrzne pragnienie zobaczenia przychodzącego Syna Bożego. Mężny wyznawca i obrońca wiary, człowiek o twardych zasadach moralnych, przygotowujący drogę dla Pana, otrzymawszy odpowiedź – umniejsza się i znika, aby Chrystus mógł wzrastać w sercach innych¹⁴⁵.

Ważną analogią, która odnajduje swoje miejsce w pasterskim nauczaniu, jest porównanie konfliktu pomiędzy Janem Chrzcicielem i Herodem, do sytuacji wielu współczesnych rodzin. Swoim postępowaniem – naucza Kondrusiewicz – Herod znieważył instytucje małżeństwa, ustanowioną i uświęconą Bożym prawem. Abp Tadeusz ubolewa nad tym, że ta historia grzechu ma miejsce i w naszych czasach, kiedy rodzina jako sakramentalny związek mężczyzny i kobiety jest atakowana¹⁴⁶. Niestety – stwierdza Metropolita – nieustannie są podejmowane próby utrwalenia innego modelu życia rodzinnego, wolnego od moralnych zasad, braku powagi dla daru życia i bez wzajemnej odpowiedzialności. Często taki skażony obraz rodziny jest promowany i zatwierdzany przez prawo cywilne. Uświadamiając wiernym

¹⁴¹ Por. „Сачыць за тарэкторыяй палёту”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды сустрэчы з моладзю. Мінск, капліца святога Яна Хрысціцеля, 24 чэрвеня 2009 г., LD III, s. 377.

¹⁴² Por. Адвэнт – час духоўнага ўдасканалвання. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2015, LD I, s. 49-51.

¹⁴³ Por. Адвэнт нашай..., LD I, op. cit., s. 38-39.

¹⁴⁴ Por. Дай нам, Пане..., LDI, op. cit., s. 24-27.

¹⁴⁵ Por. „Ты той, які мае прыйсці?” Гамілія падчас святой Імшы з нагоды моладзевага адвэнтавага чужання, Мінск, архікатэдральны касцёл Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 11 снежня 2010 г., LD III, s. 414.

¹⁴⁶ Por. Адвэнт – час духоўнага..., LD I, op. cit., s. 49-51.

współczesne duchowe zagrożenia, Arcypasterz przywołuje przesłanie św. Jana Chrzciciela: „Nawróćcie się, bo bliskie jest królestwo niebieskie” (Mt 3, 2)¹⁴⁷.

Zdaniem Kondrusiewicza misja Jana Chrzciciela – przygotowania ludzi na przyjście Zbawiciela, niesie w sobie przesłanie wielkiej nadziei dla wszystkich ludzi dobrej woli. We współczesnych czasach to powołanie do podtrzymywania nadziei i wzywania do nawrócenia kontynuuje Kościół, przez posługę Papieża, biskupów, prezbiterów, osób konsekrowanych i świeckich wiernych – aby na wszelkie możliwe sposoby wskazać na przychodzącego Baranka Bożego, który przychodzi, aby przemienić życie człowieka¹⁴⁸.

4.2. Św. Maksymilian Maria Kolbe – apostoł Niepokalanej, świadek ofiarnej miłości Chrystusa

Wartościowe dla duchowej formacji wiernych są pasterskie teksty dotyczące postaci św. Maksymiliana Marii Kolbego – franciszkanina, męczennika z obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, który ofiarował swoje życie, aby uratować współwięźnia skazanego na śmierć głodową¹⁴⁹. Tadeusz Kondrusiewicz zauważa, że św. Maksymilian, oprócz zaszczytnego tytułu męczennika, określany jest również jako apostoł Niepokalanej, ponieważ całe swoje życie i pasterskie działanie ofiarował Bogu przez Maryję. Na wszelkie możliwe sposoby szerząc kult Najświętszej Maryi Panny oraz głosząc Ewangelię, stworzył duszpasterstwo rycerstwa Niepokalanej oraz wyznaczył nowe szlaki ewangelizacji misyjnej¹⁵⁰. Tadeusz Kondrusiewicz podkreśla, że na długo przed Soborem Watykańskim II działalność świętego Męczennika była przykładem ewangelizacyjnego *aggiornamento* – odnowieniem misji głoszenia Ewangelii zgodnie z potrzebami czasu¹⁵¹.

¹⁴⁷ Por. „Ты той, якi...”, LD III, op. cit., s. 414.

¹⁴⁸ Por. „Veritas Liberavit...”, LD III, op. cit., s. 274.

¹⁴⁹ Rajmund Kolbe urodził się 8 stycznia 1894 roku w Zduńskiej Woli. Rodzice Kolbowie starannie dbali nie tylko o intelektualne, ale również i o duchowe wychowanie swoich dzieci. Od wczesnego dzieciństwa wszczepiali katechizmowe prawdy oraz osobistym przykładem życia przekazywali i wzmacniali chrześcijańskie wartości w swoich dzieciach. W 1906 roku, kiedy Rajmund miał dziesięć lat, doświadczył objawienia Matki Bożej, która – według wspomnień samego chłopca – trzymała w rękach dwie korony: białą i czerwoną, symbolizujące czystość i męczeństwo, które Bóg chciał ofiarować młodemu chłopcu. W 1907 roku Rajmund rozpoczyna formację w Małym Seminarium Duchownym Ojców Franciszkanów we Lwowie. Po ukończeniu seminarium podejmuje decyzję wstąpienia do zakonu franciszkanów konwentualnych i otrzymuje zakonne imię – Maksymilian. Młody zakonnik swoją formację połączył z filozoficzno-teologicznymi studiami kontynuuje w Rzymie. Po uzyskaniu dyplomu doktorskiego z Filozofii w 1918 roku przyjmuje święcenia prezbiteratu, a nieco później obrania doktorat z Teologii. Po powrocie do Polski o. Maksymilian całkowicie poświęca się duszpasterskiej pracy, przykładając sporo starań do powstania i regularnego wydawnictwa czasopisma „Rycerz Niepokalanej”. Por. <https://niepokalanow.pl/maksymilian-kolbe/zyciorys/> [dostęp 20.03.2021].

¹⁵⁰ Por. „Святы Максимільян Кольбэ – рыцар Евангелля”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды Малітоўнай сустрэчы моладзі ў Івянцы, 29 ліпеня 2012 г., LD III, s. 449.

¹⁵¹ Por. „Святы Максимільян...”, LD III, op. cit., s. 449.

Abp Tadeusz zaznacza, że Ojciec Kolbe dobrze odczytawszy znaki czasu posiadał trafną świadomość, jak ważne dla efektywnej ewangelizacji są nowe środki masowego przekazu¹⁵². Św. Maksymilian zawsze kierował się pragnieniem, aby nowe techniczne narzędzia były używane dla większej chwały Bożej. Wytrwałe dążenie do niesienia prawd Ewangelii większej liczbie wiernych przełożyła się na założenie przez Maksymiliana Kolbego w 1927 r. wydawnictwa Niepokalanów. W krótkim czasie wspólnota zakonna, ożywiona ideą ewangelizacji poprzez środki masowego przekazu, rozpoczyna transmisje radiową oraz intensywnie pracuje nad utworzeniem telewizji¹⁵³.

Metropolita przytaczając, w osobie św. Maksymiliana Maryi Kolbego, przykład skutecznej realizacji pasterskich inicjatyw na rzecz głoszenia Dobrej Nowiny wyraża przekonanie, że środki masowego przekazu i w naszych czasach mogą być nie tylko narzędziem przekazu informacji, ale i środkiem duchowej formacji. Nie można ignorować prawdy o tym, że ewangelizacja współczesnego społeczeństwa w dużym stopniu zależy od medialnych wpływów. Kondrusiewicz jest przekonany, że idąc za wzorem świętego franciszkanina powinno się wykorzystywać wszystkie współczesne środki do rozpowszechniania nauki Kościoła oraz do stworzenia nowej medialnej kultury promującej chrześcijańskie wartości¹⁵⁴.

We wrześniu 1939 roku wszelką duszpasterską pracę ojców franciszkanów zatrzymała wojna. W 1941 roku o. Maksymilian został aresztowany i przewieziony do obozu koncentracyjnego w Auschwitz. Jako odwet za ucieczkę jednego z więźniów, hitlerowcy skazali na śmierć głodową dziesięć przypadkowych osób. Jednym ze skazańców był Franciszek Gajowniczek, ojciec rodziny. Maksymilian Kolbe, usłyszawszy jego błaganie o uratowanie życia, podjął decyzję ofiarowania swego życia w zamian za życie współwięźnia. Ojciec Kolbe zmarł 14 sierpnia 1941 r. zabity zastrzykiem z fenolu, a jego ciało zostało spalone w krematorium następnego dnia¹⁵⁵. Tadeusz Kondrusiewicz odwołując się do tego heroicznego wydarzenia, zwraca uwagę wiernych na główną prawdę płynącą z Ewangelii – prawdę o sile miłości. Arcybiskup zaznacza, że w decyzji św. Maksymiliana – oddania życia za innego człowieka – widać dojrzałość jego miłości i moc Ducha Świętego, a w śmierci – duchowe i moralne zwycięstwo nad złem. Metropolita jest przekonany, że postawa świętego

¹⁵² Por. „Святы Максымільян...”, LD III, op. cit., s. 449; Por. „Каталіцкія сродкі масавай камунікацыі ў Беларусі: мінулае і будучыня”. Даклад на I Кангрэсе каталіцкіх сродкаў масавай камунікацыі “Католікі – мы тут ёсць”. Гродна, 24-26 жніўня 2012 г., LD III, s. 528.

¹⁵³ Por. „Святы Максымільян...”, LD III, op. cit., s. 449; Por. „Каталіцкія сродкі масавай...”, LD III, op. cit., s. 528.

¹⁵⁴ Por. „Святы Максымільян...”, LD III, op. cit., s. 449.

¹⁵⁵ Por. „Каталіцкія сродкі масавай...”, LD III, op. cit., s. 528; Por. <https://niepokalanow.pl/maksymilian-kolbe/zyciorys/> [dostęp 20.03.2021].

Maksymiliana – męczennika z Oświęcimia może stać się dla wielu chrześcijan doskonałym przykładem realizacji nakazu miłości, który zostawił nam Zbawiciel¹⁵⁶.

4.3. Podsumowanie

Metropolita w swoim pasterskim przepowiadaniu podaje niewiele przykładów postaci męczenników: w dostępnych do badania jednostkach tekstowych, oprócz osoby Jana Chrzciciela, odnajdujemy nauczanie odnoszące się do życia i posługi św. Maksymiliana Kolbego oraz kilka wzmianek o św. Szczepanie. Osobę pierwszego męczennika, jednego z siedmiu diakonów pomagających Apostołom – św. Szczepana, abp Tadeusz wspomina tylko okazjonalnie i w sposób marginalny, co nie pozostawia możliwości przeprowadzenia głębszej analizy homilijnej, w celu ukazania poszczególnych aspektów jego życia i powołania.

Wyniki przeprowadzonej analizy statystycznie można wyrazić w następujący sposób: z całego zbioru badanych tekstów, zawierających hagiograficzne treści, postać Jana Chrzciciela została ukazana w trzynastu pasterskich przesłaniach, co wynosi prawie 3% tekstów dostępnych do badania. Do osoby św. Maksymiliana Marii Kolbego Metropolita odwoływał się siedem razy, co wynosi prawie 2% całej ilości pasterskich tekstów. Natomiast osoba św. Szczepana została wymieniona jedynie kilka razy w kontekście historii życia i nawrócenia św. Pawła.

Analiza przepowiadania Tadeusza Kondrusiewicza na temat św. Jana Chrzciciela pozwala zauważyć ważne dla przedmiotu badawczego pracy kwestie. Metropolita bardzo wyraźnie wskazuje na proroka Adwentu jako na pośrednika pomiędzy Starym i Nowym Testamentem, starannie przygotowującego drogę nadchodzącemu Zbawcy. Ostatni Prorok w pasterskich tekstach jest przedstawiony jako ten, który dając świadectwo o Chrystusie – Baranku Bożym, udziela chrztu nawrócenia i poprzez pokutę oraz poprawę życia odważnie wzywa do przygotowania drogi dla Pana (Mt 3, 2-3). Ważnym aspektem ukazany w pasterskim nauczaniu jest przekonanie Metropolity o aktualności i potrzebie nawrócenia również i w naszych czasach¹⁵⁷. Abp Tadeusz niejednokrotnie podkreśla, że współcześni ludzie często podważają prawdę Ewangelii, prowadząc życie poza zasięgiem Bożej łaski¹⁵⁸. Warte uwagi jest również ukazanie przez Arcybiskupa konfliktu pomiędzy Janem Chrzcicielem i Herodem. Kondrusiewicz przeprowadza trafną analogię, że w naszych czasach instytucja

¹⁵⁶ Por. „Святы Максымільян...”, LD III, op. cit., s. 448.

¹⁵⁷ Por. *Падрыхтавацца да прыйсця...*, LD I, op. cit., s. 16-17.

¹⁵⁸ Por. *Адвэнт нашай...*, LD I, op. cit., s. 38-39.

rodziny jako sakramentalnego związku mężczyzny i kobiety jest ciągle atakowana i narażona na współczesne destrukcyjne wpływy¹⁵⁹.

Tadeusz Kondrusiewicz przedstawiając wiernym historię życia i misji Jana Chrzciciela, odwołuje się do treści zaczerpniętych z Pisma Świętego i podejmuje próbę ukazania nie tylko osoby Jana Chrzciciela, jako wzoru do naśladowania, uwypuklając jego postawy i zachowanie, ale również zwraca uwagę na trudności, przez które przeszedł święty znad Jordanu i na które będą narażeni wszyscy uczniowie Chrystusa. Wydaje się, że takie pokazanie osoby Jana Chrzciciela i jego posługi, pozbawione idealizacji i oparte na rzeczywistości, przybliży wiernym obraz świętego, wzbudza zaufanie i przynagla do naśladowania Jego postaw. Bardzo pozytywnie należy ocenić także fakt, że pasterskie przepowiadanie ukazujące męczenników jest oparte i zbudowane na tekstach biblijnych. Porównując przesłanie Pisma Świętego i historię życia swoich wiernych, Arcypasterz nie tylko przyciąga uwagę słuchaczy, ale i w pełni realizuje antropologiczny element przepowiadania.

Jednocześnie należy zauważyć, że większej uwagi w przepowiadaniu Metropolity domaga się element liturgiczny. Chodzi tu przede wszystkim o abstrahowanie od tekstów eucharystycznych, które stanowią istotne źródło homilii¹⁶⁰ oraz „szkołę” liturgicznej aktualizacji kerygmatu zbawczego. Za mankament przepowiadania Kondrusiewicza uznać należy także fakt, że Metropolita przedstawiając Jana Chrzciciela jako wiarygodnego świadka nadchodzącego Mesjasza i Baranka Bożego, zbyt mało koncentruje się na Jezusie Chrystusie. Należałoby tu oczekiwać większego akcentu położonego na misji Chrystusa, uwalniającego człowieka od skazy grzechu. Uwypuklenie tej misji Chrystusa bezpośrednio koreluje przecież z powołaniem Jana Chrzciciela i pomaga zauważyć jego rolę w dziejach historii zbawienia przedstawionej w Biblii¹⁶¹. Podkreślenie tych treści mogłoby także stanowić ważny załączek nadziei w życiu współczesnych ludzi. Przepowiadanie hagiograficzne powinno w swojej treści objawiać Chrystusa żyjącego w swoich świętych¹⁶². Wyniki przeprowadzonej analizy sygnalizują, że Tadeusz Kondrusiewicz nieco marginalnie ukazuje męczeństwo Jana Chrzciciela jako uczestnictwo w paschalnym Misterium Jezusa¹⁶³. Jest to istotne dla formacji chrześcijańskiej wiary, ponieważ dzięki takiemu przepowiadaniu wierni mogą

¹⁵⁹ Por. *Адвэнт – час духоўнага...*, LD I, op. cit., s. 49-51.

¹⁶⁰ „Treść swoją powinny one (homilie) czerpać przede wszystkim ze źródeł Pisma świętego i liturgii, jako zwiastowanie przedziwnych dzieł Bożych w dziejach zbawienia, czyli w misterium Chrystusowym, które zawsze jest w nas obecne i działa, zwłaszcza w obrzędach liturgicznych.” KL 35.

¹⁶¹ Por. D. Ange, *Jan Chrzciciel prorok Światłości na nowe tysiąclecie*, Kraków 2002, s. 316-317.

¹⁶² Por. W. Świerzawski, *Homilia hagiograficzna w posoborowej odnowie życia chrześcijańskiego*, RBL 2-3 (1979), s. 139-148.

¹⁶³ Por. J. A. Wallace, *Przepowiadanie...*, op. cit., s. 91.

przekonać się, że stopień świętości chrześcijanina zależy od stopnia utożsamienia się ze Zbawicielem, nazwanym w Ewangelii „Świątym Boga” (por. Łk 4, 34). Usprawiedliwieniem pominięcia tych treści przez Kondrusiewicza, może być fakt uprzedniości misji Jana Chrzciciela wobec misterium śmierci i zmartwychwstania Chrystusa.

Podobnie rzecz ma się w przepowiadaniu Arcybiskupa o św. Maksymilianie Kolbie. Wysoko należy ocenić antropologiczną aktualizację postaci świętego męczennika. W jego świetle Metropolita ukazał sposoby postępowania współczesnych chrześcijan w sekularyzowanym świecie, całkowicie ukierunkowane na miłość do Boga i bliźniego, aż do ofiary z własnego życia. W analizowanych tekstach brakuje jednak akcentu na działanie łaski Bożej w życiu św. Maksymiliana oraz wpisania jego losu w misterium paschalne Chrystusa. Należałoby także oczekiwać większej koncentracji na tekstach biblijnych.

5. Święci wyznawcy przykładem zwyczajnego życia z wiary

Teologia Katolicka ukazuje istotę świętości na ziemi jako ciągły akt włączania się człowieka przez wiarę i miłość w Chrystusowe dzieło zbawienia, dokonane w misterium paschalnym¹⁶⁴. Święci stanowią dla chrześcijan wszechczasów wzorce do odczytywania woli Bożej i jej pełnienia oraz są przejawem Bożej *agape* – miłości, obecnej w świecie, są również czytelnym przykładem tego, jak żyć Kościołem oraz jak podejmując współpracę z Bożą łaską, nasłuchiwać „co mówi Duch do Kościołów” (Ap 3, 6. 13. 22)¹⁶⁵. Takie stwierdzenie mocno koreluje z Magisterium Kościoła, które ponadto przypomina wiernym, że: „Poprzez życie tych ludzi, którzy będąc współuczestnikami naszego człowieczeństwa, w sposób jednak doskonalszy przemieniają się według wzoru Chrystusowego Bóg ukazuje ludziom naocznie swoją obecność i swoje oblicze. W nich, do nas, sam przemawia i daje nam znak Królestwa swego, do którego przemożnie pociągani jesteśmy, mając takie mnóstwo świadków i takie potwierdzenie prawdy Ewangelii” (KK 50).

Nie podlega wątpliwości, że nauczanie Kościoła oraz współczesne teologiczne opinie dotyczące chrześcijańskiej świętości są kwestiami, które powinny znaleźć swoje miejsce w pasterskim przepowiadaniu każdego kaznodziei. Ukazanie postaci poszczególnych świętych, odsłonięcie przed wiernymi szczegółów realizacji ich powołania w różnych momentach historii i okolicznościach życiowych oraz przedstawienie podjętej przez nich współpracy z Bożą łaską jest ważnym przesłaniem, oddziałującym na duchową formację

¹⁶⁴ Por. <https://opoka.org.pl/biblioteka/K/wam/spotkania-2-6.html> [dostęp 12.03.2022].

¹⁶⁵ Por. L. Bouyer, *Kościół Boży*, przeł. W. Krzyżaniak, Warszawa 1977, s. 548-553.

wiernych. Hagiograficzne przepowiadanie w niepodważalnie istotny sposób nadaje właściwy kierunek procesowi realizacji osobistego powołania do świętości, wynikającego z przyjęcia sakramentu chrztu.

W przepowiadaniu Tadeusza Kondrusiewicza, zawierającym odniesienia do poszczególnych świętych, daje się zauważyć uwidocznienie życiowego doświadczenia świętych oraz świadectwo ich wiary. W celu ułatwienia wiernym odnalezienia konkretnej pomocy w realizacji swojego powołania i życiowej misji Metropolita stara się nie tylko przybliżyć słuchaczom postacie poszczególnych świętych i błogosławionych, ale również kieruje mocne wezwanie do konsekwentnego i pełnego nadziei dążenia do autentycznej świętości¹⁶⁶. W poniższych paragrafach przedstawione zostanie przepowiadanie Tadeusza Kondrusiewicza dotyczące tylko tych świętych i błogosławionych, którzy znaleźli ważne miejsce w jego tekstach z punktu widzenia ilościowego i jakościowego. Zatem dalsze badania będą dotyczyły przepowiadania o: świętym Janie Pawle II, pierwszym Biskupie Pińskiej Diecezji – słudze Bożym Zygmuncie Łozińskim oraz założycielce sióstr Zmartwychwstank – błogosławionej Celinie Borzęckiej.

5.1. Jan Paweł II – gorliwy pasterz przekraczający próg nadziei, świadek i dawca nadziei

Zarówno w duszpasterskich przemówieniach, jak i w swoich wspomnieniach, Tadeusz Kondrusiewicz z wielkim wzruszeniem odnosi się do osoby pierwszego papieża Polaka – Karola Wojtyły. Metropolita wyznaje, że odegrał On szczególną rolę w jego duchowym życiu i powołaniu: „25 lipca 1989 Jan Paweł II mianował mnie biskupem Administratorem Apostolskim dla katolików obrządku łacińskiego na Białorusi. Kilka miesięcy później – 20 października 1989 roku, udzielił sakry biskupiej w Bazylice św. Piotra”¹⁶⁷. Analiza jednostek przepowiadania abp. Kondrusiewicza potwierdza, że duchowo-intelektualna spuścizna Jana Pawła II miała istotny wpływ na formę pasterskiej posługi Metropolity oraz znalazła swoje odzwierciedlenie w jego pasterskich przesłaniach.

Tadeusz Kondrusiewicz wspominając 22 października 1978 roku – dzień wyboru na Stolicę Piotrową kard. Karola Wojtyłę oraz odwołując się do treści homilii, wygłoszonej podczas mszy świętej inaugurującej nowy pontyfikat, przypomina wezwanie nowego Papieża, skierowane do wszystkich ludzi dobrej woli: „Nie lękajcie się przyjąć władzę Chrystusa. Otwórzcie na oścież drzwi Chrystusowi! Jego zbawczej władzy otwórzcie granice państw,

¹⁶⁶ Por. *Новая евангелізацыя – галоўная...*, LD II, op. cit., s. 321.

¹⁶⁷ Por. *Wspomnienia o błogosławionym Janie Pawle II. Artykuł zamieszczony w gazecie „Nasz dziennik”, 2011 r.*, LD II, s. 75-76.

systemów ekonomicznych, systemów politycznych, kierunków cywilizacyjnych. Chrystus wie, co jest w człowieku, On jeden to wie”¹⁶⁸. To przesłanie Jana Pawła II – kontynuuje Metropolita – wstrząsnęło światem i stało się zapowiedzią otwartości nowego Papieża na dialog¹⁶⁹. W pasterskich tekstach abp. Tadeusza odnajdujemy cenne świadectwo, odnoszące się do dnia ogłoszenia wyboru nowego Papieża, Arcybiskup pisze o tym w ten sposób: „Przez cały dzień ludzie przychodzili do seminarium, które stało się szczególnym miejscem, w którym mogli wyrazić swoją radość. Najczęściej mówili: nareszcie mamy papieża, który ateizm zna nie tylko z opowiadań, ale z własnego doświadczenia, on będzie wiedział, jak postępować. W oczach ludzi były łzy radości i świeciła nadzieja, że wraz z nowym papieżem przyjdą nowe czasy wolności”¹⁷⁰.

Dwadzieścia siedem lat posługi Jana Pawła II na katedrze świętego Piotra – zaznacza Kondrusiewicz – pozwala nam Go zobaczyć jako gorliwego pasterza, który nieustrudzenie obwieszczał Ewangelię wyzwolenia i niósł ludziom nadzieję w sytuacjach, które często ogołacały z wszelkiej nadziei i szerzyły rozpacz. Arcybiskup w swoich przemowach, w sposób bardzo dokładny i wyczerpujący charakteryzuje Papieża Polaka, odsłaniając przed wiernymi wszystkie istotne cechy jego papieskiej posługi. Zdaniem Kondrusiewicza: „Jan Paweł II zapisał się w historii jako gorliwy pracownik i działacz na rzecz jedności chrześcijan, krzewiciel międzyreligijnego dialogu, dyplomata i polityk, człowiek światowej rangi, naukowiec, teolog, pisarz i poeta, nieustrudzony działacz na rzecz społecznej sprawiedliwości, pokoju i pojednania pomiędzy narodami, obrońca słabych i przygniecionych, obrońca największego Bożego daru, jakim jest ludzkie życie”¹⁷¹.

Arcybiskup podkreśla, że okres pontyfikatu Jana Pawła II zbiegł się w czasie z intensywnymi, społeczno-politycznymi zmianami zachodzącymi na świecie, a w sposób szczególny zmiany te dokonywały się w centralnej i wschodniej Europie. Jednocześnie Kondrusiewicz zaznacza, że wszystkie procesy społeczno-polityczne, bez aktywnego zaangażowania i udziału w nich papieża Jana Pawła II mogłyby nie mieć miejsca i do dziś trwałyby jako niezgodne z prawem Bożym, zadając gwałt godności i wolności wielu ludzi¹⁷². Niejednokrotnie abp Tadeusz przypomina, że Papież był symbolem walki o społeczną

¹⁶⁸ Por. G. Weigel, *Świadek nadziei*, Kraków 2000, s. 335.

¹⁶⁹ Por. „Благославі нас з дому Нябеснага Айца!” *Ekumeniczne implikacje pontyfikatu Jana Pawła II. Artykuł zamieszczony w książce „Pontyfikat ekumenicznej nadziei. Z Janem Pawłem II na drogach ekumenii”, Opole 2008., LD II, s. 39-50.*

¹⁷⁰ „Doświadczenie Bożego Miłosierdzia...”, LD III, op. cit., s. 100.

¹⁷¹ Por. „Ян Павел II – адпаведны чалавек у адпаведным часе. Даклад на сімпозіўме, прысвечаны 30-годдзю абрання Папам служы Божага Яна Паўла II. Мінск, 18-19 кастрычніка 2008 г., LD II, s. 53-59.

¹⁷² Por. „Doświadczenie Bożego Miłosierdzia...”, LD III, op. cit., s. 105.

sprawiedliwość, pokój, pojednanie pomiędzy narodami oraz prymatu Bożego Prawa i norm moralnych: „Walcząc z coraz bardziej narastającymi procesami sekularyzmu, moralnego relatywizmu, etycznego liberalizmu, praktycznego materializmu i ateizmu, Jan Paweł II stał się głosem sumienia całego świata”¹⁷³.

Podczas pontyfikatu Jana Pawła II były odnowione i nawiązane dyplomatyczne stosunki z krajami byłego Związku Radzieckiego, co w znacznej mierze przyczyniło się również i do odnowienia struktur kościelnych na Białorusi¹⁷⁴. W przesłaniach abp. Tadeusza prawda o pozytywnych zmianach w relacjach pomiędzy Kościołem i Państwem na terenie Białorusi zawsze wybrzmiewa ze szczególnym akcentem. Kondrusiewicz podkreśla, że dopiero w czasach pontyfikatu Papieża Polaka Białoruś otrzymała religijną wolność: „Dla białoruskiego Kościoła postać Jana Pawła II ma wyjątkowe znaczenie. Staraniem i troską Papieża, w ciągu kilku lat, było odrodzenie i odnowienie eklezjalnych struktur Kościoła na Białorusi, który na przestrzeni dziesięcioleci był prześladowany za wiarę i wierność chrześcijańskim tradycjom”¹⁷⁵.

Metropolita wydając trafną, krytyczną opinię – odnoszącą się do wielu współczesnych problemów i kryzysów – zaznacza, że dziś coraz bardziej staje się zrozumiały program papieskiego pontyfikatu, który odnalazł swoją realizację w dążeniu do otwarcia wszystkich drzwi Chrystusowi. Ten program – według abp. Tadeusza – nie utracił swojej aktualności i może stać się skutecznym sposobem odpowiadania na wiele współczesnych wyzwań¹⁷⁶.

Znaczące jest uwypuklenie prawdy, zauważonej przez Kondrusiewicza, że czas pontyfikatu Jana Pawła II był przede wszystkim okresem realizacji postanowień Soboru Watykańskiego II. „To była jakościowo zupełnie nowa rzeczywistość, otwarta na świat i inne religie”¹⁷⁷ – tak wspomina to Arcybiskup. Papież spotykał się z wierzącymi i z niewierzącymi, z dorosłymi i z dziećmi, z ludźmi nauki i pracy, z działaczami kultury, artystami, sportowcami, politykami o różnych poglądach – był otwarty na wszystkich¹⁷⁸.

Papież Jan Paweł II – kontynuuje Kondrusiewicz – włożył wiele wysiłku i trudu w budowanie ekumenicznej jedności. Stał się pierwszym w historii papieżem, który wszedł do synagogi i meczetu, tym samym potwierdzając swoją decyzję rozwijania międzyreligijnego

¹⁷³ *Не бойцеся, адчыніце насцеж дзверы Хрысту! Слова на адкрыцце сімпозіўма, прысвечанага 30-годдзю абрання Папам служы Божлага Яна Паўла II. Мінск, 18 кастрычніка 2008 г., LD II, s. 51-52.*

¹⁷⁴ *Рог. “Ян Павел II – аднаведны...”, LD II, op. cit., s. 53-59.*

¹⁷⁵ *Не бойцеся, адчыніце...”, LD II, op. cit., s. 51.*

¹⁷⁶ *Рог. Благаслаўлены Ян Павел II – Голас сумлення нашага часу. Гамілія з нагоды беатыфікацыі папы Яна Паўла II. Базыліка Святой Марыі Вялікай у Рыме, 1 мая 2011 г., LD II, s. 61-64.*

¹⁷⁷ *Tamże, s. 62.*

¹⁷⁸ *Не бойцеся, адчыніце...”, LD II, op. cit., s. 51.*

dialogu. Tadeusz Kondrusiewicz podkreśla, że pontyfikat Jana Pawła II był naznaczony wielką troską o rozwój dialogu ekumenicznego. Świadczy o tym szereg dokumentów Stolicy Apostolskiej, wśród których szczególną wagę mają encykliki: „Redemptor hominis” i „Ut unum sint”. W tych encyklikach Papież zwraca się do chrześcijan różnych wyznań, zapraszając do dialogu i wspólnej pracy na rzecz rozwoju ekumenizmu i do budowania międzykonfesyjnej jedności¹⁷⁹.

Tadeusz Kondrusiewicz w sposób bardzo pozytywny ocenia i odwołuje się do nauczania Jana Pawła II, w którym są przedstawione zagadnienia dotyczące chrześcijańskiej świętości. Przemówienia Papieża Wojtyły – kontynuuje Arcybiskup – jego homilie, a przede wszystkim fakt licznych procesów beatyfikacyjnych i kanonizacyjnych dokonujących się w czasie pontyfikatu Ojca Świętego, ukazują, że kwestia świętości była niezwykle ważna dla następcy św. Piotra. Abp Tadeusz zwraca uwagę, że Jan Paweł II na różne sposoby akcentował i rozwijał doktrynę Soboru Watykańskiego II o powszechnym powołaniu do świętości, która jest darem i wyzwaniem dla człowieka. Kontekst nauczania Papieża Polaka o świętości ukazuje wiernym obraz świętości, która jest odpowiedzią na potrzeby i wyzwania nowej ewangelizacji. Natomiast – podkreśla Arcybiskup – utracenie, a nawet pogardzanie świętością jest wynikiem sekularyzujących działań, wynikających z egoizmu i konsumpcyjnego stylu życia.

Warto zaznaczyć, że wiele teologicznych kwestii ukazanych w nauczaniu Jana Pawła II znalazło się również w pasterskim nauczaniu Arcybiskupa. Między innymi w przesłaniach Metropolity odnajdujemy nauczanie odsłaniające postaci świętych jako „znak czasu”. Tak różne w swoim działaniu misje i sposoby realizacji poszczególnych powołań świętych i błogosławionych ujawniają działanie Boga w historii człowieczeństwa oraz objawiają działanie samego Chrystusa¹⁸⁰. Idąc za teologiczną myślą Jana Pawła II, Kondrusiewicz jest przekonany, że świadectwo świętości posiada również i eklezjalny charakter: buduje Kościół, jest „duchową terapią” dla świata, w którym często wrażliwość na grzech i obecność Boga jest ignorowana i utracona¹⁸¹.

W swoim przepowiadaniu Tadeusz Kondrusiewicz zauważa szczególną pasterską troskę i trafny pastoralny zmysł Jana Pawła II dotyczący misji Kościoła we współczesnym świecie, mającej na celu przywrócenie osobie ludzkiej jej pierwotnej godności otrzymanej od Boga w momencie stworzenia. Arcybiskup zaznacza, że to zadanie Papież Polak określił

¹⁷⁹ Пор. *Толерантность и диалог. Доклад на пастырской встрече. Минск, 24 января 2008 г.*, LD II, s. 366-368.

¹⁸⁰ Пор. *Святасць у вучэнні...*, LD II, op. cit., s. 68-72.

¹⁸¹ Пор. Тамże, s. 68-70.

mianem nowej ewangelizacji, a wiernym kontynuatorem tej misji stał się jego następca – Benedykt XVI, powołując Papieską Radę do spraw krzewienia nowej ewangelizacji¹⁸².

W pasterskich przesłaniach Metropolity odnajdujemy przypomnienie o ważnej ekklezjalnej inicjatywie Jana Pawła II, a mianowicie o Światowych Dniach Młodzieży, które stały się niejako rekolekcjami dla tysięcy młodych ludzi z całego świata¹⁸³. Kolejnym ważnym zadaniem, w pełni zrealizowanym przez Jana Pawła II, było przygotowanie Kościoła do Wielkiego Jubileuszu Chrześcijaństwa. Ważna misja wprowadzenia wiernych w trzecie tysiąclecie, znalazła swoją realizację w hasle: „Wypłyn na głębie” – niosącym w sobie mocny imperatyw do podjęcia decyzji odnowienia osobistej wiary¹⁸⁴.

Tadeusz Kondrusiewicz z wielkim wzruszeniem wspomina dzień 2 kwietnia 2005 roku, kiedy w wigilię święta Bożego Miłosierdzia Bóg wezwał do siebie Jana Pawła II¹⁸⁵. Metropolita odnosi się do tego wydarzenia przytaczając słowa homilii pogrzebowej, wygłoszonej 8 kwietnia 2005 r. na placu św. Piotra, przez kard. Józefa Ratzingera: „W pierwszym okresie swego pontyfikatu Ojciec Święty, jeszcze młody i pełen sił, pod przewodem Chrystusa dotarł aż do krańców świata. Później jednak wchodził coraz bardziej we wspólnotę cierpień Chrystusa, coraz lepiej rozumiał prawdę słów: «Inny cię opasze». I właśnie w tej wspólnocie, z cierpiącym Panem, niezmordowanie i z nowym zapalem głosił Ewangelię, tajemnicę miłości aż do końca (J 13, 1). Odczytał dla nas tajemnicę paschalną jako tajemnicę miłosierdzia Bożego”¹⁸⁶.

Kondrusiewicz przywołuje zawołanie: *Santo subito* – ciągle skandowane przez tłumy podczas uroczystości pogrzebowej Jana Pawła II. Metropolita jest przekonany, że to było wyrazem spontanicznego świadectwa wielu wiernych, ukazującym świętość wielkiego Papieża i jednocześnie początek późniejszego kultu¹⁸⁷. W wigilię niedzieli Bożego Miłosierdzia, sześć lat po śmierci Papieża Polaka, Kościół ustami papieża Benedykta XVI, oficjalnie ogłosił Jana Pawła II błogosławionym¹⁸⁸. Dnia 27 kwietnia 2014 r., w Niedzielę Miłosierdzia Bożego, błogosławiony Jan Paweł II został wyniesiony do godności świętych Kościoła katolickiego, a kanonizacji dokonał papież Franciszek. Kondrusiewicz jest przekonany, że Jan Paweł II

¹⁸² Por. *Святасць у вучэнні...*, LD II, op. cit., s. 68-72.

¹⁸³ Por. *“Ян Павел II – аднаведны...*, LD II, op. cit., s. 53-59.

¹⁸⁴ Por. *Не бойцеся, адчыніце...*, LD II, op. cit., s. 52.

¹⁸⁵ Por. „Езус кожнага хоча агарнуць любоўю і міласэрнасцю”. Гамілія на распачацце перагрынацыйіабраза Езуса Міласэрнага на дэканатах Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі. Мінск, парафія Божай міласэрнасці ў Лошыцы, 7 мая 2011 г., LD II s. 110.

¹⁸⁶ Por. „*Міласердзе Божа...*”, LD III, op. cit., s. 72-73; Por. „*Doświadczenie Bożego Miłosierdzia...*”, LD III, op. cit., s. 100.

¹⁸⁷ Por. *Святасць у вучэнні...*, LD II, op. cit., s. 68-72.

¹⁸⁸ Por. „Езус кожнага хоча...”, LD III, op. cit., s. 110.

wpisał się w historię świata i Kościoła jako żywy głos sumienia współczesnych czasów, świadek żywej wiary i nadziei, gorliwy pasterz i głosiciel Bożego miłosierdzia¹⁸⁹.

5.2. Bł. Celina Borzęcka – „żywa latorośl” zjednoczenia z Chrystusem

Tadeusz Kondrusiewicz podjął próbę ukazania wiernym postaci wybranych świętych, których życie i działalność były związane z Białorusią. Arcybiskup w kilku swoich przemówieniach odwołuje się do błogosławionej Celiny Borzęckiej, założycielki Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa¹⁹⁰. Metropolita prezentując osobę bł. Celiny przypomina wiernym historię jej życia oraz ujawnia szczegóły jej powołania i misji¹⁹¹. Przypatrując się życiu bł. Celiny Borzęckiej – stwierdza Metropolita – możemy zauważyć, jak w bardzo konkretny sposób, w nim zrealizowały się słowa Jezusa: „Ja jestem krzewem winnym, wy latoroślami. Kto trwa we Mnie, a Ja w nim, ten przynosi owoc obfity (J 15, 5)”. Metropolita podkreśla niezwykłą duchową intuicję bł. Celiny wyrażającą się mocnym przekonaniem, że tylko trwając w Chrystusie będzie w stanie przynieść dobre owoce, najpierw jako żona i matka, a później również jako założycielka zgromadzenia. Kondrusiewicz naucza, że owa potrzeba zakorzenienia się w Chrystusie – „krzewie winnym” jest wyrazem niezwykłej komunii z Bogiem, godnej naśladowania. Przeważnie na początku swego życia człowiek doświadcza tej komunii w sakramencie chrztu świętego, za pośrednictwem swoich rodziców, natomiast później, powinien podtrzymywać tę więź, dokładając osobistych starań, troszcząc się o swoje życie sakramentalne, wsłuchując się i zachowując Słowo Boże. Abp Tadeusz uważa, że będąc zakorzenionym w Chrystusie na wzór bł. Celiny, każdy człowiek będzie w stanie oprzeć się pokusom współczesnego

¹⁸⁹ Por. „Зберагчы Божы дар жыцця”. *Інтэв’ю, дадзенае інтэрнэт-парталу Catholic.by*, LD III, s. 165; *Не бойцеся, адчыніце...*, LD II, op. cit., s. 51.

¹⁹⁰ Por. *Не бойцеся, адчыніце...*, LD II, op. cit., s. 51.

¹⁹¹ Urodzona pod Orszą, na ziemi Białoruskiej, wzrastała do świętości i podjęcia kluczowych decyzji w swoim życiu. W wieku dojrzałym doświadczyła wielkiej osobistej tragedii – śmierci męża. Józef Borzęcki, po kilku latach zmagania z chorobą umiera w 1874 roku. Po śmierci męża – kontynuuje abp Tadeusz – Celina wraz z córkami przenosi się do Rzymu, gdzie coraz bardziej odczuwa pragnienie całkowitego poświęcenia się służbie Bogu i ludziom, jako osoba konsekrowana. W Wiecznym Mieście wdowa Borzęcka nawiązuje dobry kontakt z ks. Piotrem Semenem, współzałożycielem i generalnym przełożonym Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. Pod jego wpływem Celina Borzęcka wraz z córką Jadwigą postanawiają założyć żeńską gałąź tego zgromadzenia, aby realizować charyzmat wychowania młodzieży, przede wszystkim dziewcząt, prowadząc innych do duchowego zmartwychwstania. Dzięki intensywnej pracy i zaangażowaniu się, dnia 6 stycznia 1891 roku, Zmartwychwstanki zostały zatwierdzone jako zgromadzenie kontemplacyjno-czynne, którego zadaniem było nauczanie i chrześcijańskie wychowanie dziewcząt. Por. *Не бойцеся, адчыніце...*, LD II, op. cit., s. 219-224. Po wielu trudach i staraniach włożonych w realizację zakonnego charyzmatu, dnia 26 października 1913 roku Celina Borzęcka umiera. Dnia 27 października 2007 roku została beatyfikowana przez papieża Benedykta XVI. Por. https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20071027_chludzinska_en.html [dostęp 10.01.2022].

świata, proponującego iluzoryczne szczęście, które w konsekwencji przynosi gorycz i sieje rozpacz¹⁹².

Kondrusiewicz przestrzegając wiernych przed tendencją do pomnażania materialnych dóbr, w swoich przemówieniach mocno upomina się o duchowe wartości, wskazując na przykład życia i charyzmat bł. Celiny, który nie utracił swojej aktualności. Metropolita żywi szczere przekonanie, że w procesie intensywnego rozwoju ekonomicznego i ciągłych zmian, którymi jest nacechowane życie współczesnego człowieka, niezmiennymi powinny pozostać normy i zasady, które pochodzą od Boga. Życie, osobista wiara oraz powołanie bł. Celiny Borzęckiej są doskonałym przykładem tego, w jaki sposób prymat Bożego prawa i wynikające z niego przykazania miłości można realizować w każdym stanie i we wszystkich życiowych okolicznościach. Trwając w Chrystusie – naucza abp Tadeusz – i sycąc się Bożą łaską, Matka Założycielka dokonała pięknych dzieł, które miały znaczący wpływ na jej otoczenie i zmieniały świat oraz prowadziły innych do duchowego zmartwychwstania. Metropolita przypomina, że Królestwo Boże, do którego wszyscy zmierzamy, rozpoczyna się już tu na ziemi. Błogosławiona Celina potrafiła doświadczyć obecności Bożego Królestwa nie tylko w momentach sukcesu i pomyślnej realizacji swoich planów, ale również w chwilach zmagania i trudu, kiedy była matką i troszczyła się o rodzinę, jak również wtedy, gdy zakładała nową rodzinę – Zgromadzenie Sióstr Zmartwychwstank¹⁹³. Arcybiskup przekonany, że człowiek przez wiarę zachowując więź z Chrystusem zawsze będzie w stanie przezwyciężyć wszelkie trudności i przynieść zbawienne owoce wiary w swoim życiu¹⁹⁴.

Tadeusz Kondrusiewicz w pasterskim nauczaniu przypomina słuchaczom główny testament i przesłanie Założycielki Sióstr Zmartwychwstank: „Bądźcie świętymi!” Pomimo tego, że współczesny świat nie chce myśleć o świętości, nie dąży do niej i nawet wstydzi się świętości – Arcypasterz jest przekonany – że świętość jest darem Boga dla każdego człowieka, szczególnie cennym w świecie nacechowanym wieloma duchowymi i moralnymi niepokojami¹⁹⁵.

¹⁹² Por. *Nie bójcie się być...*, LD II, op. cit., s. 219-224.

¹⁹³ Por. *Tamże*, s. 219-222.

¹⁹⁴ Por. *Заклік адкрыцця...*, LD II, op. cit., s. 336-338.

¹⁹⁵ Por. *Nie bójcie się być...*, LD II, op. cit., s. 219-220.

5.3. Sługa Boży bp Zygmunt Łoziński – „apostoł Polesia” i gorliwy świadek wiary

Tadeusz Kondrusiewicz zaznacza, że początki istnienia diecezji pińskiej¹⁹⁶ były nacechowane jej dynamicznym rozwojem pod pasterską opieką pierwszego biskupa Zygmunta Łozińskiego¹⁹⁷. Osoba i pasterska posługa biskupa Łozińskiego, obok tak wielkich męczenników jak św. Jozafat Kuncewicz oraz św. Andrzej Bobola, ubogaciła świętością i świadectwem wiary Kościoła na Wschodzie¹⁹⁸. Gorliwy pasterz, apostoł Polesia, zatroskany o duchowe życie swoich wiernych. Biskup Łoziński bezpośrednio nie doświadczył męczeńskiej śmierci, natomiast podczas swojego życia przeszedł przez wiele trudności, był więziony i katowany za wiarę. W najbardziej intensywnych momentach prześladowań

¹⁹⁶ Diecezja pińska, erygowana 28 października 1925 roku decyzją papieża Piusa XI jest najstarszą diecezją Kościoła Rzymskokatolickiego współczesnej Białorusi. Nowoutworzona diecezja terytorialnie obejmująca terytorium Białoruskiego Polesia, weszła w skład metropolii Wileńskiej. Por. K. Irek, *Biskup Zygmunt Łoziński. Opowieść o świecie, którego już nie ma*, Sandomierz 2019, s. 89.

¹⁹⁷ Zygmunt Łoziński narodził się w 1870 roku w miasteczku Baracinie, niedaleko od Nowogródka. Otrzymał dobrą edukację w duchowym seminarium w Sankt Petersburgu, w 1895 roku przyjął święcenia prezbiteratu i rozpoczął pracę w seminarium jako wykładowca Pisma Świętego, języka hebrajskiego i homiletyki. Nieco później, na przestrzeni kilku lat, kontynuował swoją służbę w Łotwie, w Smoleńsku i Rydze. Z 1904 roku był przeznaczony proboszczem w kilku Mińskich parafiach. W latach 1912-1913 studiował na Biblicum w Rzymie i później kontynuował studia w Jerozolimie. Potrafił posługiwać się jedenastoma obcymi językami. Papież Benedykt XV zauważając pasterską gorliwość i osiągnięcia naukowe ks. Łozińskiego, 2 lutego 1917 roku wyniósł go do godności biskupiej, mianując go biskupem ordynariuszem Mińskim. Konsekracja biskupia odbyła się w 28 czerwca 1918 roku. Pierwsze lata biskupiej posługi Łozińskiego nie były łatwe. W 1920 roku, po zajęciu bolszewikami miasta Mińsk, rozpoczęły się terror i represje, skierowane na stłumienie i likwidację jakichkolwiek organizacji i jednostek będących w opozycji do komunistycznej władzy i ideologii. Młody Biskup, pomimo nalegań przyjaciół na wyjazd, postanowił pozostać na swoim stanowisku i przy powierzonych jemu wiernych, nie zaprzestając w listach pasterskich odważnie piętnować destruktywne działanie władz komunistycznych. W dniu 1 sierpnia 1920 roku, po ogłoszeniu niezależnej Sowieckiej Republiki Białoruskiej, bp. Zygmunt Łoziński zostaje aresztowany pod zarzutem działalności kontrrewolucyjnej. Pasterz diecezji nie poddając się na liczne próby szantażu i manipulacji, odrzuca propozycję podpisania deklaracji uznającej sowiecką władzę i publicznie oświadcza, że do końca życia będzie zwalczał komunizm. Po kilku miesiącach spędzonych w Mińskim więzieniu, dzięki interwencji miejscowych katolików, bp. Zygmunt zostaje uwolniony. Natomiast, po bardzo krótkim czasie spędzonym na wolności, zapada nowa decyzja aresztu Zygmunta Łozińskiego. Po kilku miesiącach przybywania w więzieniu, komunistyczne władze postanawiają wysłać Biskupa do więzienia w Moskwie, w którym Apostoł Polesia spędza około 11 miesięcy w specjalnym więziennym oddziale. Przez cały okres zniewolenia bp. Łoziński był poddawany upokarzającym rewizjom i katuszom, aż w 1921 roku, dzięki staraniom Rządu Polskiego, wyniszczonego fizycznie Biskup zostaje uwolniony i przez Łotwę powraca do Polski, ważąc zaledwie 43 kg. W dniu 2 grudnia 1925 bp. Zygmunt Łoziński zostaje przez papieża Piusa XI mianowany pierwszym ordynariuszem nowoutworzonej Diecezji Pińskiej. Mądrze i gorliwie spełniając pasterską posługę bp. Łoziński kierował diecezją przez kolejne siedem lat. Natomiast, zadane w więzieniu fizyczne katusze i ciągła presja ze strony władz komunistycznych, przyczyniły się do szybkiego wyczerpania zdrowia Pasterza i przyśpieszyły jego śmierć. Zygmunt Łoziński zmarł w 1932 roku i został pochowany w Pińskiej katedrze, gdzie spoczywa po dzień dzisiejszy. W roku 1957 rozpoczął się proces beatyfikacyjny pierwszego biskupa Pińskiej Diecezji. Por. <https://polesie.org/2969/ks-bp-zygmunt-lozinski-sluga-bozy-i-wielki-duszpasterz-na-kresach-wschodnich/> [dostęp: 12.04.2022]; Por. Мучанік, выгнаннік і палымняны апостал. Выступленне на адкрыцці сімпозіума, прысвечанага 80-годдзю смерці слугі Божага біскупа Зыгмунта Лазінскага. Пінск, 22 мая 2012 г., LD II, s. 140-142; Por. K. Irek, *Biskup Zygmunt...*, op. cit., s. 36-70; Por. <https://www.niedziela.pl/artykul/111683/nd/Zygmunt-Lozinski-150-biskup-pokory-1> [dostęp 10.03.2021]; Por. Dzwon Niedzielny, Kraków, 10 kwietnia 1932 r. №15 [dostęp 12.05.2021]; Por. S. M. Królak, *Pasterz na...*, op. cit., s. 216.

¹⁹⁸ Por. <https://polesie.org/2969/ks-bp-zygmunt-lozinski-sluga-bozy-i-wielki-duszpasterz-na-kresach-wschodnich/> [dostęp 12.04.2022].

i cierpienia potrafił dać najwyższe świadectwo wierności Chrystusowi – stwierdza Tadeusz Kondrusiewicz¹⁹⁹.

W pasterskim nauczaniu Kondrusiewicza dotyczącym bp. Łozińskiego, odnajdujemy opis szczególnych zadań, które Apostoł Polesia doskonale spełnił: „Nadrzędnym zadaniem pierwszego ordynariusza j diecezji pińskiej była administracyjna organizacja nowej diecezji, stworzenie eklezjalnych struktur, założenie seminarium duchownego. Arcypasterz zaznacza, że szczególną uwagę bp Łoziński poświęcał sprawie powołań i formacji przyszłych sług ołtarza. Pracując pośród ludzi różnej narodowości, konfesji, języków i kultury Zygmunt Łoziński dał się poznać jako człowiek dialogu i pojednania”²⁰⁰. Metropolita kontynuuje, że do pińskiego seminarium biskup Łoziński przyjmował także kandydatów wschodniego obrządku, troszcząc się o wzmocnienie duchowej więzi pomiędzy przedstawicielami innych konfesji. Liczne sprawy, związane z eklezjalną administracją – zauważa abp Tadeusz – nigdy nie stwarzały przeszkód do promocji duchowych wartości: „Biskup Łoziński wyróżniał się pobożnością, wielkim szacunkiem do Bożej Rodzicielki, był dobrym duchowym kierownikiem i spowiednikiem, gorliwym czcicielem i popularyzatorem kultu Najświętszego Sakramentu”²⁰¹.

Znaczące jest ukazanie przez abp. Kondrusiewicza, silnej zbieżności, ujawnionej w pasterskim działaniu Apostoła Polesia, z nauczaniem Soboru Watykańskiego II, dotyczącym biskupiej posługi. W sposób szczególny Metropolita wyróżnia ściśle zjednoczenie i więź biskupa Łozińskiego z Chrystusem, które wyznaczyły jego misję oraz misyjny zapał. Abp Tadeusz przekonany, że właśnie wierność Bożemu słowu i dbałość o to, aby trafiło ono do wszystkich ludzi, przyczyniły się do duchowego odnowienia wśród wiernych diecezji pińskiej i wyrwania ich z ciemności grzechu i niewiary²⁰².

Kondrusiewicz uważa, że duszpasterskie działania i zadania spoczywające na każdym biskupie, którym bp. Łoziński doskonale sprostał, są niezwykle ważne i istotne, szczególnie w czasach szerzenia się ideologii sprzecznych i wrogich nauce Kościoła. Abp Tadeusz stwierdza, że kiedy brakuje światła wiary, wszystko staje się niejasne, nie można odróżnić dobra od zła, drogi prowadzącej do celu od drogi, na której błądzimy bez kierunku²⁰³. Metropolita żywi szczere przekonanie, że bp. Zygmunt Łoziński uosabiając w sobie najlepsze cechy gorliwego pasterza, stał się kluczową postacią dla Pińskiego Kościoła. Gorliwy pasterz,

¹⁹⁹ Por. *Мучанік, выгнаннік...*, LD, op. cit., s. 140-142.

²⁰⁰ *Мучанік, выгнаннік...*, LD, op. cit., s. 141.

²⁰¹ Por. Tamże, s. 142.

²⁰² Por. *Біскупскае служэнне – не ўлада, а цяжкі абавязак. Гамілія падча святой Імшы з нагоды біскупскага пасвячэння біскупа намінанта Юрыя Касабуцкага. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 25 студзеня 2014 г.*, LD II, s. 168-169.

²⁰³ Por. Tamże, s. 170.

otwarty na potrzeby innych, człowiek głębokiej wiary, prawdziwy apostoł Polesia. Przykład wiary, cierpliwości i świadectwo życia biskupa Łozińskiego powinny być dla każdego pasterza inspiracją do dobrego wykonywania duszpasterskich obowiązków i zadań – naucza Kondrusiewicz – aby nieustrudzenie umacniać wiernych w odwadze szerzenia i obrony prawd wiary i chrześcijańskich wartości²⁰⁴.

5.4. Podsumowanie

Wyniki analizy pasterskich tekstów Tadeusza Kondrusiewicza, ukazujące wiernym postacie różnych świętych i błogosławionych jako przykłady zwyczajnego życia wiarą, statystycznie prezentują się następująco: postać świętego Jana Pawła II została ukazana w najbardziej szeroki sposób i jest przedstawiona w trzydziestu ośmiu pasterskich tekstach, co wynosi 8% wszystkich badanych tekstów; osoba błogosławionej Celiny Borzęckiej, założycielki Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa, w hagiograficznym przepowiadaniu występuje najrzadziej, pojawiając się jedynie w trzech przemówieniach, co wynosi nie cały 1% całego zbioru pasterskich tekstów poddanych analizie; osoba Sługi Bożego Zygmunta Łozińskiego, pierwszego biskupa diecezji pińskiej, została przedstawiona w siedmiu pasterskich tekstach, co wynosi prawie 2% całej ilości dostępnego do badania materiału.

W przepowiadaniu Metropolity pierwszy biskup diecezji pińskiej – Sługa Boży Zygmunt Łoziński jest ukazany jako człowiek o niezwyklej gorliwości i odwadze, określany przez abp Tadeusza jako prawdziwy Apostoł Polesia i pasterz na trudne czasy. Metropolita szczegółowo uwypukla cnoty i zasługi pierwszego biskupa pińskiego, przeprowadzając czytelne paralele pomiędzy jego życiem, posługą i wiarą, a misją i życiem innych świętych pasterzy, którzy pracowali na terenach współczesnej Białorusi, a swoją wierność Chrystusowi i Kościołowi potwierdzili przelaniem własnej krwi. Abp Kondrusiewicz podkreśla, że całkowite zaufanie Łozińskiego Bogu i szczerze poświęcenie się dla dobra bliźnich miały ważne znaczenie dla rozwoju Kościoła na Białorusi, w szczególności dla pińskiej diecezji.

Przemówienia prezentujące osobę Sługi Bożego Zygmunta Łozińskiego odkrywają przed słuchaczami osobiste zdolności i cnoty Biskupa, ukierunkowane na służbę i dobro Kościoła, jego wytrwałość w powołaniu, żywą wiarę, oraz miłość do Boga, któremu pozostał wierny w najbardziej mrocznych latach prześladowania Kościoła. Arcypasterz przedstawia bp. Łozińskiego nie tylko jako doskonały wzór do naśladowania dla kapłanów i biskupów,

²⁰⁴ Пор. Мучаник, вигнаннік..., LD, op. cit., s. 140-142.

ale również jako przykład dla wszystkich wiernych. Kondrusiewicz jest przekonany, że wytrwała wiara, wierność chrześcijańskim tradycjom, posłuszeństwo Bożemu prawu, otwartość na potrzeby innych – to cechy, które powinny znaleźć swoją realizację w życiu każdego chrześcijanina, niezależnie od stanu i życiowego powołania.

Przeprowadzona analiza tekstowych jednostek Tadeusza Kondrusiewicza o charakterze hagiograficznym ukazuje, że w swoim nauczaniu Metropolita najczęściej odwoływał się do postaci świętego Jana Pawła II. Odkrywamy, że dla abp. Tadeusza Jan Paweł II jest przede wszystkim wielkim pasterzem, świadkiem żywej wiary i niezłomnej nadziei, często wbrew wszelkiej nadziei. Arcybiskup bardzo dokładnie przedstawia wiernym osobę Papieża Polaka, przede wszystkim skupiając się na jego nauczaniu, przytaczając liczne przykłady z jego życia, wskazując na wpływ, jaki wywarł na współczesne zmiany społeczno-polityczne oraz podkreślając szereg inicjatyw, jakimi były m.in.: liczne pielgrzymki sprzyjające ewangelizacji i dialogowi religijnemu, Światowe Dni Młodzieży, działanie na rzecz ekumenizmu, pomoc w odnowieniu struktur kościelnych w państwach dotkniętych reżimami totalitarnymi, promocja cywilizacji życia i obrona godności każdej osoby ludzkiej, itd. W przepowiadaniu Kondrusiewicza dotyczącym Jana Pawła II, dominuje wysoki, wzniosły styl i emocjonalne zaangażowanie. Metropolita próbuje w ten sposób przekonać słuchaczy o ogromnym znaczeniu osoby Jana Pawła II i jego pontyfikatu w dziejach ludzkości.

Prezentując wiernym osobę bł. Celiny Borzęckiej Arcybiskup zwraca uwagę słuchaczy na jej niezwykłą duchową wytrwałość i całkowite zaufanie Bogu. Źródło mocnej wiary i czynnej miłości bł. Celiny Kondrusiewicz widzi przede wszystkim w jej całkowitym zjednoczeniu się z Chrystusem. Arcypasterz jest przekonany, że właśnie poprzez wytrwałą komunię z Jezusem, w życiu Celiny Borzęckiej spełniły się słowa Jezusa: „Kto trwa we Mnie, a Ja w nim, ten przynosi owoc obfity (J 15, 5)”.

Kult świętych jest ucieleśnieniem wiary w nierozłączną wspólnotę całego mistycznego Ciała Chrystusa – Kościoła pielgrzymującego, oczyszczającego się w czyśćcu i chwalebного w niebie²⁰⁵. Dlatego bardzo pozytywnie należy ocenić obecność w pasterskim przepowiadaniu Tadeusza Kondrusiewicza liczne wspomnienia świętych i błogosławionych. Odwoływanie się do świętych w kazaniach i homiliach spełnia szereg wychowawczych zadań, ukierunkowanych

²⁰⁵ Wzajemna łączność (*communio*) chrześcijańska między pielgrzymami prowadzi nas bliżej Chrystusa, tak obcowanie ze Świętymi łączy nas z Chrystusem, z którego, niby ze Źródła i Głowy, wszelka łaska i życie Ludu Bożego wypływa. Toteż nad wyraz stosowną jest rzeczą, abyśmy kochali tych przyjaciół i współdziedziców Jezusa Chrystusa, a zarazem braci naszych i szczególnych dobroczyńców, abyśmy za nich należne dzięki składali Bogu, abyśmy pokornie ich wzywali i dla otrzymania dobrodziejstw Bożych przez Syna Jego Jezusa Chrystusa, Pana naszego, który sam jest Odkupicielem i Zbawicielem naszym, do ich modlitw, wstawiennictwa i pomocy się uciekali (KK 50).

na religijną formację i przyczyniających się do duchowego wzrostu wiernych. Święci działają w naszym życiu jako napominające wezwanie Boga i jako świadectwo działania łaski obecności Boga w człowieku²⁰⁶.

Warto dodać, że w swoim przepowiadaniu Arcybiskup odwołuje się także do świętych postaci ukazanych w Biblii, takich jak: św. Józef – oblubieniec Najświętszej Panny Maryi i opiekun Jezusa, św. Elżbieta, św. Łukasz – Ewangelista. Znaczące jest również odniesienie się Metropolity do świętych, którzy pozostawili wyraźny ślad nie tylko w historii powszechnego Kościoła, ale również lokalnego Kościoła na Wschodzie Europy. Kondrusiewicz odwołuje się do takich świętych jak: św. Efrem Syryjczyk, św. Alfons Maria de Liguori, św. Jan Bosko, św. siostra Faustyna Kowalska, Błogosławione Siostry Nazaretanki – Męczennice z Nowogródka, Sługa Boży Józef Kentenich – założyciel Szentsztackiego Instytutu Sióstr Maryi, Sługa Boży Boļeslavs Sloskāns – administrator mohylewskiej i mińskiej diecezji i wizytator apostolski dla katolików Białoruskich w Europie Zachodniej.

Tak jak wspomniano już powyżej, z punktu widzenia ilościowego przepowiadanie hagiograficzne Kondrusiewicza nie jest obfite. Jednakże warto zaznaczyć, że w jego tekstach odnajdujemy wiele treści egzystencjalnych, zbieżnych z doświadczeniami jego słuchaczy. Tym samym przedstawiając wiernym szczegóły realizacji powołania świętych, ich osobistą drogę wiary i wytrwałe dążenie do świętości, Arcybiskup ułatwia swoim słuchaczom przyjęcie i urzeczywistnienie w ich życiu prawdy Ewangelii²⁰⁷. W ten sposób święci zaczynają być postrzegani przez słuchaczy jako Ewangelia zrealizowana²⁰⁸. Wyraźne są starania Metropolity, aby poprzez posługę Słowa przedstawić wiernym postacie świętych, jako autentyczny wzór religijno-moralnego życia i godny przykład do naśladowania.

Arcybiskup głosząc kult świętych czyni to z realizmem, ukazuje głębię prawd ewangelicznych zrealizowanych w ich życiu oraz podkreśla ontologiczny wymiar świętości chrześcijańskiej. Stąd też często ukazuje ważność eucharystycznego kultu i życia sakramentalnego. Jednocześnie przypomina, że Jezus Chrystus, który był centrum życia i działania wszystkich świętych jest stale obecny pośród swojego ludu i w sprawowanej Eucharystii oraz pomaga wiernym wzrastać w świętości²⁰⁹. Niemożliwe jest więc dążenie

²⁰⁶ Por. O. Sammelroth, *Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil I, w: LThK, Wien 1966, s. 322.

²⁰⁷ Por. Tamże, s. 320.

²⁰⁸ Por. K. Panuś, *Jak mówić o świętych...*, s. 140.

²⁰⁹ Por. T. Szałanda, *Jak dzisiaj mówić o św. Antonim Padewski. Przyczynek do badań kaznodziejstwa*, [w:] red. K. Parzych-Blakiewicz, *Święty Antoni Padewski w wierze, kulcie, teologii i sztuce*, Olsztyn 2013, s. 255-267.

do świętości bez czci, adoracji i umiłowania Eucharystii oraz bez osobistego i publicznego kultu Najświętszego Sakramentu i liturgii²¹⁰.

W pasterskich przesłaniach Kondrusiewicza można było natomiast spodziewać się większego wyakcentowania roli Ducha Świętego, ujawniającego swoją obecność poprzez liczne duchowe dary i natchnienia. Kolejną ważną kwestią, mającą wpływ na kształt duchowego rozwoju wiernych, której niedosyt można odczuć w nauczaniu, jest większe odniesienie się do tekstów biblijnych ukazujących, w jaki sposób poszczególny święty odpowiedział na wezwanie Chrystusa: „Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski” (Mt 5, 48)²¹¹. Większego dowartościowania w przepowiadaniu Kondrusiewicza o świętych wyznawcach domagają się także teksty eucharystyczne.

Podsumowując należy jednak stwierdzić, że Arcybiskup pozostaje wierny nauczaniu soborowemu, które stwierdza: „Przyglądając się życiu tych, którzy wiernie naśladowali Chrystusa, mamy z nowego tytułu pobudkę do szukania Miasta przyszłego i równocześnie poznajemy najpewniejszą drogę, po której wśród zmienności świata, stosownie do właściwego każdemu stanowi i warunków, będziemy mogli dojść do doskonałego zjednoczenia z Chrystusem, czyli do świętości” (KK 50). W nauczaniu Metropolity zauważamy trafne pasterskie rozeznanie tego, jak bardzo ukazanie postaci świętych może pomóc wiernym w kształtowaniu dialogicznego wymiaru wiary. Kondrusiewicz przedstawia mieszkańców nieba jako namacalny dowód działania Bożej łaski, tym samym odsłaniając wiarę jako dar Boży. Z analogiczną intensywnością, na przykładzie świętych ukazuje wiarę w jej teologalno-moralnym wymiarze – rozumianą jako odpowiedź człowieka objawiającemu się Bogu²¹².

²¹⁰ Por. H. Misztal, *Aktualność przesłań polskich świętych i błogosławionych*, PH 7 (2003), s. 104-105.

²¹¹ Por. K. Panuś, *Jak mówić o świętych...*, s. 131-132.

²¹² „Poprzez życie tych ludzi, którzy będąc współuczestnikami naszego człowieczeństwa, w sposób jednak doskonalszy przemieniają się według wzoru Chrystusowego, Bóg ukazuje ludziom naocznie swoją obecność i swoje oblicze. W nich do nas sam przemawia i daje nam znak Królestwa swego, do którego przemożnie pociągani jesteśmy, mając takie mnóstwo świadków i takie potwierdzenie prawdy Ewangelii (LG 50); Uroczystości świętych głoszą cuda Chrystusa w Jego sługach, a wiernym podają odpowiednie przykłady do naśladowania” (KL 111).

ZAKOŃCZENIE

Otrzymałszy od Jezusa nakaz, aby iść i nauczać wszystkie narody (por. Mt 28, 19), Apostołowie i ich następcy, ożywieni darami Ducha Świętego, wytrwale głosili Dobrą Nowinę wszędzie tam, gdzie przyszło im żyć i posługiwać. Od zarania dziejów Chrystusowego Kościoła, nigdy nie brakowało osób, które ożywione miłością Chrystusa (por. Ga 5, 13), na różne sposoby przekazywały depozyt wiary, głosząc Ewangelię Zbawienia. Poprzez historię życia i posługę tych naszych braci i siostr w wierze jesteśmy świadkami spełnienia się słów św. Pawła: „Wiara rodzi się z tego, co się słyszy, a tym, co się słyszy jest słowo Chrystusa” (Rz 10, 17).

Spośród wielkiej rzeszy wyznawców Chrystusa, w sposób szczególny, Boskie posłannictwo znajduje swoją kontynuację i realizację w następcach Apostołów – w biskupach, którzy na mocy sakry biskupiej są ustanowieni pasterzami Kościoła. Kongregacja ds. Biskupów, odwołując się do Konstytucji dogmatycznej „Lumen Gentium” przypomina, że biskupi jako bezpośredni następcy Apostołów, są zaproszeni – do strzeżenia, przekazywania depozytu wiary, do całkowitej wierności nauczaniu Jezusa Chrystusa oraz do uświecania i prowadzenia Ludu Bożego (por. AS 119-120): „Biskupi są zwiastunami wiary prowadzącymi nowych uczniów do Chrystusa i autentycznymi, czyli upoważnionymi przez Chrystusa, nauczycielami, którzy powierzonemu sobie ludowi głoszą prawdy wiary, aby w nie uwierzył i stosował je w życiu, i którzy dzięki światłu Ducha Świętego wyjaśniają treść wiary, ze skarbca Objawienia wydobywając rzeczy stare i nowe” (KK 25).

Przypominając sobie zawołanie św. Pawła: „Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii” (1 Kor, 9-16) – oraz nakaz przekazany przez niego uczniowi Tymoteuszowi, biskupowi: „Zaklinam cię na Boga i Chrystusa Jezusa (...)głoś naukę, nastawaj w porę i nie w porę, wykazuj błąd, napominaj” (2 Tm 4, 1-2) – przekonujemy się, że przepowiadanie nie tylko jest nadrzędnym zadaniem biskupa, ale przede wszystkim stanowi jedno z najbardziej skutecznych narzędzi krzewienia chrześcijańskiej wiary. Na potwierdzenie tego, prawo kanoniczne wyraźnie wskazuje na postać biskupa jako na osobę, która jest bezpośrednim promotorem i kierownikiem posługi słowa Bożego w całej diecezji (Por. KPK, Kan. 756 § 2).

Autentyczna wiara jest rzeczywistością, która weryfikuje całą ludzką egzystencję. Przyjęcie daru wiary, dzięki asystencji Ducha Świętego, inicjuje w duszy człowieka proces duchowych przemian, coraz bardziej ukierunkowując go ku Bogu. Św. Paweł w swoim pneumatycznym nauczaniu szeroko omawia działanie Ducha Świętego w sercu chrześcijanina – ukazując Go jako Boży dar, oświecający i jednocześnie obdarzający człowieka swoimi

charyzmatami, koniecznymi do rozwoju osobistej wiary i do budowania relacji z Bogiem (por. Ef 4, 7; Kol 1, 21; 2 Kor 4, 4; Ga 4, 8). W ten sposób wiara ujawnia swój dialogiczny charakter i staje się podstawowym elementem zbawczego dialogu między człowiekiem a Bogiem. Niniejsza dysertacja stanowi próbę ukazania tego dialogicznego charakteru wiary w przepowiadaniu arcybiskupa Tadeusza Kondrusiewicza.

Podstawowym celem tej rozprawy była odpowiedź na główne pytanie: w jaki sposób arcybiskup Tadeusz Kondrusiewicz w swoim przepowiadaniu ukazywał dialogiczny wymiar chrześcijańskiej wiary? Do osiągnięcia tego celu służyły podjęte refleksje, zmierzające do udzielenia odpowiedzi na pytania pomocnicze: W jaki sposób abp Kondrusiewicz ukazuje uprzedzającą inicjatywę Boga w nawiązaniu z człowiekiem zbawczego dialogu, którym jest wiara? W jaki sposób Metropolita przedstawia wiarę jako odpowiedź człowieka na dar Bożego Objawienia? Jakie przykłady odpowiedzi wiary Arcypasterz przedstawia, uwypuklając postacie poszczególnych świętych, którzy w sposób doskonały zrealizowali dar wiary w swoim życiu i powołaniu?

Podążając w kierunku osiągnięcia założonych celów badawczych, w pierwszym rozdziale przeanalizowana została wizja Arcybiskupa Kondrusiewicza dotycząca kwestii Bożego Objawienia, które w swojej istocie jest darem i zaproszeniem dla każdego człowieka do podjęcia dialogu wiary. Otrzymane wyniki badań wskazują, że dla Arcybiskupa cnota wiary jest przede wszystkim darem Ducha Świętego, antycypującym wszelkie ludzkie działanie i inicjatywy skierowane ku poznaniu Boga. Metropolita wskazuje na trwałą obecność i działanie Ducha Bożego w Kościele. Według Arcypasterza uprzywilejowanym miejscem działania Ducha Świętego jest liturgia, wspólnota Kościoła, sakramenty oraz słowo Boże. W procesie budowania duchowej relacji pomiędzy Bogiem a człowiekiem, szczególną rolę Kondrusiewicz przypisuje posłudze głoszenia słowa Bożego, koncentrując uwagę wiernych na świętych tekstach proklamowanych we wspólnocie – jak również i rozważanych w indywidualnym porządku.

Niemniej ważnym narzędziem do budowania dialogu wiary pomiędzy człowiekiem a Bogiem i jednocześnie środkiem uświęcenia, na które wskazuje w swoim nauczaniu abp Tadeusz, są sakramenty święte. Należy zaznaczyć, że nauczanie Metropolity, podkreślające wagę sakramentalnego życia człowieka, w pełni pokrywa się z katechizmową nauką. Arcybiskup przedstawia wiernym sakrament chrztu świętego jako początek życia wiarą, wskazuje na pełnię darów Ducha Świętego w sakramencie bierzmowania – uzdalniających człowieka do wzrostu w wierze. W sposób szczególny Metropolita wyróżnia rolę sakramentu Eucharystii, który pozwala doświadczyć działania Ducha Świętego, jednoczy z Jezusem oraz

uświęca człowieka. Wiele uwagi Arcypasterz poświęca również sakramentowi pokuty i pojednania – jego pasterskie rozważania, zazwyczaj są mocno powiązane z wyjaśnieniem wiernym kwestii Bożej miłości i miłosierdzia, które są nieodzownie wpisane w życie wiary każdego chrześcijanina. Cenne w swojej zawartości treściowej są przemówienia przedstawiające drogę wiary w posłudze kapłańskiej. Należy zauważyć, że w tekstach Księdza Arcybiskupa – dostępnych do analizy, znalazło się niewiele przesłań, dotyczących sakramentu małżeństwa i sakramentu namaszczenia chorych – które odgrywają równie istotną rolę w procesie umocnienia wiary i uświęcania człowieka. W celu większego zrozumienia tych zagadnień, podczas wywiadu, Arcybiskup został o nie zapytany i udzielił wyczerpującej wypowiedzi, w której tematyka sakramentu małżeństwa i sakramentu namaszczenia chorych została konsekwentnie wyjaśniona. W toku analizy pasterskiego przepowiadania udało się odkryć niezwykle, intensywne pod względem zawartości treściowej przesłania, odsłaniające przed wiernymi istotę Kościoła. Eklezjalna wspólnota dla abp. Kondrusiewicza jest nie tylko naturalnym środowiskiem wiary i duchowej formacji, ale także stanowi sakramentalną przestrzeń spotkania człowieka z żywym Bogiem i doświadczenia konstruktywnej mocy Ducha Świętego.

Drugi rozdział pracy przedstawia przepowiadanie abp. Tadeusza Kondrusiewicza ujawniające, jakiej odpowiedzi człowiek może udzielić objawiającemu się Bogu. Odkrywamy, że pełne zaangażowanie się człowieka w dynamikę wiary oraz decyzja wejścia z Bogiem w autentyczny dialog, nie są możliwe bez doświadczenia cnót teologalnych – które, uzdalniają władze człowieka do uczestnictwa w naturze Bożej (por. KKK 1812). W tym kontekście odnajdujemy cenne wskazania Metropolity, ujawniające istotę i wartość teologalnych cnót. Kondrusiewicz przypomina, że dialog wiary rozpoczyna się od decyzji człowieka otwarcia się na Boże prawdy, jednocześnie przestrzegając, że wiara nie jest jedynie przyjęciem prawd o Bogu, ale przede wszystkim polega na zaufaniu i zawierzeniu Jemu. W przekonaniu abp. Tadeusza wierni nieustannie są wzywani przez Boga do wzrastania w wierze – według Arcypasterza – przede wszystkim poprzez modlitwę, życie sakramentalne oraz przez praktykowanie rad ewangelicznych. Bardzo pozytywnie należy ocenić przejaw pasterskiej troski Kondrusiewicza, ujawniający przeszkody w procesie rozwoju wiary oraz wskazania na liczne zagrożenia na drodze wiary współczesnego chrześcijanina.

Kolejną cnotą teologalną która uzdalnia człowieka do budowania dialogu wiary – jest nadzieja. Abp Tadeusz Kondrusiewicz określa chrześcijańską nadzieję jako ufność pokładaną w obietnicach Chrystusa – podobnie jak i w przypadku cnoty wiary – jednocześnie przestrzega wiernych przed współczesnymi zjawiskami, zagrażającymi tej cnocie. Metropolita

w pasterskich przemówieniach, w wystarczającej mierze, przybliży istotę daru nadziei swoim słuchaczom oraz wskazuje na sposoby wzrastania w tej cnocie. Wartościowe jest ukazanie przez abp. Tadeusza korelacji daru nadziei z misterium paschalnym. Godne uwagi są również apele Kondrusiewicza, skierowane najpierw do duszpasterzy – aby dokładali należnych starań w procesie odnowienia daru nadziei w sercach współczesnych chrześcijan. Natomiast, wiernych świeckich Metropolita zachęca do zachowywania duchowej czujności przed zagrożeniem zgaszenia w sobie nadziei.

Tadeusz Kondrusiewicz poruszając w swoich przemówieniach zagadnienie teologicznych cnót, także sporo uwagi poświęca cnocie miłości, wskazując na ten Boży dar jako na podstawowy owoc Ducha Świętego, dający początek wszystkim cnotom. Dla Kondrusiewicza chrześcijańska miłość stanowi nie tylko treść Bożego objawienia, ale także jest przynagleniem do działania oraz jest szczególnym darem, który człowiek może ofiarować innym.

Abp Tadeusz, szczegółowo przedstawiając istotę chrześcijańskiej wiary, w swoim nauczaniu zachęca wiernych do wejścia w żywy dialog wiary z Bogiem. Ta duchowa relacja ma swoje konkretne urzeczywistnienie w przestrzeni liturgicznej i ujawnia się poprzez czynne i świadome uczestnictwo w celebracji liturgicznej. Według Arcypasterza tak przeżywana liturgia scala doświadczenie wiary i życie człowieka. W nauczaniu Kondrusiewicza odkrywamy wierność zasadzie: *lex orandi – lex credendi*, wyrażającej ścisłą i dwukierunkową zależność pomiędzy liturgią a wiarą Kościoła. Abp Tadeusz odnosi ją w sposób szczególny do celebracji Eucharystii, zachęcając wiernych do współofiarowania się z Jezusem oraz przynagla do zjednoczenia się z Nim. Również Arcypasterz zwraca uwagę wiernych na akt dziękczynienia i uwielbienia Boga podczas przeżywania wspólnych liturgicznych celebracji.

Kolejnym istotnym sposobem realizacji wiary, według abp. Kondrusiewicza, który otwiera człowieka na autentyczny dialog z Bogiem i uwrażliwia go na działanie Ducha Świętego – jest praktyka chrześcijańskiej modlitwy. Metropolita w celu pogłębienia tej kwestii, przedstawia wiernym formy chrześcijańskiej modlitwy i jej sposoby realizacji, jednak w pasterskiej didaskalii odczuwa się niedosyt z powodu zbyt słabego rozwinięcia tematu dotyczącego natury modlitwy oraz jej treściowej zawartości. Zauważamy, że abp Tadeusz postrzega modlitwę jako zobowiązanie płynące z wiary, natomiast w jego pasterskim nauczaniu brakuje spojrzenia na modlitwę jako na umocnienie w procesie budowania wiary. Należy zwrócić uwagę, że istotnym aspektem w zakresie modlitwy, którego ukazanie pomogłoby wiernym głębiej poznać i dowartościować istotę chrześcijańskiej modlitwy i jej cel, jest przypomnienie o powszechnym powołaniu do modlitwy (por. KKK 2566) oraz

zwrócenie uwagi na ważne wymiary modlitwy, którymi są: próba wiary w wierność Boga i przedstawienie modlitwy jako walki wiary i zwycięstwa wytrwałości (por. KKK 2570-2573). Odpowiedniego naświetlenia w przepowiadaniu domagają się ważne katechizmowe prawdy, objawiające modlitwę jako dar, pochodzący od Boga (por. KKK 2559-2561) oraz ujawnienia modlitwy jako przymierza Boga z człowiekiem, ożywionej działaniem Ducha Świętego (por. KKK 2562-2565). Niemniej wartościowym przesłaniem byłoby również podkreślenie znaczenia modlitwy wstawienniczej (por. KKK 2574-2577) w jej wymiarze indywidualnym i wspólnotowym (por. KKK 2585).

W sposób bardzo pozytywny należy ocenić pasterskie nauczanie Tadeusza Kondrusiewicza, korespondujące z Magisterium Kościoła i odsłaniające moralny wymiar wiary. „Wiara jest źródłem zgodnego z nią życiowego zaangażowania i zarazem takiego zaangażowania się domaga. Obejmuje i wydoskonala przyjęcie i zachowywanie Bożych przykazań. Poprzez życie moralne wiara staje się «wyznaniem», nie tylko wobec Boga, ale także przed ludźmi: staje się świadectwem” (VS 89). Metropolita upominając się o dojrzałe przeżywanie wiary również i w wymiarze moralnym, określa środowiska kształtowania chrześcijańskiej moralności, takie jak: rodzina, parafia czy wspólnota całego Kościoła. Poruszając zagadnienie środowisk sprzyjających rozwojowi wiary, nie sposób nie wymienić środowiska szkolnego, które stanowi przedłużenie formacji rodzinnej i eklezjalnej. W pasterskim nauczaniu abp. Kondrusiewicza odnajdujemy także uwagi odnoszące się do przeżywania wiary w życiu kapłańskim. Arcypasterz zaznacza, że autentyczna realizacja wiary prezbitera ujawnia się poprzez jego zaangażowanie w głoszenie słowa Bożego, życie modlitewne, wierną posługę sakramentalną oraz w troskę o budowanie i umacnianie eklezjalnej wspólnoty.

Trzeci rozdział pracy zawiera analizę pasterskiego przepowiadania Tadeusza Kondrusiewicza dotyczącego życia wiary świętych. Życie i powołanie świętych jest Ewangelią zrealizowaną oraz stanowi doskonały wzór dla wszystkich wiernych, dlatego bardzo pozytywnie należy ocenić ukazanie przez Arcypasterza, w hagiograficznym nauczaniu, sposobu w jaki poszczególni święci podjęli współpracę z Bożą łaską na drodze swojej osobistej wiary. W życiu Maryi odpowiedź wiary ujawnia się przede wszystkim poprzez jej pokorę i posłuszeństwo względem woli Boga. Kondrusiewicz przedstawia Maryję jako Niewiastę całkowitego zawierzenia i wzór żywej wiary. Bez względu na to, że Arcypasterz w swoim przepowiadaniu nie podejmuje się przeprowadzenia słusznych analogii Maryi z Kościołem, mimo to w sposób bardzo wyraźny daje się odczytać wskazanie na Maryję jako na Matkę

Kościoła i niezawodną Wspomożycielkę wiernych. Źródło tej szczególnej relacji Maryi z Kościołem Metropolita widzi w jej łączności z Chrystusem.

Jednym z najbardziej poszerzonych w swojej treści przesłań pasterskich jest przepowiadanie odsłaniające realizację życia wiarą apostołów. W pasterskich przesłaniach Metropolity odkrywamy apostołów jako osoby, które potrzebują nawrócenia i często walczą o swoją wiarę i wierność Jezusowi. Jednocześnie abp Tadeusz podkreśla, że rozważając przykład życia uczniów Chrystusa, wierni będą mieli możliwość przekonać się, że wiara jest całkowitym darem, pochodzącym od Boga, przynaglałym człowieka do otwarcia się na Ducha Świętego i prowadzącą do zmiany życia – nawrócenia.

Nie podlega wątpliwości, że najbardziej radykalnym i jednocześnie wzniosłym przykładem odpowiedzi wiary są męczennicy. W niewielkiej ilości świętych męczenników, których odnajdujemy w pasterskich tekstach Arcybiskupa, znajdują się: Jan Chrzyciel i św. Maksymilian Kolbe. Abp Kondrusiewicz wskazuje na Ostatniego Proroka nie tylko jako na pośrednika pomiędzy Starym i Nowym Testamentem, ale przede wszystkim jako na świadka Baranka Bożego – nadchodzącego Mesjasza. Realizację dialogu wiary w życiu św. Maksymiliana Arcypasterz widzi w gorliwym Maryjnym apostołacie oraz ofiarnym świadectwie miłości do Boga i bliźniego poprzez doświadczenie męczeńskiej śmierci. Należy zauważyć, że wiara obydwóch świętych męczenników – żyjących i realizujących swoje powołanie w zupełnie różnych epokach – łączy niezwykłą zdolność do ofiary, odwaga wiary i autentyczna miłość do Boga i bliźniego, którą każdy z nich realizował na sobie właściwy sposób.

Konkludująca część trzeciego rozdziału pracy przedstawia przykłady zwyczajnego życia wiarą św. Jana Pawła II, bł. Celiny Borzęckiej i Sługi Bożego bp Zygmunta Łozińskiego. Św. Jan Paweł II dla abp. Tadeusza Kondrusiewicza jest wzorem gorliwości pasterskiej oraz przykładem człowieka żywej wiary i nadziei. Arcypasterz bardzo szeroko omawia postać tego świętego, często odwołując się do osobistych wspomnień i rozmów z Janem Pawłem II, podkreślając wyjątkowe znaczenie jego pontyfikatu dla upadku totalitaryzmu komunistycznego i odnowienia wiary w wielu europejskich krajach. Odpowiedź wiary bł. Celiny Borzęckiej Arcybiskup odnajduje w jej ofiarnej postawie służenia innym oraz w jej mocnym zjednoczeniu się z Chrystusem – przede wszystkim poprzez jej życie modlitwne i sakramentalne. Osoba Sługi Bożego Zygmunta Łozińskiego – pierwszego biskupa diecezji pińskiej, „apostoła Polesia” – dla abp. Tadeusza jest przykładem pasterza, który nieustraszenie i ofiarnie troszczył się o rozwój wiary i chrześcijańskie tradycje na Polesiu – na terenach powierzonych jego pasterskiej opiece.

Odwołując się do uzyskanych wyników analiz można stwierdzić, że dialogiczny wymiar chrześcijańskiej wiary jest ważnym aspektem pasterskiego nauczania abp. Kondrusiewicza. Bardzo pozytywnie należy ocenić przedstawione przez Arcybiskupa kluczowe aspekty owego zbawczego dialogu wiary, który inaczej możemy określić jako związek pomiędzy darem łaski a osobistym zaangażowaniem człowieka. Chrześcijańska wiara zaczyna być postrzegana jako podstawowy wybór Boga i budowanie osobowej relacji z Ojcem, przez Chrystusa w Duchu Świętym. Należy zauważyć, że korelacja pomiędzy Bożą łaską i odpowiedzią, której na ten Boży dar udziela człowiek, ujawnia teandryczny charakter wiary. Takie spostrzeżenie sprzyja autentycznemu rozumieniu chrześcijańskiej wiary jako rzeczywistości bosko-ludzkiej, uwarunkowanej nie tylko działaniem Bożej łaski, ale również zależnej od konkretnego działania człowieka. W ten sposób przekonujemy się, jak bardzo chrześcijańska wiara przekracza granicę teorii ideologicznych i propagandowych, wykracza poza instytucjonalne systemy, pozwalając odnaleźć swoją konkretną realizację w życiu każdego człowieka.

Przedstawione refleksje wynikające z przeprowadzonych badań, można rozszerzyć, ukazując bardziej ogólne wnioski, niemniej ważne dla kaznodziejskie posługi słowa. Mianowicie, autentyczne przepowiadanie powinno przyczyniać się do aktualizacji – urzeczywistnienia prawd zawartych w Ewangelii, powinno również budzić w sercach słuchaczy wiarę i nadzieję oraz przynaglać do czynnej miłości. Posługa słowa winna otwierać serca słuchaczy na zbawczy dialog z Bogiem, na decyzję budowania z Nim relacji oraz szukania Go w proklamowanym słowie, w Liturgii, w sakramentach i we wspólnocie. W ten sposób posługa słowa staje się jaśniejącym światłem na ścieżce życia człowieka wierzącego, zdolna oświecić najmroczniejsze doliny ludzkiej egzystencji i bezpiecznie poprowadzić do zbawienia.

Do mankamentów przepowiadania Tadeusza Kondrusiewicza należą: brak uwzględnienia współczesnego rozumienia funkcji homilii w celebracji liturgicznej. W homiliach w większości dominują cechy kazania, katechezy lub rozważań nad tekstami Pisma Świętego z elementem pasterskiego pouczenia wiernych. Taka realizacja posługi słowa odzwierciedla przedsoborowe ujęcie homilii, rozumiane jako wyjaśnienie tekstów Biblii z odniesieniem otrzymanych wniosków do życia wiernych. Niestety, tak ważne kryteria dotyczące posługi słowa, przedstawione w Magisterium Kościoła, jak: „przepowiadanie przedziwnych dzieł Bożych w historii zbawienia, czyli w misterium Chrystusa” (KL 35, 2); wprowadzenie wiernych w „tu i teraz” historii zbawienia i działania Trójcy Przenajświętszej; prowadzenie wiernych do czynnego sprawowania Eucharystii, tak „aby przestrzegali w życiu

zobowiązań płynących z sakramentu, który z wiarą przyjęli” (KL 10) – nie zawsze w pełni odnajdywały swoje miejsce w pasterskiej przestrzeni posługi słowa Metropolity.

Kolejną kwestią, której można byłoby oczekiwać w przepowiadaniu abp. Tadeusza jest bardziej wyczerpujące ukazanie wiernym istoty sakramentu małżeństwa i sakramentu namaszczenia chorych, przede wszystkim ukazanie roli, jaką te sakramenty odgrywają w duchowej formacji człowieka, przyczyniając się do jego uświęcenia. Większego rozwinięcia tematu domagają się przesłania dotyczące liturgii, a szczególnie wskazanie na dzieło Chrystusa w liturgii i jego charakter sakramentalny, uobecniający się w niej mocą Ducha Świętego (por. KKK 1111).

Poddając analizie i krytycznej ocenie przepowiadanie abp. Tadeusza Kondrusiewicza, które częściowo już było odsłonięte w podsumowaniach konkludujących podrozdziały niniejszej pracy, należy ujawnić pewne aspekty, mające bardziej ogólny charakter, natomiast nie wykraczające poza kontekst i granicę tematu badawczego.

W procesie analizy pasterskich tekstów Metropolity ujawniły się ważne kwestie ukazujące osobę abp. Kondrusiewicza jako gorliwego pasterza, otaczającego swoją troską powierzoną mu wspólnotę lokalnego Kościoła na Białorusi. W analizie treści pasterskich przesłań udało się odkryć trafne rozeznanie Arcypasterza, dotyczące aktualnej sytuacji Białoruskiego społeczeństwa oraz jego licznych duchowych wyzwań. Taka pasterska intuicja zaowocowała licznymi przesłaniami, często wykraczającymi poza granicę celebracji liturgicznych, w których abp. Tadeusz wskazywał na chrześcijańskie wartości oraz przypominał przesłanie Ewangelii, wciąż zawierające wielki potencjał prawd wiary, wyzwalający człowieka i otwierający przed nim horyzonty życia wiecznego.

Reasumując przedstawione refleksje, należy ujawnić niektóre trudności zaistniałe w procesie powstawania dysertacji. Niestety nie udało się włączyć w pracę i poddać badaniom wszystkich tekstów abp. Tadeusza Kondrusiewicza, znajdujących się w jego prywatnym archiwum, ze względu na aktualne przygotowania tekstów do publikacji. Praca nad wydaniem wyżej wskazanych tekstów pasterskich wciąż trwa, a ilość archiwalnych tekstów jest ciągle uzupełniana i poddawana redakcji. Niewątpliwie wnikliwa analiza tych pasterskich przesłań, wygłoszonych przeważnie w ostatnich latach administrowania metropolią mińsko-mohylewską, byłaby cennym materiałem źródłowym i wzbogaciłaby treściową zawartość niniejszej pracy.

Refleksje przedstawione w powyższej pracy nie wyczerpują w całości wizji arcybiskupa Tadeusza Kondrusiewicza dotyczącej chrześcijańskiej wiary i otwierają drogę do analizy pasterskiego przepowiadania Metropolity z innych perspektyw badawczych.

W osobnej pracy byłoby można ukazać formalny aspekt przepowiadania abp. Kondrusiewicza. Przepowiadanie Arcypasterza pod względem formalnym jest bogate i bardzo urozmaicone. Metropolita często posługuje się pięknym obrazowym językiem, niejako próbując przemówić prosto do serca swoich słuchaczy. W wielu swoich kazaniach i homiliach abp. Tadeusz odnosi się do społecznych spraw oraz przypomina historyczne fakty, chętnie dzieląc się osobistymi wspomnieniami i świadectwem swojej wiary.

Nie ulega wątpliwości, że szczególną pracą, przede wszystkim ze względu na swoją treściową zawartość, byłaby dysertacja analizująca całość archiwalnych tekstów Arcybiskupa. Wyjątkowość takiej rozprawy polegałaby na analizie pasterskich przemówień z perspektywy społeczno-politycznych wydarzeń, które miały miejsce na Białorusi w 2020 roku, i bez wątpienia, stały się nowym etapem w dążeniu do odnowienia Białoruskiego społeczeństwa i ukierunkowania go ku chrześcijańskim wartościom, takim jak: prawda, wzajemna miłość, wiara i autentyczna solidarność.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

1. Źródła biblijne

- *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych* (Biblia Tysiąclecia), red. A. Jankowski, L. Stachowiak, T. Hergesel, K. Romaniuk, R. Rubinkiewicz, Poznań 2005.

2. Źródła liturgiczne

- Komisja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski, *Obrzędy bierzmowania*, Katowice 2004.
- Komisja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski, *Obrzędy pokuty*, Katowice 1981.

3. Dokumenty Kościoła

- a) Dokumenty Soboru Watykańskiego I
Costituzione dogmatica sulla fede cattolica „Dei Filius”, Editrice digitale Passerino 2020. https://www.amazon.it/Dei-Filius-Pio-IX-ebook/dp/B08CCMX896/ref=sr_1_2?__mk_it_IT=ÅMÅZÕÑ&dchild=1&fbclid=IwAR3m-yvbAJfGFikw0oliw_vdg6yanpX-rULj6eCfLnSt1NR6_EbJFVADG6k&keywords=Passerino&qid=1542434373&s=digital-text&sr=1-2 [dostęp 12.01.2023].
- b) Dokumenty Soboru Watykańskiego II
 - *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-78.
 - *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen Gentium”*, w: tamże, s. 104-166.
 - *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: tamże, s. 526-606.
 - *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei verbum”*, w: tamże, s. 350- 363.
 - *Dekret o posłudze i życiu kapłanów „Presbyterorum ordinis”*, w: tamże, s. 478- 508.

- *Dekret o działalności misyjnej Kościoła „Ad gentes divinitus”*, w: tamże, s. 433-471.
- *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis”*, w: tamże, s. 313- 324.
- *Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli „Inter mirifica”*, w: tamże, s.78-86.
- *Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”*, w: tamże, s. 379- 405.
- *Deklaracja o wolności religijnej „Dignitatis humanae”*, w: tamże, s. 414-426.

c) Nauczanie papieży

- Pius X, *List okólny ogłaszający Jubileusz Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej „Ad diem illum laetissimum”*, Watykan 1904.
- Paweł VI, *Adhortacja apostolska o ewangelizacji w świecie współczesnym „Ewangelii Nuntiandi”*, Watykan 1975.
- Paweł VI, *Adhortacja apostolska o należyтым kształtowaniu i rozwijaniu kultu Najświętszej Maryi Panny „Cultus Marialis”*, Watykan 1974.
- Paweł VI, *Konstytucja Apostolska o sakramencie bierzmowania*, Watykan 1971.
- Paweł VI, *Przemówienie podczas audiencji generalnej*, 21.06.1967, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/audiencje/ag_21061967.html [dostęp 24.11.2021].
- Paweł VI, *Trwajcie Mocni w wierze, Przemówienie podczas audiencji generalnej*, 10.05.1967 roku. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/audiencje/ag_10051967.html [dostęp 12.03.2022].
- Giovanni Paolo II, *Omelia per l’inizio del pontificato*, Domenica 22 ottobre 1978: http://w2vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1978/documents/hf_jp-ii_19781022_inizio-pontificato.html [dostęp 15.03.2021].
- Giovanni Paulo II, *Omelię. Viaggio Apostolico in Polonia. Dedicazione del Santuario della Divina Misericordia*. Kraków-Łagiewniki, Sabato 17 agosto 2002, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/2002/documents/hf_jp-ii_hom_20020817_shrine-divine-mercy.html [dostęp 05.06.2020].
- Giovanni Paolo II, *Messaggio per la celebrazione della XXXV Giornata Mondiale della Pace, 1 Gennaio 2002*, “Non c’è pace senza giustizia, non c’è giustizia senza

- perdono*”, https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_20011211_xxxv-world-day-for-peace.html [dostęp 22.04.2021].
- Giovanni Paolo II. *Omelia per l'inizio del Pontificato. Domenica, 22 ottobre*: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/1978/documents/hf_jp-ii_hom_19781022_inizio-pontificato.html [dostęp 20.04.2021].
 - Giovanni Paolo II, *Lettera ai Sacerdoti in occasione del Giovedì Santo, 27 marzo 1983*, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1983/documents/hf_jp-ii_let_19830327_sacerdoti-giovedi-santo.html [dostęp 21.04.2021].
 - Giovanni Paolo II. *Lettera ai Sacerdoti in occasione del Giovedì Santo, 8 aprile 1979*, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1979/documents/hf_jp-ii_let_19790409_sacerdoti-giovedi-santo.html [dostęp 10.04.2021].
 - Giovanni Paolo II. *Lettera ai Sacerdoti in occasione del Giovedì Santo 2004*, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/2004/documents/hf_jp-ii_let_20040406_priests-holy-thursday.html [dostęp 15.03.2021].
 - Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie Kościoła „Reconciliatio et paenitentia”*, Watykan 1984.
 - Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w kościele i w świecie „Christifideles Laici”*, Watykan 1988.
 - Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o zadaniach rodziny w świecie współczesnym „Familiaris consortio”*, Watykan 1981.
 - Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i świecie „Vita Consecrata”*, Kraków 1996.
 - Jan Paweł II, *Encyklika o błogosławionej Maryi Dziewicy w życiu pielgrzymującego Kościoła „Redemptoris Mater”*, Watykan 1987.
 - Jan Paweł II, *Encyklika o Bożym Miłosierdziu „Dives in Misericordia”*, Watykan 1980.
 - Jan Paweł II, *Encyklika o Duchu Świętym w życiu Kościoła i świata „Dominum et vivificantem”*, Watykan 1986.
 - Jan Paweł II, *Encyklika o działalności ekumenicznej „Ut unum sint”* Warszawa 1995.
 - Jan Paweł II, *Encyklika o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła „Veritatis splendor”*, Wrocław 1993.

- Jan Paweł II, *Encyklika o relacjach między wiarą a rozumem „Fides et Ratio”*, Kraków 1998.
- Jan Paweł II, *Encyklika o wartości nienaruszalności życia ludzkiego „Evangelium vitae”* Warszawa, 1995.
- Jan Paweł II, *Encyklika Odkupiciel człowieka „Redemptor hominis”*, Watykan 1979.
- Jan Paweł II, *List apostolski dotyczący przygotowań do Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 „Tertio Millennio Adveniente”*, Warszawa 1994.
- Jan Paweł II, *List apostolski na zakończenie wielkiego jubileuszu roku 2000 „Novo millennio ineunte”*, Warszawa 2000.
- Jan Paweł II, *List apostolski o różańcu świętym „Rosarium Virginis Mariae”*, Warszawa 2002.
- Jan Paweł II, *List do rodzin „Gratissimam sane”*, Warszawa 1994.
- Jan Paweł II, *Lit apostolski o świętowaniu niedzieli „Dies Domini”*, Kraków 1998.
- Jan Paweł II, *Posłuszna Służebnica Pańska. Audiencja generalna, 4.09.1996*, w: *Nauczanie Papieskie*, T.4/2 B, Poznań-Warszawa 1981, s. 205.
- Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska o Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele, jako źródło nadziei dla Europy „Ecclesia in Europa”*, Kraków 2003.
- Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja o formacji kapłańskiej w Kościele katolickim „Pastores dabo vobis”*, Wrocław 1992.
- Jan Paweł II, *W szkole Maryi uczcie się zawierzać wszystko Bogu. Spotkanie z alumnami Seminarium Rzymskiego, 01.03.2003*, *OsRomPol* 24 (2003), nr 5, s. 35.
- Jan Paweł II, *Wiara apostołów naszą wiarą. Homilia podczas Mszy św. w uroczystość św. Piotra i Pawła 29.06.2000*, *L'Osservatore Romano* 10/2000
https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/pp_29062000.html [dostęp 02.07.2022].
- Jan Paweł II, *List apostolski do odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu „Il rapido sviluppo”*, Kraków 2005.
- Ян Павел II, *Дар і Таямніца*, Непакалянаў 1998.
- Ян Павел II, *Устаньце, хадзем*, Мінск 2008.

- Benedetto XVI, *Discorso di Sua Santità alla Curia Romana in occasione della presentazione degli auguri natalizi, Sala Clementina, Venerdì, 21 dicembre 2007*: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2007/december/documents/hf_ben-xvi_spe_20071221_curia-romana.html [dostęp 25.02.2021].
- Benedetto XVI, Messaggio di Santo Padre per la XLVI Giornata Mondiale di Preghiera per le Vocazioni, 3 maggio 2009, IV Domenica di Pasqua, „La fiducia nell’iniziativa di Dio e la risposta umana.”: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/messages/vocations/documents/hf_ben-xvi_mes_20090120_xlvi-vocations.html [dostęp 15.02.2020].
- Benedetto XVI, *Messaggio per la XXIII Giornata Mondiale della Gioventù, 20 luglio 2007*, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/messages/youth/documents/hf_ben-xvi_mes_20070720_youth.html [dostęp 14.09.2021].
- Benedetto XVI, *Omelia durante la celebrazione dei Vespri della Sollenita del Sacratissimo Cuore di Gesù. Apertura dell’Anno Sacerdotale della Morte di San Giovanni Maria Vianney. Basilica Vaticana, Venerdì, 19 giugno 2009*, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/homilies/2009/documents/hf_ben-xvi_hom_20090619_anno-sac.html [dostęp 15.04.2022].
- Benedetto XVI, *Regina Ceali, Castel Gandolfo, Lunedì dell’Angelo, 5 aprile 2010*, http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/angelus/2020/documents/hf_ben-xvi_reg_20100405_easter-Monday_it.html [dostęp 10.01.2021].
- Benedetto XVI, *Udienza generale Piazza San Pietro, Mercoledì, 24 ottobre 2012*, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/audiences/2012/documents/hf_ben-xvi_aud_20121024.html [dostęp 12.02.2022].
- Benedetto XVI. Audienza Generale, Aula Paolo VI, Mercoledì, 10 settembre 2008, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/audiences/2008/documents/hf_ben_xvi_20080910.html [15.05.2022].
- Benedetto XVI. *Omelia del Santo Padre durante celebrazione dei Primi Vespri della Sollenita dei Santi Apostoli Pietro e Paolo in occasione dell’apertura dell’Anno Paolino, Basilica di San Paolo fuori le Mura, Sabato, 28 giugno 2008*, http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/homilies/2008/documents/hf_ben-xvi_hom_20080628_vespri_it.html [dostęp 15.04.2022].

- Benedict XVI, *Chrism Mass. Homily in Saint Peter's Basilica, Holy Thursday, 9 April 2009*, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/homilies/2009/documents/hf_ben-xvi_hom_20090409_messa-crismale.html [dostęp 22.04.2021].
- Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji kościoła „Sacramentum Caritatis”*, Kraków 2007.
- Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła „Verbum Domini”*, Poznań 2010.
- Benedykt XVI, *Encyklika o miłości chrześcijańskiej „Deus caritas est”*, Kraków 2006.
- Benedykt XVI, *Encyklika o Nadziei chrześcijańskiej „Spe salvi”*, Kraków 2007.
- Benedykt XVI, *List apostolski w formie motu proprio ogłaszający Rok Wiary „Porta fidei”*, Poznań 2011.
- Benedykt XVI, *List Apostolski w formie motu proprio „Ubicumque et semper”*, Kraków 2010.
- Benedykt XVI, *Monstra te esse Matrem. Anioł Pański, 14.09.2008*, OsRomPol 29 (2008), nr 10-11, s. 31.
- Benedykt XVI, *Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem*. Warszawa, Archikatedra św. Jana, 25.05.2006. Pielgrzymka Benedykta XVI do Polski. 25- 28.05.2006.
https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/podroze/pl_20060525_2.html [dostęp 15.08.2022].
- Benedykt XVI, *Św. Paweł Apostoł Narodów*, Częstochowa 2008.
- Benedykt XVI, *Wsluchiwać się z całym Kościołem w słowo i wolę Chrystusa. Homilia podczas inauguracji pontyfikatu, 24.04.2005*, OsRomPol 26 (2005), nr 6, s.11.
- Benedykt XVI. *Homilia podczas Mszy św. na rozpoczęcie Roku Wiary. 11 października 2012*.
- Benedykt XVI. *Spotkanie z duchowieństwem – Warszawa, 25 maja 2006*: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/speeches/2006/may/documents/hf_ben-xvi_spe_20060525_poland-clergy.html [dostęp 20.02.2020].

- Benedykt XVI, *Słowo na Światowym Spotkaniu Rodzin w Walencji*,
<http://opusdei.pl/pl-pl/article/sowa-benedykta-xvi-na-swiatowym-spotkaniu-rodzin-w-walencji/> [dostęp 12.05.2021].
- Francesco, *Discorso del Santo Padre ai partecipanti alla Plenaria del Pontificio Consiglio per la Famiglia. Sala Clementina Venerdì, 25 ottobre 2013*,
http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/October/documents/papa-francesco_20131025_plenaria-famiglia.html [dostęp 20.10.2020].
- Francesco, *Meditazione Mattutina nella Capella della Domus Sanctae Marthae, Capaci di vergognarsi, Venerdì, 25 ottobre 2013*,
http://w2.vatican.va/content/francesco/it/cotidie/2013/documents/papa-francesco-cotidie_20131025_capaci-di-vergognarsi.html [dostęp 15.02.2022].
- Francesco, *Messaggio del Santo Padre Francesco per la Quaresima 2014, Dal Vaticano, 26 dicembre 2013*,
http://w2.vatican.va/content/francesco/it/messages/lent/documents/papa-francesco_20131226_messaggio-quaresima2014.html [dostęp 12.04.2021].
- Francesco, *Veglia Pasquale Nella Notte Santa. Omelia. E – Basilica Vaticana. Sabato Santo, 19 aprile 2014*.
http://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2014/documents/papa-francesco_20140419_omelia-veglia-pasquale.html [dostęp 25.09.2021].
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Querida Amazonia”*, Kraków 2020.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie „Evangelii Gaudium”*, Kraków 2013.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska o miłości w rodzinie „Amoris laetitia”*, Kraków 2016.
- Franciszek, *Angelus, Piazza di San Pietro, Domenica, 23 giugno 2013*,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2013/documents/papa-francesco_angelus_20130623.html [dostęp 13.06.2020].
- Franciszek, *Anioł Pański, Plac Św. Piotra, 14 sierpnia 2022 r.*
<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2022/documents/20220814-angelus.html> [dostęp 10.02.2023].
- Franciszek, *Bulla ogłaszająca Nadzwyczajny Jubileusz Miłosierdzia „Misericordiae Vultus”*, Kraków 2015.
- Franciszek, *Duch Święty fundamentem jedności Kościoła, Homilia wygłoszona podczas Eucharystii na placu św. Piotra z okazji uroczystości Pięćdziesiątnicy*,

2017, <https://ekai.pl/duch-swiety-fundamen-tem-jednosci-kosciola> [dostęp 17.03.2021].

- Franciszek, *Encyklika o wierze „Lumen Fidei”*, Kraków 2013.
- Franciszek, *Orędzie na Wielki Post 2020 roku „W imię Chrystusa prosimy: pojednajcie się z Bogiem!” (2 Kor 5, 20)*.
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/lent/documents/papa-francesco_20191007_messaggio-quaresima2020.html [dostęp 11.12.2022].
- Franciszek, *Orędzie na Wielki Post 2019 roku „Stworzenie z upragnieniem oczekuje objawienia się synów Bożych” (Rm 8, 19)*.
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/lent/documents/papa-francesco_20181004_messaggio-quaresima2019.html [dostęp 10.12.2022].
- Franciszek, *Przemówienie podczas modlitwy Anioł Pański w Watykanie na uroczystość świętych Apostołów Piotra i Pawła, 2017*,
<https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/franciszek-o-znaczeniu-swietych-piotra-i-pawla,443012> [dostęp 12.03.2021].
- Franciszek, *Orędzie na Wielki Post 2020, 2*
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/lent/documents/papa-francesco_20191007_messaggio-quaresima2020.html [dostęp 12.02.2021].
- Franciszek, *Sakrament spowiedzi darem miłosierdzia Bożego. Przesłanie papieskie do kard. Williama Wakefielda Bauma*: <http://www.apostol.pl/janpawelii/listy-apostolskie/sakrament-sopowiedzi-darem-milosierdzia-bozego> [dostęp 10.01.2021].
- Францішак, *Крочыць, будаваць і вызнаваць веру з Укрыжаваным*.
<http://be.radiovaticana.va //Articolo.asp?c=673500> [dostęp 05.01.2022].

d) Dokumenty Stolicy Apostolskiej

- Commissione Teologica Internazionale *La Reciprocità tra fede e sacramenti nell'economia sacramentale*, 15
https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_20200303_reciprocita-fede-sacramenti_it.html [dostęp 11.12.2021].
- Congregatio pro Episcopis “*Direttorio Apostolorum Successores per il ministero pastorale dei vescovi*”, Vaticano 2004.
- *Enchiridion Vaticanum*, Bologna 1979.
- *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2009.
- *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 1984.

- *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła*, Kielce 2005.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Ogólne wprowadzenie do Liturgii Godzin*, Poznań 1992.
- Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium Homiletyczne*, Poznań 2015.
- Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*, Poznań 2003.
- Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, Poznań 2004.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Nota zawierająca wskazania duszpasterskie na Rok Wiary*, 2011,
https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20120106_nota-anno-fede_pl.html#_ftn2 [dostęp 24.11.2021].
- Sacred Congregation for Rites „*De musica sacra et sacra liturgia*”, Chicago 1958.

4. Źródła własne – przepowiadanie arcybiskupa Tadeusza Kondrusiewicza

a) Przepowiadanie o Duchu Świętym

- „*Veritas Liberavit Vos*”. Гамілія падчас Імшы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай, 2 ліпеня 2011 г., LD III, s. 276.
- „*Быць місіянерамі новай евангелізацыі*”. Слова на адкрыццё VI Малітоўнай сустрэчы моладзі ў Івянцы, 26 ліпеня 2013 г., LD III, s. 467.
- „*Дух Святы – галоўны ініцыятар місіі*”. Катэхэза падчас Міждыяцэзіяльнай малітоўнай сустрэчы моладзі. Івянец, 18-20 2008 г., LD III, s. 364-365.
- „*Напаўняйцеся тут святасцю і нясіце яе ў свет*”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды кансэкрацыі касцёла Святога Духа ў Віцебску, 18 мая 2013 г., LD III, s. 188.
- „*Чалавек – святыня Духа Святога*”. Гамілія падчас Імшы апоўначы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 2 ліпеня 2011, LD III, s. 273.
- *Беларусь, не бойся прыняць Хрыста! Пастырскае пасланне на Нараджэнне Пана 2015*, LD I, s. 91.
- *Богу – так, злomu духу – не. Пастырскае пасланне на Вялікі Пост 2013 г.*, LD I, s. 121.

- *Не задавольвацца плаваннем на мелнькім карабліку”. Прывітальныя слова падчас адкрыцця Міждзяцэзіяльнай сустрэчы моладзі. Івянец, 18 ліпеня 2008 г., LD III, s. 357.*
- *Служыць дзеля аднаўлення аблічча зямлі. Гамілія для членаў руху факаляраў. Мінск, капліца св. Яна Хрысціцеля, 23 мая 2015 г., LD II, Мінск 2017, s. 266-268.*
- *Сорак дзен і начэй Божай ласкі і любові. Пастырскае пасланне на Вялікі Пост 2010, LD I, s. 105-108.*

b) Przepowiadanie o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła

- *„...І што на вуха чуеце, прапаведуйце на дахах.” Імкнуцца да асабістага і супольнага міру Каментар да Паслання папы Францішка на 52-і Суветны дзень міру пад дэвізам „Добрая палітыка стаіць на службе міру.” Мінск, 25 снежня 2018 г., AW;*
- *”Зрабіць Божэе Слова інтэгральнаю часткаю жыцця.” Каментарый да апостальскай адгартацыі Бэнэдыкта XVI “Verbum Domini.”, LD II, s. 332-334.*
- *„Ewangelia miłosierdzia objawiona w Jezusie Chrystusie. Jak być apostołem we współczesnym świecie”. Wykład wygłoszony podczas II Kongresu Bożego Miłosierdzia. Kraków, 1-5 października 2011 r., LD III, s. 113.*
- *„Быць апосталамі добрай навіны”. Гамілія падчас святой Імшы з гагоды VI Малітоўнай сустрэчы моладзі ў Івянцы, 28 ліпеня 2013 г., LD III, s. 473.*
- *Абвяшчаць Слова Божэе – крыніцу надзеі. Пастырскае пасланне на 2008 г., LD I, s. 284.*
- *Абвяшчаць Уваскрослага. Слова да святароў на Вялікі чацвер, 5 красавіка 2012, LD I, s. 200-204.*
- *Божэе слова і катэхізацыя. Пастырскае пасланне на 2019/2020 катэхетычны год Мінск, 1 верасня 2019 г. XXII звычайная нядзеля, AW; Por. „Святыня – месца...”, LD III, op. cit., s. 193.*
- *Божэе слова і катэхізацыя. Пастырскае пасланне на 2019/2020 катэхетычны год Мінск, 1 верасня 2019 г. XXII звычайная нядзеля, AW.*
- *Божая міласэрнасць у Божым слове. Пастырскае пасланне на 2011г., LD I, s. 308-310.*

- *Быць сведкам Святога Пісання. Слова падчас экуменічнай сустрэчы ў мінскай архікатэдры Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 23 студзеня 2010, LD II, s. 390-392.*
- *Быць сведкамі Святога Пісання. Слова падчас экуменічнай сустрэчы ў мінскай архікатэдры Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 23 студзеня 2010, LD II, s. 390-392.*
- *Жывое Слова Божэе і дзейснае. Пастырскае пасланне на Вялікі пост 2008 г., LD I, s. 97-98.*
- *Ідзіце і навучайце! Гамілія падчас святой Імшы з нагоды распачацця новага катэхетычнага года. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 30 жніўня 2008 г., LD II, s. 302-303.*
- *Катэхізацыя – таксама цяжкі крыж. Гамілія на адкрыццё новага навучальнага года ў Цэнтры падрыхтоўкі катэхетаў. Мінск, касцёл св. Сымона і св. Алены, 16 кастрычніка 2010, LD II, s. 330-331.*
- *Не хлебам адным. Пастырскае пасланне на Вялікі пост 2009 г., LD I, s. 100-101.*
- *Новая евангелізацыя – галоўная задача Касцёла ў сучасным свеце. Лекцыя з нагоды распачацця новага навучальнага года ў праграме святкавання 20-годдзя заснавання Вышэйшай духоўнай семінарыі ў Гродне, 5 кастрычніка 2010, LD II, s. 321.*
- *Новая Евангелізацыя як уводзіны ў Год Веры. Пастырскае пасланне на 2012 г., LD I, s. 314-318.*
- *Основные элементы учения догматической конституции о Божественном Откровении „Dei Verbum”. Доклад во время симпозиума „Слова Божие живо и действенно”. Минск, костел св. Симона и св. Елены, 14-16 ноября 2008 г., LD II, s. 20-22.*
- *Папа Франціск і новая евангелізацыя для перадачы веры. Доклад на канферэнцыі о вере. Казань, 23-24 августа 2013, LD II, s. 343.*
- *Шлях сучаснага душпастырства. Каментарый да апостальскай адгартцыі папы Францішка „Evangelii gaudium”, LD III, s. 358-364.*

c) Przepowiadanie o sakramentach

- *„Doświadczenie Bożego Miłosierdzia na Wschodzie”. Wystąpienie na konferencji „Oblicz miłosierdzia”. Radom, 19 października 2010, LD III, s. 107.*

- „*Miłosierdzie Boże granicą zła*”. *Przemówienie na I Kongresie Miłosierdzia Bożego. Rzym, kościół „Sancto Spirito in Sassia”, 3 kwietnia 2008, LD III, s. 77.*
- „*Міласэрнасць Божая у Сакрамэнце алтара і святарства*”. *Гамілія падчас святой Імшы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскайб 2 ліпеня 2009, LD III, s. 252.*
- *Ad maiorem dei gloriam. Гамілія падчас святой Імшы з прэзбітэрскім пасвячэннем дьякана Віктара Жука SJ. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 14 жніўня 2014, LD II, s. 175-178.*
- *Абапірацца на першынство духоўнасці і Божлага культу. Гамілія падчас святой Імшы з прэзбітарскімі і дьяканскімі пасвячэннямі. Мінск, касцел св. Сымона і Алены, 11 чэрвеня 2011, LD II, s. 115-118.*
- *Адвэнт – час Божай інтэрвенцыі. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2014г., LD I, s. 46-47.*
- *Адчуваць свае пакліканне. Пастырскае пасланне на Сусветны дзень малітваў аб пакліканнях, 21 красавіка 2013, LD I, s. 234-238.*
- *Бог мяне кліча. Пастырскае пасланне на Тыдзень малітваў аб пакліканнях 2019 г. Мінск, 3 мая 2019 г. Свята св. Філіпа і Якуба, Апосталаў, АW.*
- *Будзе спараўдным дарам для Касцела і свету. Гаміля падчас святой Імшы з пасвячэннем новых прэзбітэраў. Мінск, 18 кастрычніка 2008 г., LD II, s. 84-87.*
- *Быць верным пакліканню. Гамілія на завяршэнне Года святарства. Мінск, капліца св. Яна Хрысціцеля ў Серабранцы, 10 чэрвеня 2010 г., LD I, s. 177- 178.*
- *Вы маеце шанец стварыць новую будучыню. Гамілія для семінарыстаў. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 6 верасня 2010 г., LD II, s. 111-112.*
- *Дзякую Богу, прашу аб малітве. Гамілія падчас св. Імшы з нагоды 25-годдзя біскупскага пасвячэння, Мінская архікатэдра, 28 кастрычніка 2014, LD I, s. 247-249.*
- *Езус чакае нас. Гамілія падчас святой Імшы з працэсіяй Божлага Цела. Віцебск, 24 мая 2008 г., LD II, s. 282-285.*

- *Захоўваць вернасць свайму пакліканню. Слова да святароў Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі з нагоды распачацця Года святарства, Мінск, 18 чэрвеня 2009 г., LD I, s. 171-176.*
- *Захоўваць вернасць свайму пакліканню. Слова да святароў Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі з нагоды распачацця Года святарства, Мінск, 18 чэрвеня 2009, LD I, s. 171-174.*
- *Каб мы былі адзіным Беларускім прэзбітэратам. Прывітальнае слова падчас адкрыцця II Агульнабеларускай сустрэчы святароў на тэму “Святло веры – святарская вернасць” з нагоды завяршэння Года веры. Мінск, касцел св. Сымона і Алены, 15 лістапада 2013, LD II, s.159-162.*
- *Каго мне паслаць? Пастырскае пасланне на завяршэнне Тыдня малітваў аб пакліканнях, 2 мая 2010 г., LD I, s. 205-207.*
- *Кансэкраванае жыццё – знак прысутнасці Бога ў сучасным свеце. Слова да кансэкраваных асобаў з нагоды Дня малітваў аб святасці кансэкраванага жыцця. Пінск, 4 лютага 2012 г., LD II, s. 243.*
- *Пан намасціў мяне і паслаў мяне з місіяй. Слова да святароў у Вялікі чацвер 2019, AW.*
- *Першая Камунія – вялікая ласка і вялікае заданне. Гамілія падчас святой Імшы з удзяленнем Першай святой Камуніі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 30 мая 2010 г., LD II, s. 288-290.*
- *Прасіце Гаспадара жніва. Пастырскае пасланне на Сусветны дзень малітваў аб пакліканнях, 29 красавіка 2012 г., LD I, s. 231-234.*
- *Прырода святарскага паклікання і служэння. Даклад на сімпозіуме, прысвечаным заканчэнню Года святарства. Мінск, 10 чэрвеня 2010 г., LD II, s. 104-108.*
- *Сакрамэнт еднасці, які перамяняе чалавека. Гамілія падчас святой Імшы з працэсіяй Божлага Цела. Мінск, касцел Найсвяцейшай Тройцы, 25 мая 2008 г., LD II, s. 285-288.*
- *Свята, якое павінна працягвацца ўсе жыццё. Гамілія падчас святой Імшы з удзяленнем Першай святой Камуніі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 24 мая 2015 г., LD II, s. 299-301.*
- *Святар – галоўны прамоўтар новай Евангелізацыі для перадачы і ўмацавання веры. Слова да святароў на Вялікі чацвер, 28 сакавіка 2013 г., LD I, s. 205-207.*

- *Святар – інструмент Хрыста. Гамілія падчас святой Імшы з прэзбітэрскімі пасвячэннямі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 21 чэрвеня 2014, LD II, s. 172-174.*
- *Святар – інструмент Хрыста. Гамілія падчас святой Імшы з прэзбітэрскімі пасвячэннямі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 21 чэрвеня 2014, LD II, s. 172-174.*
- *Святарства – радць і надзея. Гамілія падчас святой Імшы з прэзбітарскім і дыяканскім пасвячэннямі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 16 чэрвеня 2012, LD II, s. 142-145.*
- *Сповідзь – сакрамэнт міласэрнасці. Пастырскае пасланне на Вялікі Пост 2011, LD I, s. 109-112.*
- *Хлеб наш штодзенны. Гамілія падчас святой Імшы з працэсіяй Божага Цела. Мінск, 6 чэрвеня 2010 г., LD II, s. 290-293.*
- *Ці хочаце. Слова да святароў на Вялікі чацвер, 1 красавіка 2010 г., LD I, s. 191-195.*
- *Эўхарыстыя – задатак вечнага жыцця і сімвал еднасці. Гамілія ва ўрачыстасць Божага Цела. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 22 мая 2008 г., LD II, s. 281-282.*
- *Эўхарыстыя – сакрамэнт аздараўлення чалавека. Гамілія падчас Імшы Вячэры Пана. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 21 красавіка 2011 г., LD II, s. 294-296.*
- *Эўхарыстыя – цэнтр нашага жыцця. Гамілія падчас святой Імшы з працэсіяй Божага Цела. Мінск, 1 чэрвеня 2014, LD II, s. 296-299.*
- *Эўхарыстыя – цэнтр нашага жыцця. Гамілія падчас святой Імшы з працэсіяй Божага Цела. Мінск, 1 чэрвеня 2014 г., LD II, s. 296-299.*

d) Przepowiadanie o Kościele

- *„Parafiada biegiem ku świętości”. Homilia podczas Mszy świętej na rozpoczęcie XXVI Międzynarodowej Parafiady Dzieci i Młodzieży. Warszawa, 13 lipca 2014 r., LD III, s. 486.*
- *„Благодарю Бога и Пресвятую Богородицу за 25 лет епископского служения”. Проповедь во время Святой Мессы. Москва, кафедральный собор Непорочного Зачатия Пресвятой Девы Марии 8 декабря 2014 г., LD III, s. 300;*

- „Дзе есць Біскуп – там есць Касцёл.” Гамілія падчас урачыстай святой Імшы кананічнага ўступлення на пасаду ардынарыя Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі., LD I, s. 13-18;
- „Касцёл – месца сустрэчы з Богам”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды кансэкрацыі касцёла Божай Міласэрнасці ў Асіповічах, 7 красавіка 2013 г., LD III, s. 183.
- „Касцёл – месца сустрэчы з Богам”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды кансэкрацыі касцёла Божай Міласэрнасці ў Асіповічах, 7 красавіка 2013 г., LD III, s. 183.
- „Навучыць настальгіі да Божлага закону – першая задача Касцёла ў наш час”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды святкавання 20-годдзя ўстанаўлення Мінска-Магілёўскай мітраполіі. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 19 чэрвеня 2011 г., LD III, s. 176.
- „Святыня – месца стварэння жывога Касцёла як народа Божлага”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды кансэкрацыі касцёла Божлага Цела ў аграгарадку Беразінскае, 31 жніўня 2013 г., LD III, s. 193.
- „Я ўзяты сярод вас і для вас прызначаны”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды ўрачыстага ўваходу ў магілёўскі катэдральны касцёл Унебаўзяцця Найсвяцейшай Панны Марыі і святога Станіслава, 8 снежня 2007 г., LD III, s. 138.
- „Біскупскае служэнне – не ўлада, а цяжкі абавязак. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды біскупскага пасвячэння біскупа намінанта Юрыя Касабуцкага”. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 25 студзеня 2014 г., LD II, s. 168-169.
- Выхаванне моладзі да справядлівасці і міру. Каментарый да Паслання папы Бэнедыкта XVI на XLV Сусветны дзень міру, 1 студзеня 2012, LD I, s. 362-364.
- Другі Ватыканскі Сабор: мэты і вынікі. Даклад на сімпозіуме, прысвечаны 50-годдзю заканчэння Другога Ватыканскага Сабору. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 28 лістапада 2015 г., LD II, s. 32-33.
- Касцёл – Сакрамэнт Паўсюднага Збаўлення. Пастырскае пасланне на 2021 г. Мінск – Сакулка, 20 снежня 2020 г. Чацвёртая нядзеля Адвэнту, AW.

- *Сабаровае бачанне Касцела. Артыкул, апублікаваны ў часопісе „Наша вера”, № 4 за 2007, LD II, s. 5-12.*

e) Przepowiadanie o cnotach teologalnych

- *„Укаранёныя ў Хрысце”. Другая катэхэза падчас XXVI Сусветных дзён моладзі. Мадрыд, 18 жніўня 2011 г., LD III, s. 430.*
- *„Вера твая ўратавала цябе...” Выступленне на адкрыццё семинара „Сучасныя метады дыягностыкі, лячэння і прафілактыкі алергічных, імуналагічных, дэrmаталагічных, пульманалагічных і дзіцячых вірусных грыбковых хваробаў у медыцыне”. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 19 красавіка 2013, LD III, s. 568.*
- *„Вернуть людям утерянную надежду”. Выступление во время экуменического богослужения в минском православном храме Иконы Божией Матери “Всех Скорбящих Радость” в рамках Международной партнёрской конференции “25 лет после Чернобыля”. Минск, 17 апреля 2011 г., LD III, s. 170.*
- *„Не бойцеся ўвайсці праз брамы веры”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды кансэкрацыі касцёла Нараджэння Панны Марыі ў Заслаўі, 8 верасня 2013, LD III, s. 196.*
- *„Открыться на свет веры”. Слово во время презентации энциклики „Lumen fidei”. 7 сентября 2013, LD II, s. 502-505.*
- *„Трэба толькі верыць”. Першая катэхэза падчас XXVI Сусветных дзён моладзі. Мадрыд, 17 жніўня 2011 г., LD III, s. 425.*
- *Абвяшчаць надзею. Слова да святароў на Вялікі чацвер, 20 сакавіка 2008 г., LD I, s. 186-187.*
- *Адвэнт – Час Чакання Хрыста. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2020 г. Мінск—Сакулка, 22 лістапада 2020 г. Урачыстасць Пана нашага Езуса Хрыста, Валадара Сусвету, AW.*
- *Адвэнт нашай веры. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2012, LD I, s. 36-39.*
- *Бог прыйшоў да нас у вобразе чалавека. Пастырскае пасланне на Нараджэнне Пана 2008 г., LD I, s. 59-61.*
- *Божэе Нараджэнне – свята веры. Пастырскае пасланне на Нараджэнне Пана 2012, LD I, s. 76.*

- *„Выбрацца з сухой „студні” нявер’я”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды адвэнтавага чування моладзі. Мінск, архікатэдральны касцёл Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 16 снежня 2012, LD III, s. 458.*
- *Вярнуць надзею нават насуперак надзеі. Слова да хворых і лекараў Рэспубліканскага навукова-практычнага цэнтру анкалогіі і медыцынскай радыялогіі імя М. М. Аляксандрава з нагоды 50-годдзя яго заснавання 2010, LD I, s. 271-272.*
- *Заклік адкрыцца на святло веры. Каментарый да энцыклікі папы Францішка „Lumen fidei”, LD II, s. 336-338.*
- *Каб заззяла новае святло надзеі. Казанне падчас св. Імшы ў Рэспубліканскім навукова-практычным цэнтры анкалогіі і медыцынскай радыялогіі імя М. М. Аляксандрава з нагоды 50-годдзя яго заснавання 2010, LD I, s. 269-270.*
- *Любоў і праўда – падмурак сапраўднага развіцця. Каментарый да энцыклікі папы Бэнэдыкта XVI “Caritas in veritate”, LD I, s. 461-463.*
- *Надзея сучаснага чалавека. Каментарый да энцыклікі Бэнэдыкта XVI „Spe salvi”, LD II, s. 445-448.*
- *Нарадзіўся нам Хрыстус Збаўца. Пастырскае пасланне на Нараджэнне Пана 2007г., LD I, s. 54-56.*
- *Пасха – ажыўляльны глыток свежага паветра. Пастырскае пасланне на Вялікідзень 2014, LD I, s. 160-163.*
- *Пасха – трыумф любові Хрыста. Пастырскае пасланне на Вялікідзень 2010 г., LD I, s. 140-144.*
- *У Новы Час з Уваскрослым. Гамілія падчас тэлетрансляцыі літургіі Пасхальнай вігіліі. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 11 красавіка 2020 г., АW.*
- *Уваскрослы Хрыстус – надзея сучаснага свету. Пастырскае пасланне на Вялікідзень 2001, LD I, s. 145-148.*
- *Уваскрослы Хрыстус – Наша Надзея. Пастырскае пасланне на Вялікідзень 2019 г. Мінск, 14 красавіка 2019 г. Пальмовая нядзеля, АW.*
- *Чувайце, бо Пан блізка. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2011, LD I, s. 29- 32.*

f) Przepowiadanie o duchowości chrześcijańskiej

- „Пане, веру ў Цябе”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды адвэнтавага чавання моладзі. Магілёў, 8 снежня 2012, LD III, s. 459.
- „Шчаслівыя чыстыя сэрцам, бо яны Бога ўбачаць”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды адвэнтавага чавання моладзі. Мінск, архікатэдральны касцёл Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 12 снежня 2015 г., LD III, s. 506.
- „Bóg nie umarł, lecz żyje i prowadzi nas w nowe i szczęśliwe jutro”. Homilia w Bazylice Trójcy Przenajświętszej w Myszyńcu, 20 kwietnia 2015 r., LD III, s. 65.
- „Божая міласэрнасць – надзея сучаснага свету”. Даклад на сімпозіуме „Хрыстус – Валадар Міласэрнасці”. Мінск, 18-19 красавіка 2009, LD III, s. 90.
- „Быць людзьмі моцнай веры”. Гамілія падчас святой Імшы на завяршэнне II Усебеларускай малітоўнай сустрэчы моладзі ў Івянцы, 7 жніўня 2011 г., LD III, s. 423; Por. Tamże, s. 193.
- „Езус кожнага хоча агарнуць любоўю і міласэрнасцю”. Гамілія на распачацце перагрынацыі абраза Езуса Міласэрнага на дэканатах Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі. Мінск, парафія Божай міласэрнасці ў Лошыцы, 7 мая 2011 г., LD II s. 110.
- „Жыць Духам Божым, а не духам сучаснага свету”. Гамілія падчас святой Імшы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 2 ліпеня 2010 г., LD III, s. 263.
- „З пакораю прыняць Божы закон”. Гамілія падчас святой Імшы апоўначы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 7 ліпеня 2012, LD III, s. 281- 282.
- „Праз малітву і чаванне – да дасканаласці”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды велікапоснага чавання моладзі. Мінск, архікатэдральны касцёл Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, вігілія Пальмавай нядзелі, 12 красавіка 2014, LD III, s. 483.
- „Сачыць за таректорыяй палёту”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды сустрэчы з моладзю. Мінск, капліца святога Яна Хрысціцеля, 24 чэрвеня 2009 г., LD III, s. 377.

- „Ты той, які мае прыйсці?” Гамілія падчас святой Імшы з нагоды моладзевага адвэнтавага чужання, Мінск, архікатэдральны касцёл Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 11 снежня 2010 г., LD III, s. 414.
- „Формация мирян на постсоветском пространстве для жизни Церкви XXVI века”. Выступление на XIII Пастырской конференции в Саратове. Вильнюс, 20 мая 2011, LD III, s. 27-28.
- Адвэнт – час духоўнага ўдасканалвання. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2015, LD I, s. 49-51.
- Вандруючы па жыцці разам з Богам. Гамілія падчас набажэнства ў межах Тыдня малітваў аб еднасці хрысціянаў. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 19 студзеня 2013 г., LD II, s. 415-417.
- Дай нам, Пане, свае збаўленне. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2009 г., LD I, s. 27.
- Дай нам, Пане, свае збаўленне. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2009 г., LD I, s. 25-26;
- Данесці Евангелле туды, куды не можа прыйсці святар. Гамілія падчас святой Імшы ў межах аплатковай сустрэчы з касцельнымі рухамі і малітоўнымі групамі. Мінск, касцел св. Сымона і св. Алены, 28 сенжня 2007 г., LD II, s. 214-216.
- Даць прыклад перамененага жыцця, якое здзіўляе свет. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды малітоўнай сустрэчы манах Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі на тэму “Сучасная кансэкраваная жанчына”. Будслаў, 10 верасня 2015 г., LD II, s. 271-274.
- Малітва змяняе людзей, каб яны змянілі свет. Пастырскае пасланне на 2014, LD I, s. 339-344.
- Накарміць галодных і напайць сасмаглых. Пастырскае пасланне на Сусветны дзень малітваў аб пакліканнях, 15 мая 2011, LD I, s. 225-230.
- Падрыхтавацца да прыйсця Уцелаўленага Слова. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2008, LD I, s. 22-24.
- Перамагчы грэх і спакусу дзякуючы Хрысту. Пастырскае пасланне на Вялікі пост 2020 г. Мінск, 11 лютага 2020. Успамін Божай Маці Люрдскай, АW.
- Перамагчы злога духа. Пастырскае пасланне на Вялікі Пост 2014, LD I, s. 122-125.

- *Праз таямніцу Пасхі да духоўнага абуджэння. Пастырскае пасланне на Вялікдзень 2013, LD I, s. 154-159.*
- *Святасць у вучэнні Яна Паўла II. Артыкул апублікаваны ў часопісе “Наша вера”, №1 за 2011 г., LD II, s. 68-72*
- *Стаць прыладаю Божай Міласэрнасці. Пастырскае пасланне з нагоды распачацця перэгрынацыі абраза Езуса Міласэрнага і рэліквій благаслаўленага Міхала Сапоцькі ў парафіях Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі, 19 красавіка 2009 г., LD I, s. 301-305;*
- *Уваскрэсенне Хрыста – задатак будучай славы, Мінск, 5 красавіка 2020 г. Пальмовая нядзеля Пастырскае пасланне на Вялікдзень 2020 г., АW.*
- *Уваскрэснуць у Хрысце ўваскрэслым. Пастырскае пасланне на Вялікдзень 2009, LD I, s. 136-139.*
- *Хрыстус кліча і чакае майго адказу. Пастырскае пасланне на Сусветны дзень малітваў аб пакліканнях, 3 мая 2009 г., LD I, s. 220-221.*
- *Хрыстус нарадзіўся, не бойцеся прыняць яго! Пастырскае пасланне на Божае Нараджэнне 2019 г. Мінск, 8 снежня 2019 г., АW.*

g) Przepowiadanie o rodzinie

- *„Familia, quid de te ipsa?”. Слова на адкрыццё канферэнцыі “Сям’я – супольнасць любові і жыцця”. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 16- 18 верасня 2009, LD III, s. 324.*
- *„Абаронім Божы дар жыцця”. Гамілія падчас святой Імшы за справу абароны жыцця. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 21 верасня 2013, LD III, s. 337.*
- *„Сам’я – “Gaudium et spes” нашага грамадства”. Прывітаўнае слова падчас адкрыцця сімпозіума, прысвечанага сужэнству і сям’і, на тэму: “Не пакіну цябе ажно да смерці”. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 14 снежня 2-13 г., LD III, s. 342.*
- *„Семья, как путь к святости в учении Иоанна Павла II и Бенедикта XVI”. Доклад во время встречи семей движения “Equipes Notre-Dame” („Товарищества Божией Матери”). Клецк, 20 июня 2009 г., LD III, s. 318- 319.*
- *„Сумесная праца і адпачынак у Імя Бога – падмурак сямейнага жыцця”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды агульнабеларускай пілігрымкі*

- сем'яў. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 15 кастрычніка 2011 г., LD III, s. 332.*
- *„Сям'я і небяспечныя выклікі сучаснага свету”. Даклад на сімпозіуме, прысвечаным сужэнству і сям'і, на тэму: “Не пакіну цябе ажно да смерці”. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 14 снежня 2013 г., LD III, s. 344.*
 - *„У пошуку шляхоў аздараўлення сям'і”. Заклік Старшыні Канферэнцыі Каталіцкіх Баскупаў у Беларусі да малітвы ў інтэнцыі Сіноду на тэму сям'і. Мінск, 21 верасня 2015 г., LD III, s. 354.*
 - *„Чалавек павінен абараняць жыццё”. Выступленне на канферэнцыі „Неабходна абараняць жыццё”. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 2 красавіка 2011, LD III, s. 327.*
 - *Сям'я – крыніца радасці і надзеі моладзі, Пастырскае пасланне на 2019 г. Мінск, 13 студзеня 2019 г. Урачыстасць Хросту Пана, AW.*
 - *Адчынім дзевы нашых сэрцаў адвэнтаваму “злодзею”. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2013 г., LD I, s. 40.*

h) Przepowiadanie maryjne

- *„Monstrate esse Matrem”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды каранацыі цудатворнага абраза Маці Божай Тракельскай, 2 ліпеня 2009 г., LD III, s. 255; Por. „Чалавек – святыня Духа...”, LD III, op. cit., s. 271.*
- *„Акт прысвячэння Беларусі Беззаганнаму Сэрцу Найсвяцейшай Панны Марыі”, прачытаннаму падчас святкавання юбілею 400-годдзя з'яўлення цудатворнага абраза Маці Божай у Будславе, 6 ліпеня 2013 г., LD III, s. 287.*
- *„Безаганна зачатая Багародзіца – Зорка Надзеі”. Даклад на сімпозіуме, прысвечаным 150-годдзю аб'яўленняў Маці Божай у Люрдзе. Мінск, касцёл св. Сымона і св. Алены, 9 лютага 2008, LD III, s. 231.*
- *„Люрдская Мадонна, прывядзі нас да аздараўлення!”. Казанне з нагоды святкавання 150-годдзя аб'яўленняў Маці Божай у Люрдзе. Мінск, касцёл св. Сымона і св. Алены, 9 лютага 2008 г., LD III, s. 224.*
- *„Марыя – прыклад малітвы – апякуйся намі!”. Гамілія падчас святой Імшы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 5 ліпеня 2014, LD III, s. 295.*

- „Марыя – Прытулак грэшнікаў і наша надзея”. Гамілія падчас святой Імшы апоўначы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 4 ліпеня 2015 г., LD III, s. 303.
- „Марыя, выбраная дачка Бога Айца – шлях да Езуса”. Гамілія падчас святой Імшы апоўначы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 2 ліпеня 2010, LD III, s. 261.
- „Маці Божая Люрдская – Апякунка хворых душою і целам”. Зварот да беларускіх пілігрымаў у Люрдзе, 1 кастрычніка 2008 г., LD III, s. 241.
- „Падзяка беларускага народа”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды благаслаўлення мазаікі абраза Божай Маці Будслаўскай у Назарэцеб 27 чэрвеня 2014 г., LD III, s. 292.
- „Разам з Марыяй плысці да порту вечнага шчасця”. Гамілія падчас святой Імшы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 2 ліпеня 2008 г., LD III, s. 239–240.
- „Тое, што Ён скажа вам, зрабіце”. Гамілія падчас святой Імшы ва ўспамін Маці Божай з Люрда. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 11 лютага 2011 г., LD III, s. 267.
- „Умацуй нашу веру, Марыя!”. Гамілія падчас святой Імшы апоўначы ва ўрачыстасць Маці Божай Будслаўскай 6 ліпеня 2013 г., LD III, s. 284.
- *Razem z Maryją śpiewać „Magnificat”. Homilia podczas Mszy świętej z okazji jubileuszu 25-lecia posługi Szentsztackiego Instytutu Sióstr Maryi na Białorusi. Adamowicze, 12 czerwca 2015 r., LD II, s. 269-271.*
- *Марыя – Маці веры і прыклад кансэкраванага жыцця. Гамілія падчас сустрэчы кансэкраваных асобаў з жаночых манаскіх супольнасцяў Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі. Мінск, 21 лістапада 2013 г., LD II, s. 248-250.*
- *Марыя, Маці нашай веры, благаславі свой народ. Пастырскае пасланне з нагоды святкавання 400-годдзя прыбыцця цудатворнага абраза Маці Божай у Будслаў 2013, LD I, s. 327-332.*
- *Праз Марыю памнож нашу веру, Пане. Пастырскае пасланне на Год веры 2012, LD I, s. 320-321.*
- *Праз Марыю памнож нашу веру, Пане. Пастырскае пасланне на год Веры 2012 г., LD I, s. 319-325.*

i) Przepowiadanie hagiograficzne

- „Благаславі нас з дому Нябеснага Айца!” *Ekumeniczne implikacje pontyfikatu Jana Pawła II. Artykuł zamieszczony w książce „Pontyfikat ekumenicznej nadziei. Z Janem Pawłem II na drogach ekumenii”, Opole 2008., LD II, s. 39- 50.*
- „Святы Максымільян Кольбэ – рыцар Евангелля”. *Гамілія падчас святой Імшы з нагоды Малітоўнай сустрэчы моладзі ў Івянцы, 29 ліпеня 2012 г., LD III, s. 449.*
- „Ян Павел II – адпаведны чалавек у адпаведным часе. Даклад на сімпозіуме, прысвечаны 30-годдзю абрання Папам слугі Божага Яна Паўла II. Мінск, 18-19 кастрычніка 2008 г., LD II, s. 53-59.
- *Nowe czasy potrzebują nowego człowieka. Homilia wygłoszona podczas Mszy świętej otwierającej Rok Średniego Jubileuszu pracy Szentszackiego Instytutu Sióstr Maryi na Białorusi. Grodno-Adamowicz, 26 maja 2014 r., LD II, s. 252- 256.*
- *Wspomnienia o błogosławionym Janie Pawle II. Artykuł zamieszczony w gazecie „Nasz dziennik”, 2011 г., LD II, s. 75-76.*
- *Біскуп Баляслаў Слосканс – мужны абаронца веры. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды сімпозіума, прысвечанага слугу Божаму біскупу Баляславу Слоскансу. Мінск, касцёл св. Сымона і Алены, 18 красавіка 2015, LD II, s. 205-207.*
- *Благаславены Ян Павел II – Голас сумлення нашага часу. Гамілія з нагоды беатыфікацыі папы Яна Паўла II. Базыліка Святой Марыі Вялікай у Рыме, 1 мая 2011 г., LD II, s. 61-64.*
- *Езус Хрыстус – цэнтр вучэння святога Паўла. Пастырскае пасланне на 2009 г., LD I, s. 288-294.*
- *Мучанік, выгнаннік і палымняны апостал. Выступленне на адкрыцці сімпозіума, прысвечанага 80-годдзю смерці слугі Божага біскупа Зыгмунта Лазінскага. Пінск, 22 мая 2012 г., LD II, s. 140-142.*
- *Не бойцеся, адчыніце насцеж дзверы Хрысту! Слова на адкрыцце сімпозіума, прысвечанага 30-годдзю абрання Папам слугі Божага Яна Паўла II. Мінск, 18 кастрычніка 2008 г., LD II, s. 51-52.*
- *Святы Апостал Павел. Слова да святароў на Вялікі чацвер, 20 сакавіка 2008 г., LD I, s. 190.*

j) Przepowiadanie o kwestiach społecznych

- „«Magnificat» – Божая рэвалюцыя”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды асвячэння дошкі “Magnificat”. Ізраэль, Айн-Карэм, 26 верасня 2015, LD III, s. 313.
- „Quo vadis, Europa?”. Христианские ценности в контексте европейской интеграции Доклад на Международной научно-практической конференции «Национальная государственность и европейские интеграционные процессы». Минск, 10-11 октября 2008 г., LD III, s. 8.
- „Актуальнасць Божых заповедзяў для сучаснага чалавека”. Тэзісывыступлення падчас сустрэчы з моладдзю ў Івянцы, 31 ліпеня 2010, LD III, s. 405-406.
- „Быць адной камандай і прытрымлівацца стратэгіі Евангелля”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды адкрыцця III Чэмпіянату Беларусі па футболе сярод святароў. Маладзечна, 24 лістапада 2014, LD III, s. 588.
- „Выйсці з крызісу праз аднайўленне духоўнага жыцця”. Прамова падчас Малітвы за Беларусь у Мінскі храм-помнік у гонар Усіх святых і ў памяць аб ахвярах, якія паслужылі выратаванню Айчыны нашай, 2 верасня 2015 г., LD III, s. 219
- „Выкарыстанне магіі супярэчыць хрысціянскай маралі”. Зварот да Белтелерадыёкампаніі адносна тэлешоу “Бітва экстрасэнсаў”, LD III, s. 590.
- „Выплысці на глыбіню сваёй прафесійнай і духоўнай фармацыі”. Гамілія падчас святой Імшы для моладзі. Мінск, архікатэдральны касцёл Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 26 верасня 2013, LD III, s. 477.
- „Гуляць у камандзе Хрыста”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды пачатку парафіяды, Івянец, 1 жніўня 2013, LD III, s. 475.
- „Зберагчы Божы дар жыцця”. Інтэв’ю, дадзенае інтэрнэт-парталу Catholic.by, LD III, s. 165.
- „Каталіцкія сродкі масавай камунікацыі ў Беларусі: мінулае і будучыня”. Даклад на I Кангрэсе каталіцкіх сродкаў масавай камунікацыі “Католікі – мы тут ёсць”. Гродна, 24-26 жніўня 2012 г., LD III, s. 528.

- „Нашым трэнерам з 'яўляецца Езус”. Гамілія падчас святой Імшы з нагоды II Чэмпіянату Беларусі сярод святароў. Лепель, 25 лістапада 2013 г., LD III, s. 575.
- „Прайсціся па месцах, асвечаных жыццём і дзейнасцю Хрыста”. Гамілія падчас святой Імшы на распачацце пілігрымкі ў Святую Зямлю. Мінск, архікатэдра Імя Найсвяцейшай Панны Марыі, 29 кастрычніка 2011, LD III, s. 178.
- „Сведкі Хрыста ў свеце”. Трэцяя катэхэза падчас XXVI Сусветных дзён моладзі. Мадрыд, 19 жніўня 2011, LD III, s. 437.
- „Свецкія – “Атамная энергія” хрысціянства”. Гамілія падчас Міждыяцэзіяльнай малітоўнай сустрэчы моладзі ў Івянцы, 25 ліпеня 2009 г., LD III, s. 382.
- „Славутая і трагічная гісторыя вучыць нас не паўтараць памылак мінулага”. Гамілія падчас урачыстасці Хрыста, Валадара сусвету, у 100-гадовы юбілей касцёла св. Сымона і Алены ў Мінску, 21 лістапада 2010 г., LD III, s. 161.
- *Ludzka praca to skarb. Kazanie podczas Mszy świętej z okazji uroczystości dożynkowych województwa kujawsko-pomorskiego w Dobrzyniu nad Wisłą, 29 sierpnia 2010 r.*, LD III, s. 23.
- *Беларусь, будзь краінай уваскрасення! Пастырскае пасланне на Вялікдзень 2015*, LD I, s. 167.
- *Дзякую за памяць і малітву. Гамілія падчас святой Імшы падзякі за 25 год біскупскага служэння, а таксама з нагоды святкавання 100-годдзя нараджэння ксяндза прэлата Пятра Барташэвіча. Адэльск, 28 верасня 2014*, LD II, s. 183-186.
- *Задачы “Каритас” Беларусі в свеце учения папы Бенедикта XVI. Выступление на встрече епископов и руководителей “Каритас” Беларусі с представителями благотворительных организаций Европы. Минск, 11- 12 марта 2007*, LD I, s. 256-260.
- *Мы ўсе належым да Хрыста. Гамілія падчас св. Імшы аб еднасці хрысціянаў, 24 студзеня 2009*, LD I, s. 384-386.
- *Прыйдзі, мы цябе чакаем... Прыйдзі, Пане Езу, і Перамяні Нашыя Сэрцы. Пастырскае пасланне на Адвэнт 2019 г. Мінск, 24 лістапада 2019 г. Урачыстасць Хрыста Валадара сусвету, АW.*

- *Ролі і задачы цэркваў і царкоўных супольнасцяў перад выклікамі сучаснасці. Выступленне на пасяджэнні працоўнай групы ў межах праекта „Прымірэнне ў Еўропе: місія Цэркваў Германіі, Польшчы, Беларусі, Украіны.”, Мінск, 5-8 мая 2008, LD II, s. 371.*
- *Служэнне валанцераў – працяг місый Хрыста. Выступленне падчас заканчэння II Міжнароднай сустрэчы партнераў “Карытас” у Беларусі, прысвечанай служэнню валанцераў. Мінскі міжнародны адукацыйны цэнтр імя Ёханэса Раў, 24-26 студзеня 2012, LD I, s. 275-277.*
- *Страдания народа во время войны, зывают к правде и справедливости, покаянию и прощению. Выступление во время Международной общественной акции «65-летие окончания Второй мировой войны – исторические уроки и будущее единой Европы». Братислава (Словакия), 22-24 апреля 2010, LD III, s. 21.*
- *Толерантность и диалог. Доклад на пастырской встрече. Минск, 24 января 2008 г., LD II, s. 366-368.*

II. LITERATURA PRZEDMIOTU

- Ange D., *Jan Chrzcziciel prorok Światłości na nowe tysiąclecie*, Kraków 2002.
- Augé M., *Rok liturgiczny to sam Chrystus, który trwa w swoim Kościele*, Kraków 2013.
- Bergamini A., *Chrystus świętem Kościoła. Rok liturgiczny. Historia, celebracja, teologia, duchowość, duszpasterstwo*, Kraków 2003.
- Bouyer L., *Kościół Boży*, przeł. W. Krzyżaniak, Warszawa 1977.
- Buxakowski J., *Objawienie i wiara. Teologia prawd wiary*, t. 2, Pelplin 1997.
- Czerwik S., *Obecność i działanie Ducha Świętego we wspólnocie świeckich i duchowych sprawujących liturgię*, PH 2 (1998), s. 60-86.
- Dawid J. W., *O duszy nauczycielstwa*, Warszawa 1927.
- Dyk S., *Aktualizacja Słowa Bożego w przepowiadaniu*, RT 69 (2022), z. 1, s. 5- 24.
- Dyk S., *Homilia miejscem obecności i działania Ducha Świętego*, ZNKUL 50 (2007), nr 2, s. 33-47.
- Dyk S., *Homilijny przekaz prawd wiary*, WPT 19 (2008), nr 1, s. 75-87.

- Dyk S., *Nowotestamentalne określenia posługi słowa Bożego w Kościele a natura homilii*, PH 10 (2006), s. 21n.
- Escrivá de Balaguer J., *To Chrystus przechodzi*, Warszawa 2003.
- Gogola J. W., *Teologia komunii z Bogiem*, Kraków 2012.
- Grygiel L., *Jak mówić o świętych? Kilka myśli spod ambony*, PH 7 (2003), s. 118.
- Кондрусевич Т., *Весна возрождения. Пастырское послание на Неделю милосердия Милосердие-евангелизации, евангелизация-милосердия 3-10 ноября 1996 г.*, Москва 2001.
- Królak S. M., *Pasterz na tle epoki. Ksiądz Kazimierz kardynał Świątek*, Kraków 2017.
- Kumala J., *Maryja w nowym „Katechizmie Kościoła Katolickiego”*, [w:] red. J. S. Gajek, K. Pek, *Matka Jezusa pośród pielgrzymującego Kościoła*, Warszawa 1993, s. 231-239.
- Lubac H., *Słowo Boga w historii człowieka*, Kraków 2006.
- Lubac H., *Sulle vie di Dio*, Milano 2008.
- Mąkosa P., *Terminologiczne podstawy katechezy mistagogicznej*, RPT 59 (2012), nr 4, s. 182-183.
- Migut B., *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*, Lublin 2007.
- Misztal H., *Aktualność przesłań polskich świętych i błogosławionych*, PH 7 (2003), s. 104-105.
- Moysa S., *Słowo zbawienia*, Kraków 1974.
- Muschalek G., *Wiara jako odpowiedź człowieka*, [w:] *Dlaczego wierzymy? 41 tez teologii fundamentalnej*, red. W. Kern, G. Stachel, Warszawa 1969, s. 240-249.
- Nadolski B., *Św. Paweł wielki apostoł*, Kraków 2008.
- Napiórkowski S., *Pierwsza chrześcijanka i przewodniczka pielgrzymującego ludu*, [w:] red. W. Siwak, *Kościół czci Matkę swego Pana*, Przemyśl 2003, s. 138-149.
- Okarmus I., *Cnota wiary*, „Wychowawca” (2000), nr 2, s. 4-6.
- Orzeszyna J., *Czy wiara decyduje o normach moralnych?*, PS 17 (2013), nr 2/33, s. 75-76.
- Panuś K., *Jak mówić o świętych*, [w:] *Prawdy wiary w przepowiadaniu*, Kraków 2002, red. W. Przyczyna, s. 125-141.
- Pek K., *Matka Jezusa pośród pielgrzymującego Kościoła*, Warszawa 1993.

- Ratzinger J., *Biskup nauczycielem wiary*, DC 86 (1989), s. 432-433.
- Ratzinger J., *Bóg i świat*, Kraków 2005.
- Ratzinger J., *W drodze do Jezusa Chrystusa*, Kraków 2004.
- Rusecki M., *Traktat o Objawieniu*, Kraków 2007.
- Rusecki M., *Wiara jako odpowiedź człowieka na Boże Objawienie*, [w:] *Katechizm Kościoła Katolickiego. Wprowadzenie*, red. M. Rusecki, E. Pudełko, Lublin 1995, s. 45-46.
- Salij J., *Szukającym drogi, Łaska wiary*, Poznań 1988.
- Sielepin A., *Mistagogia jako metoda*, [w:] *Mistagogia a duchowość*, red. A. Żądło, Katowice 2004, s. 147-161.
- Siudy T., *Oblicza polskiej pobożności maryjnej*, [w:] red. J. S. Gajek, K. Pek, *Matka Jezusa wśród pielgrzymującego Kościoła*, Warszawa 1993, s. 305-316.
- Snela B., *Chrzest i bierzmowanie jako sakrament inicjacji chrześcijańskiej*, CT 39, z. 3, 1969, s. 5-24.
- Śliwerski B., *Wychowanie. Pojęcie – Znaczenia – Dylematy*, [w:] *Wychowanie. Pojęcia. Procesy. Konteksty*, red. M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, Gdańsk 2007.
- Świerżawski W., *Homilia hagiograficzna w posoborowej odnowie życia chrześcijańskiego*, RBL 2-3 (1979), s. 139-148.
- Twardy J., *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, Przemyśl 2009.
- Twardy J., *Głoszenie kazań maryjnych*, [w:] red. W. Siwak, *Kościół czci Matkę swego Pana*, Przemyśl 2003, s. 149-170.
- Wallace J. A., *Przepowiadanie o świętych*, PH 5-6 (2001-2002), s. 79-93.
- Weigel G., *Świadek nadziei*, Kraków 2000.
- Wojtczak A., *Maryja – Przewodniczka ogłoszonego przez Benedykta XVI roku Wiary*, „Studia Gnesnensia” 26 (2012), s. 161-186.
- Zielińska R., *Dzieło ewangelizacji Kościoła na Wschodzie w nauczaniu arcybiskupa Tadeusza Kondrusiewicza*, Warszawa 2015.
- Żądło A., *Pojmowanie uczestnictwa w liturgii w okresie po Soborze Watykańskim II*, LS 17 (2011), nr 2, s. 317-331.

III. LITERATURA POMOCNICZA

- Ambroży Św., *Expositio Evangelii secundum Lucam* 2, s. 22-29.

- Berger R., *Mały słownik liturgiczny*, Toruń 1995.
- Irek K., *Biskup Zygmunt Łoziński. Opowieść o świecie, którego już nie ma*, Sandomierz 2019.
- Leon-Dufour X. red., *Słownik Teologii Biblijnej*, Poznań 1994.
- Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999.
- Prakapiuk Y., *Aktualne wyzwania dla Katolickiej Odnowy Charyzmatycznej*, SA 1 (2018), nr 1, s. 140-141.
- Sammelroth O., *Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil I, w: LThK, Wien 1966, s. 322.
- Stańczuk J., *Przyjaciele Boga*, Warszawa 2022.
- Szałanda T., *Jak dzisiaj mówić o św. Antonim Padewskim. Przyczynek do badań kaznodziejstwa*, [w:] red. K. Parzych-Blakiewicz, *Święty Antoni Padewski w wierze, kulcie, teologii i sztuce*, Olsztyn 2013, s. 255-267.
- Кавальская Ф., *Дзёння: Божае Міласэрнасць у маёй душы*, Мінск, 2014.
- Католическая энциклопедия, Москва 2005.

IV. NETOGRAFIA

- Chmura P.J., *Praktyki religijne w nauczaniu Kościoła ostatnich lat*, ŁST 18 (2009), http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.cejsh-4b45a59f-fe72-48d182b494f19ebbf50/c/18_2009_-Pawel-Jan-Chmura-Praktyki-religijne-w-nauczaniu-Kosciola.pdf [dostęp 15.02.2022].
- Cieszyński D., *Modlitwa uwielbienia*, „Miriam” nr 48 92005, Olsztyn, <http://www.nspj.com.pl/kanaan/artykuly/313.html> [dostęp 13.02.2022].
- *Droga medytacji, Wspomożycielka wiernych*.
<https://medytacja.waw.pl/wspomozycielka-wiernych/> [dostęp 15.02.2021].
- *Dzwon Niedzielny*, Kraków, 10 kwietnia 1932 r. №15 [dostęp 12.05.2021].
- *Historia świętego Pawła*, <https://www.paulus.org.pl/586,historia-sw-pawla> [dostęp 10.05.2022].
- http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/homilies/2012/documents/hf_ben-xvi_hom_20121011_anno-fede.html [dostęp 20.11.2021].
- <https://niepokalanow.pl/maksymilian-kolbe/zyciorys/> [dostęp 20.03.2021].
- <https://opoka.org.pl/biblioteka/K/wam/spotkania-2-6.html> [dostęp 12.03.2022].

- <https://polesie.org/2969/ks-bp-zygmunt-lozinski-sluga-bozy-i-wielki-duszpasterz-na-kresach-wschodnich/> [dostęp 12.04.2022].
- <https://www.gosc.pl/doc/6346314.Sakramenty-potrzebuja-wiary> [dostęp 11.12.2021].
- <https://www.niedziela.pl/artukul/111683/nd/Zygmunt-Lozinski-150-biskup-pokory-1> [dostęp 10.03.2021].
- https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20071027_chludzinska_en.html [dostęp 10.01.2022].
- Żukowski J., *Maryja tarczą wiary, czyli stanowisko Bogarodzicy w apologii Chrystianizmu*. <https://gaudemaria.org/maryja-wzorem-wiary/?print=print> [dostęp 10.09.2022]; „Безаганна зачатая Багародзіца...”, LD III, op. cit., s. 228.
- Życiński J., *Na szlaku apostoelskiej odwagi, Laudacja na uroczystość nadania doktoratu honoris causa KUL JE Ks. Abp. Tadeuszowi Kondrusiewiczowi*, red. B. Górka, Lublin 2008. <http://www.kul.pl/files/254/kondrusiewicz.pdf> [dostęp 16.11.2021].
- *Klub Inteligencji Katolickiej im. Abp. Jerzego Ablewicza w Tarnowie*, http://www.tarnow.kik.opoka.org/odpow_02_07.htm [dostęp 20.04.2022].
- Nowak M., *Tożsamość pedagogiki chrześcijańskiej*, PCh 31 (2013), nr 1, https://www.researchgate.net/publication/275615250_Tozsamosc_pedagogiki_chrzescijanskiej [dostęp 10.03.2022].
- Pisarzak M., *Wiara Apostołów ożywia Kościół*, <https://www.katolik.pl/wiara-apostolow-ozywia-kosciol,33617,416,cz.html> [dostęp 12.05.2021].
- Ufficio delle celebrazioni liturgiche del sommo pontefice *Intervista per „Inside the vatican”*, https://www.vatican.va/news_services/liturgy/2011/documents/ns_lit_doc_20110307_inside-vatican_pl.html [dostęp 11.05.2021].

ANEKS

**Wywiad z księdzem arcybiskupem Tadeuszem Kondrusiewiczem,
przeprowadzony 26 sierpnia 2022 r.
w Chrześcijańskim Społecznym Centrum Dobrego Samarytanina
pod wezwaniem św. Urszuli Ledóchowskiej w Mińsku.**

1) W roku 1989 został Ksiądz Arcybiskup mianowany tytularnym biskupem Hippony Dziryckim i administratorem apostolskim diecezji mińskiej dla katolików obrządku łacińskiego na Białorusi. Jako hasło biskupiej posługi przyjął Ojciec słowa: „Quis ut Deus” – „Któż jak Bóg”. W swoich homiliach Wasza Ekscelencja często podkreśla ten centralny punkt katolickiej wiary i prymat Bożego prawa. Dlaczego ta prawda jest taka istotna, że znalazła się w Ojca hasła i często występuje w przepowiadaniu?

Otrzymał biskupią nominację nie wiedziałem, co powinienem robić i od czego zacząć. Wiedziałem, że trzeba mieć herb – biskupi na Litwie mieli herby, w Polsce widziałem herby biskupie, ale jak i skąd te herby i hasło biskupie wybierać – nie wiedziałem. Zastanawiając się nad tym przypominałem sobie, że ludzie w czasach wojującego ateizmu, w czasach wielkich prześladowań wiary i Kościoła, za wszelką cenę potrafili zachować wiarę, zawsze stawiając Boga na pierwszym miejscu – „Quis ut Deus!” Pamiętam z dzieciństwa, jak w Odelsku – gdzie urodziłem się, przez długi czas nie było kapłana, ale była zasada, że w każdą niedzielę trzeba było iść do kościoła. Nie było Mszy, ale była tak zwana „ludowa Msza” – Mszał stawiano na ołtarzu, odczytywano teksty Mszy Świętej, lekcję i Ewangelię, dzwoniono, w momencie ofiarowania i podniesienia. W pierwszą niedzielę miesiąca zawsze odbywała się procesja z baldachimem, ale bez Najświętszego Sakramentu. Ludzi szli w procesji i modlili się. W kościele odmawiali różaniec, śpiewali godzinki, odprawiali majowe i czerwcowe nabożeństwa... Te wszystkie tradycje i praktyki były wpajane dzieciom i młodzieży, wszyscy wiedzieli, że niedziela jest Dniem Pańskim. Wówczas, w szkole mówiono, że Boga nie ma, natomiast, rodzice w domu uczyli – że Bóg jest! Uczyli zachowywać wiarę w codziennym życiu, uczyli modlić się. Często wieczorem cała rodzina zbierała się na wspólnej modlitwie, a po modlitwie starsi pytali dzieci z katechizmu. Nieraz bez żadnych tłumaczeń i wyjaśnień, bo może i sami nie umieli wszystkiego wyjaśnić, po prostu: pytanie – odpowiedź. Pytali o sakramenty, warunki spowiedzi, o podstawowe prawdy wiary... Dlatego, kiedy przyszedł czas wybrania hasła biskupiego, pomyślałem, że powinno nim być: „Quis ut Deus”! W trudnych czasach dla wielu ludzi Bóg był na pierwszym miejscu i wiele osób swoją wiarę przypłaciło własnym

życiem, a jednak Boga i wiary się nie wyrzekli. To prawda, że trzydzieści lat temu nikt nie myślał, że będą takie trudne współczesne wyzwania, ale uważam, że hasło wybrałem dobrze, – również i dziś, jak najbardziej potrzeba stawiać Boga na pierwszym miejscu i nieustannie o tym przypominać ludziom.

2) Wasza Ekscelencja w pasterskim przepowiadaniu często podkreśla, że współczesny człowiek jest narażony na niebezpieczeństwa sekularyzmu, agresywnego moralnego relatywizmu oraz religijnej obojętności. Nie podlega wątpliwości, że wszystkie te postawy prowadzą do dechrystianizacji i odejścia od żywej wiary. Jak współczesnemu człowiekowi mówić o Bogu, wierze i duchowych wartościach? W jaki sposób dziś można przedstawić wiarę, jako cenny dar Boga?

To pytanie jest bardzo ważne i aktualne, natomiast, nie wiem, czy uda się na nie udzielić wyczerpującej odpowiedzi. Trudno jest powiedzieć z pewnością: „róbcie tylko tak, a nie inaczej – idźcie tylko w tym kierunku i będziecie mieć wiarę i zbawienie!” Każdy człowiek ma swoją drogę do Boga, natomiast wiemy, że wiara rodzi się ze słuchania, więc – trzeba przepowiadać, przepowiadać w taki sposób, aby człowiek rozumiał co się mu przepowiada. Współczesnemu człowiekowi również trzeba mocno uświadamiać i ukazywać niebezpieczeństwa, które niesie ze sobą moralny relatywizm i sekularyzm, ponieważ jest to prawdziwa duchowa katastrofa dla świata – o tym mówili i zwracali na to uwagę św. Jan Paweł II i Benedykt XVI. Jeżeli powszechnie uznamy, że wszystko jest względne i przyjmujemy, że jedyną prawdą jest to, że nie ma żadnej prawdy, a więc nie ma odniesienia do duchowych wartości, do wiary i Boga –wówczas można robić wszystko, co się chce i żyć bez żadnych moralnych ograniczeń. Niestety, z historii dobrze wiemy, co wynika z takiej postawy, dlatego trzeba ją przypominać i głosić prawdę, aby nie powtarzać pomyłek z przeszłości.

3) W pasterskich przesłaniach Waszej Ekscelencji sporo miejsca zostało poświęcone katechizmowym prawdom, wyróżniającym Osobę Ducha Świętego na drodze osobistej duchowej formacji i wzrastania w cnocie wiary. Zdaniem Ojca, czy współcześni chrześcijanie, w sposób szczególny, należący do Kościoła Białoruskiego, dobrze rozumieją i potrafią rozpoznać działanie Ducha Świętego w swoim osobistym duchowym życiu, w życiu wspólnotowym – parafialnym, w sakramentach, w liturgii Kościoła, w Piśmie Świętym? Wydaje się, że od tego zależy intensywność i głębia życia duchowego oraz owoce osobistej wiary.

Chrystus wstępując do Nieba obiecywał Apostołom, że nie pozostawi ich samych i pośle im Ducha Świętego. Ten Duch Boży działa i kieruje Kościołem już dwa tysiące lat i wciąż jest obecny w Chrystusowym Kościele. Natomiast, często słyszymy, że trzeba odczytywać znaki Ducha Świętego i wsłuchiwać się w Jego natchnienia. Dla wielu współczesnych ludzi problemem jest odkrycie tego, co dziś mówi Duch Święty i w jaki sposób można te natchnienia odczytać. Nie usłyszymy Ducha Świętego w radio czy telewizji, nie odnajdziemy Go w Internecie... Dziś Duch Święty przemawia przez dzieje świata, przez to, co się dzieje na naszych oczach – z jednej strony widzimy odrodzenie Kościoła, z drugiej zaś strony, zauważamy liczne współczesne problemy: społeczno-polityczny kryzys na Białorusi, wojnę na Ukrainie, inne światowe kryzysy... Duch Święty przemawia przez znaki czasu, natomiast człowiek, odczytawszy te znaki powinien sobie zadać pytanie, jak na nie odpowiedzieć? Zdecydować, jakimi zasadami w swoim życiu i postępowaniu się kierować: subiektywizmem i moralnym relatywizmem, stawiając siebie na miejscu Boga, czy jednak zrobić wszystko, aby powrócić do Pisma Świętego i do nauczania Kościoła.

4) Na ile współczesny świat – według Waszej Ekscelencji – potrafi otworzyć się na Boga, który nieustannie objawia się ludziom i szuka z nimi dialogu? Na ile współcześni wierni rozumieją dialogiczność wiary i sami pragną żywego dialogu ze swoim Stwórcą?

Wyraźnie zauważamy w dzisiejszym świecie rozpowszechniające się tendencje sekularyzmu. Widzimy odejścia chrześcijan od wiary nawet w bardzo katolickich krajach. Wydaje się, że w obliczu szerzenia się takiej destruktywnej duchowej presji, człowiek nie ma szans i możliwości na zwycięstwo i nadzieję. Natomiast, warto pamiętać, że w osobę ludzką jest wpisane pragnienie Boga oraz chęć otwarcia się na Niego, autentyczne pragnienie nawiązania kontaktu i dialogu ze swoim Stwórcą. Nieraz to pragnienie jest ukryte, ale istnieje. W naszych czasach Bóg przemawia poprzez różne wydarzenia i chce z nami rozmawiać. Bóg nie jest wyłącznie jakimś zarządcą, który tylko nakazuje i kontroluje. Owszem, mamy dziesięć przykazań Bożych, dalej, ewangeliczne wskazania, osiem Bożych błogosławieństw, Kościelne przykazania – jednak, to wszystko nie jest monologiem, wykazem reguł, podanym człowiekowi do spełnienia. Poprzez to wszystko Bóg pragnie wejść w dialog z człowiekiem, a człowiek otrzymuje okazję, aby Mu odpowiedzieć poprzez swoje uczynki wiary. Widzimy to dążenie Boga do dialogu już od momentu upadku Adama i Ewy, kiedy to Bóg jako pierwszy wychodzi do człowieka, szuka go i zaprasza do rozmowy. Dziś Bóg chce rozmawiać z człowiekiem, a w sposób

szczególny chce z nim rozmawiać w najbardziej tragicznych sytuacjach, kiedy wydaje się, że wszystko jest już stracone i nie ma wyjścia. Mam mocne przekonanie, że nawet jeżeli ludzie zawodzą, nawet jeżeli hierarchowie Kościoła zawodzą, to na pewno Bóg człowieka nigdy nie zawiedzie. Dlatego nieustannie trzeba być z Nim w dialogu, przede wszystkim w dialogu wiary.

5) Zdaniem Waszej Ekszelencji, czy można stwierdzić, że dzisiejszy świat i tendencje współczesnej kultury nie sprzyjają rozwojowi wiary?

Niestety, negatywne tendencje współczesnej kultury są dzisiaj bardzo zauważalne. Warto zwrócić uwagę, że współczesny człowiek jest mocno osadzony w świecie wirtualnym, w Internecie. Od wczesnego dzieciństwa i przez całe życie jest „nierozłączny” ze smartfonem i komputerem. Wiele informacji czerpie właśnie z przestrzeni wirtualnej. Owszem, znajdziemy tam swobodny dostęp do modlitewników, dokumentów Kościoła, Katechizmu, natomiast kultura współczesnego świata i mediów generalnie nie prowadzi do Boga, a wręcz przeciwnie – od Niego oddala. Różne subkultury, powszechne akceptowanie amoralnych zachowań i ich promocja w publicznej przestrzeni wirtualnej jest bardzo wielkim zagrożeniem! W tej sytuacji przed Kościołem stoi trudne zadanie rozstrzygnięcia problemu, w jaki sposób można byłoby zaradzić tym wszystkim wyzwaniom i oprzeć się im. Nieraz wydaje się, że wszystko jest stracone – ale tak nie jest. Chrystus zapewnił swoich uczniów, że: „Bramy piekielne nie przemogą Kościoła!” Dziś możliwe jest przeciwstawianie się tym trendom, poprzez małe grupy kościelne, ruchy eklezjalne, grupy parafialne, no i oczywiście poprzez przykład i świadectwo życia tych osób, które wytrwały w wierze w czasach ateizmu, takich jak: żywy męczennik i świadek wiary ks. kard. Kazimierz Świątek oraz wiele innych osób. Pozwolę sobie przytoczyć słowa, już świętej pamięci, abp. Józefa Życińskiego, wypowiedziane w 1991 roku, podczas I Synodu Biskupów Europy, który powiedział, że: „Właśnie prości ludzie, tam na Wschodzie, dla zachowania wiary zrobili więcej niż bardzo wielu teologów!” Wówczas jego wypowiedzią wszyscy słuchacze byli zszokowani! Natomiast, prawda jest taka, że zwyczajni wierni, nie mając ukończonych studiów teologicznych, potrafili zachować silną wiarę. W naszych czasach ludzie bardziej potrzebują świadków wiary niż nauczycieli – przypominamy słowa św. Pawła VI – „A jeżeli słuchają nauczycieli, to dlatego, że są świadkami”. Uważam, że to właśnie jest jedną z pewnych dróg przeciwstawienia się współczesnej kulturze sekularyzmu.

6) *Waszej Ekscelencji przypadł zaszczyt i jednocześnie wielkie zdanie pełnienia swojej biskupiej posługi w czasach odnowienia struktur Kościoła na Wschodzie. Jakie szczególne znaki – z osobistego doświadczenia duszpasterskiego z lat 1989-1991, które można by było określić jako czytelne znaki działania Bożego Ducha – Ojciec mógłby wskazać? Jakie wydarzenia szczególnie utkwiły w pamięci Waszej Ekscelencji, jako wyraźne działanie Ducha Świętego, odnawiającego Kościół Chrystusowy i całe postradzieckie społeczeństwo?*

Lata 1989-1991 były czasem tzw. „pierestrojki” zainicjowanej przez Michaiła Gorbaczowa, czasem otwartości na różne polityczne i społeczne wydarzenia, czasem wolności słowa. To wszystko miało wpływ na odzyskanie wolności religijnej. Wydaje się, że jednym z pierwszych znaków działania Ducha Bożego, niejako inicjującym proces duchowego odrodzenia, było w 1988 roku uroczyste świętowanie z Kościołem Prawosławnym Tysiąclecia Chrztu Rusi Kijowskiej. Od tego momentu nastąpiły pewne zmiany dotyczące Kościoła Katolickiego, przywracające mu wolność: tajnie wyświęconym księżom władze oficjalnie zaczęły udzielać pozwoleń na duszpasterską pracę, odbyły się nowe nominacje biskupie, zostało utwierdzone nowe prawo wyznaniowe, pozwalające wspólnotom i stowarzyszeniom religijnym otrzymywać status prawny – pojawiła się możliwość rejestracji i oficjalnego funkcjonowania takich wspólnot. Te i inne liczne wydarzenia otworzyły drogę do duchowego odrodzenia społeczeństwa, ten czas był naznaczony wielkim duchowym poruszeniem w społeczeństwie. Uważam, że wówczas byliśmy świadkami odnawiającego działania Ducha Świętego.

Wydarzenie, które w sposób szczególny pozostawiło ślad w mojej pamięci, jest związane z moim powrotem z Litwy na Białoruś w 1988 roku. Wówczas przejąłem obowiązki proboszcza w dwóch grodzieńskich parafiach i w krótkim czasie otrzymałem wiadomość, że na Białoruś ma przyjechać Prymas Polski Józef Glemp. Pierwszy raz od 60 lat tak wielki hierarcha ma odwiedzić Białoruś! Prymas przekraczał przejście graniczne dla osób służbowych w Kuźnicy, zmierzając w kierunku Grodna poprzez przygraniczną wioskę Korobczyce, w której wierni, wiedząc o przyjeździe Prymasa, całą drogę wiodącą przez wioskę, którą hierarcha miał przejechać – wyłożyli kwiatami! Glemp był zdumiony takim uczynkiem i postawą. Wizyta Prymasa przypadła na czas remontów w Farze Grodzieńskiej – obecnej Katedrze, wówczas cały budynek był zasłonięty rusztowaniami, trwały prace renowacyjne... Koszty demontażu rusztowania były dla nas zbyt wielkie. Współpracownicy mi doradzili, abym z tym problemem zwrócił się do parafian i poprosił ich o pomoc. Efektem mojej prośby było to, że wierni w ciągu kilku dni

zdemontowali całe rusztowanie i zrobili należne porządki przy katedrze. Oprócz tego wydarzenia, kiedy była potrzeba, to właśnie zwyczajni wierni szli pod urzędy państwowe, aby odzyskiwać kościoły i dostawać pozwolenia na dalsze działanie.

Kolejną istotną sprawą, o której mało się mówi – było to, że Prymas Polski przyjechał na zaproszenie zwierzchnika Metropolity Prawosławnego Filareta. To był gest prawdziwego braterskiego otwarcia się na katolicyzm, kiedy prawosławny hierarcha wyciągnął rękę do hierarchy Kościoła Katolickiego. Autentyczny gest ekumenizmu – dążenia do jedności i pojednania. To było niesamowite!

Osobiście we wszystkich tych wydarzeniach widzę wyraźne działanie Ducha Świętego. Jestem przekonany, że w tamtych czasach również i Jan Paweł II doskonale potrafił odczytywać owe znaki czasu i dostrzegać zmiany zachodzące na Wschodzie: dokładał wszelkich starań do odnowienia struktur Kościoła na Białorusi, Rosji, Ukrainie, wyznaczał nowych biskupów, popierał działanie kościelnych ruchów – również to wszystko, z pewnością było czytelnymi znakami działania Bożego Ducha!

7) W homiliach Księdza Arcybiskupa można odnaleźć fragmenty charakteryzujące życie duchowe i wiarę tzw. człowieka sowieckiego – homo sovieticus. Owe treści są połączone z przestrogą dla duszpasterzy, których Ojciec uwrażliwia na obecność w Kościele i społeczeństwie takich ludzi. Zdaniem Waszej Ekscelencji, na czym miałyby polegać praca duszpasterska z osobami, które często w swoim życiu nie doświadczyły żadnej religijnej formacji, natomiast dopiero w wieku dojrzałym zostały dotknięte łaską nawrócenia? W jaki sposób takim ludziom głosić Chrystusa i formować ich wiarę?

Osoby zwane *homo sovieticus*, to przede wszystkim obywatele byłych państw Związku Radzieckiego. Największą okazję spotkania się z takimi osobami miałem w Rosji. Te osoby, można byłoby scharakteryzować, jako osoby wychowane w duchu ślepego posłuszeństwa władzy i pozbawione duchowej formacji, ale często mające w sercach załóżki wiary. Głównym zadaniem duszpasterzy było wówczas pozwolić tej wierze rosnąć i dać możliwość rozwijania się. Kiedy miałem zakładać lub odnawiać parafie w Rosji, wtedy na KUL-u otrzymałem listę wszystkich parafii, które funkcjonowały w Rosji w 1914 roku. Pamiętam, że przyjeżdżali ludzie, szczególnie młodzi, i mówili, że są Rosjanami – potomkami Polaków, Niemców, Litwinów, Ukraińców, i opowiadali o kościołach oraz parafiach, nawet nie pamiętając ani tytułów tych kościołów, ani imion duszpasterzy, którzy tam pracowali – natomiast, mieli potrzebę odnowienia wiary i tradycji swoich przodków i prosili, by im w tym pomóc. Pamiętam spotkanie w latach 90. w Moskwie, w kościele

św. Ludwika z grupą młodzieży, studentami historii Uniwersytetu Moskiewskiego, którzy prosili o Pismo Święte. Mówili: „Zauważamy, że w państwie zachodzi dużo zmian, przychodzi nowe kierownictwo, są uchwalane nowe ustawy i w tym samym czasie widzimy, że tyle w Moskwie jest zaniedbanych cerkwi, potrzebujących renowacji, ale mimo to są dla nas znakiem wskazującym na Boga i na niezmiennie prawdy wiary!” Nie można było zignorować tych pragnień, niezależnie od duchowej kondycji tych osób, ich wyznania – wtedy i teraz potrzeba przyjmować takie osoby, pozwolić im dotknąć źródła wiary i tradycji! Kolejną ważną sprawą, którą zauważyłem w Rosji, w miejscach, gdzie nawet nie było kościoła, a stała wyłącznie mała kapliczka, to jak mocno na ludzi oddziałuje obecność pośród nich księdza – zawsze obok niego będą gromadzili się ludzie. Nie były to wielkie tłumy, ale zawsze ktoś przychodził i zwracał się do księdza, szukając duchowej pomocy. Nigdy nie można ignorować takich osób, nie można pozbawiać ich pasterskiej uwagi, zawsze trzeba być na nich otwartym i wesprzeć ich dążenie do wiary.

8) W okresie istnienia ZSRR, na całym jego obszarze były tylko dwa katolickie seminaria duchowne: w Kownie (Litwa) i w Rydze (Łotwa). Po rozpadzie państwa sowieckiego, poza krajami bałtyckimi, Białoruś była pierwszym krajem dawnego ZSRR, gdzie 28 sierpnia 1990 roku, dzięki staraniom Waszej Ekscelencji, utworzono Wyższe Seminarium Duchowne w Grodnie. Nie podlega wątpliwości, że odbudowa systemu kształcenia duchowieństwa, pierwsze święcenia prezbiteratu udzielone absolwentom Białorusinom w Grodnie, ich dalsza pasterska praca w różnych parafiach Białorusi – to wszystko było niezwykle ważne dla duchowej odnowy Białoruskiego Kościoła. Wiele osób ocenia tamte czasy jako duchową wiosnę odrodzenia chrześcijaństwa. Według opinii Ojca, ta duchowa wiosna odrodzenia wiary w Kościele i w Białoruskim społeczeństwie jest już przeszłością, czy jednak możemy się jeszcze w przyszłości spodziewać się tak mocnego duchowego poruszenia? Jeżeli tak – to co by sprzyjało lub przyczyniło się do przyspieszenia tego wydarzenia duchowej odnowy, wzrostu liczby powołań i religijnej świadomości wiernych?

Otwarcie seminarium duchownego na Białorusi było wielkim wydarzeniem. Pamiętam, ile wtedy było wątpliwości i pytań: nie było miejsca, nie było kadry profesorskiej, za to było dużo wątpliwości, co do funkcjonowania uczelni... Wiedziałem, że seminarium jest sercem diecezji i zawsze ubolewałem nad tym, że na Białorusi nie ma takiej uczelni. Kiedy zostałem biskupem, wówczas otrzymałem większe możliwości działania w tym kierunku, natomiast aby otworzyć uczelnię, trzeba było przekonać władze państwowe,

zapewnić finansowe zabezpieczenie, znaleźć wykładowców. Po biskupiej konsekracji wracałem samolotem do Grodna przez Moskwę razem z abp. Francesco Colasuonno, delegatem papieskim, który był posłany, aby wziąć udział w moim ingresie i nawiązać kontakty z władzami państwowymi. Wtedy właśnie on zadał mi pytanie – czy nie myślę o założeniu seminarium? Odebrałem jego pytanie jako pewien znak i zacząłem działać. Organizacja seminarium była bardzo trudnym procesem. Kandydaci do duchowej formacji byli nie tylko z Białorusi, ale i z Ukrainy, z Gruzji – to była prawdziwa duchowa wiosna odrodzenia. Na dzień dzisiejszy, dzięki Bogu, już ponad dwustu kapłanów ukończyło grodzieńskie seminarium. Wielu wiernych w różnych parafiach chciało mieć swojego księdza, to spowodowało niezwykle poruszenie – ludzie remontowali i odnawiali kościoły, robili wszystko, co od nich zależało. Kościół, parafia, stała obecność kapłana – to są kluczowe czynniki dla duchowego życia i duchowej odnowy każdej wspólnoty.

Czy dzisiaj możemy doświadczyć tej duchowej wiosny? Odpowiadając na to pytanie ważne jest, aby pamiętać, że nie może być ciągle wiosna: przychodzi lato, później jesień, wszystko się zmienia – to normalny porządek rzeczy. Dziś nie mamy już „żelaznej kurtyny”, jest powszechny dostęp do Internetu i do każdej informacji, więc na umysły ludzi mocno oddziałują procesy sekularyzacyjne, zmniejsza się liczba powołań. Prawdą jest, że aktualnie w Kościele mamy dużo wiernych, ale nie możemy przewidzieć, co będzie jutro. W ostatnim czasie, przez pandemię sporo wiernych odeszło od religijnych praktyk. Natomiast zauważamy, że po dwóch latach pandemii, wszystkie sanktuaria na Białorusi (Budśław, Łachiszyn, Trokiele, Brasław) zbierają tłumy ludzi. Odczuwa się głód i pragnienie wiary wśród naszych wiernych. Nie możemy zmarnować żadnej możliwości, aby pomóc ludziom powrócić do wiary: procesje Bożego Ciała, pielgrzymki, parafialne odpusty, organizacja nabożeństw, programów formacyjnych dla dzieci, młodzieży i dorosłych – wierni tego potrzebują. Jestem przekonany, że dbając o to wszystko doświadczymy nowej duchowej wiosny. Może nie tak intensywnej, jak w latach dziewięćdziesiątych. Każde czasy są inne, ale jest szansa na mocne duchowe poruszenie.

9) W bardzo krótkim czasie po przyjęciu sakry biskupiej i pracy na Białorusi, Wasza Ekszelencja został skierowany do pasterskiej pracy w Rosji. Wydaje się, że na wszystkich postradzieckich i zdechrystianizowanych terenach zawołanie św. Pawła, że „wiara rodzi się ze słuchania” (Rz 10, 17) wybrzmiewało jako wezwanie do intensywnej posługi słowa i nie straciło swej aktualności po dzień dzisiejszy. Jak Ojciec rozumie swoją posługę głosiciela słowa Bożego, który ma „nastawać w porę i nie w porę” (2 Tm 4, 2)?

Pamiętam, że w pierwszych latach po przyjęciu sakry biskupiej sporo spraw bardzo dobrze się układało: szły prace po otwarciu się seminarium, organizowaliśmy Caritas, zaczęliśmy drukować książki, zaczęli przyjeżdżać księża. Te czasy określano jako czas odrodzenia, czas, kiedy nie tyle zakładaliśmy duchowe fundamenty, ale bardziej kopaliśmy rowy pod przyszłe fundamenty i nowe struktury pracy duszpasterskiej. Zawołanie św. Pawła, że „wiara rodzi się ze słuchania” było aktualne dwa tysiące lat temu, było aktualne w czasach odrodzenia wiary na Wschodzie, w latach dziewięćdziesiątych, jest jak najbardziej aktualne również i dziś. Owe przynaglenie, by „nastawać w porę i nie w porę” było i jest decyzją, aby nie milczeć wobec tego, co głosi i proponuje współczesny świat.

Bieżącą kwestią i wyzwaniem, które nie pozwala milczeć, jest chociażby to, że tylko w Białorusi w ubiegłym roku dokonało się około trzydziestu tysięcy aborcji. Czy ta przerażająca praktyka aborcji nie jest prawdziwym ludobójstwem, które dokonuje się rękami lekarzy, tych którzy przysięgali bronić życia. Inna kwestia, to rozwody, tendencje do promocji współżycia partnerskiego. Znane są częste wypadki, kiedy – nawet w prawosławnych i katolickich rodzinach – dzieci zawierają związek małżeński unikając więzi sakramentalnej. Potrzeba o tym mówić w porę i nie w porę, w innym razie, przez milczenie Kościół mocno się kompromituje. Również kwestia różnych społecznych spraw – to nie jest tak, że Kościół wtrąca się w politykę – jedynie głosi i trzyma się zasad katolickiej nauki społecznej. Chrystus piętnował tych, którzy niesprawiedliwie czynili, dlatego dzisiaj i my nie możemy milczeć. Trzymamy się i przepowiadamy Ewangelię, która zawsze jest aktualna i efektywna, ona nigdy nie traci swojej wartości i aktualności.

Dobrym przykładem aktualności Bożego Słowa i jego mocy, jest wydarzenie, które miało miejsce jakiś czas temu w Wołgogradzie nad Wołgą. Kiedy proboszcz parafii św. Katarzyny z Sankt Petersburga, spacerując po mieście spotkał ulicznego fotografa i ten zaproponował mu zrobienie zdjęcie. Wywiązała się rozmowa i ks. Proboszcz, ubrany „po świecku”, przyznał się, że jest księdzem katolickim. W odpowiedzi fotograf poprosił go, żeby wygłosił jakieś przesłanie do dzisiejszej młodzieży. Ksiądz po krótkiej refleksji zacytował fragment Ewangelii św. Jana: „i poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli”. To nagranie, z krótką proklamacją fragmentu Ewangelii, zostało odtworzone w Internecie około miliona razy! Przecież większa część tych osób, które oglądały to przesłanie, są młodymi osobami, osobami często poddanymi wpływom sekularyzmu i moralnemu relatywizmu, osobami, które żyją tak, jakby Bóg nie istniał – a jednocześnie, jak się okazało, mają w sercu wielkie pragnienie poznania prawdy, pragnienie Dobrej Nowiny, odczuwają dążenie do duchowych wartości i wewnętrznej wolności.

10) Podejmując badania nad pasterskimi tekstami Księdza Arcybiskupa, dało się zauważyć niewiele przesłań odnoszących się do sakramentów namaszczenia chorych i sakramentu małżeństwa. Czy z osobistego kapłańskiego doświadczenia mógłby Ojciec przedstawić, w jaki sposób te dwa sakramenty formują wiarę wiernych oraz służą ich umocnieniu w drodze do zbawienia?

Nie podlega wątpliwości, że w naszych czasach życie sakramentalne doświadcza kryzysu. Sakrament małżeństwa nie jest wyjątkiem w tej sytuacji – świadczy o tym duża liczba rozwodów. To jest prawdziwa tragedia naszych czasów, kiedy cierpią nie tylko małżonkowie, ale i dzieci. Zadając sobie pytanie – dlaczego tak jest? – widzimy, że współcześni młodzi ludzie szybko się poznają, szybko się żenią i równie szybko się rozwodzą. Między licznymi trudnościami na drodze małżeńskiej, widzę m. in. brak chęci przeżywania swojego związku małżeńskiego wraz z Chrystusem, w ciągłej łączności z Bożą łaską, która, przecież, ma wspomagać i umacniać małżonków. Dlatego ważnym zadaniem duszpasterzy jest wskazywanie małżonkom na źródło sakramentalnej łaski i konieczność ciągłej formacji rodzin.

Co do kwestii, dotyczącej sakramentu namaszczenia chorych, to trzeba powiedzieć, że w białoruskim Kościele ta tradycja jest bardzo żywa i mocna. Cieszę się, że wierni mają świadomość, że przez przyjęcie sakramentu namaszczenia mogą doświadczyć Bożej łaski, która umacnia ich fizycznie i duchowo, pomaga przejść z tego świata do nowego – w pełnej duchowej wolności i łasce Bożej. Jestem przekonany, że warto tę świadomość podtrzymywać, wykorzystując różne okazje, takie jak Dzień Chorego czy inne inicjatywy. Praktyka pokazuje, że zazwyczaj dużo osób uczestniczy w takich wydarzeniach. Ważne jest, aby podtrzymywać tę świadomość ludzi i pokazywać, że Kościół nie zostawia ich w cierpieniu, że jest z nimi solidarny. Jestem przekonany, że w tym zadaniu formacji wiary wiernych, poprzez udzielanie sakramentu namaszczenia chorych, dużą rolę odgrywa Caritas – otaczając nie tylko materialną opieką chorych, ale i towarzysząc im w przejściu do nowego życia, aby człowiek w łasce uświęcającej mógł stanąć przed Bogiem.

11) Soborowa Konstytucja o liturgii „Sacrosanctum concilium” stwierdza, że: „bardzo starannie i właściwie należy spełniać posługę głoszenia słowa. Jako przepowiadanie przedziwnych dzieł Bożych w historii zbawienia, czyli w misterium Chrystusa, która zawsze jest w nas obecna i działa, zwłaszcza w obrzędach liturgicznych” (KL 35,2). Zdaniem Waszej Ekszelencji, jak dzisiaj głosić słowo Boże, aby wierni rozpoznali

te misteria Chrystusa przede wszystkim w swojej osobistej historii życia i potrafili odkrywać je w liturgicznych obrzędach?

Wiemy, że posługa przepowiadania mocno jest wpisana w posługę księży i jak już było wspomniane wyżej, że „wiara rodzi się ze słuchania”. Natomiast, zauważamy, szczególnie w wielkich miastach, że ludzie należący do określonej parafii, często jadą do innej, aby wysłuchać kazań, homilii konkretnego kaznodziei. Wierni od razu zauważają księży, którzy potrafią przemawiać do nich językiem zrozumiałym. Na tę kwestię w swoich pasterskich nauczaniach zwracali uwagę św. Jan Paweł II i Benedykt XVI oraz Papież Franciszek, akcentując nie tylko zawartość przesłań, ale również i długość przemówień. Ważne jest, aby duszpasterze mieli świadomość tego, że dzisiejszy człowiek zawsze jest zajęty, ciągle jest w ruchu i bardzo pilnuje swojego czasu. Podczas Synodu Młodzieży w 2018 roku, poruszono temat głoszenia Ewangelii i w tym klimacie powstał jasny komunikat, skierowany do duszpasterzy, aby oni przepowiadali do młodzieży zrozumiałym językiem. „Do starszych – mówcie jak do starszych, do dzieci – jak do dzieci, a do młodzieży należy mówić jak do młodzieży, aby oni zrozumieli wasze przesłanie” – mówiła młodzież. Podczas tegoż Synodu wśród biskupów powstała inicjatywa, żeby zwrócić się do młodzieży ze specjalnym orędziem. Było przygotowane kilka stron tekstu orędzia, które później zostało poddane krytycznej analizie. O ostatecznej redakcji synodalnego przesłania zdecydowała sama młodzież, prosząc, aby tekst był maksymalnie krótki. Nie można utracić wrażliwości na te sprawy: przemawiać językiem zrozumiałym dla młodego człowieka, być wrażliwym nie tylko na zawartość tekstu, ale i na jego pojemność, nie bać się podejmować trudnych problemów, nie uciekać od skomplikowanych i trudnych spraw, inaczej młodzież nie będzie nas słuchała.

12) W pasterskich teksach Waszej Ekscelencji, przedstawiających uczynki wiary świętych i błogosławionych, priorytetowe miejsce – po względem ilości przemówień oraz intensywności występowania w pasterskim nauczaniu – należy do Maryi, Matki Bożej. Dlaczego pośród tak licznych przykładów świętych, którzy całe swoje życie i powołanie budowali na słowie Bożym, Ksiądz Arcybiskup najbardziej skupia się i ukazuje postać Maryi? Czy również i w naszych czasach Jej postawa, przykład życia, nie tracą swojej aktualności oraz, w czym najbardziej chrześcijanie XXI wieku mogą naśladować Maryję, aby słowo Boże przynosiło dobre i zbawienne owoce w ich życiu?

Swoją formację do kapłaństwa odbyłem w kowieńskim seminarium, w czasach Związku Radzieckiego. Wówczas z przyczyny braku wystarczającej liczby profesorów

i literatury teologicznej, bardzo dużo spraw opierało się na tradycji. Nieodzowną częścią tej tradycji był wielki szacunek do Matki Bożej. Często powtarzano i uczono, że: *De Maria numquam satis!* – „O Maryi nigdy dość!”, nigdy wystarczająco i nigdy za dużo. Również w swym dzieciństwie wzrastałem w klimacie wielkiej powagi do Maryi. Maryjny kult był mocno podtrzymywany w naszej rodzinie. Pan Bóg tak pokierował, że politechniczne studia wyższe odbyłem w Leningradzie i jedynym kościołem, do którego można było uczęszczać, był kościół pod wezwaniem Matki Bożej z Lourdes. Później jako kleryk i młody kapłan, odwiedzając znajomych księży – ks. Piotra Bartoszewicza, ks. Stanisława Łazarza, którzy wówczas pracowali na Białorusi, zawsze otrzymywałem zachętę, aby we wszystkich trudnych sprawach uciekać się do Matki Bożej! Jako kapłan pracowałem w Wilnie – w Ostrej Bramie, później, po przyjeździe do Grodna – pracowałem w parafii Matki Bożej Anielskiej. Osobiście bardzo mocno doświadczyłem, że szukając zastępstwa u Maryi, w najbardziej trudnych sytuacjach uciekając się do Niej, zawsze otrzymywałem pomoc i wsparcie. Po przyjęciu sakry biskupiej, byłem świadkiem tzw. wiosny religijnej i duchowego odnowienia, kiedy na byłych terenach Związku Radzieckiego przywracano wolność religijną – to było czytelnym znakiem spełnienia się fatimskiego przesłania. Miałem okazję trzy razy osobiście spotkać się z fatimską wizjonerką s. Łucją i pamiętam, pierwszy raz, kiedy ona mnie zobaczyła – zaczęła wypytывать się, aby upewnić się, że ja rzeczywiście jestem biskupem z Moskwy! Cieszyła się, że nareszcie w Moskwie jest katolicki biskup! Wypytywała, czy przesłanie Matki Bożej z Fatimy się realizuje? Powracając do pytania: „Czego dzisiaj mamy się uczyć od Maryi?” – to jestem przekonany, że przede wszystkim tego, co się wydarzyło podczas Zwiastowania – Maryjnego „fiat”. Nieustannie możemy się uczyć, w każdej sytuacji mówić Bogu swoje „tak”, Odpowiedź Maryi w Nazarecie stała się kluczem do zrozumienia całej historii zbawienia. Dzisiaj nasze osobiste „fiat” to klucz do naszego zbawienia, do żywej wiary i do budowania normalnego życia na ziemi. Problemy z którymi aktualnie się spotykamy oraz ich korzeni, możemy szukać wszędzie, ale głównym problemem wciąż pozostaje brak „fiat” współczesnego człowieka Bogu. Dopóki nie będzie osobistej zgody i decyzji życia zgodnie z Bożą wolą, to problemy wciąż będą.

13) Kolejną postacią, której Ksiądz Arcybiskup poświęcił sporo uwagi w swoim przepowiadaniu – ukazując jej wiarę, jako wzór do naśladowania – jest osoba św. Jana Pawła II. Papież, który nie tylko nominował Księdza Arcybiskupa na pasterską posługę, ale

i udzielił święceń biskupich. Proszę ujawnić „tajemnicę osobistej wiary” św. Jana Pawła II, wskazać na jej najbardziej istotne cechy?

Najpełniej o tajemnicy swojej wiary opowiedziałby sam św. Jan Paweł II. Bez żadnych wątpliwości, to był człowiek głębokiej wiary. Natomiast możemy nieco uchylić rąbka tej tajemnicy, czytając jego dzieła, podziwiając jego całkowite zawierzenie Matce Bożej. Dużo razy celebrowałem z nim Mszę Świętą, nie tylko podczas wielkich uroczystości, ale również w jego kaplicy. Św. Jan Paweł II przed celebracją Eucharystii i po niej klękał na kolana i przez długi czas modlił się. Wówczas, poza Bogiem, nic i nikt dla niego nie istniał, był całkowicie zanurzony w Bogu. W tajemnicę wiary św. Jana Pawła II na pewno jest wpisana i Maryjna pobożność. Jego papieskie zawołanie: „Totus Tuus” wyraźnie o tym mówi. Kiedy miałem okazję spotkać się z nim i mówiłem o wydarzeniach w Kościele w Rosji, Papież często powtarzał: „Pamiętaj o słowach Matki Bożej – «Moje Niepokalane Serce zatryumfuje i Rosja nawróci się!»”. Bez wątpienia św. Jan Paweł II nie tylko miał wiarę, ale i żył wiarą. Do końca przez Maryję zawierzając Bogu, idąc w ślady ks. Prymasa Stefana Wyszyńskiego – wszystko postawił na Maryję. Rezultaty jego wiary są widoczne: nie bał się trudności, odczytywał znaki czasu i szybko na nie odpowiadał, miał siły do działania. W osobistą wiarę św. Jana Pawła II było mocno wpisane pragnienie jedności chrześcijan. Następca Św. Piotra również poprzez Maryję chciał realizować drogę dialogu ekumenicznego. Wspominał, że encykliki, dekrety i inne prace pisał pod okiem Matki Bożej Kazańskiej, która znajdowała się w jego gabinecie. Natomiast w papieskiej kaplicy, pod krzyżem znajdowała się ikona Matki Bożej Częstochowskiej.

14) Rozważając tajemnicę wiary św. Jana Pawła II – wielkiego Papieża naszych czasów, którego postać miała kluczowe znaczenia dla odnowienia i odrodzenia wiary całych narodów, nie można pominąć postaci i nie zatrzymać się nad tajemnicą wiary kard. Kazimierza Świąłka – świadka wiary, pierwszego kardynała Białoruskiego Kościoła, mianowanego na posługę pasterską właśnie przez św. Jana Pawła II. Wydaje się, że właśnie dzięki staraniom Księdza Kardynała Kościół na Białorusi w odpowiednim czasie otrzymał niezwykle ważny impuls do duchowego rozwoju i odrodzenia. Ksiądz Arcybiskup osobiście znał i często spotykał się z Księdzem Kardynałem, proszę wskazać na najbardziej istotne aspekty wiary w działaniu, które cechowały Kardynała Świąłka.

Kardynał Kazimierz Świątek bez wątpienia był człowiekiem żywej wiary. Wspominał, że kiedy go zwalniano z łagrów, naczelnik, przeglądając jego dokumenty, zapytał się: „Jak to się mogło stać, że człowiek, który dwa razy został skazany na śmierć,

wciąż żyje?” Na to ks. Kazimierz odpowiedział: „Tak chciał Bóg!” Wydaje się, że to właśnie była tajemnica jego wiary – we wszystkich trudnościach zachował niezwykłą ufność do Boga oraz swoje życie zawierzył Matce Bożej. Kiedy został mianowany biskupem, owe poświęcenie się Maryi znalazło swój wyraz również i w hasle biskupim: „Mater Misericordiae.” Trawnie przy Bogu, posłuszeństwo Jego woli oraz zawierzenie się Matce Bożej – myślę, że to były główne, fundamentalne cechy wiary kard. Kazimierza Świątko.

15) Misterium paschalne – wydarzenie męki, śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, zajmują centralne miejsce w chrześcijaństwie i są postrzegane jako pełnia historii zbawienia. W jaki sposób Ojciec postrzega relacje pomiędzy misterium paschalnym a pozostałymi misteriami życia Jezusa?

To prawda, że odsłaniając przed wiernymi w przepowiadaniu prawdy dotyczące daru zbawienia, najczęściej skupiamy się na śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa – to są fundamentalne kwestie przepowiadania. Natomiast, celebrując Zmartwychwstanie Chrystusa, Jego Narodzenie, niejako zapominamy, że nie byłoby tych wydarzeń bez Zwiastowania. Nie można pomijać tego wydarzenia, ponieważ jest ono nieodzownie włączone w misteria Paschalne. Kolejną istotną kwestią jest ukazanie cudów, które Chrystus czynił głosząc Dobrą Nowinę. Niezwykła moc, która objawiła się w osobie Jezusa wzbudzała wiarę w sercach ludzi podążających za Boskim Nauczycielem oraz podkreślała prawdziwość Jego nauczania. Cała publiczna działalność Jezusa, uzdrowienia, cuda, wyrzucanie złych duchów, głoszenie i ukazywanie mocy Królestwa Bożego, aż do momentu śmierci na krzyżu i Zmartwychwstania – to wszystko stanowi jedną całość i tych wydarzeń, wydawałoby się tak różnych w swojej istocie, nie można separować od siebie. Zmartwychwstanie jest kulminacyjnym punktem w całej misji Jezusa, natomiast inne misteria ziemskiego życia Jezusa są w nieodzownej więzi z tym wydarzeniem. Warto o tym pamiętać, ponieważ pozwoli to wiernym odkryć pełnię misterii zbawienia Jezusa, w których oni mają możliwość uczestniczenia.

16) W pasterskich przesłaniach Waszej Ekscelencji dotyczących kwestii wiary, znalazły się wskazówki, uwidaczniające przeszkody w rozwoju wiary współczesnego człowieka. Ksiądz Arcybiskup przedstawił i omówił ten temat w wystarczającej mierze, natomiast chciałbym prosić o komentarz Ojca w sprawie nowych przeszkód – wydarzeń, znaków czasu, których świadkami jesteśmy w ostatnich latach, a które z pewnością mają

wpływ na wiarę i duchową formację człowieka. Które, w pewnym sensie, dla wielu chrześcijan stały się „przeszkodą”, zakłóciły wiarę w dobroć i miłość Boga. Myślę tu przede wszystkim o społeczno-politycznym kryzysie na Białorusi, po wyborach prezydenckich w 2020 roku, który spowodował nieuzasadnioną agresję i różnego rodzaju prześladowania w całym społeczeństwie. Pasterskie listy Waszej Ekscelencji z tamtego okresu nawoływały do powstrzymania przemocy, do wzajemnego szacunku i społecznego dialogu – jednocześnie mocno ukazując, że wyłącznie na fundamentach wiary, miłości i prawdy można budować dobre i trwałe społeczeństwo. Czy rzeczywiście – zdaniem Ojca – wiara i osobista relacja z Bogiem oraz posłuszeństwo Bożemu prawu może mieć tak wielki wpływ na społeczne, polityczne i ekonomiczne procesy, które dokonują się na Białorusi? W jaki sposób należy ewangelizować, aby pasterskie przepowiadanie nie tylko odzwierciedlało wydarzenia społeczne, ale i niosło ze sobą przesłanie Dobrej Nowiny i nadziei na trudne czasy?

Przyszło nam żyć w trudnych i skomplikowanych czasach. Odczuwamy mocny nacisk sekularyzmu i relatywizmu, a to wszystko współczesnemu człowiekowi zasłania Boga i od Niego odciąga. Skutkuje to tym, że ludzie żyją tak, jakby Boga w ogóle nie było, człowiek stawia siebie na pierwsze miejsce. Kościół i współczesne społeczeństwo odczuwają nagłą potrzebę ludzi, którzy mogliby sprzeciwić się tym nurtom i ideologiom. W tym kontekście, przypomina mi się przykład z drugiej połowy lat 60., podczas tzw. seksualnej rewolucji, kiedy to na ścianie katolickiego uniwersytetu Notre Dame w Paryżu napisano: „Bóg umarł” i podpis – Nietzsche... Wkrótce po tym wydarzeniu znalazł się ktoś, kto przekreślił ten manifest i napisał inne zdanie: „Nietzsche umarł” i podpis – Bóg. Rzeczywiście, dzisiaj Nietzschego możemy znaleźć wyłącznie na półkach bibliotek. Nawet nie każdy student będzie wiedział, kto to jest, a znaki Bożej obecności wciąż są pośród nas – kościoły, kapłani, osoby konsekrowane, klasztory, na różne sposoby proklamowana Ewangelia, dostęp do posługi sakramentalnej. Myślę, że właśnie to przesłanie my, jako chrześcijanie powinniśmy przekazywać innym – że Bóg żyje i że koniecznie trzeba Jemu pozwolić być na pierwszym miejscu w każdej dziedzinie życia: w rodzinie, w polityce, w ekonomii, w całym społeczeństwie.

Mahatma Gandhi – jeden z twórców współczesnej państwowości indyjskiej mówił, że jedną z najpiękniejszych ksiąg, którą czytał w swoim życiu jest Ewangelia. Natomiast, kiedy go spytano, dlaczego będąc tak zachwyconym Dobrą Nowiną pozostał wyznawcą hinduizmu i nie przyjął chrześcijaństwa – odpowiedział: „Podróżując przez całą Europę nie zobaczyłem ani jednego człowieka, który zachowywałby się prawdziwie po chrześcijańsku.” Niestety są to poważne zarzuty kierowane w stronę chrześcijan,

prawdziwe i wciąż aktualne. Uważam, że główne społeczno-polityczne problemy na Białorusi są właśnie wynikiem niezachowywania prawa Bożego. To jest kluczowy punkt. Reakcja ludzi na wydarzenia kryzysu politycznego i represji ze strony władz państwowych była bardzo różna. Wówczas wybrzmiewało wiele społecznych apeli, między innymi: „Nie zapomnimy, nie wybaczymy!” Pomimo tego, że to jest trudne zadanie, to jednak w całej tej sytuacji potrzebujemy spojrzenia na krzyż i na Chrystusa, aby powtórzyć Jego słowa: „Ojczy, przebac im, bo nie wiedzą, co czynią!” Nie jest to łatwe – ale właśnie takie jest przesłanie Kościoła. Bez niego chrześcijańskie przebaczenia nie ma przyszłości. Dlatego współczesne społeczeństwo potrzebuje ewangelizacji, wychowywania do chrześcijańskich postaw i wzajemnego przebaczenia. Wiele osób w kryzysowych sytuacjach zadaje Bogu pytanie: „Gdzie Ty byłeś, kiedy działo się zło i krzywda?” Na wszystkie te pytania odpowiedź Boga pozostaje niezmienna – Bóg zawsze jest na swoim miejscu, natomiast warto zadać sobie inne pytania: gdzie my wówczas byliśmy? Dlaczego tak łatwo odchodzimy od Boga? Dlaczego tak szybko zapominamy o Bożym prawie? To są ważne pytania, ale wydaje się, że współczesny człowiek nie za bardzo chce szukać na nie odpowiedzi. Stawia siebie i swoje interesy na pierwszym miejscu. Zapomina, że to nie on jest panem tego świata, zbyt łatwo zapomina o Bogu. Drogę chrześcijanina w obliczu każdego kryzysu i zła trafnie określił już błogosławiony abp Jerzy Matulewicz, który zawarł wskazówkę w swoim zawołaniu biskupim: „Zło zwyciężaj dobrem!” Na pewno to jest trudne zadanie, ale musimy podążać za tym wyzwaniem i w naszych czasach.

17) Kolejnym tragicznym wydarzeniem, które niestety, coraz bardziej napędza wzajemną nienawiść – jest wojna na Ukrainie. Zdaniem Waszej Ekscelencji – czy również w tej rzeczywistości jest miejsce na ewangelizację i Dobrą Nowinę? W obliczu niesprawiedliwości i kłamstwa, doświadczenia zła i śmierci, w jaki sposób można zachować wiarę w miłość i dobroć Boga, zachować ufność w Jego Słowo? Wydaje się, że wielu współczesnych ludzi nie znajduje odpowiedzi na to pytanie.

Dziś jesteśmy świadkami tego, jak krwawa historia Kaina i Abla powtarza się na naszych oczach. Chrześcijanin zabija chrześcijanina, brat zabija brata. Jesteśmy świadkami wielkiego zła: tylu ludzi zginęło po obu stornach, tyle zniszczonych miast, tylu ludzi moralnie zdeprawowanych, jak to wszystko odwrócić? W jaki sposób będzie można odbudować międzyludzkie relacje i więzi? Te pytania jeszcze przez wiele lat nie stracą swojej aktualności. Wielka liczba osób musiała pozostawić swoje domy, tylu uchodźców, tyle osób potrzebuje opieki: medycznej, duchowej, materialnej. Myślę, że w tej kwestii

aktualne jest to, co już powiedzieliśmy wcześniej – po pierwsze, zrobić wszystko, aby powrócić do prymatu Prawa Bożego. Po drugie, myślę, że wzajemna solidarność jest tym czynnikiem, poprzez który można by było ewangelizować i dawać ludziom nadzieję. Autentyczna solidarność w tak trudnych doświadczeniach jest niezwykle ważna. Wiem, że oprócz różnych europejskich państw w pomoc potrzebującym aktywnie angażuje się i Kościół: poprzez wsparcie duchowe, modlitewne, przez organizowanie pomocy humanitarnej. Dobrze, że takie wsparcie przekłada się na uczynki. To jest Ewangelia, którą głosi się nie ustami, a rękoma. Ważne jest to, że w organizowaniu takiego wsparcia pozostaje również miejsce na przepowiadanie Ewangelii. Jestem przekonany, że angażując się w pomoc innym, coraz więcej będziemy uzyskiwali przestrzeni do głoszenia słowa Bożego, do wzbudzania nadziei i miłości.

Jest jedna przypowieść, która dobrze ilustruje każdy międzyludzki konflikt. W szkole nauczyciel spytał dzieci, kiedy kończy się noc, a rozpoczyna się dzień? Nauczyciel, po wysłuchaniu różnych odpowiedzi dzieci, powiedział w końcu, że dopóki w każdym człowieku, którego spotykamy, nie będziemy w stanie rozpoznać swojego brata czy siostry, do tego czasu zawsze będzie ciemność i noc.

18) Przepowiadanie słowa Bożego jest pierwszorzędym zadaniem Kościoła, przez które urzeczywistnia on swoją istotę i zadanie otrzymane od Założyciela, naszego Pana Jezusa Chrystusa. Głoszona Ewangelia jest żywym i prawdziwym Chrystusem. Wszystkie poszczególne etapy życia Jezusa objawiają wiernym Boga i przynaglają do wiary i nawiązania z Nim żywej relacji. Wasza Ekscelencja w swoim przepowiadaniu zwraca uwagę na kwestię poznania Boga, na budowanie z Nim relacji oraz na dialogiczność chrześcijańskiej wiary. W pasterskich tekstach Księdza Arcybiskupa odnajdujemy określenie Boga jako Dobrego Ojca, Pasterza, Boga pełnego miłosierdzia i miłości do człowieka, jak również jest podkreślana wszechmoc Boga i Jego sprawiedliwość. Zdaniem Waszej Ekscelencji – które przymioty Boskie są dziś najbardziej kluczowe i istotne dla współczesnego człowieka? Na co należało by zwrócić szczególną uwagę w pasterskim przepowiadaniu, podejmując się głoszenia Dobrej Nowiny współczesnemu człowiekowi, tak, aby wierni przekonali się o miłości Boga do nich oraz zapragnęli swoją miłością odpowiedzieć na ten Boży dar?

Odpowiadając na pytanie dotyczące kluczowych, dla współczesnego człowieka, przymiotów Boga, skłaniam się do przekonania Ojca Świętego Franciszka, który często przypomina, że: „Imię Boga jest Miłosierdzie!” Można by było wyliczać bardzo dużo

przymiotów Boga, ale myślę, że miłosierdzie Boże jest Jego najważniejszym przymiotem, a apogeum tej miłości i miłosierdzia do człowieka jest przebity bok Chrystusa na krzyżu. Zauważamy to już na pierwszych stornach Pisma Świętego, kiedy Bóg karząc Adama i Ewę za nieposłuszeństwo, od razu daje im nadzieję na powrót. Mówiąc o miłosiernym działaniu Boga, przypomina mi się historia byłych krajów Związku Radzieckiego: Rosji, Białorusi, Ukrainy, Kazachstanu..., ile razy słyszało się nawet od księży, że sytuacja jest tak tragicznie trudna i bez wyjścia, mówiono, że z momentem śmierci ostatniego kapłana trzeba będzie na zawsze zamknąć parafię. W tej historii napełnionej licznymi prześladowaniami Kościoła na Wschodzie, wiele razy mieliśmy okazję przekonać się, że Bóg pisze prosto na krzywych liniach ludzkiej historii. Wiele razy to właśnie miłosierdzie Boga do człowieka zmieniało losy świata. Podejmując się ewangelizacji w dzisiejszych czasach, warto często nauczać o tym swoich wiernych, nieustannie przypominać o miłości i miłosierdziu Boga.

19) Jezus Chrystus przed swoim wniebowstąpieniem i rozesłaniem uczniów udziela Apostołom Ducha Świętego, który po dzień dzisiejszy kieruje Chrystusowym Kościołem, kontynuuje dzieło zbawienia i jest sprawcą mocą wszystkich sakramentów. Jak Ksiądz Arcybiskup rozumie i ocenia rolę sakramentów świętych, ustanowionych przez Jezusa, jako konkretną pomoc dla każdego człowieka w procesie budowania swojej wiary i relacji z Bogiem?

Pamiętamy, że sakramenty są widzialnym znakiem niewidzialnej Bożej łaski. Każdy sakrament jest wyjątkowym spotkaniem człowieka z Chrystusem, natomiast szczególne miejsce pomiędzy wszystkimi sakramentami zajmuje Eucharystia. Ten sakrament jest centralnym. Uczestnicząc w nim, człowiek otrzymuje możliwość nie tylko spotkania się z żywym Bogiem. W nim Chrystus staje się dla nas pokarmem, stąd niezwykle ważne jest, aby w świadomości wiernych nieustannie podtrzymywać tę wrażliwość na sakramentalną obecność Jezusa w ich życiu oraz zachęcać do regularnego udziału w Ofierze Eucharystycznej. Wydaje się, że w naszych czasach praktyka życia sakramentalnego zamiera. Z własnego doświadczenia wiem, że w Kościele na Białorusi duża liczba wiernych regularnie spowiada się i przystępuje do Komunii Świętej, natomiast w wielu Kościołach Europy sakrament spowiedzi, jak również i praktyka uczestniczenia w niedzielnej liturgii są mocno zaniedbywane. Kolejną ważną sprawą, która przyczynia się do budowania żywej relacji wiary wiernych z Bogiem poprzez sakramenty, jest sposób ich celebrowania przez kapłanów. Niestety, nieraz księża zapominają, że sakramenty nie są ich prywatną sprawą i czynnością. Szczególną uwagę w tej kwestii należy zwrócić na celebrowanie sakramentu

Eucharystii. Nie podlega wątpliwościom, że piękno i porządek liturgii przemawiają do wiernych i przyczyniają się do wzrostu wiary.